2

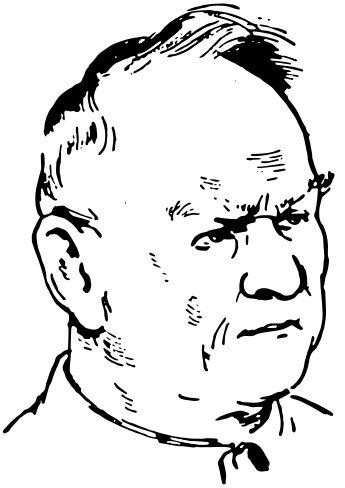

Prežihov Voranc

V OGLEDALU KOROŠKEGA FUŽINARJA
1951–2007

Prežihov Voranc

V OGLEDALU KOROŠKEGA FUŽINARJA
1951–2007

Naslov:
PREŽIHOV VORANC V OGLEDALU KOROŠKEGA FUŽINARJA (1951–2007)

Izdajatelja:
PREŽIHOVA USTANOVA
in Javni sklad RS za kulturne dejavnosti – Območna izpostava Ravne na Koroškem

Zanju:
dr. Tomaž Rožen in Jožica Pušnik

Svečana beseda:
dr. Tomaž Rožen

Strokovni uvodnik:
Miroslav Osojnik

Uredniški odbor:
Vojko Močnik, Miroslav Osojnik,
dr. Tomaž Rožen in Bojana Verdinek

Idejna zasnova:
Bojana Verdinek

Tehnična ureditev:
Mateja Verdinek Žigon, Urša Kogelnik in Jasmina Boromisa

Korekture:
Miroslav Osojnik in Bojana Verdinek

Fotografije:
Koroški pokrajinski muzej – Enota Ravne na Koroškem

Oblikovanje:
atelje jk, Jasna Kalčič Rajzer

Naklada / Number of copies:
300

Tisk / Printed by:
MALEX, d.o.o.

Izdaja:
Ravne na Koroškem, 2023

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6-311.6

PREŽIHOV Voranc
Doberdob : a war novel of the Slovene nation / by Prežihov Voranc ; translated by Dejan Hrovat. - Ravne na Koroškem : Prežihova ustanova : Občina : Javni sklad za kulturne dejavnosti, Območna izpostava, 2021

ISBN 978-961-94934-1-0 (Prežihova ustanova)

COBISS.SI-ID 77232643

Kazalo

Prispevki k političnemu življenjepisu IV

Prekucuhi na Prežihovem vrhu 10
Avgust Kuhar
Mauthausen - V spomin na žrtve, odpor in Prežiha 16
Bruno Gerdovič
Nekaj podrobnosti o političnem delovanju v letih 1925–1928 35
France Filipič
Lovro Kuhar - Prežihov Voranc v narodnoosvobodilnem boju 44
Emil Cesar
Prežihov Voranc v koncentracijskem taborišču Mauthausen 52
Mato Utovič
Politično delovanje Prežihovega Voranca od leta 1920 do 1930 59
Alojz Krivograd

Prežihova pisma V

Prežihova pisma iz koncentracijskih taborišč 72
Avgust Kuhar
Kotuljci ali Hotuljci 82
Franc Sušnik

Prežihova dela na odrskih deskah in v filmski uprizoritvi VI

Prežih tretjič na filmskem platnu 90
Marjan Kolar
Ob Ljubezni na odoru 94
Marjan Kolar
Prežihov Voranc in film 97
France Brenk
Prežihova dela na odrskih deskah, v filmski uprizoritvi in na televiziji 102
Miroslav Osojnik

Prežihov Voranc v prevodu, ponatisih in sestavki o njem VII

Prežihov Voranc v prevodu 124
France Dobrovoljc
Prežihov Voranc v prevodih od 1955 do 1964 136
France Dobrovoljc
Literatura o Prežihovem Vorancu od 1956 do aprila 1965 147
France Dobrovoljc

Literatura o Prežihovem Vorancu od 1965 do aprila 1971 z dodatki 163
France Dobrovoljc
Zanimanje slovenskih izseljencev v ZDA za dela Prežihovega Voranca 184
Tone Sušnik
Knjige in prispevki ob 90–letnici rojstva Prežihovega Voranca 186
Marija Suhodolčan

Spomini VIII

Moja srečanja z Vorancem v tujini 208
Ivan Kokal
En dan na ahercu 214
Avgust Kuhar
Moja pot v Rusijo 218
Avgust Kuhar
Nekaj spominov na Prežihovega Voranca 235
F. Aichholzer
Spomini na Prežiha 239
France Bevk, Ivan Kreft
Spomini na Prežihovega Voranca 251
Zorko Kotnik
Prežih v spominu pisateljev 256
Matevž Hace
Utrinki iz spominov Marije Kuhar – Prežihinje 265
Priredil J. Mrdavšič
Nekaj spominov na Prežiha 270
Marija Hriberšek
Voranc moj rojak, učitelj in soborec 275
Ivan Kokal–Imre
Spomini na Prežiha 281
Gregor Klančnik
Spomini na Prežihove poti 286
Rok Gorenšek
Poslednjič pri Prežihovem Vorancu 290
Ciril Vidmar
Srečanje s Prežihom 299
Janez Mrdavšič
Po sledi literarne opombe 306
Silva Sešel
Voranc in moj tisočak 310
Jožko Herman

Nezaupanje je ploden gnoj za strah 312
Milan Vogel

Dolg kraja IX

V tej bajti se je rodil Prežihov Voranc 324
Govor Antona Ingoliča
Nagovor v »Svobodi« 328
Dr. Franc Sušnik
Voranc (ob 10–letnici njegove smrti) 330
Tone Sušnik
Koroško srečanje 336
Mitja Šipek
Prežihov prvi dom 341
Stanko Kotnik
Ob 80–letnici Prežihovega Voranca 345
Marjan Kolar
Po Prežihovih Kotljah 348
Tone Sušnik
Po poti spominov na Voranca 364
Miroslav Osojnik
Ob otvoritvi Prežihove bajte 370
Janez Mrdavšič
Kuharji niso delali, Kuharji so garali 372
Franc Fale
Dolg dežele Vorancu 376
Miroslav Osojnik
Po Prežihovi dolenjski poti 386
Mihael Kodrin
Dvajset let Prežihovega spominskega muzeja v Prežihovi bajti 393
Janez Mrdavšič
Nikogar se ne sme izdajati, najmanj pa samega sebe 408
Nagovor dr. Matjaža Kmecla
Po Vorančevih sledeh 412
Barica Smole

Memento X

Tej domačijici je po starem ime Préžihova bajta... 428
Dr. Franc Sušnik

IV

Prispevki k političnemu življenjepisu

Prežihov Voranc v Atenah
1932 (Fototeka KPM – Enota Ravne)

KF. Št. 4–9. 10. 5. 1959. Str. 30–31.

Prekucuhi na Prežihovem vrhu

Kako se spominjam Vorančevih prvih korakov v levo

Avgust Kuhar

V številki 4. letnika, 1953, »Koroškega fužinarja« smo objavili menda najbolj zgoščene podatke o delu komunistične organizacije na Ravnah za tisti čas. Bil je to zapisek iz Vorančevega arhiva. Revolucionar od mladih nog, španski borec itd. Ivan Kokal je potem toliko bliže povedal o tem dogajanju. V kroniki SVOBODE so taki spomini, v popisih konference v Kefrovem mlinu ter v številnih takih domačih spominskih nastavah in razpravah, ki so bile objavljene v tem listu tekom let.

Že v tem je ohranjen dokajšnji dokument o tem gibanju v kraju. Več in pobliže bodo morali povedali tisti, ki so o tem že in še bodo pisali. Pričujoči popis je čisto iz družinskega spomina; morda bo kdaj kaj služil za posamezna zajetja prvih let.

Prej nismo ničesar vedeli, le Slovenci smo bili in Jugoslavije smo se veselili. Vsa vojna doba 1914–1918 je bila pod tem vtisom. Že atentat v Sarajevu je oče drugače obravnaval. V cerkvi je bilo žalno opravilo, v šoli so povedali, kakšna hudoba je to in zapeli smo »Gott erhalte...«; doma pa je oče koj opredelil: »Sedaj ga je vzelo, tega hudiča... samo da bi vojske ne bilo...« Molili smo za Srbe in se veselili, ko so vrgli Avstrijce nazaj iz Šumadije. In ko so šli Rusi Srbom v pomoč ter pritisnili na Karpate...! Potem pa smo jim kar zamerili, ko so se – tak trust – tako naglo umaknili in razbremenili Nemce. Kaj vraga počnejo?!

Tudi Voranc je moral na vojsko. Kar prve dni. Težko se je poslavljal vsaj od nas drugih; z očetom je nekako šlo. Kmalu je dezertiral.

Ko so prišli orožniki na »poizvedovanje«, smo gledali. Ko so odšli, je oče kratko ugotovil: »Jo je že pobrisal..« Potem je prišla karta, da je ujet, sicer pa da je zdrav. Verona, Italia je pisalo na karti, nekoliko pozneje pa že Sulmona, Italia. Vkljub temu so ga namreč Lahi zaprli med ujetnike. Tam je torej prebil tista leta.

Medtem je vojske zmanjkalo. O medvojni sirovšni na bajti ni treba govoriti. Toda nobena stiska ni tlačila do ledvic, ker je prihajala in prišla Jugoslavija. Tisto čistino bi človek rad doumel, zakaj se je je oče – in z njim mi vsi – tako veselil. Lojz je kar norel in kričal v odjek: Jugoslavija prihaja...! Vsega je ob njenem nastopu manjkalo, toda kaj?! Jugoslavija je tu in Slovenci bomo imeli pravice! Same svetle misli. Tudi župana smo dobili takega, ki se je znal zasukati. Kar v Vojvodino, pa je bilo tudi tâko tu.

Voranc se je vrnil iz Italije nekako prve vigredi 1919. Tam pri jabolki sta stala z očetom in že od daleč sva z Anzanom ugotovila, da bo to Voranc. Bil je v italijanski uniformi. Dal nama je vsakemu žepni nož – tak, ki sem si ga kdaj le v sanjah predstavljal. (Glede je bil namreč v Ljubljani in pri Antonu Pesku, tako da nama je nože najbrž kupil Anton Pesek.) Potem sta šla z očetom pogledal košte. Kako ped žita je še bilo ponekod, a Voranc ni mogel dohvaliti, da je le še kaj, ker da je po svetu zelo huda. To mi je ostalo in pa to, da je bila potem hiša polna uši, takih velikih – laških. Tak se je vrnil, siromak.

Prvo, česar se spomnim takega, naj bi Voranc pred odhodom k Lojznu, ki je bil tedaj kaplan v Črni, rekel, da mora hitro k njemu, da ga bo rešil iz te črne druščine. Ne vem kdo, a tako sem čul. Ni bilo prav, nismo razumeli, ker smo se Lojzna v vsem veselili. Ne, Voranc tega oziroma tako gotovo ni rekel, ker ni bilo treba. Nikoli se ni tako primitivno zaletaval.

Prva grda stvar je bila, ko ga je jugoslovanska vojska ob ponovni zasedbi Kotelj (konec majnika 1919) tisti večer nekam vlekla –

nekako zaslišanje. Pa taki Slovenci! In on še dezerter iz avstrijske vojske, ko jih je bilo malo takih. Strašno sem zameril, čeprav tiho zase nisem izključeval, da ga bodo morda napravili za generala. Kmalu se je vrnil in nič rekel. Morda se mu je zgodilo tudi tu kakor v Ljubljani, ko ga je zasliševal še nedavni avstrijski oficir ter nazadnje ugotovil, da ima pred seboj vojaka svoje kompanije, ki je vsaj tri leta pred sprevidel in ušel iz avstrijske vojske. Kaj je bilo vse zadaj, nikoli ni povedal; skozi posluh pa je šlo, da že tudi nekaj takega…

Potem je bila neka doba, ko je nadaljeval tam, kjer je štirinajstega leta nehal: taverh pri Vužniku in na Kravperzi, potem pa kmalu samostojni tesarski štanti, največ v šratneškem lesu, kamor sva mu z Anzanom nosila jesti. Mati so še posebej gledali nanj. Včasih je takrat tudi čez noč izostal… Nekje v Zborniku je zapisano, da je spal kar v gozdu pod škorjami, siromak, menda od samega golega navdušenja do sirovšne. Tega mu res ni bilo treba, pač pa so bile tedaj zadaj že druge reči…

S Štarneškima Tončem (Anton Metarnik, ki se je udeležil vukovarske konference) in Francem so bili pogosto skupaj. To se mi je čudno zdelo – ona dva graščinska, Voranc pa tesar, a dopadlo se mi je. Se bo že znašel. Kmalu se je začel okoli Voranca vrteti še Nadovški Rudi. Nazadnje ga je oče celò nagnal od doma, da je še bolj čepel pri nas. Sprva torej sami sosedje. Ob dnevih, ko je delal na Kravperzi, ni bilo Hrenovih (Ditinger) pripomb ne konca ne kraja. Ditinger, ki je tudi hodil tje na dnine, jih je menda kar usipal take…

To je bilo tisto prvo, a že kar preveč vidno sestajanje. Ne vem od kod, a čuli smo za tak načrt: kako bodo razdelili posestva in uredili celo reč, da bo bolj pravična in da bo bolje na svetu… Pratnekarjevo naj bi dobil ta, oni ono itd., štibre pa da sploh ne bo več nobene.

Ko sem to po svoje razvozljaval, sem se skoro ustrašil. Ta to, oni ono… zakaj bi bilo to bolj pravično in boljše? Kam bodo pa tiste dali, ki so sedaj tam? Kaj pa, če ni tole zadaj: Tonč, edini šratneški sin

vkljub temu ni dobil te prekrasne domačije, tudi Franc, ki je tam že precej starejši tak kandidat, se je obrisal. Dobil je čisto neki tretji s sorodstvene veje – mlajši. Sedaj je tudi Rudi na cesti in bo doma verjetno dobila hčerka. Vsi so spodleteli, pa taki puobi. Tonč se mi je najbolj smilil in bi bil kar za to, da kaj dobi. Kdo je razširil govorico o takem »sklepu«, ne vem. Najbrž je izčvekal in po svoje pošvedral kaj Rudi, ki je pregnan zadevo razumel oziroma iskal verjetno res samo s te plati. »Šibre bodo sploh odpravljene,« je nekoč res on telebnil. Ko sva vprašala očeta, če bo to že kmalu, je samo zamumljal: kdo pa je tisti terc... Voranca si nisva upala vprašati. O tem in tako on tudi nikoli ni govoril.

Da, morala je biti neka veja takega začetka, ki so si ga pač vsak po svoje in najbliže razlagali. Začetek ob razmerah na Prežihovem vrhu, in mi vsi skupaj doma nismo vedeli ničesar daljnjega.

Ko je Voranc potem dobil službo pri Bratovski skladnici na Ravnah, se je stvar iz te domačnosti odmaknila.

Kmalu je postal znan levičar in kdaj, ko sem bil na počitnicah, tudi z menoj kaj takega spregovoril. Tako sem spoznaval to levo terminologijo tistega časa, kakor: »obznana«, Bela Kun, Sima Markovič in drugo. Čeprav je neredko završalo, smo se ga veselili. Je že znal tako zasukati, da je bilo prav. Posebno mati: kar koli se je pripetilo takega (preiskava, zapor), je bil Voranc vselej le siromak, ki ga preganjajo. Kogar je pripeljal, vse je bilo prav.

In tistih obiskov ni bilo malo. Inž. Gustinčič, Klemenčič, Jurančič, prof. Favaj, Möderndorfer, Teršek ter toliko iz trga in še več nepoznanih, ki so kdaj pri nas tudi prenočili – kar na senu, ali pa so pomoči izginili. Mati so včasih vprašali, če so to taki »prekucuhi«, kot je Voranc...,. da morajo biti potem že fejst ljudje. Doma se je odvijalo vse normalno. Jedli so z nami, kar je pač bilo in ob takih večerih pokleknili ter molili s hišo rožni venec. Nikoli nobeden ni ničesar rekel. Tudi samo so prišli kdaj ponoči in šli kar na seno.

Nekoč je prišel Lojz iz Pariza, ki o tem sestajanju ni ničesar vedel, ter se je ob pasjem laježu in ob odkritju dveh takih »kramohov« na parni zadosti razburil. Oče je bil koj za njim, pa je bilo vse pojasnjeno in spet mirno.

Cele vrsta takih »sodrugov« tistega časa, ki so prišli v Guštanj ali šli skozi, je poznala našo bajto. Skozi mladost gredo imena Klopčičev, Kermavnerja, Čulkovskega, Petroviča, Petejana, Žorge, Makuca, pozneje pa Kreftov, Mrzela in drugih, ki sem vse poznal iz Vorančevih stikov. Največ pa je ostalo nepoznanih.

Včasih sva mu z Anzanom ponagajala, kako morajo boljševiki pri nas klečati in moliti. Na glas se je smejal in pomagal pretiravati. Očitala sva mu, da nas bo spravil z grunta, on pa na ves krof. Oče je že držal z njim. Ko so ga vrgli iz posojilnice, je takoj podpisal z neomejeno zavezo za novo – pod Vorančevim vodstvom.

Ničesar ni tvezil posebej doma, a skrival pred nama ni. Še, ko je bila konferenca v Kefrovem mlinu, sva šla tam zgoraj po cesti in je omenil, da še nekaj dni… Pravil je o konferenci leta 1926 na Dunaju, koliko je bilo naših in kako so morali biti skriti vse dni, da so večinoma jedli samo puter. Ni ga zato mogel več videti. Oponesla sva mu, da med korifejami na Dunaju on najbrž ni dosti pomenil, ker je premalo žrtvoval – nič dosti še ni bil zaprt itd. Smeje je dopovedoval, da boljševiki ne merijo zaslug po številu arestov, temveč imajo raje take, ki čim več napravijo in so čim manj zaprti.

Nekoliko je bilo tudi takih spremstev, ko se je on potuhnil, jaz pa sem moral na šant. Nekoč je menda vse skupaj skrbelo. Nekoga je imel v Poilenovi puši. Opazil sem, da jim zadeva ni všeč. Nosil sem mu jesti nekaj dni. Ko sem šel proti tisti podrtiji, sem moral žvižgati, potem pa postaviti spodaj tiste sklede in piskre, kar je pač bilo. Tretji dan pa je tisti možak – mlad simpatičen človek – prilezel po senu navzdol in rekel: Povej jim sedaj končno, da me spravijo, kamor je treba, če ne, bom šel nazaj in bodo nosili vse posledice… Ko

sem Vorancu tako povedal, se ni prav nič smejal. Takoj sem moral k Teršeku in drugi dan ni bilo treba več nesti hrane. Tisto noč so ga spravili čez mejo. In neka robuka v Zagrebu. Časopisi so pisali o tem, Voranc pa je tisti večer vedel, da so že prišli in šli…

Taki drobci družinskih spominov na prekucuha s Prežihovega vrha. Dopolnjujejo jih objave »Na ahercu«, »Moja pot v Rusijo«, »Seja v Metzu«, »Eno uro na vrh« in druge v prejšnjih letnikih »Fužinarja«.

KF. Št. 3–4. 20. 2. 1964. Str. 5–10.

Mauthausen
V spomin na žrtve, odpor in Prežiha

Bruno Gerdovič

Taborišče Mauthausen, oddaljeno kakih 27 km jugovzhodno od Linza in kakih 6 km od naselja Mauthausen, leži na hribčku, od koder je lep razgled na Donavo.

Ustanovljeno je bilo po zasedbi Avstrije l. 1938 kot zunanja komanda taborišča Dachau. Tu so postavili taborišče zaradi izkoriščanja granitnega kamnoloma. Z okupacijo novih držav in s povečanim terorjem nad njihovim prebivalstvom se je povečala tudi »potreba« po ustanavljanju novih podružnic. Tako je bilo po vsej Avstriji razsejanih preko 30 večjih ali manjših zunanjih podružnic Mauthausna s skupnim številom jetnikov preko 50.000. Podružnice so nastajale predvsem tam, kjer je bilo treba graditi podzemeljske tovarne za vojno industrijo.

Od ustanovitve taborišča do osvoboditve maja 1945 je bilo na podlagi uradnih dokumentov v taborišču zaprtih preko 335.000 jetnikov obeh spolov in raznih narodnosti. Na vse mogoče nečloveške načine je bilo ubitih, ali pa je zaradi stradanja in mučenja umrlo 122.767 ljudi iz vse Evrope. Med njimi je bilo največ Rusov – 32.180. Po številu žrtev so Jugoslovani na četrtem mestu – 12.890.

Poleg uradnega števila mrtvih, ki je bilo dokazano z uradnimi dokumenti, je bilo več tisoč ljudi likvidiranih takoj po prihodu v taborišče; zastrupili so jih v plinskih celicah ali pa ustrelili. Ti niso bili nikjer evidentirani, ker so jih poslali v taborišče zato, da bi izginila za njimi vsaka sled.

Čeprav Mauthausen po uradnem številu mrtvih med taborišči hitlerjevske Nemčije ni na prvem mestu – pred njimi sta tovarni smrti Oswiecim in Majdanek – je vsekakor prednjačil po surovih metodah, nečloveškem ravnanju in suženjskem delu v kamnolomu ter drugih delih.

Poleg standardnih množičnih uničevalnih sredstev, kot so plinske celice, streljanje v tilnik, gonjenje v električno žico, dajanje bencinskih injekcij, so si stalno izmišljali nove in nove metode, da bi zabrisali sled organiziranega množičnega uničevanja.

Tako so pošiljali tuberkulozne bolnike nabirat maline preko stražarske črte. S tem so imeli opravičilo, da so jih ustrelili »na begu«, kar so tudi dokumentirali s fotografijami, ki jih je hranil politični oddelek. Množično so uničevali jetnike tudi v »okrevališču« Hartheim. Tja so pošiljali predvsem težke bolnike, ki po oceni esesovcev niso bili več sposobni za delo. Čez nekaj dni je običajno prišlo v centralno pisarno sporočilo, da je tak bolnik umrl »zaradi splošne oslabelosti«.

POLITIČNO DELO ANTIFAŠISTOV

Kljub terorju esesovcev, kljub slabi hrani, težkemu delu v kamnolomu in drugje, kljub množičnemu uničevanju je bilo v taborišču tudi politično delo.

Ilegalna antifašistična organizacija odpora je združevala vse narodnosti različnih političnih prepričanj. Skupnost mučenih, ki ni izgubila vere v zmago, je rušila vse pregrade narodnosti, rase in političnega prepričanja. Stradajoči so delili svoj košček kruha s tovariši, ki so bili še bolj izčrpani. Upanje in volja sta krepila oslabele in kovala solidarnost. V tem duhu se je kljub esesovskim metodam rodila v taborišču mednarodna organizacija odpora, ki je zajemala Francoze, Špance, Čehe, Jugoslovane, Poljake, Avstrijce, Holandce,

Grke, Italijane, Nemce, Madžare, Bolgare, Ruse, Belgijce in druge. Plamen odpora je krepil in hranil oslabele, vlival upanje obupanim in koval bratsko enotno fronto internirancev, ki so prestali leta grozot. Na čelu tega gibanja so bili komunisti.

Od ustanovitve taborišča do leta 1941 so bili v Mauthausnu politični jetniki v manjšini. Prevladovali so poklicni zločinci (BV), asocialni, homoseksualci in drugi. Takšen položaj je otežkočal politično delo. S prihodom večjega števila španskih borcev – Špancev, pozneje ruskih vojnih ujetnikov, Čehov, Avstrijcev in v začetku l. 1942 Jugoslovanov ter drugih, se je tudi v tem taborišču razmerje med kriminalci in političnimi jetniki bistveno spremenilo.

Med novinci je bilo veliko komunistov, ki so postopoma dobivali stik s strogo ilegalnim gibanjem odpora. Izdelali so politični akcijski program, ki je zajemal v glavnem naslednje:

1. ilegalno organizacijsko zajeti vse narodnostne skupine v sistemu celic,
2. osnovati vodstvo preko komiteja v vsaki narodnostni skupini,
3. antifašistično teoretično izobraževanje,
4. organizacija mednarodne podporne akcije,
5. organizacija ilegalnih skupin odpora v taboriščnih podružnicah in povezovanje s civilnim prebivalstvom,
6. razširjanje radijskih vesti zavezniških postaj in s tem dviganje morale,
7. organizacija udarnih narodnostnih skupin.

Nekako proti koncu l. 1942 si je gibanje odpora v taborišču zadalo nalogo, da delovna mesta v taborišču, ki so važna za uspešnejše politično delo in uresničevanje programa, postopoma prevzamejo politični jetniki.

V večji meri je to uspelo s pomočjo taboriščnega pisarja dunajskega komunista Maršaleka, ki je sodeloval pri organiziranem strmoglavljenju prvega taboriščnega pisarja. Ta je bil poklicni zločinec, človek, ki je užival, če je lahko mučil političnega jetnika. Bil je homoseksualec in sadist, ki je strahoval tudi starejše jetnike. Imel je veliko oporo v lagerfirerju Bachmajerju, in drugih esesov-

cih, ki jim je pomagal »organizirati« zlato in druge dragocenosti, katere so jetniki, posebno Židje, pretihotapili mimo kontrole esesovcev.

To mesto je bilo za izvajanje programa zelo važno, zato je klika kriminalcev vedno poskušala spraviti nanj svojega človeka. Naposled pa je organizacija odpora uspela s svojim kandidatom. Na to mesto je prišel češki antifašist Pany Kuneš, ki je med drugim s pomočjo še enega tovariša organiziral v skladišču premoga v krematoriju montažo radijskega sprejemnika, ki so ga bili vtihotapili v taborišče po komadih. S tem je bilo omogočeno poslušanje radijskih vesti, ki so se nato širile po taborišču. Tako je bila taboriščna pisarna v celoti v rokah organizacije odpora. Na ta način je bilo mogoče na določena delovna mesta vriniti zanesljive politične jetnike. Uspelo je celo vriniti komandantu taborišča kot slugo zanesljivega člana organizacije odpora. Preko njega je organizacija zvedela za Himmlerjev nalog, da mora SS v primeru kapitulacije nemške vojske likvidirati vse jetnike v Mauthausnu in Gusenu. Likvidacija naj bi potekala tako:

1. kolikor je mogoče, naj bi odgnali jetnike v podzemeljske rove v Gusen, kjer naj bi minirali vhode in s plinom ciklon B likvidirali jetnike;
2. številne podružnice taborišča naj obstreljuje artilerija in jih uniči z bombardiranjem;
3. v jetniško hrano naj bi pomešali ciankalij ali drug strup, ki bi bil na razpolago.

Nadalje so izvedeli, da je taboriščno vodstvo SS dobilo nalog, naj vse jetnike na eksponiranih delovnih mestih, ki imajo možnost zvedeti kaj več o zločinskem delu SS, popišejo in jih še pred množičnim uničenjem ostalih jetnikov likvidirajo.

Razumljivo je, da je bila v tem položaju naloga mednarodnega komiteja, da te načrte prepreči. Moč in volja odpora jetnikov proti terorju SS se je krepila s takojšnjo množično propagandno akcijo.

Da bi preprečili vsak nenadni napad SS, je bila organizirana alarmna služba jetniških vojaških skupin pri vseh narodnostih. V

primeru alarma je imela vsaka narodnost svoje zbirno mesto, kjer bi prejela nadaljnja navodila za akcijo. Španski jetniki, zaposleni v orožarni, so v življenjski nevarnosti tihotapili v taborišče orožje. Na vsakem bloku so bile udarne skupine jetnikov v stalni pripravljenosti. Izdelali so več načrtov za organiziran odpor.

Izredno hiter razvoj dogodkov na frontah, pripravljenost jetnikov, nuditi odpor za vsako ceno, in drugi činitelji so preprečili uresničenje zamišljene množične morilske akcije. Kljub vsemu pa so še aprila 1945 esesovci izvedli več posameznih in nekaj skupinskih likvidacij.

TRI LETA GROZE

Fašistični napad na Jugoslavijo sem dočakal na orožnih vajah v Pomorski odbrani Selce. Takrat so na Hrvaškem že začeli prevzemati oblast ustaši. Voditelj ustašev v Crikvenici Peter Kvaternik je zahteval predajo komande. Naša enota, ki jo je vodil Slovenec, kapetan b. b. Mirko Pleiveis, je likvidirala Kvaternika in še dva njegova pajdaša, potopila plovne objekte na področju Selc in minirala poveljstvo, nato pa se je umaknila pred prodirajočimi Italijani preko Novega, Obrovca, Gračca, Srba in Drvarja proti Bosni.

V Turbah so nas zajeli ustaši, ki so bili razpisali na Pleiveisovo glavo visoko nagrado. Pleiveis se je rešil tako, da je spremenil ime. Ustaši so nas poslali v taborišče Slavonski Brod, vendar smo se s prevaro že naslednji dan izmuznili in se odpeljali v Zagreb, od tam pa vsak na svojo stran domov.

Po vrnitvi v Maribor sem se ponovno zaposlil na svojem starem delovnem mestu kot natakar v hotelu Orel. Kmalu sem se vključil v delo OF in dobil nalogo, naj organiziram OF med gostinskimi delavci.

6. novembra 1941 me je gestapo aretiral in odvedel v mariborske zapore. Iz zasliševanj sem ugotovil, da me je moral izdati tovariš, ki je bil moja zveza pri ilegalnih akcijah. Za delo, ki sem ga opravljal, naravnost po nalogu Rada Iršiča - Gregla, pa gestapo ni vedel.

Na prekem sodišču, kamor sem prišel drugič 10. aprila 1942, me je komandant varnostne službe Lurker obsodil na koncentracijsko taborišče zaradi dokazanega aktivnega sodelovanja z OF. Ves primer je bil označen kot »komunistična natakarska banda«. 20. aprila 1942 so me iz Maribora preko Graza in Dunaja poslali v koncentracijsko taborišče Mauthausen.

PRIHOD V MAUTHAUSEN

V Mauthausen sem prispel 25. aprila s transportom, v katerem je bilo večje število Židov, dva Slovenca in nekaj Avstrijcev. Že na poti od železniške postaje do taborišča – kakih 6 km – so esesovci ubili nekega holandskega Žida. Pri tako imenovani »lauskontroli« (ušji kontroli) pa so ubili še dva. Transport je štel okoli 60 ljudi. V enem tednu so jih pobili že polovico, drugo polovico pa so poslali v taborišče Gusen, podružnico Mauthausna. Tam so v nekaj dneh pobili ostale Žide, ki so delali skupaj z nami v kamnolomu v posebni delovni komandi.

Vtisi drugega dne niso bili nič manj grozni. Zjutraj, ko je zazvonil taboriščni zvonec, je kot blazen pridrvel v spalnico starešina bloka, večkratni poklicni zločinec (BV), ter ob vpitju »Los! Aufstehen!« opletal z gumijevko, kamor je dosegel.

Vstali smo še bolj utrujeni, kot smo legli, saj smo ležali na golih tleh, pokriti z eno odejo, zloženi v vrsti dobesedno kot sardine.

Kmalu za blokačem sta prišla še dva mlada esesovca in se začela zabavati z Židi tako, da sta jih spraševala razne stvari in jih ob odgovorih pretepala z bikovko. Posebno piko so imeli na nekega dunajskega Žida, krojača, ki so ga tako pretepli, da je imel zvečer enkrat debelejšo glavo kot sicer, in ga ni bilo mogoče spoznati.

Ko se je nezavesten zgrudil so ga vrgli v velik sod z vodo, ki je stal v stranišču za primer požara. Ko so esesovci odšli, so ga tovariši potegnili iz soda, ker bi bil sicer utonil. Potem je ves obupan čakal, kaj bodo počeli z njim naslednji dan.

Po odhodu delovnih skupin iz taborišča sta se naslednjega dne

pojavila na bloku druga dva esesovca. Vsi jetniki, ki smo bili v bloku, smo se morali na dvorišču postaviti v vrste. Tokrat so izbrali tri žrtve: dva nizozemska Žida, brusilca diamantov in našega Dunajčana. Pričeli so jih pretepati, zasmehovati in jih naganjati v električne žice. Obupani so tekali okrog bloka misleč, da bodo ušli smrti. Toda esesovca nista odnehala. Pognala sta se za njimi in jih na silo pognala v žico.

Ostali smo morali gledati strašni prizor, ko je meso zacvrčalo in je bil človek v nekaj sekundah privarjen k bodeči žici. Kot omamljen sem zrl v te ljudi in se spraševal, ali je to sploh mogoče. Iz zamišljenosti me je zdramil sunek esesovca, ki je meni in še enemu tovarišu ukazal, naj izvlečeva zoglenela trupla iz žice.

V strahu, da bom tudi jaz končal kot Židje, sem pričel bežati okrog barake, esesovec pa za mano. Nikdar v življenju nisem in najbrž ne bom več tako hitro tekel kot takrat, čeprav sem bil precej izčrpan. Ko sem pritekel okrog ogla, sem zaslišal slovenske besede:

»Ne boj se, tok je izklopljen! Opravi hitro!«

Spoznal sem glas Rometa, španskega borca, ki je bil ta dan dežurni električar. Medtem me je že dohitel esesovec in me oplazil z bičem, zato sem hitro skočil k žici in pomagal tovarišu trgati mrliče od žice.

Spočetka nama je šlo zelo težko, kajti mrtve roke so bile dobesedno privarjene k žici. Z vso močjo sva najprej odtrgala oziroma sprostila roke, kar je bilo najtežje, ostali del telesa pa se je dal laže sneti. Medtem sta esesovca odšla, tako da drugih posledic ni bilo. Kot vedno, so tudi tokrat esesovci iz političnega oddelka slikali te reveže in na obvestilo o smrti napisali, da so storili samomor.

Z Rometom sva se seznanila takoj prvi dan po prihodu v taborišče. Kadar je prišel transport na blok, so se navadno starejši jetniki zanimali za narodnost posameznikov, za razlog aretacije, položaj na frontah itd. Rome je prišel še z dvema španskima tovarišema do karantenske žice in vprašal, če je med nami kak Slovenec. Javila sva se z Joštom, ki je prišel z menoj v taborišče.

Rome se je zanimal za razmere v Sloveniji, zakaj so naju aretirali itd. Ko nama je povedal, da je Ljubljančan in španski borec, sem

mu povedal, da sem zaprt, ker sem sodeloval z OF. Obenem sem ga prosil, naj mi pomaga priti k zdravniku, ker sem v zaporu na Dunaju dobil krvavo drisko.

Eden od Špancev je vprašal Rometa, za kaj gre, in ko je zvedel, me je posvaril:

»Amigo, lager niks gut krank. Lager fil krank, du kaput. Lager niks fil travaho; kapo kuken, du travaho, kapo niks kuken, du niks travaho!«

Rome mi je prevedel:

»V taborišču ni dobro biti bolan. Izogibaj se revirju, ker te lahko likvidirajo.« In še: »Varčuj z močmi. Če te kapo opazuje, delaj, če ne, počivaj!«

Ta nasvet sem pozneje upošteval in tako nekajkrat ušel gotovi smrti.

Še isti večer mi je Rome prinesel neke rjave tablete in mi svetoval, naj se en dan vzdržim vsake jedi. Kruh, ki sem ga dobil, sem dal Rometu, ki mi ga je naslednji dan prinesel nazaj prepečenega. Ubogal sem ga in res, stanje se mi je popravilo s tovariško pomočjo sotrpinov, ki so imeli obilo izkušenj v taboriščnem življenju.

KARANTENSKI BLOK ŠT. 5

Po desetih dneh smo vsi odšli iz karantene na transport v kakih 10 km oddaljeni Gusen. Težko mi je bilo zapustiti prijatelja, toda upal sem, da gremo na boljše, saj si slabšega nisem znal predstavljati. Žal sem se zmotil.

Takoj prvi dan po prihodu v Gusen smo morali na delo v kamnolom. Dan za dnem sva poleg drugih z Joštom na nosilnici prenašala velike granitne bloke. Kapo naše skupine je bil neki cigan. Vedno nas je priganjal in pretepal. Žide, ki so še preostali iz Mauthausna, so pobili v nekaj dneh. Dnevno smo se vračali z dela z nekaj mrliči.

Nekega dne je bilo posebno obupno. Ves dan smo morali delati v teku. Kapo je nenehno vpil:

»Dicke Luft, los, los! Laufschritt!« in udarjal z lopatnim ročajem,

kamor je prišel. Razumljivo, da ni manjkalo esesovcev, ki so z bikovkami vzdrževali tak tempo dela. Kasneje smo ugotovili, da so si ta dan zadali nalogo, pokončati vse preostale Žide, kar so tudi storili. Pri tem so seveda mučili tudi ostale in jih nekaj tudi pobili.

Jošt, ki je bil večji od mene, je pa bolehal na pljučih, je okoli poldneva od utrujenosti izpustil nosilnico. Nenadni trzljaj jo je iztrgal iz rok tudi meni, tako da mi je skupaj s kamnom padla na nogo in mi jo presekala. Za silo sem rano obvezal z robcem in z ranjeno nogo delal še vse do večera. Zvečer sem se javil v revir (taborišćna bolnica), kjer so mi rano zavezali s papirno obvezo. S tako rano sem še tri dni hodil na delo. Šele ko je bila rana vsa gnojna, so me s pomočjo nekega Poljaka Tadeka vpisali kot kandidata za revir.

Naslednji dan nisem odšel na delo. Nekako dve uri po odhodu delovnih skupin se je po taborišču razleglo vpitje:

»Arztmelder antreten!«

To je pomenilo, da se morajo vsi, ki so ostali v taborišču, postrojiti pred glavno taboriščno pisarno. Tega dne nas je bilo kakih dvajset. Pred pisarno je stalo več esesovcev, med njimi reportfirer, arbeitsdienstfirer in lagerfírer, ostalih nisem poznal. V dveh vrstah smo čakali, kaj bo.

Eden esesovcev nas je začel pregledovati in spraševati, kako dolgo smo že v taborišču, zakaj smo se javili k zdravniku, kje delamo itd. Stal sem nekako na sredi vrste, zato sem imel nekaj časa za premislek in ugibanje, kaj nameravajo. Najprej sem mislil, da iščejo simulanta. Spomnil sem se nasveta, ki mi ga je dal v Mauthausnu Španec. Ko sem videl, da pregledane razporejajo v dve skupini, v eno telesno zelo šibke, v drugo pa močnejše in lažje bolnike, sem se odločil, da bom zbral vse sile in napravil vtis lažjega bolnika.

Ob tem razmišljanju sem bil že na vrsti. Na vprašanje sem odločno odgovoril, da sem bil ranjen v kamnolomu, da poškodba ni težka in da sem prijavljen k zdravniku zaradi pregleda rane. Na vprašanje, kako se drugače počutim, sem odgovoril: »Dobro!«

Esesovec mi je potipal mišice na roki in mi velel, naj grem med lažje bolnike. Po končanem pregledu so nas odpeljali iz taborišča. Esesovec nas je peljal k skladišču premoga, kjer so stali štirje polni

vagoni. Kapu je naročil, da jih moramo čimprej iztovoriti.

Ne glede na to, da smo bili vsi bolni – ta je imel rano, oni vročino – smo morali takoj začeti z delom. Če nismo hitro delali, sta nas kapo in esesovec klofutala in brcala. Videli smo, da ni druge pomoči, zato smo se dogovorili, da bomo napeli vse sile, saj smo morali premog zmetati najprej z vagonov, nato pa še v skladišče. Do večera smo delo opravili. V taborišče smo se vračali izmučeni in lačni, misleč, da smo potegnili slabši konec. Toda še preden smo vsi črni in onemogli prišli do svojih barak, so nam tovariši, s katerimi smo običajno delali v istih skupinah, prihiteli naproti, nas začeli objemati in nam čestitati.

Ko smo se začudili, zakaj takšno početje, so nam povedali, da smo po srečnem naključju ušli gotovi smrti. Skupino bolnikov, ki je ostala v taborišču, so bili namreč esesovci odpeljali v kopalnico, tam pa so vse razen enega, ki se mu je posrečilo skriti, na grozoten način pobili. Tako smo bili, čeprav težko bolni in izmučeni, nazadnje le še veseli.

Še isti večer so me sprejeli v revir z diagnozo flegmona z nekrozo, operirali pa so me že naslednji dan. Starešina bolniške sobe je bil neki poljski medicinec Tadek, ki mi je tudi pomagal, da so me sprejeli. Ker sem imel zdrave roke, sem mu pomagal čistiti razne kirurške instrumente, zato mi je dal včasih košček kruha ali juho; tako sva se spoprijateljila.

Šlo mi je na bolje in že sem se veselil, da bom kmalu ozdravel, ko sem dobil krvavo drisko in tudi noga se ni več celila. Nekega dne so pričeli v bolnici zbirati bolnike, ki vsaj še mesec dni ne bodo sposobni za delo. Govorili so, da pripravljajo transport težkih bolnikov za Dachau, ki je veljal za boljše taborišče, kjer lahko delajo oslabeli bolniki lažja poljska dela. Določeno je bilo, da bodo odpeljali 60 najtežjih. Med drugimi so določili v to skupino tudi mene.

Kmalu po popisu so nas vse premestili v skupno sobo, nasproti tiste, v kateri sem ležal dotlej. Sobni starešina Tadeoš mi je govoril, da mi bo v Dachau bolje in naj bom vesel, da grem od tod. Še isti dan so nam namesto prevezovanja ran zmanjšali obrok kruha. Isto se je ponovilo tudi naslednji dan. Zdravniško osebje pa kljub temu,

da smo bili najtežji bolniki, sploh ni prišlo blizu.

Vse to mi je postalo tako sumljivo, da sem začel slutiti, da se za nas ne pripravlja nič kaj prijetnega, naslednji dan pa sem bil popolnoma prepričan, da čakamo na likvidacijo.

Zamišljen in otožen sem še vedno gojil kalček upanja, da morda le ne bo prišlo do najhujšega. Tretji dan, ko nas spet niso prevezali, pa nisem več dvomil, da smo pripravljeni za transport smrti.

Nemo sem zrl v strop, se v mislih poslavljal od matere, znancev in prijateljev. Velika želja, da bi videl konec tistih, ki so povzročili toliko gorja, trpljenja in grozot vsem, ki so se borili proti fašizmu, mi je vlivala upanje, da še ne bom umrl.

Med tem razmišljanjem, ki ga je spremljalo ječanje in stokanje pa škripanje z zobmi na smrt obsojenih, so se odprla vrata in v sobo so prinesli še šest težkih bolnikov, tako nas je bilo skupaj 66. Nekako ob 10. uri sta vstopila dva esesovca in sobni starešina Poljak Feliks, Tadekov prijatelj in taboriščni bolničar.

Esesovca sta v spremstvu obeh jetnikov pričela površno pregledovati bolnike. Ko so se ustavili pred mano, sem sede zbral vse sile, ki sem jih še imel, in odrezavo odgovarjal na vprašanja o stanju bolezni, kje sem zbolel, kaj sem delal itd.

Poljak Feliks je sugestivno vprašal, če naj zapiše tudi mojo številko, nakar je esesovec odgovoril: »Gut!«

Ko so zapisali šest številk, so odšli. Dve uri zatem je prišel Feliks in poklical tiste številke, ki si jih je bil prej zapisal. Naročil nam je, naj se vrnemo v sobe, kjer smo ležali pred tem.

V stari bolniški sobi je stopil k meni Tadek in se opravičeval, da ni vedel, kaj se s tem transportom v resnici pripravlja, zato me je rešil s pomočjo prijatelja Feliksa šele zadnji trenutek.

Sonce se je že spuščalo k zatonu, ko sta na dvorišče pripeljala dva avtomobila. Takoj zatem je bilo slišati korake, zapiranje in odpiranje vrat. Ko so koraki utihnili, sem skrivaj pogledal skozi zastrto okno. Pred tem so nam bili namreč zabičali, da ne smemo k oknom.

Videl sem avtomobila, ki sta vzbujala strah v vseh tistih, ki so ju poznali. Bila sta premični plinski celici s kapaciteto 30 ljudi. So-

sedno sobo so izpraznili in napolnili avtomobila. Zato so esesovci potrebovali točno 60 ljudi.

Iz taborišča so odpeljali 60 bolnih jetnikov, med potjo so odprli posebno napravo s plinom ciklonom, ki je v nekaj sekundah opravil svoje, v Mauthausen pa so pripeljali 60 mrličev za krematorij.

TELOVADBA Z DRESIRANIMI PSI

Nekako septembra 1944. leta, ko sta narodnoosvobodilna vojska in Rdeča armada prodirali proti Beogradu, so v strahu pred kaznijo zbežali mnogi, ki so sodelovali z okupatorjem. Med njimi so bili tudi nekdanji ruski belogardisti oziroma njihovi svojci. Mlajši moški so se vključili v SS, njihove žene, matere, očetje in sestre pa so se umaknili iz Srbije v Avstrijo.

Nemški urad za zaposlovanje v Linzu je zasilno uredil v neposredni bližini taborišča Mauthausen šotore, v katerih so se začasno nastanili ti emigranti. Na prošnjo tega urada je taboriščna uprava odredila v pomoč za popis teh emigrantov skupino 12 jetnikov, ki so obvladali nemški in srbohrvaški jezik. V tej skupini je bilo največ Jugoslovanov. Med njimi se spominjam novinarja Milovica, Hlebanje in Jurce.

Pri popisovanju smo v razgovoru z emigranti spraševali tudi po stanju v domovini in podobno. Nekateri med njimi so obžalovali, da so emigrirali, drugi pa so bili zakrknjeni sovražniki NOB in komunizma, kar so s svojimi izjavami tudi dokazali. Takim smo dajali razne pripombe, kot npr.: »Če mislite, da boste z begom v ta kraj ušli, se motite.«

Neka ženska med njimi se je pritožila esesovskemu zdravniku, češ s kakšnimi pripombami sprejemajo svoje sodelavce in simpatizerje ter da obžaluje, ker so prišli v ta kraj, kjer jih niso sprejeli tako, kot so bili pričakovali. Zdravnik je o tem obvestil vodjo taborišča esesovca Bachmajerja.

Bachmajer je zvečer ukazal, naj se vsa skupina, ki je popisovala emigrante, postroji pred centralno pisarno. Kmalu zatem, ko smo

stali v vrsti, je prirohnel nekoliko vinjeni Bachmajer in s hrešče-čim glasom zavpil:

»Kdo je bil tisti?«

V strahu smo nemo zrli vanj, saj nismo vedeli, kaj hoče. Vedeli smo samo, da se nad nami zbirajo temni oblaki. Ves besen je ponovil:

»No, kdo je bil tisti?« in z bikovko mahnil preko naših glav z obeh strani. Molčali smo. Najbrž ga je to še bolj razjezilo, ker je odšel v pisarno in ukazal, naj se vsi ostali jetniki umaknejo v blok. Ko so ukaz bliskovito izvršili, se je vrnil k nam in ves penast zavpil:

»Jaz vam bom že pokazal, med emigranti širiti komunistično propagando! No, ali se bo javil tisti ali ne?«

V istem trenutku je zapovedal, naj se vržemo na tla, da ponovno vstanemo v žabji skok, da se plazimo po tleh, da tečemo, se spet vržemo na tla itd. V njegovem spremstvu je bila velika doga po imenu Lord. Ta pes je bil dresiran tako, da je na povelje napadel vsakogar, ki se je premikal.

Ležal sem na koncu vrste na tisti strani, kjer je stal Bachmajer s psom. Na povelje: »Auf, marsch, marsch!« sem se dvignil in se pognal v tek. Kmalu nato me je pes podrl na tla in me vsega obgrizel. Dobil sem težke ogrizljaje na levi nogi in roki. V borbi s psom sem obležal. Kakor hitro pa se nisem več ganil, je pes naskočil drugega tovariša. V tej »akciji« je bilo lažje ali težje ogrizenih šest tovarišev.

Ko se je Bachmajer naveličal te igre, nas je postavil ob glavno obzidje, tako da smo gledali v zid, in nato odšel iz taborišča.

Takoj po njegovem odhodu so tovariši iz glavne pisarne posredovali v revirju, da so nas drugega za drugim obvezali in nam dali tetanus injekcije. Naključje pa je hotelo, da se je Bachmajer ponovno vrnil v taborišče in pogledal, če stojimo vsi ob zidu.

Ravno v času, ko se je vrnil, so bili na prevezovanju trije tovariši. Bachmajer je to opazil in dal poklicati glavnega pisarja taborišča Panyja ter ga vprašal, kdo mu je dovolil, da je poslal jetnike na prevezovanje in ali hoče, da še njega postavi ob zid.

Nato je Pany stekel v ambulanto in pripeljal tovariše. Še potem ga je Bachmajer nahrulil in mu zagrozil, da mu bo že pokazal, če še

enkrat poskusi kaj podobnega ter ga nagnal nazaj v pisarno. Kmalu zatem je ponovno zapustil taborišče.

Razporejeni drug ob drugem v razdalji dveh metrov smo stali pri obzidju vso noč. Imeli smo dovolj časa za razmišljanje, kaj se bo z nami zgodilo naslednji dan. Prepričani smo bili, da nas bodo poslali v kazensko enoto v kamnolom in nas tam pobili, kolikor se ne bi prej zgodilo kaj posebnega. Takšna posebnost bi bilo zavezniško bombardiranje taborišča ali pa prihod večjega transporta, pa tudi to, če bi nastala kakšna afera, ki bi bila za esesovce zanimivejša od naše.

Izmučeni od ekserciranja, pasjih ugrizov in večurnega stanja ob zidu smo nestrpno čakali jutro, ne glede na to, kaj se bo zgodilo z nami.

Zjutraj nog že nismo več čutili. Takoj nato, ko so delovne enote odšle, je prikorakalo v taborišče kakih 2000 novih jetnikov. Če bi verjel v čudeže, bi lahko rekel, da se je zdaj zgodil čudež. Verjetno je bil to transport iz drugega taborišča, ki so jih takrat že postopoma evakuirali.

Kmalu zatem, ko so bili novinci postrojeni, je prišel k nam starešina taborišča, jetnik in nam rekel:

»Izginite, hitro na bloke! Ko boste pa zaslišali piščalko, se morate postrojiti pred čevljarsko delavnico.«

Kasneje smo izvedeli, da sta v našem primeru posredovala tovariša iz taboriščne pisarne Pany in Maršalek, ki sta prosila Bachmajerja, naj nam dovoli sodelovanje pri popisu novega transporta. Hitro smo se umaknili na bloke, kjer so nam člani organizacije odpora pripravili druge obleke in vsakemu skodelico tople kave. Kmalu nato smo zaslišali žvižg in se postrojili na določenem mestu.

Jurca je šepnil:

»Fantje, videti je, da je najhujše že mimo. Gotovo nas bodo potrebovali pri popisu novincev.« Nato je nekaj metrov od nas zagledal Bachmajerja in utihnil, kot bi odrezal.

Ko nas je Bachmajer zagledal, je spet zavpil:

»No, ali že veste, kdo je bil? Če ne, bom že še zvedel!«

Tudi tokrat smo molčali in nemo zrli predse. Ko ni dobil odgo-

vora, se je spet obrnil k novincem. Čez kako uro je prišel Pany in rekel:

»Fantje, upajmo, da smo vas rešili. Pojdite hitro na delo. Potrudili se bomo, da ne boste imeli hujših posledic.«

Delali smo pozno v noč. Tedaj smo zagledali ob znanem zidu kapa in njegovega pomočnika. Potem smo izvedeli, da so esesovci odkrili, kako so si njihove žene dopisovale s tema dvema jetnikoma, ki sta delala v esesovskem naselju.

Še isti večer so na njiju nagnali psa. Nato sta stala vso noč ob zidu. Naslednji dan so ju zaprli, tretji dan pa obesili.

Ker je bila ta zadeva veliko bolj zanimiva od naše, nas je Bachmajer najbrž pozabil. So pa takrat tudi bili esesovci vedno bolj zaposleni, med drugim tudi z vprašanjem, kaj bo z njimi po končani vojni, saj je bil polom vedno bliže.

Na koncu si je Bachmajer sodil sam. Ob osvoboditvi je ubil svojo družino in sebe.

PRIHOD PREŽIHOVEGA VORANCA

Neke januarske noči leta 1945 je prisopel k meni na blok 18, kjer sem delal kot pisar, Kamničan Janez Batis s sporočilom, da je v pravkar prispelem transportu iz Sachsenhausna tudi slovenski pisatelj Lovro Kuhar. Batis je bil začasno zaposlen v sprejemni komandi, ki je popisovala novoprispele jetnike. Tako je vedel za vsakega Jugoslovana, ki je prišel v taborišče.

Prežihovega Voranca takrat še nisem poznal. Batis mi je skušal pojasniti, da je Kuhar napreden pisatelj, ki je napisal nekaj zelo dobrih del, ter da je v transportu razen njega še en Slovenec in da bi bilo treba oba rešiti iz transporta.

Takoj sem odšel v centralno taboriščno pisarno, da bi pričel z reševanjem. Tu sem zvedel, da gre za poseben zaključen transport, ki je po kazni prišel iz Sachsenhausna in da je vsakršno izdvajanje nemogoče.

Iz izkušenj sem vedel, da se transportu ne obeta nič dobrega,

zato sem še bolj uporno rotil tovariša Maršaleka, drugega taborišč-nega pisarja in dunajskega komunista, ki je imel seznam novincev, da za nas Jugoslovane Kuhar veliko pomeni in da mi mora na vsak način pomagati.

Kljub temu je odklonil vsako pomoč, češ da imajo vse dokumente esesovci. Potem sem sporočil novico nekaterim tovarišem, ki so sodelovali pri taboriščnem političnem antifašističnem delu. To so bili Dolinšek, Vučinić, Utovič, že omenjeni Batis in drugi. Z njimi sem se posvetoval, kako bi rešili Kuharja.

Sklenili smo, da moram spet k Maršaleku. Ukrepati je bilo treba hitro, saj so jetniki v samih spodnjih hlačah že stali na dvorišču za kopalnico. Vsaka minuta je bila dragocena, kajti esesovci so že pričeli mučiti nekatere jetnike.

Ko sem spet tekel iz bloka v centralno pisarno, se mi je porodila rešilna misel. Takoj sem jo povedal Maršaleku, ki me je pogledal tako, kakor da nisem normalen. Toda vztrajal sem pri svojem in ga prepričeval, tako da sva že čez nekaj minut skovala načrt. Seveda sva se s tem izpostavila veliki nevarnosti. Če bi naju odkrili esesovci, bi bilo konec tudi z nama.

Načrt je bil tak:

Poslužili se bomo sicer zelo tvegane, toda edino možne prevare – s sporočilom o smrti. Tovariša Kuharja moramo naskrivaj izločiti iz transporta ter ga skriti na bloku, esesovcem pa sporočiti, da so enega člana transporta odpeljali v krematorij, ker je umrl.

Potem je bilo treba vso stvar administrativno izpeljati, kakor je bilo dogovorjeno. Glavna taboriščna pisarna bo torej v dnevnem sporočilu javila enega mrtvega iz tega transporta. Za njega bo začasno obremenjen krematorij do naslednjega dne. Ko bodo poslali mrtve iz sanitetnega taborišča, se bo stvar uredila z njimi.

Pri predaji njihovih mrtvecev bo dobil krematorij enega mrliča več, bolnica se bo obremenila za enega novo sprejetega bolnika manj, Kuharja pa bom na svojem bloku sprejel v številčno stanje šele naslednji dan, ko bo administrativno vse v redu. Do takrat pa ga moramo skriti, ker ga ne smemo prikazati v številčnem stanju, niti ne sme o tem kaj vedeti starešina bloka, ki je bil kriminalec.

Skrivaj sem se pritihotapil z druge strani pralnice. Maršalek, ki se je napravil, kot da še preverja podatke pri raznih jetnikih, je šel h Kuharju in mu naročil, naj se neopazno zmuzne do vogala na nasprotni strani dvorišča za pralnico. Tam sem že prežal z dvema tovarišema in čakal najugodnejši trenutek, ko se nam bo Kuhar približal in seveda, da tega ne bodo opazili esesovci, ki so se takrat na drugi strani naslajali s pretepanjem jetnikov.

V samih spodnjih hlačah smo ga hitro potegnili izza vogala ter ga nato odpeljali na blok 18. Takoj nato je Utovič organiziral zanj potrebno obleko, kar je tudi uspelo. Ko je bil Kuhar oblečen, smo ga morali dobro skriti pred esesovci in starešino bloka.

Večino transporta iz Sachsenhausna so preko noči esesovci pobili z bikovkami ali železnimi palicami. Vso hladno januarsko noč so morali reveži stati na dvorišču v samih spodnjih hlačah. Le redki, najbolj odporni, so prestali to šentjernejsko noč. Naslednji dan so jih poslali v revir, kjer jih je spet veliko pomrlo.

Ko je bila glavna nevarnost mimo, sem po Maršalekovem nalogu sprejel Kuharja v številčno stanje na svoj blok. Potem smo ga lahko privlekli iz skrivališča. Nekaj časa je še ostal na bloku in ni hodil na delo. Dokler se je le dalo, smo ga obdržali pri nas. Ko pa smo morali blok izprazniti za jetnice iz Oswiecima, smo ga po dogovoru z ostalimi člani jugoslovanskega ilegalnega komiteja premestili na blok 24, kjer ga je prevzel v varstvo tov. Utovič, ki je bil na tem bloku brivec.

Razen tega, da smo Kuharja varovali pred pošiljanjem na delo, smo mu tudi priskrbeli kakšen priboljšek pri hrani in cigarete. Pri dobavljanju mleka nam je pomagal veterinar Vučinić z Reke, ki je bil takrat zaposlen v svinjskem hlevu. Tam so včasih prejemali mleko za mlade svinje. Kadar so ga dobili, me je Vučinić o tem obvestil, da sem organiziral tihotapljenje mleka iz hleva na Kuharjev blok. Prav tako so tovariši, ki so delali v skladišču krompirja, tihotapili krompir, pa smo mu včasih pripravili solato.

Iz esesovske kuhinje, od koder je Vučinić nosil pomije za svinje, smo včasih dobili od tovariša, ki je tam delal kot kuhar, tudi kakšen komad belega kruha in margarine. Pretihotapili so ga tako, da

so v zaprto posodo dali kruh in posodo spustili v kotel s pomijami. Organiziranje pomoči v hrani in zaščita pred pošiljanjem na delo je potekala po načrtu. Kljub vsestranski skrbi zanj pa je Prežihov Voranc včasih le moral iti na delo. Tako je nekajkrat moral nositi mrliče iz bloka 20 v krematorij.

Prežih je v Mauthausnu srečal tudi nekaj znancev komunistov iz Francije, s katerimi se je pogosto sestajal.

Ko se je vživel v Mauthausen, je začel s političnim delom. Bodril je tiste, ki so obupavali, jim vlival vero v zmago pravice in s tem tudi on pomagal reševati ljudi.

Končno je 5. maja 1945 nekako ob dveh popoldne završalo po vsem taborišču: »Svobodni smo!«

Taboriščna vrata so se odprla in v taborišče so prihrumeli ameriški tanki. S solzami v očeh in s smehom na ustih smo brezumno skakali, se objemali in vriskali:

»Živela svoboda! Ostali smo živi, niso nas uspeli pokončati! Maščujmo mrtve! Tega ne bomo nikdar pozabili!« in še z vsemi drugimi mogočimi besedami smo si dajali duška. Nismo mogli verjeti, da je resnično konec trpljenja in groze, da je napočila svoboda, za katero smo se borili in o njej sanjali, zaradi katere so nas internirali in mučili. Konec je bilo fašističnega nasilja in zakleli smo se: »Nikdar več Mauthausen!«

Vsaka narodnost si je izbrala legalen nacionalni komite. Mi, Jugoslovani, pristaši NOB, smo zaupali vodstvo Prežihovemu Vorancu. Skrajni monarhisti so se takoj oddelili od nas. Še pred osvoboditvijo smo propagirali, naj se čimveč Jugoslovanov vrne v domovino. To politiko je nadaljeval tudi legalni komite. Veliko smo jih prepričali, vseh pa ne. Zakrknjeni sovražniki NOB in nekaj zaslepljencev se je odločilo, da se ne vrne v domovino.

Po osvoboditvi je bil Prežih izvoljen za predsednika jugoslovanskega komiteja. Med drugim je komite tudi pripravljal transport za vrnitev v domovino. V sporazumu s Prežihom smo Utovič, Mileta in jaz brez dovoljenja Američanov zapustili Mauthausen in se preko Dunaja napotili domov. Prežih nam je naročil, naj v domovini organiziramo prevoz iz taborišča domov; Američani so namreč to

vse preveč zavlačevali.

Glede na položaj takoj po osvoboditvi pa to ni bilo mogoče. Skupaj s Pepelom, ki je priskrbel avto, in še z nekaterimi drugimi tovariši, se je Prežih preko Jesenic vrnil v domovino nekoliko kasneje. Pred odhodom mi je naročil, naj ga zagotovo obiščem. Ker ni vedel, kje bo, mi je dal naslov PEN kluba v Ljubljani.

Ko je bilo jeseni 1945 neko slavje koroških Slovencev v Mariboru, je prišel tudi Prežih in me obiskal v kavarni Central, kjer sem bil takrat upravnik. Tam je bil tudi znani karikaturist Kondor, ki mi je v zahvalo za neko uslugo narisal Prežihov portret.

Prežih me je povabil, naj ga z Utovičem obiščem na Prežihovini, da naju bo seznanil s svojimi.

Vedno smo odlagali z obiskom, nikdar ni bilo prav časa, saj je bilo treba delati od jutra do mraka, da bi čim prej zabrisali sledove vojne, ki so bili v Mariboru prav posebno občutni.

Po službeni potrebi sem leta 1948 odšel iz Maribora v Dalmacijo v upanju, da bom v naslednjih letih, ko bo priložnost, obiskal Prežiha na njegovem domu. Nisem mogel niti slutiti, da ga ne bom več videl. Mislil sem: če je preživel Mauthausen, bo živel še dolgo. Toda žal ni bilo tako. Vest, da Prežiha ni več med nami, sem prejel v Rovinju, kjer sem bil takrat upravnik počitniškega doma »Crveni otok«.

Res, tudi Prežiha ni več med nami, ostala pa so njegova dela, s katerimi bo vedno živ.

KF. Poseb. št. 18. 2. 1980. Str. 23–25.

Nekaj podrobnosti o političnem delovanju Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca v letih 1925–1928

France Filipič

V polemičnem obravnavanju »Prežihovega zbornika« konec 1957. in v začetku 1958. leta je v zavrnitvi določenih trditev dr. Dušana Kermavnerja inž. Dragotin Gustinčič v repliki pod naslovom Popravek – Naši razgledi, 25. januarja 1958 – med drugim zapisal: »Povedal bi D. K. (Dušan Kermavner) morda še več, to je, da sva skupno nastopala proti nemajhnim Kuharjevim oportunističnim napakam, ko je na primer le-ta skupno s Štukljevci glasoval za to, da naša Partija kandidira pri državnozborskih volitvah 1925 dr. H. Tumo, in proti Kuharjevemu oportunističnemu predlogu, da se oddelita Mežiška in Dravska dolina od ljubljanskega tajništva, in da se ustvari za ti dve dolini samostojno tajništvo, kar je tudi CK KPJ energično odbil.«

Podatki inž. Dragotina Gustinčiča odpirajo razglede na določene značilnosti krizne situacije, v kateri se je organizacija KPJ znašla v Sloveniji v tem letu. Na omenjenih volitvah – to so bile parlamentarne volitve 8. februarja 1925 – je dobil na Štajerskem delavsko-kmečki republikanski blok, ki je po razpustu NDSJ predstavljal delavsko revolucionarno gibanje, vsega 2112 glasov, medtem ko je za SSJ glasovalo 4099 ljudi, za Bernotovo socialistično frakcijo JSDS pa 1765. Ocena v zapiskih delavsko-kmetske matice je ob teh številkah bila porazna, saj je ugotavljal podpisani G. – inž. Gustinčič – da je politično delavsko gibanje v Sloveniji – njegova ocena se ni nanašala samo na Štajersko – popolnoma na tleh. Minimalno število glasov, ki jih je dobilo delavsko revolucionarno gibanje, enako kot na Štajerskem, tudi drugod po Sloveniji, je bilo pokazatelj akcijske neučinkovitosti organizacije KPJ v Sloveniji,

njene ozkosti in zaprtosti vase in, med drugim, tudi njenega nedovoljenega razumevanja problemov kmetskega življa. Vrh vsega je bila organizacija razcepljena na desno in levo krilo, kar je hromilo delovanje pokrajinskega vodstva in trgalo njegove zveze z organizacijami v provinci. Res da je Štukljeva frakcija, ki je imela vodstvo pokrajinske organizacije v rokah s svojo kapitulantsko politiko ob problemih prehajanja članov razpuščenih Neodvisnih strokovnih organizacij v socialdemokratske sindikate, pokrajinsko organizacijo privedla na rob propada, toda težnja za postavitvijo dr. Henrika Tume za kandidata je najbrž odpirala vrata k možnosti skupnega nastopa s SSJ in JSDB na parlamentarnih volitvah in ob ugledu in renomeju takšnega kandidata, ki bi bil lahko sprejemljiv za vse tri politične grupacije, bi to pomenilo verjetno še dodatne glasove za kandidate razrednega delavskega gibanja.

Oportunistični predlog Lovra Kuharja – kot se je izrazil inž. Gustinčič – da se oddelita Mežiška in Dravska dolina od ljubljanskega tajništva in da se ustvari za ti dve dolini samostojno tajništvo, je v resnici bil poizkus ob slabostih centralnega pokrajinskega vodstva v provinci ustvariti središče, ki bi organizacijsko obvladalo določeno območje. Tedanja splošna organiziranost KPJ je bila takšna, da so bile krajevne ali mestne organizacije vezane neposredno na pokrajinski sekretariat. Če se je, po Gustinčičevih trditvah, CK KPJ v letu 1925 Kuharjevemu predlogu odločno upiral, se je to že v letu 1926 povsem spremenilo in se je Kuharjev predlog uresničil. Na III. kongresu KPJ od 17. do 22. maja 1926 na Dunaju, ki se ga je tudi udeležilo zastopstvo slovenskih komunistov v sestavi: Dragotin Gustinčič, Dušan Kermavner, Mirko Weinberger in Lovro Kuhar, je bil namreč sprejet predlog o reorganizaciji celotne organizacijske strukture KPJ, tako da so posamezne dele pokrajin obsegala okrožja, ki so zdaj bila vmesni člen med krajevnimi in mestnimi organizacijami in pokrajinskimi vodstvi. Najprej se je na severu Slovenije ustanovilo okrožje Sever s sedežem v takratnem Guštanju, ki je spočetka zajemalo tudi mariborsko in celjsko območje, dokler se niso organizacije v Mariboru do te mere okrepile, da se je Ma-

ribor organizacijsko osamosvojil in je pričelo delovati okrožje pod imenom Vzhod I, pod katerega je pripadalo tudi Celje. Vsekakor je razdelitev na okrožja v tem času pomenila v KPJ, zlasti v Sloveniji, pomemben napredek. Do oktobra 1926 so bila organizirana v Sloveniji tri okrožja s središči v Guštanju, na Jesenicah in v Zagorju. V poročilu Franceta Klopčiča, člana Pokrajinskega sekretariata, ki ga je 10. novembra leta 1926 zaplenila v Delavskem domu v Ljubljani policija, piše: »Po kongresu se je pristopilo k organiziranju okrožnih organizacij. Ustanovljena je v okrožju C. Sedež v C I (Guštanj). Vršila se je uspela okrožna konferenca. O. K. deluje. Ustanovljena je tudi v okrožju D, sedež v D I (Jesenice). Vršila se je nezadostna okrožna konferenca. O. K. deluje delno. Provizorični O. K. za okrožje B v B I (Zagorje) pripravlja okrožno konferenco... Najslabše organizacije so v A (Ljubljani) in C II (Maribor). Brez samostojnosti iniciative in zato primanjkuje stranki funkcionarski kader v centrih. Boljše stojimo v tem oziru v provinci itd. ... Januarja 1926 je bilo v Sloveniji po istem poročilu 132 članov, oktobra 1926 pa 180.

Z datumom 1. december 1926 je bila razposlana okrožnica št. 8, ki jo je CK KPJ namenil vsem pokrajinskim sekretariatom v državi. Okrožnica je vsebovala obvestilo, da je politbiro CK KPJ na svoji seji 27. novembra 1926 sklenil, da naj partija sodeluje na volitvah v oblastne odbore v vseh administrativnih oblasteh, kjer to organizacije zmorejo. Volitve v oblastne odbore so bile razpisane za 23. januar 1927. Dne 2. decembra 1926 je legalno glasilo KPJ Enotnost prineslo razglas s pozivom za skupen nastop vseh delavskih strank in skupin. Teden dni pozneje je Enotnost poročala »Skupen nastop ustvarjen«.

V širšem evropskem procesu po V. kongresu Komunistične internacionale, na katerem je bila formulirana taktika enotne fronte in sledeč zaključkom III. kongresa KPJ se je pričela tudi v Sloveniji vse bolj uveljavljati težnja po enotni fronti, po sodelovanju vseh delavskih skupin. V Sloveniji se je ta težnja kazala tako v delavskem revolucionarnem gibanju kot tudi v vrstah socialne demokracije

in neorganiziranega delavstva. Tako je France Klopčič v okrožnici pokrajinskega vodstva partije pod naslovom »Nove pregrupacije v delavskem gibanju in naša taktika« zapisal sredi leta 1926: »Stremljenje socialističnih in neorganiziranih delavcev po enotnosti moramo odločno in iskreno podpreti… odločno, energično in iskreno se moramo zavzeti za težnje socialno demokratičnih delavcev, ki hočejo ustvariti enotno fronto za boj proti buržoaziji. Združiti se moramo s socialno demokratičnimi delavci, da izvedemo taktične akcije, četudi pod najbolj skromnimi parolami itd.«

Iz navedenih podatkov je mogoče razvideti, da je bil položaj za skupen nastop vseh delavskih skupin na Slovenskem na oblastnih volitvah resnično ugoden. V teku dogodkov pa se je pokazalo, da je visoko zastavljeni cilj skupnega nastopanja samo deloma uresničljiv. V mariborski oblasti so delno nastopile skupno vse tri grupacije SSJ, JSDS in skupina Enotnosti (komunisti), medtem ko v ljubljanski oblasti Bernotova JSDS ni sodelovala pri skupnem nastopu. V Mariboru samem je število delavskih glasov – kot je to poročala Enotnost 27. januarja 1927 – naraslo za 70 %, v dravograjskem okraju, kjer so enako kot v slovenjegraškem edino v celoti nastopile skupno vse tri grupacije, pa je število za delavske stranke oddanih glasov naraslo kar za 90 %. Izvoljen je bil socialni demokrat Möderndorfer, Lovru Kuharju, ki je bil drugi kandidat na listi, pa je manjkalo samo 17 glasov. V dravograjskem okraju je bilo oddanih za skupno listo vseh treh delavskih grupacij 1747 glasov! To je bil največji uspeh, ki so ga delavske stranke dosegle v Sloveniji. Predvsem je bil to uspeh komunistov okrožja Sever in Lovra Kuharja, ki je bil v tem času sekretar partijske organizacije in predsednik volilnega odbora. S tem v zvezi še nekaj besed o volilnem proglasu, ki ga je volilni odbor za dravograjski in slovenjegraški okraj izdal za Listo združenih delavcev in kmetov pod naslovom »Volivcem dravograjskega in slovenjegraškega okraja«. Ta razglas je bil ponovno obravnavan v polemiki o Prežihovem zborniku konec 1957 in v začetku 1958, v ostri konfrontaciji med dr. Dušanom Kermavnerjem, inž. Dragotinom Gustinčičem in Francetom

Klopčičem. Med drugim so se razhajala mnenja o značaju in pomembnosti nacionalno političnega programa, formuliranega v tem proglasu. Nobeden od avtorjev člankov v polemiki tedaj razglasa ni imel v rokah, temveč so se sklicevali le na spominska zapisa, na Möderndorferjev v zborniku in na Kuharjev povojni zapis, ki ga je navedel 11. januarja 1958 Dušan Kermavner v Naših razgledih. Möderndorfer se je spominjal »volilnega proglasa«, ki da sta ga s Kuharjem izdala ob razpisu volitev v oblastno skupščino in je navedel »da je bila najtehtnejša točka tega volilnega proglasa Vorančeva, ki se je glasila, ‚zahtevamo federativno republiko Jugoslavijo, v kateri ima vsaka narodnost pravico do izstopa iz federacije'«. Lovro Kuhar pa je zapisal v svojih spominih: »Za volitve leta 1927 smo izdali poseben proglas, ki sem ga sestavil jaz, pa ga je potem naša organizacija v celoti odobrila, proglas, ki ima zgodovinsko važnost. Ne le, da smo na proglasu postavili take zahteve, kakor razdelitev veleposestniške zemlje, tovarn itd. ter parole, ki so se našemu delovnemu ljudstvu v tistem času zdele dosegljive, ampak smo v tem proglasu postavili tudi zahteve po slovenski narodni samostojnosti (Dušan Kermavner je ob tej navedbi postavil vprašaj!). Tega ni storila dotlej nobena organizacija KPJ, niti sama KPJ. Množice so nas pravilno razumele, odnosno smo mi želje množic pravilno razumeli, zato smo dosegli pri volitvah tak uspeh, da je naše politične nasprotnike postalo strah.«

Kakšen je bil v resnici narodnopolitični program dravograjsko-slovenjegraškega volilnega proglasa Liste združenih delavcev in kmetov? Enotnost je 27. januarja 1927 v članku »Delavstvo Slovenije se polagoma zbira« navajala: »Skupni nastop v Mežiški dolini (dravograjski okraj) je pokazal najugodnejši izid. Zahvaljujoč agitaciji v znamenju resničnih delavsko-kmečkih zahtev (tudi zahteve po svobodni in zedinjeni Sloveniji!) je skupni nastop delavskih strank v veliki meri oslabil SLS in le 16 glasov je primanjkovalo, da ni tudi drugi mandat namesto SLS pripadel skupnemu nastopu (SLS je dobila 1762 glasov).«

Lovro Kuhar pa je v razglasu zapisal: »Delavci in kmetje na Slovenskem vidimo v oblastnih skupščinah tisti košček samouprave, ki jo centralizem dovoljuje narodom Jugoslavije, zavedamo pa se tudi, da nas hoče ravno s tem drobčkom samouprave kulturno in gospodarsko še bolj zasužnjiti. Delavci in kmetje se zavedamo, da sedanja oblika oblastnih skupščin in oblastne samouprave ne zadovoljuje potreb našega nacionalnega in socialnega razvoja. Zavedamo se, da ima slovenski narod pravico samoodločbe in zato zahtevamo solidarno z delavci in kmeti po vsem Slovenskem popolnejšo obliko nacionalne in socialne samostojnosti, to je enoten parlament za celo Slovenijo, ki bo brez varuštva reševal vsa kulturna in gospodarska vprašanja našega delavstva, našega kmetijstva, vsa vprašanja koncesij in ureditve industrije, obrti in trgovine, vsa vprašanja našega šolstva in vzgoje itd. itd. ...«

Dne 9. decembra 1926 je poročala Enotnost v že navedenem članku Skupen nastop ustvarjen o pogajanjih z SSJ in skupino Zedinjenje: »Na prvih pogajanjih smo kot sklicatelji tudi stavili naše predloge, kakršno politiko naj zastopajo delavsko-kmečki poslanci. Te naše predloge so socialisti in zedinjaši sprejeli, izvzemši točko o nacionalni samoodločbi Slovencev. Izjavili smo na to, da so s tem ovire za skupen nastop padle in da je enotnost v oblastnih volitvah ustvarjena.« V proglasu Liste združenih delavcev in kmetov za ljubljansko oblast dejansko ni nobenega nacionalno-političnega gesla (Enotnost, 13. januarja 1927). Pač pa objavlja Enotnost že prej, 16. decembra 1926, pod naslovom Naše glavne parole tudi geslo Za samoodločbo slovenskega naroda, za svobodno in zedinjeno Slovenijo. O slovenskem parlamentu pa beremo samo v razglasu, ki ga je napisal Lovro Kuhar! Pač pa je Enotnost objavila 16. decembra 1926 v članku »Kaj bomo zahtevali od izvoljenih?« med drugim, »da se izjavijo za samoodločbo narodov do odcepitve, da zahtevamo za Slovence v Jugoslaviji in Italiji pravico do samostojne države, da zagovarjajo samostojno in zedinjeno Slovenijo«.

Enotnost je 3. februarja 1927 prinesla članek »Konec volilnim

odborom« s podnaslovom »Potrebni so enotni odbori za akcije«, odbori za skupne zahteve delavskih strank, socialne, gospodarske itd. Že 17. februarja 1927 je Enotnost poročala o mariborskih akcijskih odborih in o akcijskem odboru v Trbovljah. V isti številki je Enotnost objavila članek »Enotnost od spodaj maršira«, obvestilo o sklicu konference za dravograjski in slovenjegraški okraj, na katerem naj bi se konstituiral akcijski odbor za oba kraja. Sklicatelji so bili za JSDS Vinko Möderndorfer, za SSJ Joško Borštner in za skupino Enotnosti Lovro Kuhar. Kot poročevalci za analizo volitev, za gospodarska vprašanja, za nadaljnji način sodelovanja razrednih strank, vzgojo razrednega naraščaja, vprašanja skupnega strokovnega delovanja in nastopa delavske delegacije v oblastni skupščini so bili namenjeni Vinko Möderndorfer, Lovro Kuhar, Karel Doberšek, Ignac Teršak in Joško Borštner. Konferenca naj bi potekala 20. februarja 1927 v Dravogradu v hotelu Korotan.

Do konference je dejansko prišlo, ohranjen je zapisnik v arhivu dravograjskega okraja (v Pokrajinskem arhivu v Mariboru). Zapisnik je napisal Jože (Bogdan) Jurančič, tedaj šolski upravitelj na Remšniku. Navzočih je bilo 50 oseb od skupine Enotnosti, JSDS, SSJ, NSS, strokovnih organizacij železničarjev in kovinarjev, konzuma Šoštanj, Delavske klavnice Mežica, KDZ, Lesne zadruge Črna, Svobode Črna. Inž. Gustinčič, ki je zastopal centralo Enotnosti, je bil glavni govornik. Bilo je tudi nekaj kmetov kot gostov. Udeleženci so prišli iz Dravske in Mežiške doline, iz Velenja, Slovenj Gradca in Maribora. Sprejeta je bila posebna resolucija, ki pa ni ohranjena. Lovro Kuhar je v svojem nastopu postavil v ospredje kmetsko vprašanje, propagando za »samostojnost Slovenije«, ustanavljanje zadrug, ustanavljanje akcijskih odborov po tovarnah in posameznih krajih itd. Sam Prežih je zapisal v spominih: »Po volitvah se je vršila konferenca v Dravogradu, ki je trajala ves dan in je bila zelo dobro obiskana. Na to konferenco je pokrajinski komitet KPJ poslal delegata Gustinčiča, ki nas je ravno zaradi tega volilnega proglasa tolkel kot nekake ‚ultralevičarje'.«

Omenimo naj še, da je podobno konferenco – konferenco dekalistov – organiziral Lovro Kuhar 26. junija 1927, na kateri je bilo po poročilu Enotnosti, 1. julija 1927, kar 51 delavcev in kmetov iz šestnajstih občin. O tej konferenci je navedel podatke tudi dr. Dušan Kermavner v svojem že omenjenem članku v Naših razgledih 11. januarja 1958.

Na seji politbiroja CK KPJ 27. februarja 1927 so bile volitve v oblastna odbora v Sloveniji zelo kritično ocenjene, češ da so slovenski komunisti poskušali doseči enotnost – enotno fronto za vsako ceno. Ta kritika se je pozneje še ponovila in se zaostrila, češ da so komunisti dejansko kapitulirali pred socialnimi demokrati. Dolžnost zgodovinopisja je, da v kontekstu celotnega dogajanja v vseh okoliščinah tistega časa izoblikuje realno oceno tedanjih prizadevanj slovenskih komunistov, ki so dejansko s svojim nastopom na oblastnih volitvah presegli določena sektaška pojmovanja, zakoreninjena v mednarodnem in seveda tudi jugoslovanskem delavskem revolucionarnem gibanju.

Za zaključek te razprave naj nam bo dovoljeno še nanizati nekaj podatkov iz leta 1928, ki kažejo Lovra Kuharja v izjemnem položaju najožje povezanosti z regeneracijskim procesom KPJ v tem času, ki se je izražal med drugim v obravnavanju in spontanem sprejemanju Odprtega pisma Kominterne jugoslovanskim komunistom v Sloveniji. Partijski inštruktor »Ivić« ali »Ivko Franić«, verjetno s pravim imenom Ivan Farković (dr. Ubavka Vujoćević, Zbornik 12/1975, Historijski institut Slavonije i Baranje), ki je bil poslan v Slovenijo poleti 1928, da bi se tu vključil v obravnavanje Odprtega pisma, se je verjetno v začetku septembra 1928 mudil tudi na Ravnah. Iz zaslišanja Josipa Polanca, člana KPJ iz Velenja, ki je bil na IV. kongresu KPJ celo izvoljen v centralni komite in je bil 26. marca 1931 obsojen pred sodiščem za zaščito države v Beogradu, je razvidno, da je Ivić bil v začetku septembra 1928 na sestanku v Guštanju in v Velenju. O sestanku v Guštanju so razvidne nekatere podrobnosti iz zaslišanja Franca Mesnerja, člana KPJ iz Guštanja, ki je

bil skupaj s Polancem obsojen pred državnim sodiščem za zaščito države. Po Mesnerjevi izjavi naj bi bil sestanek ravenskih komunistov v zvezi z obravnavanjem Odprtega pisma potekal v neposredni bližini »Turških šanc« blizu Guštanja, in sicer pod vodstvom Lovra Kuharja in ob navzočnosti Ignaca Teršaka, Josipa Soreja, Franca Mesnerja in Ivića. Po končani razpravi o Odprtem pismu naj bi bil – po podatkih Franca Mesnerja – Lovro Kuhar v sklepni besedi izjavil, da se guštanjski komunisti vsekakor priključujejo stališču zagrebških sodrugov in da obsojajo razdore v stranki. Vsekakor je ta podatek izrednega pomena, saj osvetljuje programatski vpliv VIII. konference zagrebških komunistov in stališča, ki jih je na njej izoblikoval Josip Broz Tito, stališča, ki so prišla prav v izjavi Lovra Kuharja tedaj tako značilno do izraza.

Če bi na koncu poskušali povzeti bistvo te razprave, bi morda lahko iz obilice podatkov izluščili osrednjo tendenco, ki je vidna v zasnovi političnega, revolucionarnega delovanja Lovra Kuharja v obravnavanih letih, željo, da bi revolucionarni boj zajemal čim širše množice, tako delavce kot kmete in da bi združevanje naprednih in revolucionarnih sil v okviru tega boja bil trajen proces. Morda bi lahko ob koncu tudi postavili trditev, da je bila v določeni meri njegova zasluga prilagoditev tega boja posebnostim okolja, mentaliteti in težnjam ljudi v širšem zaledju ravenske regije pa tja do Maribora in Celja, kar je temu boju v obravnavanem času pripomoglo do tako izjemnega uspeha.

KF. Poseb. št. 18. 2. 1980. Str. 34–36.

Lovro Kuhar - Prežihov Voranc v narodnoosvobodilnem boju

Emil Cesar

V svojem prispevku bi rad opozoril na delo Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca v času, ko je bilo le-to za obstoj slovenskega naroda izrednega pomena. V času, ko ni bilo kot nikdar doslej tako blizu uničenje našega naroda, za kar sta si prizadevala tako italijanski fašizem, še bolj odkrito pa nemški nacizem.

Odgovoril bi rad na dvoje vprašanj, ki se mi zdita bistveni za podobo Prežihovega življenjskega opusa, in to:

– Zakaj se je naše takratno narodnoosvobodilno vodstvo odločilo za to, da mu je zaupalo tako pomembno nalogo, kot je bila organizacija kulturnih delavcev – ena izmed najpomembnejših skupin, vključenih v Osvobodilno fronto, in

– kakšen je bil delež Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca pri rasti kulturniške organizacije, zlasti, ker je bil ta delež ne le izredno obsežen, temveč tudi pomemben.

Že takoj pa naj povem, da smo daleč od tega, da bi mogli trditi, da sta nam tako Prežihova življenjska pot kot njegovo revolucionarno delovanje v obdobju narodnoosvobodilnega boja v celoti znana. S Prežihovo smrtjo smo izgubili tudi dragoceni informacijski vir za proučevanje organiziranega odpora proti fašizmu med slovenskimi kulturnimi delavci predvsem v 1941. in v začetku 1942. leta.

Kljub temu pa so znane podrobnosti v zvezi s Prežihovim ilegalnim delom take, da bi lahko prišli do nekaterih zaključkov, ki bi bili

ob bolj številnih virih še preciznejši.

Danes vemo, da ni bilo nobene pomembnejše kulturne akcije 1941. leta, pri kateri Prežih ne bi sodeloval, za katero ne bi vedel ali da bi se odvijala brez njegovega pristanka in da bi za njo ne stalo, prav po Prežihovi zaslugi, vodstvo slovenske Osvobodilne fronte.

Toda, skušajmo odgovoriti na prvo vprašanje, kaj je vodilo CK KPS kot iniciatorja narodnoosvobodilnega boja pri odločitvi, da je zaupal organiziranje kulturnih delavcev Prežihovemu Vorancu, kar je bila izredno častna kot tudi izredno težavna in odgovorna naloga.

Vzrokov za to je bilo gotovo več. Po znanem načinu kadrovanja pred vojno so tudi leta 1941 v vodstvu CK KPS pretehtano izbirali med svojim članstvom kadre za odgovorne naloge. Prav gotovo naj bi prevzel to nalogo človek, ki bi moral zadostiti, zaradi učinkovitosti dela, naslednjim zahtevam:

– moral bi biti prekaljen član Komunistične partije,

– biti bi moral izredno sposoben organizator, in končno

– biti bi moral, po možnosti, čim pomembnejši slovenski kulturni delavec.

Zahtevam, ki bi združevale v eni osebi vse tri, za razvoj narodnoosvobodilnega gibanja tako pomembne lastnosti, pa je bilo tedaj težko zadostiti.

Da so zaupali tako pomembno nalogo Prežihovemu Vorancu, je bilo odločilno dejstvo, da je takratni CK KP Slovenije poznal njegove organizacijske sposobnosti in predanost partiji. Znane pa so mu bile tudi druge njegove sposobnosti, ki so bile zlasti dragocene pri organiziranju tako pomembnega gibanja, kot je bil vseljudski

odpor, kar je bilo zvezano z močno osebno angažiranostjo. Hkrati bi moral biti organizator pomemben in vpliven kulturni delavec, deležen nespornega spoštovanja ljudi vseh svetovnonazorskih prepričanj, saj bi morala zajeti novo nastajajoča Osvobodilna fronta, katere del naj bi bili tudi kulturniki, vse plasti slovenskega naroda in njegovo idejno raznolikost. Tudi v tem je močno izstopal med vsemi morebitnimi kandidati Prežihov Voranc. Spomnimo se le njegovega nastopa v »Sodobnosti« 1933. leta. Upravičeno moramo trditi, da je psevdonim Prežihov Voranc v predvojnem času pomenil pojem izredne kvalitete za takratno slovensko kulturno javnost. Sicer pa je imel Prežih izreden ugled kot dolgotrajni član partije med kulturniki – komunisti tudi pozneje, kljub temu, da ni opravljal izrazitih funkcij v takratnem slovenskem partijskem vodstvu, ko je postal sekretar Glavnega odbora kulturnih delavcev Ignac Koprivec - Rajić in ko je dobil Prežih kot član finančno-gospodarske komisije nove zadolžitve.[1]

Do take odločitve o kadrovanju pridemo z analizo Prežihovega dela predvsem v letu 1941, ko je vodil organizacijo kulturnih delavcev, vključenih v OF. Kljub temu, da so pravilna, jih moramo pojasniti za tiste, ki ne poznajo razmer, še z nekaterimi podobnimi odločitvami slovenskega partijskega vodstva, ki je znalo vedno poiskati v svojih vrstah tovariše, sposobne opravljati kulturne, politične, prosvetne in publicistične naloge.[2]

Opozorimo naj le na nekaj najvidnejših: Bratko Kreft je bil urednik in izdajatelj revije »Književnost«, Tone Čufar je bil eden izmed urednikov »Delavskega obzornika«,[3] Miško Kranjec pa je postal po skrbnem pretehtanju vseh sposobnosti prvi urednik »Ljudske pravice«.

---

1 Ferdo Fischer, Organizacijske oblike in delovne oblike slovenskih kulturnih delavcev v OF v okupirani Ljubljani. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 1966, št. 1–2, str. 357.

2 Ustna izjava Mihe Marinka, 15. novembra 1974.

3 E. Cesar, Tone Čufar, *Izbrano delo*, Jesenice 1976, str. 266.

Da bi mogel to delo tako dobro opravljati, saj se je njegova prisotnost v kulturnem prostoru povsod čutila, ne smemo prezreti prednosti zaradi nekaterih osebnih lastnosti, ki so mu bile v prid pri delu.

Med najpomembnejšimi prednostmi iz Prežihovega življenja v Ljubljani, ki so bile potrebne za opravljanje te pomembne naloge, je bila prav gotovo konspiracija.

Prežihovi stiki s kulturnimi delavci v Ljubljani do kapitulacije kraljevine Jugoslavije niso bili obsežni. Sam je poznal le redke književnike, v glavnem je bilo to poznanstvo omejeno na krog književnikov pred njegovim ilegalnim odhodom iz Jugoslavije 1930. leta; na krog političnih somišljenikov med kulturnimi delavci in na urednike tistih literarnih glasil, pri katerih je v tem času sodeloval. Z marsikaterim od njih pa se ni poznal osebno, temveč so se njegovi stiki odvijali s korespondiranjem. Ta krog kulturnih delavcev pa je sodil v obdobju okupacije v že starejši pisateljski rod. V krog Prežihovih znancev je sodil tudi krog koroških rojakov, kot so bili Blaž Arnič in drugi, ter nekateri kulturni delavci, s katerimi se je seznanil po svojem ilegalnem prihodu v domovino in tisti, s katerimi je bil v stikih zaradi objavljanja svojih del (Ferdo Kozak) ali zaradi natisov njegovih knjig (Ciril Vidmar). Vse to govori v prid trditvi, da je bil Prežih v Ljubljani med kulturnimi delavci manj znan, kot je bilo njegovo zanimanje za takratno kulturno življenje, katerega je vseskozi živo spremljal in ga dobro poznal. Zato se je v začetku posluževal za navezovanje stikov s kulturnimi delavci, katere je želel vključiti v OF, nekaterih kulturnih delavcev predvojnih komunistov ali osebnih prijateljev (Tone Čufar, Blaž Arnič). To nepoznavanje širše slovenske javnosti pa mu je tudi omogočalo, da je dokaj neovirano in uspešno opravljal vse naloge, ki mu jih je zaupala OF do prvih mesecev 1943. leta. Seveda pa mu je to uspelo tudi zaradi tega, ker se je kot preizkušen ilegalec posluževal vseskozi vseh mer konspiracije, čeprav so bili nanj pozorni tako okupatorji kot domači izdajalci.

Znano je, da so slovenski klerikalni nasprotniki o njegovi vrnitvi v domovino nekaj vedeli in sklepali, da se skriva nekje v Ljubljani. Zato so ga tudi vnesli v spisek tistih, s katerimi naj bi obračunali italijanski okupatorji (zaradi nemoči slovenskih protirevolucionarnih sil). V dokaz navedimo le izjavo Ludvika Mrzela, ki pripoveduje, da je bila v Ljubljani »javna skrivnost, da imajo okupatorska oblastva seznam kulturnega boljševizma sumljivih oseb«, katerega so skrbno in zagrizeno pripravili v krogu »Slovenskega doma« v zimi 1941–42. Tako je prišlo do humoristične situacije, ko so v raciji kulturnih in javnih delavcev zaprli tudi Prežihovega soimenjaka, nekega Lovra Kuharja, doma iz Tuhinjske doline – slugo v trgovini Peko na tedanji Šelenburgovi ulici.[4]

Prežihu je bilo prav gotovo v prid dejstvo, da ga denunciantski Erlichovi stražarji – to so bili mladi ljudje – niso poznali. Niso pa imeli na razpolago novejših Prežihovih fotografij, po katerih bi ga mogli kljub vsemu identificirati, kar bi se prav gotovo zgodilo, če bi Prežih živel pred vojno v Sloveniji. Znano je namreč, da v predvojni Ljubljani ni bilo nič nenavadnega, da so tisti, ki so želeli spremljati kulturno življenje, poznali tudi posamezne ustvarjalce, tem večje pa je bilo zanimanje zanje, če so bili le-ti politični nasprotniki.[5] Usode Vinka Košaka, Mirana Jarca, Toneta Čufarja in drugih so dovolj zgovorni dokazi za to. In končno, podpira našo trditev, da Prežiha niso poznali, tudi dejstvo, da niti Italijani niti belogardisti niso vedeli, koga so zaprli, ko so ga aretirali, dokler ni prišlo do nepričakovanega soočenja, kar je vse podrobno raziskal Janko Jarc.

Ta nepozabni nastop Akademskega pevskega zbora je bil poslednji pod okupacijo.[6]

V ta sklop sodi tudi dvojno Prežihovo sodelovanje pri »Sloven-

4 E. Cesar, Prežihov Voranc v šempetrskih zaporih, *Borec* 1977, št. 8–9, str. 457.

5 Ustna izjava Ignaca Koprivca, 1. junija 1979

6 E. Cesar, Sveži veter »Veselega teatra«, *Borec* 1976, št. 2, str 117

skem zborniku 1942«, prvi kolektivni knjižni manifestaciji slovenskih kulturnih delavcev po sklepu o bojkotu okupatorjevega tiska. Bil je član uredniškega odbora in njegov sodelavec. Zanimivo je, da je Prežihov prispevek že vezan na enega izmed najaktualnejših vprašanj tistega časa, na vprašanje o slovenski državnosti.

Prežihovo zanimanje za eksistenčna vprašanja, ki so vznemirjala slovenskega človeka, je moralo takratno narodnoosvobodilno vodstvo poznati, saj vemo, da se je Prežih s tem problemom vidno ukvarjal 1933. leta, ko je napisal brošuro »Boj za združitev slovenskega naroda«, s podnaslovom »Program in zahteve slovenskega narodnoosvobodilnega revolucionarnega gibanja«. Brošura obsega 32 strani in zagovarja stališča proti kratenju nacionalnih pravic. Sodili bi, da je Prežih veljal 1941. leta za poznavalca te problematike med komunisti. Zato je tudi vodil delo komisije, ki naj bi v okviru OF interno proučila vprašanje bodočih slovenskih meja. Komisija je sodelovala od konca 1941. do začetka 1942. leta. Prežih je v komisiji zastopal CK KP Slovenije.[7]

Mimo vodenja kulturnega sektorja je najdlje sodeloval Prežih v redakciji radia OF, »Kričač«, saj jo je vodil od novembra 1941 do aprila 1942, ko je bila njegova zadnja oddaja. Njegov urednik je bil torej še tudi potem, ko je zapustil kulturniški sektor in prevzel novo, nič manj pomembno dolžnost. Sicer so oddaje zasluga celotnega uredniškega odbora, premišljeno izbranega izmed ljudi, ki so se aktivno ukvarjali s kulturo, pa moremo tudi tu zaslediti delež posameznika. V uredniškem odboru so delovali še: Vera in Fran Albreht, Jože Dolenc, Miro Jeršič in Rudi Kobilica. Prežihov je v konceptu oddaj, v katerih je skrbno pazil, da so bili prispevki, ki so jih prispevali člani uredništva, stvarni, npr. vojna poročila; v notranjepolitični problematiki pa čutimo večjo svobodnost v pisanju v večji osebni angažiranosti, vseskozi pa imajo oddaje izrazit kulturniški

7 Fran Zwitter, Priprave Znanstvenega inštituta za vprašanja mejnih vprašanj po vojni, *Osvoboditev Slovenije*, str. 260

pridih, kar so najpogosteje dosegali s citati iz Prešerna, Cankarja, Župančiča, Finžgarja in drugih. Čeprav so vse oddaje izredna dejanja, pa predstavlja višek vloženih naporov redakcije priprava slavnostne oddaje, posvečene Francetu Prešernu 7. februarja 1942, ki je potekala celo uro, besedilo pa sta pripravila Albreht in Prežih. Po vsem tem je upravičen zaključek, da so pripomogli tudi člani uredništva k temu, da je ostal »borbeni duh Ljubljane živ in boder«.[8]

S Prežihovim imenom pa se srečujemo tudi v zvezi s pripravami natisa pesniških zbirk Vladimira Pavšiča - Mateja Bora »Previharimo viharje« ter Karla Destovnika - Kajuha »Markacije«, z obema 1942. leta.

Tako vsestranski in dovolj zgovoren je bil Prežihov delež v slovenskem narodnoosvobodilnem boju. Čeprav ocenjujemo izredno kratko obdobje – od maja 1941 do januarja 1942, lahko ugotovimo, da je bil v vseh akcijah Prežih močno prisoten in prav zaradi tega tudi učinkovit.

Delaven pa je bil Prežih tudi pozneje. Z delom ni prenehal niti po aretaciji, ko je v šempetrskih zaporih organiziral troje množičnih protestov med jetniki, ki so odmevali tudi po Ljubljani. Zlasti pomemben je bil demonstrativni nastop, s katerim so želeli na svojski način izraziti svoj protest nad 3. majem, datumom, kateremu so želele pripisati okupacijske oblasti prelomni zgodovinski pomen v usodi Slovencev (3. maja 1941 so Italijani okupirane dele Slovenije priključili kot »Ljubljanska pokrajina«, tokrat je potekala njena druga obletnica) in so zaporniki želeli izraziti svoj protest z molkom. Organizirani molk je Italijane močno preplašil, nenavadna zamisel in stoodstotna privrženost zapornikov demonstraciji pa jih je osupnila. – Po sodbi Teodorja Tominška je bila to najbolj impresivna in pretresujoča demonstracija hkrati, kar jih je doživel med okupacijo.

---

8 Fran Albreht, Kako sem postal »vojni poročevalec«, *Borec 1966*, št. 12, str. 974.

Vse tri manifestacije so bile izraz moči in predanosti boju, z dovolj zgovornim in uspešnim koncem. Bile so uspel preizkus človeške upornosti, odločnosti in zavestne borbene predanosti v boju za svobodo.

Preostane nam samo še ugotovitev, da je Lovro Kuhar - Prežihov Voranc, revolucionar in pisatelj, tudi v obdobju okupacije in v slovenskem narodnoosvobodilnem boju v celoti izpolnil svojo delovno dolžnost in dokazal, da je bil vreden zaupanja, ki sta ga vanj stavila partija in OF.

KF. Poseb. št. 18. 2. 1980. Str. 36–37.

Prežihov Voranc v koncentracijskem taborišču Mauthausen

Mato Utovič

Ko se danes spominjamo preteklosti in ko v teh dneh razmišljamo o življenju in delu velikega sina slovenskega naroda, na pisatelja in revolucionarja ter dobrega tovariša Lovra Kuharja - Prežihovega, menimo, da je prav, da opišemo njegovo delo in življenje v zloglasnem nacističnem koncentracijskem taborišču Mauthausen.

Res je, da koncentracijsko taborišče Mauthausen ni bila največja nacistična tovarna smrti in je v primerjavi z Auschwitzem in drugimi velikankami pravi pritlikavec, vendar je v tem taborišču ostalo za vedno 12.879 Jugoslovanov. To je cela divizija hrabrih in ponosnih ljudi, ki so raje v mukah umrli, kot da bi pokleknili pred okupatorjem. To je celo več mrtvih, kot so jih utrpeli zavezniki na prvi dan invazije v Franciji.

Tovariš Lovro Kuhar - Prežihov je prišel v Mauthausen s kazenskim transportom iz taborišča Sachsenhausen januarja 1945. Po opravljenih formalnostih so vse internirance iz tega transporta podivjani esesovci nagnali na prosto, kjer so morali samo v spodnjem perilu celo noč stati. Po taborišču se je hitro razširila govorica, da bodo esesovci vse iz tega transporta pobili.

Prvo sporočilo o tem, da se v tem transportu nahaja veliki slovenski pisatelj in ugledni politik, nam je prinesel Janez Batis, ki je delal v popisni komandi. Moram iskreno priznati, da večina nas takrat tovariša Kuharja ni poznala.

V tem času je v taborišču Mauthausen že obstajalo precej dobro organizirano politično delo. Političnim internirancem se je posrečilo, da so v poletju 1943 zlomili dominacijo kriminalcev in da sta v glavno taboriščno pisarno prišla Kurt Pany in za njegovega pomočnika Hans Maršalek, mlad dunajski komunist. Jugoslovani so pričeli s svojim političnim delom z medsebojnimi solidarnostnimi akcijami. Slovenci so jeseni 1942 organizirali takšno solidarnostno akcijo. To so bili zarodki političnega dela med Jugoslovani v KTM.

Poudariti moram, da je opisati politično delo v nacističnih koncentracijskih taboriščih zelo občutljiva in težavna naloga. Vse to delo se je odvijalo v najstrožji tajnosti in o tem ne obstajajo nobeni dokumenti. V nacističnih taboriščih se ni bilo možno ukvarjati s kulturnim delom, še manj pa širše organizirati javno politično delo. Najmanjši spodrsljaj pri takem delu je pomenil smrt. Zato je moralo delo teči previdno, precizno in brez spodrsljaja. Ni se smelo nobenemu zatakniti. Če bi esesovci prišli na sled političnemu delu, se to ne bi dobro končalo za tovariše, ki so pri tem delu sodelovali. Esesovci bi jih po skrajšanem postopku vse likvidirali.

V takšnih razmerah je prišla do nas vest, da se v transportu, ki je prišel iz Sachsenhausna, nahaja Kuhar Lovro - Prežihov.

Po krajšem posvetovanju v ožjem krogu med politično aktivnimi Slovenci v taborišču je bilo dogovorjeno, da moramo tovariša Kuharja rešiti, ne glede na ceno in riziko. Načrt je bil sledeče izpeljan:

Pri reševanju smo se poslužili sicer zelo tvegane, toda edino možne prevare – s sporočilom o smrti. Tovariša Kuharja moramo prvo naskrivaj izločiti iz transporta in ga skriti na bloku. Pri tem nam je pomagal Hans Maršalek, znani dunajski komunist. Esesovcem je treba sporočiti, da so enega interniranca iz tega transporta odpeljali v krematorij, ker je umrl. Potem je bilo treba vso stvar administrativno izpeljati z glavno taboriščno pisarno. Pisarna bo v dnevnem sporočilu javila enega mrtvega iz tega transporta in ko bodo pos-

lali mrtve iz sanitarnega taborišča, se bo stvar uredila z njimi. Pri predaji mrličev bo krematorij dobil enega mrliča več, bolnica se bo obremenila za enega novosprejetega bolnika manj, v konkretnem primeru za Kuharja. Naslednji dan bo Kuhar sprejet v številčno stanje na bloku in bo cela zadeva administrativno urejena.

Akcijo reševanja sta uspešno izpeljala Bruno Gerdovič in Mato Utović, seveda z vsestransko pomočjo glavnega pisarja Maršaleka. V samih spodnjih hlačah sta Prežihovega Voranca skrila na bloku št. 18 in pozneje, ko se je moral ta blok izprazniti, smo v dogovoru z ostalimi člani ilegalnega komiteja premestili Voranca na blok št. 24, kjer je ostal do osvoboditve. Na obeh blokih je bil Voranc v varstvu zanesljivih in politično preverjenih Jugoslovanov.

Večino iz transporta iz Sachsenhausna, s katerimi je te januarske noči prišel v Mauthausen Lovro Kuhar - Prežihov, so esesovci preko noči pobili ali so na mrazu zmrznili.

Na takšen dramatičen način in z mednarodnim sodelovanjem političnih internirancev je bil minuto pred dvanajsto rešen Prežihov Voranc. Če se akcija ne bi posrečila, bi Kuhar končal v krematoriju.

Naj omenim, da so v akciji reševanja še sodelovali: Tone Dolinšek, Jože Hlebanja, Vlado Vučinić in drugi.

Na blokih, kjer je bil tovariš Kuhar, smo skrbeli predvsem za to, da tovarišu Kuharju ni bilo treba delati v težkih delovnih komandah. Z ozirom na njegovo slabo fizično stanje bi ga težko delo hitro uničilo. Seveda pa se nam to ni vedno posrečilo. Na bloku je bilo več nacionalnih skupin in vsaka skupina je ljubosumno čuvala vsaka svoje tovariše. Na bloku št. 24 je bil starešina Poljak. Nekega dne je opazil na bloku Kuharja, ki je bil brez dela, in je ves besen vprašal: »Kaj ta kreten ne dela?« Zbral je vse tiste, ki so ta dan ostali na bloku, in jih odredil za nosilce mrtvih iz bloka smrti št. 20

v krematorij. Prežihov je pozneje pripovedoval, da so bila trupla in predvsem podplati mrličev iz bloka 20 modri od pretepanja.

Prihod tovariša Lovra Kuharja v koncentracijsko taborišče Mauthausen je pomenil za vse Jugoslovane, še zlasti za našo ilegalno organizacijo, veliko politično pridobitev. Tesneje nas je povezal z mednarodnim političnim komitejem internirancev v taborišču, ki ga je po reorganizaciji vodil dr. Heinrich Dürmayer. Z ozirom na že strogo konspiracijo je bilo mednarodno politično sodelovanje izredno težko in si je bilo potrebno poprej pridobiti popolno zaupanje. Kuharju to ni bilo težko. Bil je predvojni komunist in ilegalec, ki je kot partijski inštruktor prepotoval celo Evropo. V Parizu je vodil jugoslovansko politično emigracijo in so ga Francozi, ki jih je bilo izredno veliko v taborišču, poznali pod njegovim ilegalnim imenom Richard Valić - Valija in so ga na kratko imenovali Valić. Razen tega je Kuhar poznal skoraj vse predvojne člane Kominterne, ki so jih nacisti po večini zaprli v koncentracijsko taborišče Mauthausen. Pa ne samo osebe. Kuhar je poznal tudi razne tajne Kominterne, ki se skrivajo v raznih arhivih.

Kratko potem, ko je prišel v Mauthausen, je bil Lovro Kuhar kooptiran v mednarodni politični komite. Tik pred koncem vojne je mednarodni komite odigral važno vlogo. Izvedene so bile vse priprave za morebitni upor. Organizirane so že bile udarne trojke in se je pristopilo k zbiranju orožja. Mednarodni komite je pomagal pri reševanju internirancev gotove smrti v plinski celici in je spretno izkoristil nekatera osebna nesoglasja med esesovci in mu je uspelo nekatere celo pridobiti, da so na skrivaj sodelovali z interniranci. V dnevih osvoboditve je mednarodni komite prispeval svoj delež v preprečevanju zmede in morebitnega ropanja s strani kriminalcev ter je pomagal pri vrnitvi internirancev v domovino.

Pri vsem tem kreiranju političnega dela v koncentracijskem taborišču Mauthausen, ki se je odvijalo v najstrožji ilegali, je sodeloval prekaljen borec delavskega razreda Lovro Kuhar - Prežihov.

Ko je večina internirancev spala, so se pod okriljem teme sestajali na skrivnem mestu člani mednarodnega političnega komiteja. Mesta sestankov so se iz varnostnih razlogov stalno menjavala. V času, dokler se je mednarodni komite sestajal, so zaupni interniranci stražili. Straže so morale budno paziti na esesovce, ki bi znali nenadno in nepoklicano priti in člane komiteja poloviti. Mnoge noči smo prestali na straži, ko smo tovariša Kuharja spremljali na sestanke komiteja. Dostikrat Lovro sam ni vedel za kraj, kjer bo seja in je zaupal našemu vodstvu, da smo ga vodili v senci barak in smo budno pazili, da nas ne bi odkrili esesovci. Poudariti moram, da je politično delo obstajalo že pred prihodom tovariša Kuharja v koncentracijsko taborišče Mauthausen in je njegova glavna zasluga bila v tem, da nas je bolje povezal z mednarodnim političnim gibanjem v taborišču in s svojo avtoriteto doprinesel k izboljšanju oziroma kvaliteti dela.

5. maja l945 je prišla davno pričakovana svoboda. Odprla so se težka vrata enega najstrašnejših peklov, ki jih je poznala zgodovina. Dan svobode je treba doživeti in nikoli pozabiti. Nekateri interniranci so kar tulili od veselja, drugi so molili, tretji blazno smejali, nekateri pa tudi jokali. Formirale so se posamezne nacionalne skupine in je vsaka pela svojo pesem o svobodi. Slovenci pojejo: »Svoboda… svoboda zlata.«

Lovro Kuhar - Prežihov, popotnik, revolucionar in veliki pisatelj se je tudi veselil skupaj z nami. Srečo svobode je hotel podeliti s svojimi sotrpini, s katerimi je delil vse zlo tega pekla, ki se imenuje Mauthausen.

Drugi dan po osvoboditvi smo Jugoslovani izvolili svoje politično vodstvo v taborišču. Za predsednika komiteja ali jugoslovanskega odbora, kot smo ga takrat imenovali, je bil izvoljen Lovro Kuhar. To je bilo obenem največje priznanje, ki smo mu ga mi v tem času lahko dali.

Skupaj še z drugimi tovariši iz tega komiteja je Prežih takoj pristopil k delu. Dela je bilo veliko. Saj je bilo med nami nekaj četnikov, ki so s pomočjo Američanov, ki so osvobodili taborišče, agitirali, da bi se čim več Jugoslovanov, političnih internirancev, odločilo za emigracijo in da se ne vrnejo v Titovo Jugoslavijo, ker jih bodo vse tam pozaprli in preganjali še naprej. Velika večina Jugoslovanov ni nasedla tej podli sovražni propagandi in so se v večini vrnili v domovino pod Titovo zastavo s petokrako zvezdo kar 2751 Jugoslovanov, minimalno število se je odločilo za emigracijo. Nemalo zaslug za takšno visoko politično zrelost je imel nedvomno poleg ostalih tudi predsednik jugoslovanskega odbora Lovro Kuhar - Prežih.

Po osvoboditvi taborišča Mauthausen so se takoj formirale grupe za vrnitev v domovino. Tovariš Kuhar se zaradi izčrpanosti in bolezni ni mogel vrniti v domovino s prvo skupino in je prišel domov nekoliko pozneje skupaj s tov. Pepelom z Vranskega, Tonetom Dolinškom iz Ljubljane in tov. Pruševičem iz Beograda. Ob odhodu prve skupine iz taborišča nam je Prežihov naročil: »Pozdravite mi tovariša Tita in mu telefonirajte, da nas čim prej reportirajo v domovino. Tu je veliko tovarišev in bolnih in onemoglih in če jim hitro ne omogočimo vrnitve v domovino, bo marsikdo namesto domov kljub osvoboditvi šel skozi dimnik krematorija. Ker se bomo težje našli doma, me iščite v Ljubljani preko PEN kluba.«

Seveda je praksa vse to nekoliko obrnila. Z ozirom na objektivne razmere in težave nismo mogli telefonirati Titu, a Voranca smo našli v Ljubljani v hotelu Union, tako da nam ni bilo potrebno iskati PEN kluba.

Voranc je še po osvoboditvi obdržal zveze s svojimi zvestimi tovariši iz internacije. Ko je ob neki priliki nastopil v Mariboru na velikem političnem zborovanju, je med ostalim povedal: »V taborišču Mauthausen sem se drugič rodil, ker sta mi namreč dva Mariborčana Bruno in Mato rešila življenje. Vabil nas je na svoj dom s svojo imenitno solato, ki jo je sam pripravljal. Ob takih prilikah

smo obujali spomine na preteklo delo in prehojeno pot. Eden izmed zadnjih obiskovalcev pri umirajočem je bil eden njegovih tovarišev iz koncentracijskega taborišča Mauthausen in s tem je bila njegova dolga pot zaporov in internacije zaključena, ostal je pa bogat knjižni zaklad.

KF. Poseb. št. 18. 2. 1980. Str. 41–43.

Politično delovanje Prežihovega Voranca od leta 1920 do 1930

Alojz Krivograd

Prežihov Voranc, ko se je zaposlil v jeklarni jeseni 1919, se je seznanil s posameznimi somišljeniki (med njimi je bil eden pozneje najbolj vdanih komunistov Ivan Ditinger) in skupno z njimi hitro začel uresničevati svoje revolucionarne zamisli. Že 1. maja 1920 so na pobudo Voranca ustanovili na Ravnah krajevno organizacijo SDSJ (komunistov), ki je štela ob ustanovitvi 20 članov. Da je Voranc naletel na težave, je razumljivo, saj so socialnodemokratsko usmerjeni delavci na raznih zborovanjih ostro odklanjali njegove ideje in ustanovitev komunistične organizacije. Poleg organizacije in propagande, ki jo je opravljal v domačem kraju, se je posvečal tudi predplebiscitni dejavnosti na Koroškem. Na shodih je sicer govoril, naj vsak zaveden socialist glasuje na plebiscitu za tisto državo, kateri pripada po narodnosti, vendar se je v Rdečem praporu izrekel proti plebiscitu v skladu z internacionalistično linijo takratne KPJ. Plebiscit je delo mednarodne buržoazije, plebiscitno agitacijo pa nemška in slovenska buržoazija izkoriščata za razpihovanje narodne mržnje.

Volitve v ustavodajno skupščino 28. novembra 1920 so pokazale, da je Prežihov Voranc s svojimi somišljeniki deloval v težkih razmerah zaradi političnega vzdušja med samimi socialno-demokratsko usmerjenimi delavci in zaradi nasprotovanja oblasti, saj so v Mežiški dolini (brez Dravograda) dobili le 61 glasov, na Ravnah pa 18.

Z obznano in zakonom o zaščiti države so organizacijo KPJ na Ravnah razpustili. Toda skupina približno 15 ljudi ob Vorancu je

delovala dalje ilegalno. V teh novih razmerah so aktivisti, ki so imeli stike s socialnodemokratskimi organizacijami v raznih krajih še iz časa legale, delovali dalje. Te stike pa so spremenili v svoje postojanke. Taki »punkti«, kot so jih imenovali, so bili na Prevaljah, na Lešah, na Holmcu v rudniku, na Pohorju (verjetno v Josipdolu), v Vuzenici in v Velenju.

Organizacija je dobila nalogo Pokrajinskega komiteja za Slovenijo, da naj organizira tajni kanal prek meje. Omenjene postojanke so izkoriščali v ta namen. Najpomembnejši prehodi so bili prek Holmca, Strojne in Remšnika. Po njih se je pretakala pošta in literatura v obe smeri za vso KPJ, prav tako pa so po njih varno vodili domače in tuje komuniste. Razumljivo je bilo, da so ob tem nevarnem opravilu zanemarjali politično delo, kakor pravi sam Prežihov Voranc v svojih spominih. To pomembno delo so opravljali od 1921. do 1930. leta.

Drugo pomembno področje delovanja in vodenja razrednega boja je bila lokalna sindikalna organizacija Zveze kovinarskih delavcev Jugoslavije. Voranc je namreč že 12. julija 1921 sodeloval pri pogajanjih med delavci in predstavniki železarne, saj najdemo v odborih omenjene organizacije imena komunistov še nekaj let po šestojanuarski diktaturi (Matija Gradišnik, Franc Lepko in Ignacij Teršek).

Nič manj pomembno ni bilo delovanje v kulturnem društvu Svoboda, kjer so se zbrali pripadniki takratne SSJ – mariborske smeri. Voranc je vodil tajniške posle društva, Matija Gradišnik pa je bil predsednik. Da je Voranc tu bil posebno dejaven, je razumljivo, saj mu je bilo kot pisatelju kulturno delo pri srcu. Vodil je knjižnico, se ukvarjal z režijo (Kralj na Betajnovi) in se potegoval za ustanovitev godbe. Pomemben je bil tudi prodor komunistov v sokolsko društvo, ki je bilo v rokah liberalcev.

Naslednje področje, kjer se je Prežihov Voranc uspešno uve-

ljavljal, je bilo zadružništvo. Zavzel se je za od Avstrije podedovano denarno ustanovo Unter. Miessthaler Spar und Darlehencassenverein, ki se je preimenovala v Hranilnico in posojilnico v Guštanju, in je bil nekaj časa član njenega upravnega odbora. Bil je tudi soustanovitelj zadružne klavnice, ki so jo ustanovili leta 1923 z namenom, da nudi delavcem meso po zmernih cenah, kmetom pa oskrbi višjo odkupno ceno za živino. Tudi tu je postal član upravnega odbora. Kot zadružnik je večkrat sodeloval na občnih zborih Zveze gospodarskih zadrug v Ljubljani.

Pomen delovanja Voranca in komunistov v omenjenih organizacijah je v tem, da so v njih širili svoje ideje (sicer v prikriti obliki) in dosegli pomemben vpliv, zlasti še Voranc. Izkoriščali so jih za svoje organizacijsko delo in se kot komunisti v njih prikrivali pred oblastmi. Poskušali pa so doseči tiste svoje zamisli na omenjenih področjih delovanja, ki so jih dovoljevale takratne politične razmere.

Spopad na občinskih volitvah leta 1923 je delavcem kot celoti, sicer razcepljenim v nekaj političnih skupin, prinesel kar precejšen uspeh. Dobili so namreč prvič svoje župane kar v treh občinah, in to v Mežici, na Prevaljah in Ravnah. Komunisti, ki so bili povezani v Socialistične stranko delovnega ljudstva, so dosegli le skromen rezultat, na Ravnah na primer so od 353 oddanih glasov dobili le 15.

Še pomembnejše pa je bilo v tem letu ilegalno delo komunistov na Ravnah, in sicer organizacija II. kongresa SKOJ. Tukajšnja partijska organizacija je dobila nalogo organizirati II. in pozneje III. kongres SKOJ zato, ker je tajni kanal prek meje varno deloval. Tako se je s pomočjo Vorančevih sodelavcev v Kefrovem mlinu, ki ga je imel v najemu komunist Matija Gradišnik, zbralo 19 delegatov SKOJ. Zborovali so od 24. do 26. junija 1923. leta.

Leta 1925 in 1926 so morali Voranc in njegovi somišljeniki ponovno skozi trdo preizkušnjo volilnega boja. Parlamentarne volitve

za komuniste niso prinesle ugodnih rezultatov niti v dolini niti na Ravnah. Delavci so šli v Mežiški dolini na volitve razcepljeni v tri skupine: SSJ – mariborska frakcija, SSJ – bernotovci in Delavsko-kmečki republikanski blok, ki so ga predstavljali predvsem komunisti in njihovi simpatizerji. V dolini je takrat prepričljivo zmagala SLS z 983 glasovi, sledila ji je SSJ – mariborska frakcija s 516, HRSS z 264, SSJ – bernotovci s 171 in DKRB (komunisti) z 69 glasovi. V domačem kraju, na Ravnah pa so s 35 glasovi pristali na 4. mestu.

Spričo dejstva, da so ravenski komunisti že 1925. leta uspešno delovali v raznih dovoljenih organizacijah in so, kot trdi Voranc, delali tako dobro, da so si jih polastili, si lahko razložimo volilni neuspeh takole: komunisti v Mežiški dolini še niso bili popularni, ker je še bila globoko zasidrana socialnodemokratska tradicija, pa tudi zaradi tega, ker kot prepovedana politična stranka niso imeli nobene možnosti v takratnem parlamentarnem sistemu, pa so se delavski volivci raje odločali za SSJ Bernotove oziroma Petejanove smeri. Ni dvoma, da so si komunisti kot posamezniki (zlasti še Prežihov Voranc) pridobili ugled z vestnim delom v že omenjenih organizacijah in si s tem pridobili zaupanje članstva ter prevzemali tudi odgovorne funkcije.

Občinske volitve drugo leto (1926) pa so tudi za ravenske komuniste prinesle uspeh. Skupaj s socialisti so dobili 13 občinskih odbornikov od skupnih 17. V odboru je bilo vsaj pet komunistov, med njimi tudi Voranc. Voranc je sam dejal, da niso vedeli, kaj z občino. Bojevali so se za nov kolodvor, za kopališče na prostem in za ubožno hišo. Zadnja dva načrta so tudi uresničili.

V obdobju od 1925 do 1930 je SKJ v teh krajih organizacijsko napredovala. Iz postojank, ki so jih imeli komunisti v raznih krajih, so se razvile samostojne trdne organizacije KPJ. Tako so nastale organizacije v Velenju, Ribnici na Pohorju, Dravogradu, na Prevaljah in Holmcu.

Ravno leta 1925 je Voranc s svojim političnim delom prestopil krajevne meje in se uveljavljal v širšem slovenskem prostoru. Od konca tega leta je bil stalno član širšega pokrajinskega vodstva KPJ. Enkrat do dvakrat letno se je udeleževal sej tega vodstva, prav tako pa vsakoletnih pokrajinskih konferenc in je na njih samostojno zavzemal svoja stališča. Kot član štiričlanske slovenske delegacije se je udeležil III. kongresa KPJ na Dunaju od 17. do 22. maja 1926. leta.

Ko so oblasti uničile mariborsko partijsko organizacijo, ki je obsegala področje od Celja in Savinjske doline vse do državne meje na severu, so ustanovili partijsko okrožje Sever s sedežem na Ravnah, ker so pač takrat tu delovali že prekaljeni politični delavci in aktivisti s Prežihovim Vorancem na čelu. Pomembno je tudi to, da se je takrat iz Maribora preselil na Ravne ideološko najbolj izobražen Ignacij Teršek. Sever je obstajal od 1926 do pomladi 1930, ko so ga oblasti odkrile. Tedaj je Vorančeva in Terškova dejavnost dobila novo širino in zagon. Za komuniste na tem obmejnem področju je bila še vedno pomembna naloga nadalje vzdrževati tajne prehode prek državne meje.

Poleg drugega vsakdanjega partijskega dela so ravenski komunisti pod vodstvom Prežihovega Voranca kot najvišjega funkcionarja okrožja Sever organizirali nekaj pomembnih konferenc. Prav pomembno delo v jugoslovanskem merilu je Voranc opravil s svojimi sodelavci, kot so bili Matija Gradišnik, Ivan Ditinger, Ivan Kokal in še drugi, kot je poskrbel, da je lahko III. kongres SKOJ potekal v največji tajnosti v Kefrovem mlinu v bližini Raven, ki ga je še vedno imel v najemu komunist Gradišnik. Kongres je trajal od 17. do 20. junija 1926. leta. Kakor nam je v svojih spominih povedal Ivan Kokal, je vso skrb za prihod in odhod delegatov, za nastanitev in prehrano prevzel Voranc sam, njegovi sodelavci so opravljali razna dela vestno in neopazno, ne da bi vedeli, za kaj gre.

Za komuniste in delavce sploh so bile pomembne že volitve v

oblastno skupščino (23. l. 1927) in v narodno skupščino (11. 9. istega leta). Na prvih volitvah so skupno nastopili bernotovci, dekalisti (komunisti) in skupina SSJ na tako imenovani »združeni socialistični listi« v okrajih Dravograd, Slovenj Gradec, Ptuj in Maribor. Uspeh ni izostal. V okraju Dravograd so nabrali 1747 glasov, SLS, ki je bila prva, pa 1762. V ravenski, mežiški, prevaljski občini so bili prvi. Da uspeh ni izostal, je treba pripisati skupnemu nastopu, ki ga je sestavil Voranc. Vseboval je zahtevo po razlastitvi veleposesti in tovarn ter zahteve, »ki so se... v tisti dobi zdele dosegljive...« Voranc je o tem programu pozneje zapisal: »...ampak smo ...postavili tudi zahtevo po slovenski narodni samostojnosti... Množice so nas pravilno razumele, odnosno smo mi željo množic pravilno razumeli.«

Po večkratnih pogajanjih, ki se jih je udeleževal tudi Prežihov Voranc, so socialisti odločili nastopiti na parlamentarnih volitvah samostojno, dekalisti in bernotovci pa skupaj. Slednji so se dogovorili za podoben program kot za oblastne volitve in so tudi nastopili z zahtevo po samoodločbi narodov in za zedinjeno Slovenijo.

Volilni rezultat za Mežiško dolino z Dravogradom je bil tak: prva je bila SLS s 1450 glasovi, druga skupina bernotovci in dekalisti z 907 in tretja SSJ s 445 glasovi. Dekalisti in bernotovci so zmagali v občinah Črna, Ravne in Mežica.

Višek je dosegla KP v Mežiški dolini v času 1926–1929. Kot je Voranc sam ocenil, je bil okraj Dravograd socialnodemokratska trdnjava, toda so jo razbili in osvojili, tako da socialnodemokratski govorniki niso mogli javno nastopiti kot socialni demokrati. Vodili so takrat intenzivno politično propagando tako, da so vse parole do kraja izkoristili. V svojem kratkem zapisu o ravenski organizaciji KPJ je Voranc dejal: »Jaz sem se takrat bal, da bomo prišli v pravo zagato,« dalje namreč pravi, da akcijske parole niso več zadostovale, ampak bi se morali začeti posluževati revolucionarnih metod boja, ki so ga zahtevale množice. To pa je bilo nemogoče, ker je partija takrat povsod nazadovala.

Oblasti so odkrile okrožje Sever in 19. maja se je Voranc in vrsta sodelavcev morala umakniti v tujino, druge pa so zaprli. S tem se je zaključilo prvo poglavje njegovega političnega delovanja.

Na koncu je še treba poudariti naslednje:

1. vse, kar je KPJ dosegla v Mežiški in Dravski dolini, je v glavnem delo Prežihovega Voranca. Večji del akcij je vodil sam ali pa so jih izvajali na njegovo pobudo;

2. pomen njegovega dela je tudi v tem, da je nastala sicer majhna, toda trdna skupina komunistov, ki je bila sposobna organizirati tajne prehode čez državno mejo, ki so služili celotni KPJ. Zategadelj je dobila nalogo zagotoviti nemoteno delo II. in III. kongresa SKOJ. S tem so se ravenski komunisti z Vorancem na čelu vpisali v zgodovino jugoslovanskega delavskega gibanja;

3. tej skupini je uspelo od 1925 politično prodreti v delavsko večino in jo tako obvladati, da so se socialnodemokratskim voditeljem zamajala tla, celo nekaj vodilnih posameznikov je po šestojanuarski diktaturi prešlo v KPJ;

4. njegovo delo je zapustilo globoke sledove. Od 1932. leta dalje so se partijske organizacije obnavljale, tik pred drugo svetovno vojno je bila v dolini vrsta trdnih celic in vpliv partije je bil močan. Ravno komunisti so takoj po okupaciji ustanovili močno odporniško skupino, ki jo je okupator zaradi izdaje uničil in šest voditeljev v Begunjah 19. avgusta 1941 ustrelil kot talce;

5. Prežihov Voranc ni bil samo vodja ilegalne partijske organizacije, ampak zelo delaven javni delavec. Tesno je bil povezan z domačim ljudstvom, skratka z življenjem v najširšem smislu. On in njegovi ljudje so znali povezati svoja hotenja in ideale KPJ, tj. marksizma s prakso. Kot komunisti so se vključili v delavske in druge organizacije in v njih delovali in širili svoje ideje in s tem svoj vpliv;

6. Prežihov Voranc in njegovi sodelavci so delovali v vseh predvolilnih bojih, v delavskih Svobodah, v zadrugah, v sindikalnem gibanju, v sokolskih društvih in še kje. Njihov namen, predvsem pa Vorančev, ni bil samo ta, da bi širili partijski vpliv in omenjene organizacije izkoriščali za prekrivanje svoje revolucionarne dejavnosti, ampak so dali pomemben prispevek k razvoju teh organizacij in društev ter dejavnosti v njih. Ravno zaradi tega so se komunisti in z njimi Voranc uveljavili kot vodilna in napredna sila na jugoslovanskem delu Koroške.

V

Prežihova pisma

Prežihov Voranc na Preškem vrhu
1947 (Izbrano delo V, MK Ljubljana 1969)

KF. Št. 4–6, 24. 5. 1957. Str. 10–12.

Prežihova pisma iz koncentracijskih taborišč
(Originali so v njegovi spominski sobi v Študijski knjižnici na Ravnah na Koroškem)

V. L.= PREŽIHO[V] GUST[L] = /Avgust Kuhar/

Voranc se je domov ves čas svoje petletne odsotnosti bolj redko javljal. Toliko, da so vedeli, da je zdrav in da se mu še nekam godi. Pisma so prišla tako za letne čase. Tudi sam je bil pri tem zelo uvideven. Ko ga je nekoč bolj tak od zemlje oddaljeni obisk zunaj vprašal, če ima kaj od doma sporočil, je skoro kar vzrojil: »Od doma dobim pisanje šele čez kakih sedem tednov; sedaj je delo na polju in nimajo časa...« Sicer je bilo vmes tudi nekaj osebnih stikov, tako da povezava ni bila nikoli povsem prekinjena.

Pisma iz koncentracijskih taborišč pa so redna vse do smrtnih ovir v zadnjih mesecih. Šlo je za življenje in smrt oziroma za čisto gotovo smrt. Izkoristil je vsa dovoljenja za pisanje in še to racionaliziral tako, da je pisal samo na eno mesto.

Ko so Voranca takoj po kapitulaciji Italije, septembra 1943, prepeljali iz Ljubljane v Begunje in potem kmalu naprej, ni bilo o njem dva meseca ne duha ne sluha. Kristan iz Zapuž, ki je brata Avgusta na Jesenicah takoj obvestil, da je Voranc v zaporih v Begunjah in mu pomagal napraviti nekaj takih potrebščin, je tudi javil, kdaj so ga odpeljali naprej, nihče pa ni vedel kam.

Najprej se je Prežih potem javil domov v Kotlje. Tisto pismo nekako v začetku decembra 1943 – je bilo nepričakovano svetlo. Pisal je domačim v domači kraj – pogumno in pokonci. Pismo je bilo kar propagandna listina in brat Anza ga je temu primerno tudi vnovčil. Nosil ga je in bral po soseski. Da bo vse še dobro in da se bomo kmalu videli, le pokonci je treba biti in še malo potrpeti. To pismo

se je potem izgubilo ob uničenju doma. Tam je tudi omenil, da bo odslej pisal le bratu na Jesenice, ki bo vse obveščal.

In res, kmalu v začetku januarja 1944 je prišlo na Jesenice naslednje Vorančevo pismo. Bilo je tako sistematizirano karta-pismo s polno »navodili« in cenzuriranimi pečati. Čisto na gornjem oglu pod datumom je bilo natisnjeno: Dan izpustitve sedaj še ne more biti javljen. Obiski v taborišču so prepovedani. Povpraševanja so zaman. Takoj pod tem je stalo še naslednje: Izvleček iz taborišč-nega reda: Vsak zapornik sme na mesec prejeti in pisati dve pismi ali karti. Došla pisma ne smejo obsegati več kot štiri strani po petnajst vrst in morajo biti pregledna ter dobro čitljiva. Denarne pošiljke so dovoljene le po denarni nakaznici, na kateri so samo ime, predime, rojstni datum ter številka zapornika brez vsakih sporočil. Denar, fotografije in druge priloge v pismih so prepovedani. Poštne pošiljke, ki niso v skladu s temi navodili, se ne sprejmejo. Nepregledna in slabo čitljiva pisma se uničijo. V taborišču se lahko vse kupi. Nacionalsocialistični časopisi so dovoljeni, mora pa jih naročiti zapornik sam v taborišču. Živilski paketi se sprejemajo vsak čas in v vsaki količini. Komandant taborišča.

Tako »vse v redu« je bilo torej v tem taborišču – na ven. Kakšna pa je bila resnica, vedo tisti, ki so jo izkusili.

Na zadnji strani je bil še natisk: Meine genaue Anschrift: Schutzhaftling ..., Nr. ..., Blok ... itd.

Pisma so smela biti napisana seveda le nemško in brez nerazumljivih domačnosti v 15 vrstah.

Voranc se je torej na popisani podlagi javil bratu na Jesenica v prvem pismu takole:

19. december 43.

Dragi brat Avgust! Sporočam ti, da sem tukaj zdrav in pokonci. Obvesti, prosim, o mojem nahajališču stariše in mojo ženo. Preberi gornja navodila. Perila in obleke mi ni treba pošiljati, ker imam to tukaj. Sporoči očetu in bratu najboljše želje za god. Upam, da ste vsi zdravi, kakor jaz. Pozdravi tudi mojo hčerko Vido in jo pomiri. Verjetno je zaposlena še na starem mestu. Pozdravljam te, kakor tudi tvojo ženo prav prisrčno in prosim, da narediš vse, kot sem ti opisal. Tvoj brat Lovro Kuhar, konc. taborišče v Sachsenhausen-u pri Berlinu, blok 49, št. 73328.

Zveza je bila torej vzpostavljena in naslednje njegovo pismo jo že bliže potrdi, in sicer:

Sachsenhausen, 23. 2. 44.

Dragi brat! Sporočam ti, da mi še naprej kar gre in da sem pred nekaj dnevi dobil od tebe paket. Vse je prišlo v redu in dobro, torej zelo hitro. Posebej se zahvalim za cigarete. Tudi od starišev sem prejel te dni paket. Javi to očetu, kakor tudi mojo prisrčno zahvalo. Pozdravljam vse na domu, kakor tudi mojo ženo in otroke. Ostanite zdravi, da se bomo spet srečni videli. Vsem srečno novo leto! Še enkrat hvala za pošiljke. Pozdrav tebi in tvoji ženi. Tvoj brat…

Kakor vidimo, so domači hitro organizirali pošiljke. Pozneje je povedal, da se je cigaret razveseli vsak zato, ker jih je vselej pobral bloklajter. Ta je namreč ljudi, ki so dobivali interesantne pakete, pozneje odbiral.

Medtem so mu javili očetovo smrt in Voranc piše:

Sachsenhausen, 20. 11. 44

Dragi brat! Sporočam ti, da sem dobil od brata Ivana žalostno

vest o očetovi smrti. Ne bom jih torej več videl. Bog mi ohrani še mater, da bi se videli. Od brata Ivana sem dobil dve pismi in 20. 1. paket. Od Kraupogarice sem dobil karto. Obvesti ljudi doma o tem. Vse pride v redu. Od sestrične Marije Kuhar iz Zapuž pri Lescah sem dobil dva paketa v najlepšem redu in tudi perilo. Obvesti jo o tem in ji sporoči mojo prisrčno zahvalo. Samo kakih deset dni hodi sem. Perila ne potrebujem več, pač pa naj mi prihodnjič priloži nekaj britvic. Sicer vse v redu. Sem zdrav. Pozdravljam tebe, vse moje ljudi doma, kakor tudi tvojo ženo. Tvoj brat…

Pri omenjeni pošiljki od doma je sodeloval tudi kmet Protič. Kristan iz Zapuž je posredoval drugi dve omenjeni pošiljki od prijateljev (gospa Slamičeva) iz Ljubljane.

Voranc je videl, da gre organizacija oskrbe v redu, pa je v skrbeh za hčerko Vido, če ne dobi nič. Da naj si to oskrbovanje razdelijo. Takole piše v četrtem pismu:

K. L. Sh, 19. 3. 44.

Dragi brat! V zadnjem pismu sem ti potrdil prejem obvestila o očetovi smrti. Danes ti potrjujem sprejem tvoje pošiljke za 2 kg kruha, marmelado itd. Vse pride torej v redu. Prosim poskrbi ti za mojo hčerko Vido. Brat Ivan in sestrična Kraupogar naj tudi ne pozabita nanjo. Moja oseba ni tako važna. Name naj ne pozabi sestrična Marija iz Zapuž pri Begunjah. Poslala mi je že dva paketa. Sporoči ji mojo zahvalo. Pozdravi mojo ženo in hčerko Mojco. Zakaj mi ne pišeta? Prihodnjič mi pošlji tudi nekaj britvic, ne dajaj pa v pakete nikoli vžigalic. Pazi na gornja navodila taboriščne komande. Pozdravi mojo družino, vse sorodnike – pozdravljena ti in tvoja žena. Tvoj brat…

Kaj je bilo v paketu, da opozarja na vžigalice in na navodila taboriščne komande, domači ne vedo več. Verjetno žganje, ki ga je poslal kmet Veček, pa ga je dal kapo Vorancu samo povohati.

V Vorančevi družini je začelo medtem ropotati. Druga za drugo so šle žena in dekleti – najprej Vida, ki je komaj prišla iz italijanskih taborišč. Vorancu je bilo težko povedati prizanesljivo, kako in kaj. Nerazumljiv je tudi v pogledu obiskov, o katerih so govorili, ko je bila še v Begunjah, medtem pa so jo poslali že v Berlin in v Barth na nemškem morju. Anton Konzumar je njegov stari prijatelj, Anton Topolovec, ki je rad kaj priložil. Tako je to pismo:

16. 4. 44.

Dragi brat Avgust in žena! Tvoje pismo s sporočilom o moji družini prejel, kakor nekaj prej tudi paket. Velikonočni paket pa še ni prišel. Razveselilo me je tudi, da je gosp. Anton Konzumer priložil nekaj cigaret. Izreči mu mojo zahvalo in mu povej, da more nekaj takega v bodoče spet napraviti. Še enkrat te prosim, da se zanimaš za mojo družino. Stvarno bi bilo najbolje, če bi šle domov v Kotlje. Če bi kdaj obiskal mojo hčerko Vido, zaprosi za dovoljenje, da bi smel mimogrede obiskati tudi mene. Pozdravi mojo ženo, moje otroke, mojo mater in brata Ivana z družino. Vidin naslov mi lahko pošlješ. S pozdravi na vaju doma, L. Kuhar…

Naslednje pisanje je v nekem prizadetju nesporazumevanja. Voranc najbrž ni mislil, da je vsa stvar zavozlana tudi pri drugih, ko piše:

19. 6. 44.

Dragi brat! Tvoje pismo z dne 5. 6. t. l. prejel. Do danes poslanih cigaret še nisem dobil. Pošlji mi vendar novi naslov moje žene. V taborišču v Begunjah so ostale moje tri koce. Dvigni jih. Ali so moje stvari prav spravljene, ko je sedaj tudi hčerka Mojca preč? Brat Ivan je precej počasen organizator. Ti skrbi predvsem za mojo ženo in za hčerko Vido. Pozdravi mi vse, ženo in otroka, kakor tudi vse znance prav prisrčno. Denarja ne potrebujem, tega imam tu. Če bi moja žena ali brat Anza potrebovala denar, bi ga jima mogel celo

nekaj odstopiti. Mnogo pozdravov tebi in tvoji ženi, Lovro Kuhar, št. 73325.

Za hčerko Vido je šla Vorančeva žena, za njo pa še mlajša hčerka Mojca. Kam so šle, tedaj ni nihče vedel, še manj pa, kaj je z njihovimi stvarmi v Ljubljani. Doma je bil ob prejemu pisma ubit brat in uničen dom – Voranc pa tako po svoje našteva, govori o nekih kocah ter o počasni organizaciji, kakor da bi ihta drugih nikakor ne mogla zadeti. Siromaku niso mogli dopovedati in tudi niso smeli grmaditi vseh takih novic. V bojazni za ženo in hčerko odpoveduje samega sebe pri jeseniškem bratu, da bi organiziral raje zanje. Kaj je mislil z denarjem, ni razumljivo. Najbrž, da naj ga ne pošiljajo, ker ga itak ne dobi.

Tudi naslednje pismo kaže nesporazum:

20. avgust 44.

Dragi brat in žena! Potrjujem pismo z dne 10. 7. t. l. Potrjujem tudi prejem paketa, ki je prišel prav za god 10. 8. Pa lepa hvala! Zelo dobro je bil sestavljen. Sporočila o domu ne zastopim čisto. Piši mi več o tem. Ali je morda brat hišo prodal? Prosim vzami mater ti. V Begunjah so ostale tri moje koce. Vzami jih. Hvala za Topolovčeve pozdrave – lahko se javi s kakoršnimi koli cigaretami. Sicer sem zdrav, kar upam tudi za vse vas. Poljubljam mojo mater, pa pozdravi mi brata Ivana in vse znane. Na svidenje! Pozdrav za god. Tvoj brat…

Ko je bila razbita njegova družina, je bilo treba javiti še uničenje doma in uboj brata Anza. Kaj bo imel od tega? Zato je bilo samo prizanesljivo sporočilo, da doma ni nikogar več ter da naj tja več ne piše. In spet njegove koce. Šli so vprašal Kristana, kaj neki bi to bilo, a tudi on ni razumel.

Počasi so si dopovedovali in se malo zravnali. Osmo pismo je jasnejše:

22. 10. 44.

Dragi brat! Tvoje pismo z dne 10. 10. t. l. prejel. Hvala. Tudi onega prej s Prevalj. Prav tako paket s Prevalj in drugega z Jesenic. Mnoga zahvala za Tvojo skrb. Od Mojce sem dobil eno pismo septembra in prej paket za god. Prej sem dobil pošiljko od sestrične Kraupogar. Piši ji, da pride vse v redu. Ko boš prihodnjič kaj poslal, daj zraven nekaj britvic. Vesel sem, da so mati pri tebi. Skrbi zanje dobro in zapomni si dobro vse, kar povedo iz zgodovine naše vasi. Bodi radoveden, oni so prava kronika. Ali bo Mojca tudi k tebi prišla. Spravi jo kamor koli na dobro. Zahvalim se ti, ko tako lepo skrbiš za nas. Perila ne potrebujem nobenega. Ali si vzel koce iz Begunj. Napravi to, dve sta tam ali tri. Sreča, da je Vida najdena. Pozdravi vse sorodnike. Poljubljam mater in pozdravljam tebe in Pavlo. Tvoj brat Lorenc Kuhar…

Spet Večkova pošiljka s Prevalj in predvsem mlajša hčerka Mojca se mu je oglasila. Mati je medtem obiskala sina na Jesenicah, kamor se je kmalu tudi preselila. Takrat so pisali Vorancu. Tudi za Mojco je obetalo, da bo lahko prišla iz Nemčije bliže na Koroško. Spet njegove koce, ki jih nihče ni razumel, pozneje pa tudi ne vprašal.

Žena se mu je oglasila – tudi pokonci in zveze ima z otroki. Kakor vidimo, nekaj pisem manjka. Ta je uporabil za družino, ki se je že oglašala direktno. Bolj veselo piše:

5. 11. 44.

Ljuba mati in brat! Sporočam ti, da sem na tvoje zadnje pismo odgovoril pred štirinajstimi dnevi. Medtem sem dobil paket od tete Minke iz Radovljice. Vse je bilo v redu in hvala. Tudi od moje žene sem dobil pisanje. Zdrava je in zelo korajžna. Dopisuje si s hčerko Vido. Ali je Mojca že pri tebi? Kako gre materi? Malo bova oba še potrpela, potem pa se bova zdrava videla. To je moja srčna želja! Pazi

nanje in še enkrat: zapomni si vse, kar povedo iz Kotelj. Kaj je z bratom Ivanom. Ali je zdrav? Sestrična Kraupogarica se ne javlja že od avgusta. Piši ji. Bodite pozdravljeni. Poljub materi Tvoj brat Lovro…

Minka iz Radovljice je Minka Globokar iz Ljutomera, ki se je tudi odzvala s pošiljko.

V naslednjem pismu je kar pokonci volje. Vsi ga skrbijo, za vse se zanima:

19. 11. 44.

Dragi Gusti in Pavla! S tem potrjujem prejem paketa z 60 cigaretami. Vse pride v najlepšem redu in nepokvarjeno. Tudi kruh je bil dober. Zahvalim se Pavli za lepo sestavo paketa. Videlo se je, da je bila njena roka zraven. Prej sem prejel še paket iz Radovljice, kar sem potrdil že v prejšnjem pismu. Ker je sedaj čas za sadje, piši v Kotlje, da mi pošljejo sadja. Kravpogarca se je pred mesci sama ponudila, da mi bo poslala kak paket. Piši ji. Kako gre drugače? Ali so mati zdravi. Ali je Mojca že pri tebi? Ne javlja se mi več iz Bavarske. Kaj je z bratom Anzom? Piši mi kmalu. Mater objemam prisrčno. Pozdravi Anzana, mojo družino, ko jim pišeš, in Anzovo družino. Tudi vaju oba prisrčno pozdravljam, prosim za nekaj britvic in če mogoče, še cigarete. Tvoj brat…

Naslednje pismo kaže, da je ostal brez sporočil. Iz pisma diha povezanost z domom:

3. december 1944.

Ljuba mati, brat in svakinja! Sporočam vam, da sem zdrav in pokonci. Od vas nimam že nad mesec dni nobenega sporočila. Vmes sem pisal tri pisma. Kaj je s hčerko Mojco? Ali je že pri vas. In z bratom Ivanom. Pišite mi kmalu. Danes vam pošiljam najboljše želje za božične praznike kakor tudi novo leto 1945. V mislih bom pri

vas. Spomnite se tudi vi name in na mojo družino. Posebej bom mislil na mojo mater. Bog daj, da nam bi naslednje leto prineslo svidenje. Sporočite Ivanu moja voščila za god in pozdravite mojo ženo in otroke. Z radostnejšim: živeli! na vse ostajam vaš zvesti sin in brat. Lovro Kuhar, št.…

Sledi zadnje pismo iz tega taborišča. Rusi so se kraju bolj in bolj približevali.

K. L. S. 7. 1. 45.

Ljuba mati, brat in svakinja! Vaše pismo z dne 26. 11. p. l. prejel. Prav tako tvoj paket s Prevalj, kakor tudi onega iz Guštanja od kmeta Lesjaka. V zadnjem so bila jabolka čisto zmrznjena. Tudi Mojca mi je iz Kissingena poslala paketič jabolk. Pišite, prosim, na vse te odpošiljatelje in jim sporočite mojo zahvalo. Jabolk, dokler mrzlo, ne pošiljati. Tvojega paketa, ki si ga poslal po sporočilu dne 4. 12. p. l. še nisem dobil. Pride pa gotovo. Zapakuj po možnosti robo v lesene zabojčke. Mojca mi ne piše. Brata Ivana najbolj prisrčno pozdravljam in njegovo družino. Dobro, da je šel k Petruhu. Na 13. tega mesca bom mislil na umrlega očeta. Pišite, tudi karte lahko prejmem. Ljuba mati, poljubljam vas in vse prisrčno pozdravljam vaš Lovro Kuhar…

Naposled so mu torej napisali, da je šel brat Anza k Petruhu (v »Požganici« padel), pa je razumel, da je šel k partizanom in pozdravlja njegov korak. Očetove smrti se spomni na datum. Prevaljski paket je Hrvatov iz Kotelj. Z jabolki pa Pratnekarjev Tonč ni imel sreče.

To je zadnje pismo iz Sachsenhausena. Prišlo je že z zamudo. Potem je fronta napravila svoje in v Nemčiji na pošto nihče več ni mislil – gorele so jim glave. In ko so zgorele, je prišlo pismo iz Mauthausena, ki razodeva ljubezen, srečo in veselje. Pisano spet slovensko:

Mathausen, 15. 5. 45.

Ljuba mati, brat in Pavla!

Sporočam vam, da sem tukaj živ in zdrav. Osvobojeni smo bili 5. 5. 1945 po amerikanskih četah. O usodi žene, Vide in Micke ne vem nič. Ali izgleda, da so bile te že prej osvobojene, če so bile žive. Upam, da bomo kmalu skupaj. Upam, da se bom kmalu vrnil domov. Potem pa se bomo preselili na Prežihov vrh. Upam, da je tudi pri vas vse v redu, da ste zdravi, posebno Vi mati. Ostanite na Jesenicah, kamor bom takoj po vrnitvi, mogoče že gredoč prišel.

Uresničile so se naše najsmelejše sanje: Združena Slovenija je osvobojena. Priborili smo si to svobodo z velikimi žrtvami, ali predraga ta cena ni, ako bomo znali živeti. Pozdrav vsem, tudi bratu Anzanu, ako ga medtem najdete. Ljuba mati, poljubi Vas vaš

Voranc

To pismo je prišlo na Jesenice sicer pozneje kot Voranc oziroma se je on vrnil že prej. Ko se je po nekom javil s poti in povedal, da pride, so mati od sreče jokali. Po 15 letih ga bodo spet videli in bosta šla skupaj nazaj na Prežihov vrh. Voranc, Lojz, Anza, oče – vse slike so zbrali na mizici. Ob uresničenju velikih nad tudi rane zabole: oče in Anza sta bila mrtva, dom pa uničen. Dočakali so ga z ranami, dočakali pa so ga le, kakor domovina svobodo.

KF. Št. 1–3. 1. 2. 1965. Str. 39–40.

Kotuljci ali Hotuljci

fs. = /Franc Sušnik/

Na Ravnah imamo »Kotuljsko cesto«. Tudi sicer srečujemo napisane »Kotuljce«. »Kotuljci« pa pravijo sami sebi »Hotuljci«.

V naši študijski knjižnici smo pobrali troje pričevanj o tem, in sicer:

1. pisma, ki sta jih leta 1948 o tem pisala Prežihov Voranc in dr. France Kotnik;
2. dve stari listini, objavljeni v »Monumenta historica ducatus Carinthiae«;
3. »Slovenski pravopis« iz leta 1962.

I.

a) Prežihovo pismo Kotniku

Dragi Franc,

Rimski vrelec bo menda sedaj zopet prišel nazaj k prvotnemu namenu. Zadnjič so me zato poklicali na ministrstvo. Bo rep. podjetje. Jaz sem tam predlagal, da bi se stvar odslej imenovala: »Hotuljska slatina«, kakor jo stari ljudje imenujejo. Rimski vrelec je germanizem novejšega datuma iz 80. leta prejšnjega stoletja. Sedaj bi te jaz prosil, ali bi bilo pravilno slovensko, če bi se imenovala stvar »Hotuljska« in ne »Kotuljska«. Nikakor se ne more imenovati »Kotelska«. Mi pravimo Hotlje, Hotula, Hotuljci, lahko se pa tudi

reče »Kotuljci«. Prosim, odgovori mi Tvoje mnenje, da ga bom potem sporočil ministrstvu…

Dne 3. februarja 1948.

Pozdrav Kuhar-Prežih

(Pripominja fs: Prežih bolj navadnega domačega imena »Kiséla voda«, »na Kiséli vodi« ni navedel.)

b) Kotnikov prvi odgovor

Celje, 7. februarja 1948

Dragi Voranc!

Rešim naj jezikovno filološki problem. Že kot dijak sem zapisal za »Mir« »Hotuljci«, pa mi je urednik Rozman popravil v »Koteljci«. Pa sem se jezil. Nisem si še na jasnem, ali je Hotlje nastalo iz Kotlje, ker stari viri pišejo Köttelach – torej v Kotljah, ali pa so Hotlje posebno ime, ki ni nastalo iz Kotelj. Mislim pa, da je popolnoma upravičeno, če imenujemo Rimski vrelec »Hotuljska slatina«, ker je naš stari izraz, čeravno mogoče dialektičen. V Krajevnem leksikonu sem našel pri Škofji Loki Hotovlje, ki je podobno Hotljam …

Lepo Te pozdravlja Tvoj

Fr. Kotnik

(Pripomba fs: Navesti bi bilo mogoče tudi »Kotmaro ves« pod Celovec in njene prebivalce »Hotmirce«.)

c) Drugo Kotnikovo pismo

Dne, 21. februarja 1948

Dragi Voranc!

Včeraj sem bil v Ljubljani. Z univerzitetnim profesorjem dr. Rajkom Nahtigalom sva se pogovarjala tudi o Hotljah – Kotljah. Tebi sem pisal, da lahko ostane Hotuljska slatina – dial. oblika. Ta h namesto k v začetku je zelo star. Že ruska Nestorjeva kronika 12. stoletja (1110) piše Horutany (češko Korutany), potem pa imamo: Hrvat – v virih Kroat (tudi nemško tako). Da Ti »po domače« povem, se je prvotno ta k izgovarjal nekako kot kh. – Zato je tudi Hotlje in Hotuljci starejše od Kotelj…

Prisrčno pozdravljen!

Fr. Kotnik

II.

Listini, ki navajata Kotlje

a) V listini, ki sta jo podpisala na svečnico leta 1313 grof Pfanberški in grof Vovbrški glede nekega posestva v Kotljah, se Kotlje pišejo Chotulach.

b) V listini, podpisani v Mariboru 24. februarja leta 1314 (s to listino je bukovški graščak prodal žovneškemu 33 kmetij v Kotljah), se pišejo Kotlje: Chottelach.

III.

»Slovenski pravopis« 1962 sporoča pisavo, posneto po domačem govoru in jezikoslovno utemeljeno: Kôtlje, v Kôtljah, hotúljski, Hotúljci.

Sklep:

Prav bo, da tudi sami svoje priznane jezikovne posebnosti spoštujemo.

VI

Prežihova dela na odrskih deskah in v filmski uprizoritvi

Prizor iz filma »Koplji pod brezo«,
1955 (Fototeka KPM – Enota Ravne)

KF. Št. 4. 23. 11. 1972. Str. 34–35.

Prežih tretjič na filmskem platnu

Marjan Kolar

Po kratkem filmu »Koplji pod brezo« in »Samorastnikih« je »Ljubezen na odoru« tretje Prežihovo delo, ki doživlja filmsko upodobitev in ga bomo menda videli nekje februarja prihodnje leto.

»Ljubezen na odoru« je ena najboljših Prežihovih samorastniških novel. Po zgradbi, zgoščenosti, prikazu človeških usod, jeziku in slogu je morda celo večja besedna umetnina od »Samorastnikov«. Po tragiki spominja na antične drame.

Radmanca je dala svojo mladost skopi, strmi zemlji, staremu Radmanu pa štiri otroke, Zemlji je dajala tudi še naprej, otroke pa je spočenjala z brezimnimi ljubčki, ne da bi se bila na katerega navezala, dokler ni okusila pri tesaču Voruhu poleg telesne ljubezni še dobroto in človeško toplino. Če je dotlej še zdržala pri Radmanu, potem ni več mogla. Kljub zgražanju vse soseske je najprej živela z njim v njegovi bajti, nato v gozdu, kjer mu je pomagala delati.

Nerganje soseske bi ne moglo vplivati na potek dogodkov, vplivali pa so otroci, ki so prišli za materjo tudi v najbolj oddaljen gozd, ji pomagali pri delu in nazadnje brez zlih namenov sprožili deblo, da je zdrsnilo na jaso in ubilo Voruha – tistega, ki jim je mater vzel.

Nečloveško, topo garanje na prvem mestu in odpočivanje od njega v telesni ljubezni na drugem je tista osnova, iz katere zraste Radmančina ljubezen. Po zakonih v soseski veljavne moralke je Radmanca sicer grešila do zakonskega moža, a ker je bil mož star, je soseska dala Radmanci vsaj njen biološki prav in ni gnala stvari

na ostrino. Tragika torej ni v trikotniku Radmanca – Radman – Voruh, ampak v razponu Radmanca – Voruh – otroci. Biti mati ali biti ženska, ki ima pravico do koščka sreče ali poskušati biti oboje, to sta sili, ki vlečeta Radmanco vsaka na svojo stran. Ona ju s svojo močno naturo tudi mojstri, a nesreča, ki jo povzroči otrok, daje v podtekstu vendarle globok, rezek prizvok usodnega in tragičnega, ki se je moralo dovršiti.

Že davno Prežihovi Samorastniki niso samo koroško ali slovensko pomembni, ampak so jugoslovanski in v prevodih evropski. Spadajo, skratka, med tiste velike tekste, ki so že in bodo še v prihodnje privlačili filmske ustvarjalce.

Se je pa ne samo v Sloveniji, ampak tudi v svetu (upravičeno ali ne) uveljavilo mnenje, da filmi, posneti po znanih literarnih delih, običajno teh del ne dosegajo, da torej v svetu filma ne predstavljajo tistih mejnikov, kakor jih v svetu književnosti označujejo ta dela. Vsak režiser, ki se loti takega dela, stoji torej pred težko in nehvaležno dvojno nalogo ostati zvest pisatelju in samemu sebi. Kakor ne sme preprosto prenesti literature na filmski trak, tako mora izraziti svoj umetniški nazor v svojem umetniškem – filmskem – jeziku, v vsakem primeru pa mora pričakovati kup kritičnih in kritikastrskih pripomb tudi od ljudi, ki se razumejo bolj na literaturo kot na film.

Režiserja Vojka Duletiča najbolj poznamo po filmu »Na klancu«, manj pa vemo, da je napisal tudi scenarij za »Samorastnike«. Je odličen poznavalec Prežiha in ljubitelj njegovih del, zato mu je Prežihinja že pred dvajsetimi leti dala nepreklicno dovoljenje za snemanje Prežihovih novel in romanov.

Ko smo se pogovarjali z njim o njegovem filmu »Ljubezen na odoru«, ki ga je posnel v pičlem mesecu dni, smo ga najprej vprašali, kako da se je odločil za snemanje prav v Podolševi, ki je Prežihovi rojaki ne čutijo kot del Koroške in bodo gotovo tudi pripombe v tem smislu. Pa je bil odgovor prav preprost.

Ko je namreč ekipa iskala primeren kraj za snemanje, se je ustavila na Ravnah. Tu so Ravenčani povedali, da je pri nas strminske bajte z originalno arhitekturo najti le še v skoraj nedostopnih predelih, kjer tudi ustreznih električnih priključkov ni – dobra cesta in elektrika pa sta bila dodatna pogoja za snemanje. (Kot poznavalci domače občine, npr. Strojne, se tu zares nismo izkazali!) Tako je torej ekipa nadaljevala z iskanjem in naletela v Podolševi, 1250 m nad morjem, v surovem hribovskem svetu na tisto, kar imenuje Duletič tipiko kraja, – strmine, vsakdanji boj za obstoj, odrezanost od sveta in arhaičnost. Našli so kmetijo, staro nad sto let; kmetje so tod zaprti, a stvarni, naravno bistri in tudi topli, ko se enkrat otajajo. Pred letom dni so šele dobili cesto v Solčavo, malo prej je bila zgrajena tista, ki veže Črno z Logarsko dolino. Pa tudi cestne povezave s svetom Solčava in njega okolica nekoč ni imela. Pri Igli je bilo treba bresti Savinjo, zato so se celo dolinski Solčavci usmerjali na Koroško.

Torej je kraj dvakrat dobro izbran.

Srečna roka, ki je Duletiča vodila pri izbiri glavnih igralcev – Radmanca, Metka Franko, je doma s kmetov, Voruh – Iztok Jereb pa je v gozdu domač, ga je usmerila tudi pri izbiri otrok, tako da je potem, ko jih je v šoli odbral, izvedel, da so kar vsi otroci hribovskih kmetov.

Naprej je tekel pogovor z Duletičem na ta način, da je imel on obenem pred očmi Prežiha, svoj scenarij in skoraj do kraja posnet film, jaz pa samo Prežiha, njegove ljudi ter svež spomin na pot po Strojni s slikarjem Perkom, ki je obstal in onemel, ko je videl, kako je na strmi njivi ženica sama orala z voli in sama pobirala redek, droben krompir – plod enoletnega dela. In sem dal prav Duletiču, ko je dejal, da nuja, zaradi katere je bila novela napisana, sili tudi njega k snemanju, ker ta nuja še zmeraj obstaja.

Film bo s filmskimi izraznimi sredstvi prikazana Prežihova

ideja. Celo Prežihova dramaturgija bo ostala neokrnjena. Če pa je režija epska – pripovedna, bo montaža filma dinamična. S tem naj bi bil dosežen kontrapunkt čustvene napetosti. Ta film naj bi živel od ritma posebne vrste, ki mu Duletič pravi »ritem srca«. In če je že tako skopi dialog novele v filmu še skrčil, je zato v podtekstu stalno navzoča ljubezen.

Duletič je znal s svojo zagretostjo in zagnanostjo tako prevzeti svojo sicer maloštevilno ekipo, da so se po besedah lektorice filma, pisateljice Malenškove ves mesec dni snemanja pogovarjali skoraj samo o filmu, delali, snemali, garali po dvanajst ur na dan in živeli izključno za film.

Do globin prabitne ritualnosti je Duletič sledil Prežihu. Radmanov obračun z nezvesto ženo mu je zazvenel tako, Voruhov rom-pom-pom, s katerim je klical Radmanco, kot tam-tam iz džungle strasti. Z močjo svoje vizije, s strokovno sposobnostjo in z neverjetnim delovnim elanom je režiser Duletič izoblikoval imenitne posameznike v moštvo, podrejeno istemu cilju – da bi film uspel. Večina povedanega govori za to, da bo. Spet pa bomo pisali o njem, ko ga bomo videli.

KF. Št. 2. 25. 4. 1973. Str. 12.

Ob Ljubezni na odoru

Marjan Kolar

Filmu Vojka Duletiča »Ljubezen na odoru« ne odmerjamo dveh recenzij zato, ker bi bil izjemen umetniški dosežek, temveč zato, ker je vzbudil precej odmeva na našem koncu, kjer so se Prežihove zgodbe »dogajale«, pa zato ljudje dosti bolj kot drugje čutijo, kdaj kaj zazveni prav, kdaj pa ne, poleg tega pa bi bili radi filmu, ki ga npr. Ljubljančani obiskujejo v lepem številu (oni niso obremenjeni s prepodrobnim poznavanjem Prežihovega sveta), tudi pravični.

Ker poklicni filmski kritiki po vrsti ugotavljajo, da so vloge zelo solidno odigrane, da je kamera naravnost odlična in glasba tudi, film kot celota pa jih vendarle ni zelo navdušil, gre verjetno za neki nesporazum bodisi na relaciji Duletič – Prežih ali pa Duletič – kritika, pri čemer seveda noben kritik ni pozabil odmeriti režiserju vse dolžne hvale in pohvale, za njegovo strokovnost, veščino, umetniški čut in posluh. Tisto, da je namreč ta film prej »zvelčan« kot ne, se seveda režiserju ni primerilo, ampak je to naredil hote, da bi s tem gledalce prisilil k občutenju prikazanega ter jim dal dovolj časa za podoživljanje. Ali je zdaj krivda, da počasni tempo dolgočasi, namesto da bi dvigal, pri gledalcih, razvajenih od vseh mogočih tempo-filmov, ali pa res pri režiserju in njegovi absolutni zvestobi ne toliko Prežihu kot svoji viziji Prežiha, ostaja seveda odprto in bo morda, ostalo, odprto tudi na koncu tega razmišljanja.

Glej, poslušaj in občuti je bilo torej geslo za razumevanje filma. Glej dolgotrajno nošnjo zemlje, udarjanje sekire v deblo, poslušaj ljubljenje, spet glej prazno bajto... Troje stvari sem se spomnil ob tem gledanju in poslušanju.

Najprej votlega bobnanja anonimnega srca po naši ali avstrijski televiziji, kadar pozivata na boj proti boleznim. Nobene zgodbe ni zraven, komaj za en stavek besed, pol minute morda traja, pa človeka vseeno stisne, in to vsakokrat znova; mnogo bolj kot Voruhova sekira skozi pol filma. Ali zato, ker srce bije vsakomur?

Potem grškega filma po Ajshilovi Oresteji. Podobna počasnost je bila tam, podobna usodnost, prav tako je bil znan tragičen razplet vnaprej kot tu, niti za trenutek pa se ni zdelo, da se film »vleče«. Ali zato, ker so Grki snemali dramo, Slovenci pa novelo? Ali zato, ker so tam dimenzije krivde in kazni čisto drugačne kot tu? Ker je v grški tragediji mnogo hujša kazen, če človek ostane živ, kot če umre? Ali tudi zato, ker se je z Orestom laže identificirati kot z Voruhom?

Naposled Prežihova novela, niti malo utrudljiva ali dolgočasna, tudi če jo človek bere večkrat.

Radmančini otroci, ki niso toliko simbolika časa, še manj seveda lirika srca, temveč so fretarska realnost, pred katero je Radmanca prav tako bežala kot pred garanjem v prazno.

Spor med Radmanco in Voruhljo, ki je nasprotje med ljubico in materjo, spor dveh generacij, indirektno pa odseva še prepad med Radmanco in nevidno ves čas navzočo sosesko, ki ji je zaznamovala vse otroke po vrsti, ta spor je v filmu odpadel.

Vorančev jezik. Tisti, ki bo njegovo literarno, stilno funkcijo znal izraziti filmsko (ono-matopoetično, govorjeno, mimično ali še kako drugače), bo najbrž naredil zares prežihovski film. Poglejmo samo, kaj vse poimenujejo vzdevki Radmančinih otrok, kako funkcionira jezik pri opisu pokrajine, predvsem pa pri opisih dela. Za zvočno ponazoritev garanja z zemljo in lesom je zmeraj enako treskanje sekire v filmu pač veliko presrotasto. O tem, ali je koroško narečje, ki je v narodnih in ponarodelih pesmih tako blizu, filmsko zares nemogoče, pa Ajnžik dosti pove. Ali je torej ob vsem povedanem

naposled morda zanemarjanje slušnosti filma na račun njegove vizualnosti in njegova velika pomanjkljivost, lahko seveda samo, ugibamo.

Ker nič ne kaže, da bi bilo kakšno Prežihovo delo kmalu spet na vrsti za snemanje, je res škoda, da ostajamo ob Ljubezni na odoru tako napol zadovoljeni.

KF. Poseb. št. 18. 2. 1980. Str. 32–33.

Prežihov Voranc in film

France Brenk

V knjigi »Slovenski film – dokumenti in razmišljanja« imenujem Prežihovega Voranca »botra« slovenskega filma. Z istim, nekoliko filmsko zaokroženim pojmom, omenjam hkrati še enega koroškega rojaka, doma iz Libelič: šolskega nadzornika, predsednika predvojnega Slovenskega društva in urednika tednika »Slovenija« Rudolfa Mencina, ker se je zavzemal za pravico Slovencev do svojega filma in v listu »Slovenija« pospeševal pisanje o filmu. Za tretjega »botra« slovenskemu filmu imam prof. dr. Ferda Kozaka, ki je prav tako kot Rudolf Mencin dajal kot urednik obzornika »Sodobnost« pobude za razmišljanje o našem filmu. Kot četrtega »botra« omenjam Borisa Ziherla, ki je že v času ilegale hkrati s Prežihom verjel v našo pravico do lastne filmske ustvarjalnosti. In za petega »botra« je obveljala organizacijska sekretarka CK KPS Lidija Šentjurc, ker je v letih 1945–1947 posegla v boj zoper centralizacijo filmske proizvodnje v novi Jugoslaviji.

Ko danes premišljam, kakšen je bil intimen Prežihov odnos do filma, sem v zadregi. Ne znam ga natanko rekonstruirati. V Jakopičevi hiši v Ljubljani, na Mirju 4, kjer sva imela s Kristino sobo v najemu, in kjer je bila od 1941 pa do marca 1945 javka OF, sva z Vorancem kajkrat posedala na naših kavčih in se pogovarjala o filmu. O slovenskem filmu. O neogibni nujnosti, da po nedvomno zmagoviti vojni in revoluciji vključimo v naše narodno-umetnostno življenje tudi film. Vorancu sem pripovedoval, kako že tja od 1928. redno zahajam v kino in kakšen močan vtis so ob koncu tridesetih let napravili na mojo generacijo sovjetski filmi. Zdaj je »kulturni molk« in seveda tudi v kino ne hodimo. Nazadnje da sem videl Va-

nino Vanini po Stendhalu z imenitno igralko Tržačanko Alido Vali v glavni vlogi. Skušal sem mu dopovedati, da v filmski svet sanj ne bežimo pred življenjem, da me zanima vse bolj živ pedagoški problem: vplivanje filma na mladino.

Moj izgovor pa ni prida zalegel. Kakor je obsojal moje veselje do gora, je obsojal, kot je dejal, »zapravljanje časa po kinematografih«. Češ, trošiš čas in svoje moči, namesto da bi se ves posvetil partiji in revoluciji!

Med nekim takim popoldanskim pogovorom sem mu dejal, kako imenitno bi bilo, če bi lahko Slovenci gledali v kinu Samorastnike. Kakšnega pomena pa bi bilo, če bi tisoči Slovencev, ki ne berejo knjig, lahko gledali njegove samorastniške novele. In še sem mu dejal, da bo po mojem film Samorastniki prvi veliki cilj slovenske filmske ustvarjalnosti in da bo, če bo uprizoritev dobra, našel tudi pot prek naše domovine: tuje gledalce bo seznanjal z našo usodo.

Misel o povojnih filmskih Samorastnikih, ki ji je Prežih pozorno prisluhnil, pa je imela še eno koroško korenino:

Na Prežihove Samorastnike sem bil posebej navezan. Del svoje mladosti sem namreč preživel s Koroško. 1933. so me kot študenta levičarja kazensko namestili za učitelja na 900 m visoko Strojno (tu nad nami, na avstrijski meji). Po svojem pobegu na Univerzo pa sem se 1935. spet vrnil na Koroško. Tedaj je nad 200 igralcev Mežiške doline, od Črne do Guštanja, uprizorilo za 520-letnico ustoličenja zadnjega koroškega vojvode na Gosposvetskem polju in hkrati za spomin na 15-letnico »krivičnega plebiscita«, mojo mladostno »slavnostno ljudsko igro« Poslednje ustoličenje. Posebni avtobusi in vlaki so navozili na Poljano pri Prevaljah nad 5000 gledalcev. Na uprizoritvenem prostoru, na travniku pod poljansko cerkvijo in Hrastovo gostilno, smo postavili betonski posnetek pravega knežjega kamna… Na prvi dan okupacije, ko so nacisti pridrli čez Holmec, so kamen izruvali in ga še po vojni razstavljali v celov-

škem muzeju kot »zgodovinski falzifikat«, kar pa seveda nikoli ni imel namena biti. In kot zgodovinsko naključje: prav na tem kraju se je bila zadnja bitka druge vojne.

Oproščam se za ta osebni mladostni spomin. Toda prav te mlade korenine so nas navduševale do tolikšne mere, da smo celo v zaporu v Belgijski v začetku 1943. leta risali emblem bodočega slovenskega filmskega podjetja: obris knežjega kamna in ime prvega slovenskega filmskega podjetja, ki naj bi bilo: Korotan film. Iz istih korenin je zrasla tudi mi-sel o Samorastnikih kot prvem višku povojne slovenske filmske ustvarjalnosti.

Misel o filmski uprizoritvi samorastniških novel in posebej o možnosti, da bi šel tak film tudi v veliki svet, je Voranca vznemirila. Po svoji navadi je stvar preudarno in počasi premislil, nato pa nezaupljivo dejal: »Saj ni skoraj nič dialogov!« Ko sem omenil, kako mora v filmu čim več povedati slika in da bodo podobe Samorastnikov tako bogate, kot je bogat njihov besedni opis, je dejal: »Vseeno je premalo. Treba bo dodati.« »Boš pa dodal,« sem rekel. »Jaz scenarija ne znam pisati,« me je zavrnil. »Ga bo pa v tvojem slogu napisal kdo drug,« sem mu odgovoril…

Odtlej je minilo 38 let.

Potem je Voranc umrl.

Ni dočakal svoje filmske premiere: upodobitve novele Vodnjak, ki ji je dal režiser France Kosmač filmski naslov: Koplji pod brezo. Bila je to ena izmed Treh zgodb v nizu treh filmov (Na valovih Mure, Slovo Andreja Vitužnika), ki so nastali leta 1955.

Na »višek« slovenskega filma, na uprizoritev Samorastnikov, smo nato čakali do leta 1963. Tedaj jih je upodobil po scenariju Vojka Duletiča partizan in Eisensteinov učenec Igor Pretnar. Novelo so interpretirali imenitni sodobni igralci: Majda Potokar, Rudi Kos-

mač, Vladimir Skrbinšek, Lojze Rozman, Sava Severjeva. In film je šel prek naših meja: po vsej Jugoslaviji, v arabske dežele, v Združene države, v Kanado, v Sovjetsko zvezo, na Češkoslovaško in v Vzhodno Nemčijo.

Drugo samorastniško novelo Ljubezen na odoru, je nato deset let kasneje (1973) uprizoril njen scenarist in režiser Vojko Duletič. Interpretirali so jo igralci: Metka Franko, Iztok Jereb in Aleksander Valič. Ta filmsko estetski eksperiment si je utrl pot na Češkoslovaško.

Nato je po Prežihovi literaturi posegla tudi slovenska televizija. 15. januarja 1976 je predvajala v premieri za mladino Solzice, doslej največkrat ponatisnjeno in v največ tujih jezikov prevedeno Prežihovo zgodbo. Solzice je zrežiral po scenariju Milene Ogorelec mladi Igor Prah, poglavitni vlogi v njih pa sta odigrala Alenka Vipotnik in Kristijan Muck.

Leta 1977 smo gledali prek slovenskih TV zaslonov novo Prežihovo predstavo: Trije posvetnjaki. V scenarij jih je preoblikoval Vladimir Frantar, zrežiral jih je eden izmed najbolj nadarjenih mlajših režiserjev Janez Drozg, poglavitne vloge pa so odigrali: Bert Sotlar, Jože Zupan in Rudi Kosmač.

Prav ta hip pa smo sredi snemanja novega TV filma po Prežihovi samorastniški noveli: Boj na požiravniku. Po scenariju že omenjenega Vladimira Frantarja režira film spet Janez Drozg in v njem nastopajo igralci: Bert Sotlar, Maks Furijan in Jerca Mrzel.

Če so TV statistični podatki točni, potem gleda vsako slovensko TV predstavo na večer čez pol milijona Slovencev. Koliko milijonov tujih gledalcev pa je dobilo samo ob gledanju Samorastnikov vtis in pojem o našem narodu, ne bomo mogli nikoli niti približno ugotoviti.

Prežihove novele bodo nedvomno tudi poslej eden izmed virov slovenskega filmskega ustvarjanja. Ta hip že čakamo na novo, moderno uprizoritev Samorastnikov. Če namreč posname domala vsaka ruska filmska generacija svojo verzijo Vojne in miru ali Ane Karenine, francoska pa vedno na novo Očeta Goriota ali Thereso Raquin, se bomo nedvomno tudi Slovenci vedno na novo vračali k enemu izmed poglavitnih izvirov svoje filmske ustvarjalnosti – k najboljši slovenski klasični in sodobni literaturi.

Za nekolikanj bridek konec tega poročila pa moram ugotoviti: dokumentarnega filma, filma o živem utripu Vorančevega življenja, nimamo. Leta 1945, še preden se je vrnil na Preški vrh, smo tak film začeli snemati: posneli smo Prežihovo bajto (ki postaja te dni spomenik), posneli njeno notranjščino: hišo z razbitimi šipami in s pajčevino prepredenimi okni, posteljo in Prežihovo zibelko, in v bohkovem kotu javorjevo mizo. Z de-lom pa smo morali prenehati, ker so se zazdela bolj pomembna snemanja »teka čez drn in strn«, za vse pa ni bilo dovolj traku. Če se prav spominjam, sta nastala poslej le dva načrtovana, Prežihu posvečena filmska prizora: ko govori na nekem ljudskem zborovanju in ko že leži v jeseniški bolnišnici.

Dokumentarnega filma o Prežihovem Vorancu nimamo.

Takega filma nikoli več ne more biti.

In tudi v tem je (nepopravljiva) zgodovinska pomota naše generacije.

Kdaj kasneje, ko bo naš film že bolje urejen, pa bo v naših ateljejih in koroški pokrajini nastal tudi o Prežihu igrani življenjepisni film, saj so razsežnosti političnoumetniškega življenja in dela tega izjemnega Slovenca še dandanašnji komaj doumljive.

KF. Št. 1. 18. 2. 1983. Str. 4–9.

Prežihova dela na odrskih deskah, v filmski uprizoritvi in na televiziji

Miroslav Osojnik

Za Prežihova dela, predvsem za njegovo kratko prozo, sta značilni dve obliki, ki sta prebudili zanimanje pri scenaristih in režiserjih. Ti dve odliki sta dramatičnost pripovedi in jasno izražena nasprotja v dogajanju. Čas je to prepričljivo dokazal. Nedvomno so idejne in stilne lastnosti Prežihovega literarnega dela takšne, da prebujajo izredno zanimanje tudi za prenos v druge medije, kot so oder, film in televizija. Sestavek bo pregledno opisal vse take uprizoritve, ki so jih predstavili bodisi slovenski bodisi koroški izvajalci.

Odrske priredbe in uprizoritve Prežihovih del

Prežihov Voranc se je tudi sam želel poskusiti v dramatiki. To dokazujejo ohranjeni rokopisni zapiski in osnutki za kmečko dramo, ki jo je Prežih zasnoval v štirih dejanjih po motivih svojega romana Jamnica. V tem konceptu so bila napisana tri dejanja, iz ohranjenega načrta pa je razvidno, kaj je hotel Prežih predstaviti v zadnjem, manjkajočem, nedokončanem dejanju. Zanimivo je, da je Voranc v načrtu za kmečko dramo s primernim občutkom za nujno potrebno dramatičnost na odru zlil v eno družino usode dveh družin iz Jamnice. Tudi druga imena, kakršna poznamo iz Jamnice, je avtor v načrtu za dramo delno spremenil. Tak »Načrt za kmečko dramo« je dobil v roke Herbert Grün, ki je zanimivo zamisel pripravil za oder in po Prežihovih načrtih tudi dokončal. Tako je v bistvu tudi četrto dejanje v celoti Prežihovo.

Prvi so se s Prežihovo kmečko dramo v štirih dejanjih, ki ji je Herbert Grün dal naslov Pernjakovi, spoprijeli člani Prešernovega gledališča v Kranju; njihova »praizvedba« sega v leto 1951. Taki so osnovni podatki o kranjski uprizoritvi:

Prešernovo gledališče v Kranju:
Prežihov Voranc – Grün Herbert: PERNJAKOVI.
Kmečka drama v 4 dejanjih.
Režija: Balbina Battelino-Baranovičeva.
Scenograf: I. Pengov.
Kostumi Mija Jarčeva.
Krstna izvedba: 27. april 1951, (10 predstav).

(Obširnejši podatki o igralski zasedbi ipd. so objavljeni v Gledališkem listu Prešernovega gledališča v Kranju, sezona 1950-51, št. 5.)

V naslednjem gledališkem listu Prešernovega gledališča (sezona 1950-51, št. 6) pa je kot odmev na krstno izvedbo izšel zanimiv prispevek, ki je v zvezi z obiskom Koroščev na premieri. Ker v koroškem revijalnem tisku še ni bil objavljen, ga citiramo skoraj v celoti: »Dne 27. aprila je naše gledališče uprizorilo edino dramo enega naših največjih pi-sateljev Prežihovega Voranca: Pernjakovi. Krstni predstavi sta poleg predstavnikov oblasti iz Kranja in Ljubljane, Ministrstva za znanost in kulturo, Akademije za igralsko umetnost, Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani in pisateljevih ožjih rojakov prisostvovala tudi pokojnikova žena in njegov brat Avgust. Dne 2. maja je poslal Avgust Kuhar gledališču pismo, v katerem navaja vtise, ki sta jih on in vdova pokojnega Voranca dobila na krstni predstavi Pernjakovih. Zdi se nam škoda, da bi pismo obležalo neobjavljeno v arhivu. Iz njega bodo naši obiskovalci lahko razbrali, kako sodijo o Prešernovem gledališču ne samo pokojnikova ožja sorodnika..., ampak tudi ostali koroški rojaki pisatelja, ki so bili navzoči pri krstni predstavi...:

Na Prežihovem vrhu, 2. maja 1951

Direktorju Prešernovega gledališča Kranj

Mimo vsakega ocenjevanja, ki svojcem ne pristaja, in ki bi prav zaradi tega tudi ne bilo objektivno, Vam hočeva izraziti le občutje in se Vam zahvaliti takoj po povratku v našo Jamnico – v Kotlje.

Zahvaljujeva se Vam z Vorančevo ženo predvsem za bistvo: za toplo misel na pokoj-nega Voranca, na njegova dela in na njegovo domovino, ki je povzročila, da je prišel rokopis iz predala – in z dodatkom vse te pozornosti postal dogodek. Ni bil le slučaj, da smo PERNJAKOVE prvič gledali v Kranju. Zahvaliti se Vam moramo tudi kot soustvarjalcem, ker je bila zadeva konceptna in nedokončana; našemu tov. Grünu piševa še posebej – za vse ostalo pa se pridružujeva s čestitkami tistim, ki so za take ocene poklicani in merodajni.

Z najine strani bi po domače povedala, da sva ves večer gledala res hotuljsko zadevo. Seveda sem v pričakovanju mislil veliko na to, kako se boste ob tej razdalji in ob precej drugačnem tonu življenja na Kranjskem nujno oddaljili od naše barve in da bodo tipi in potek včasih daleč od Vorančevega kova. Ne vem, v koliko je sploh potrebno, da je prizor vedno iz vseh strani tak, kot je bil v osnovi, kajti umetniki, začenši s piscem, imate pravico gledati in oblikovati po svoje – vendar bi Vam rada povedala prav to najino gledanje. Če si doživljal vse te Munke in Bunke (naši strici in bratranci) vse življenje, gotovo pričakuješ ob dvigu zastora, da boš našel samo podobo. V tem smislu sva midva – in z nami še trije domačini – gledala prizore nekoliko drugače: primerjalno. Če Vam torej poveva, da je zmanjkalo celo vsake take primerjalne kritike že pri prvi sliki, boste vedeli, da ste naše okolje polno osvojili, pa čeprav ste komaj pogledali v našo Jamnico. Umetniki pač hitreje dojemate. Dali ste res Vorančevo gledanje; škoda, da ni doživel tega vabila v Kranj tudi sam.

Toliko pa že smeva povedati, da so se nama dopadli vsi od kraja. Ajta je bila ko sam zlodej. Ko sem jo zagledal po tolikih letih, sem se je spet ustrašil.

Če bi jo mi oblačili, bi je ne mogli boljše maskirati, ukriviti hrbta,

a ji kljub temu pustiti tisto njeno prekleto perfidnost in gibčnost, ki jo je dvigala nad vse berače v soseski. Rad bi povedal o vsakem igralcu, pa bi bilo predolgo. Mnogo govoriva o vsakem posebej. Danes nas je obiskal pravi »Ladej« – zajamčeno je hud na Vas vse, ker uprizarjate »take fabule, ko ni vse skupaj nič...« Nasmejal pa se je le.

Edino piko pa imam: Munkinja – Pernjica ne sme biti nikoli brez dela, zato mora tudi v prvi sliki nekaj vrtati. Seveda, če je v pričakovanju takega dogodka delo malo odložila, je razumljivo. To Vam povem zato, da boste vedeli, kako malo pripomb imamo Hotuljci. Da je s poljubom roke izražen »gospod«, sem pogruntal sam.

Na poti nazaj so naju spraševali, kako je ta reč prišla v Kranj. Pa smo povedali, da so se zanimali, da so pisali, da so prišli – in smo pač radi dali. Mariborčani pridejo gledat. Menda boste povabljeni na gostovanje.

Še enkrat: iskrena zahvala za delo, za prijazno povabilo in za povabilo na Vaš lepi večer po predstavi. Zahvala Vam, tovarišica direktor, zahvala vsemu vodstvu in vsem članom igralske družine in tople koroške pozdrave!

Avgust Kuhar, l. r. »za oba«

Leta 1956 smo dočakali drugo uprizoritev Pernjakovih. Tokrat so se Korošci prvič predstavili s Prežihovim delom na odru:

Delavsko prosvetno društvo »Svoboda« Črna na Koroškem:

Prežihov Voranc – Grün Herbert: PERNJAKOVI.
Kmečka drama v 4 dejanjih.
Režija: Aleš Mrdavšič.
Scenograf: Poldi Kurnik.
Kostumi: Aleš Mrdavšič.
Krstna izvedba: 18. avgust 1956, (8 predstav).

V Črni so torej prvič na Koroškem uprizorili Prežihovo delo. Vsa stvar je bila precej zahtevna, mnenja po opravljeni premieri pa so

bila nedeljena: V Črni so vso stvar imenitno opravili! Še posebej je bilo gledalcem pri srcu to, da so govorili po domače in da je bil kar cel kraj za kuliso. Člani črnjanske »Svobode« so predstavili Pernjakove v okviru prireditev III. občinskega praznika in jih zatem še trikrat uspešno ponovili; Ker so to uprizoritev predstavili domačini, poglejmo še nekatere važnejše vloge:

Pernjak: Franc Valter
Pernjica: Marija Simetinger
Ladej, prvorojenec: Ivan Travnekar
Anej, drugorojenec: Hubert Simetinger
Mojca, najmlajša: Radovičeva
Sečnjak: Franc Stakne
Sečnjica: Francka Srebot
Terba, Sečnjakova mutasta sirota: Karla Golob
Ajta, beračica: Mojca Mrdavšič

Dvanajst let pozneje so Črnjani Pernjakove spet oživili in jih še štirikrat predstavili krajanom Mežiške doline (17., 24. in 25. avgusta ter 14. septembra 1968). Eno teh uprizo-ritev si je ogledal tudi inž. arh. Franjo Čižek iz Maribora in med drugim takole zapisal v Večeru, dne 13. 9. 1968:

»Predstava črnjanske gledališke skupine je bila nekaj izjemnega: tu ni bilo odra, ni bilo igralcev, bili so samo Pernjakovi, živi in preprosti ljudje, bila je njihova živa, pristna koroška govorica, bil je delček prave koroške zemlje… Škoda bi bila, če bi ostala ta kvalitetna in svojevrstna uprizoritev samo na koroških tleh v okviru črnjanskega turističnega tedna. Zakaj ne bi povabili te edinstvene gledališke skupine v Maribor, kjer bi lahko gostovala s svojo pristno igro – takšno, kot jo je v svojih očeh videl Prežihov Voranc!«

Leto dni po črnjanski uprizoritvi (1957) so Pernjakovi doživeli krstno izvedbo še v Celju:

Slovensko narodno gledališče v Celju:

Prežihov Voranc – Grün Herbert: PERNJAKOVI.
Kmečka drama v 4 dejanjih –7 slikah.
Režija: Janez Vrhunc.
Scenograf: Boris Kobe – Sveta Jovanović.
Kostumi: Mija Jarčeva.
Krstna izvedba: 25. april 1957, (27 predstav).

V celjski uprizoritvi so nastopili tudi nekateri danes priznani in ugledni slovenski igralci: Angelca Hlebcetova, Marijan Dolinar, Janez Škof in drugi.

*

Dramatični elementi, tako značilni predvsem za Prežihovo kratko prozo, bodo vedno izzivali dramaturge, da se z njimi poskusijo na odrskih deskah. Tudi Miloš Mikeln, naš koroški rojak, se je zamaknil v svet Prežihovih junakov, in nastala je njegova dramatizacija Samorastnikov. Mikeln je ostal povsem zvest Prežihovi zasnovi. Od vseh elementov je izločil le narodnostnega, ki je v noveli Samorastniki prikazan le v podobah koroške zemlje in v nekaterih drugih sprotnih opisih; takega pa je nemogoče predstaviti na odru. Tako je dramaturgu ostala zelo oprijemljiva zgodba, ki jo je po dramaturških merilih in pravilih le nekoliko prerazporedil, izločil nekatere bistvene elemente in iz drugih Prežihovih novel s posluhom odbral tisto, kar se mu je najbolj organsko povezalo v zvesto dramatizacijo Prežihovega teksta.

Ob deseti obletnici Prežihove smrti je Mikelnova dramatizacija prvič zaživela na odru: – uprizorili so jo domačini:

DPD Svoboda Prežihov Voranc Ravne na Koroškem:

Mikeln Miloš: SAMORASTNIKI.

Dramska kronika v 15 slikah po noveli Prežihovega Voranca.
Režija: Zofka Volčanšek.
Scenograf: D. Plevnik – J. Borštner.
Krstna izvedba: 20. februar 1960, (6 predstav).

Ravenski Titov dom je bil na svečani premieri poln do zadnjega kotička. Kako ne bi bil, saj so igrali sami domačini:

Meta: Milka Cesar
Ožbej: Štefan Volf
Karničnik: Mitja Šipek
Karničnica: Marica Krivograd
Stara Hudabivka: Angelca Močnik
Volbenk: Peter Šetina
Župnik: Ivan Logar
Sin Ožbej: Ferdo Kutnik
in drugi.

Ravenčani so se s Samorastniki predstavili tudi na II. reviji dramskih skupin okraja Maribor, ki je bila maja 1960 v Slovenski Bistrici. Strokovna žirija jim je prisodila 3. mesto.

Leto dni kasneje (1961) so se s Samorastniki predstavili Mariborčani:

Drama SNG v Mariboru:

Mikeln Miloš: SAMORASTNIKI.
Dramska kronika v 15 slikah po noveli Prežihovega Voranca.
Režija: Juro Kislinger.
Scenograf: Tošo Primožič.
Kostumi: Vida Zupanova.
Krstna izvedba: 18. marec 1961, (37 predstav).

Od igralske zasedbe, ki še danes polni dvorane (nekateri igralci

pa so, žal, že po-kojni), omenimo Milevo Zakrajškovo, Angelo Jankovo, Arnolda Tovornika, Borisa Brunčka, Antona Petjeta, Majdo Hermanovo, Marjana Bačka in Janeza Klasinca.

Spet so bili Črnjani tisti, ki so šli s Prežihom na oder:

Delavsko prosvetno društvo »Svoboda« Črna na Koroškem:

Miloš Mikeln: SAMORASTNIKI.
Dramska kronika v 15 slikah po noveli Prežihovega Voranca.
Režija: Aleš Mrdavšič.
Scenograf: Poldi Kurnik.
Krstna izvedba: 19. avgust 1972, (2 predstavi).

Prva predstavitev je bila ob turističnem tednu v Črni na Koroškem (19. 8. 1972); ob 80-letnici rojstva Prežihovega Voranca pa so jih 30. junija 1973 uprizorili na prostem v Kotljah, pisateljevem rojstnem kraju. Pri obeh uprizoritvah je sodelovalo kar 38 igralcev-amaterjev!

Zdaj pa bomo stopili čez mejo, ki Korošce samo navidezno loči! Slovenska prosvetna zveza iz Celovca je leta 1978 uprizorila na prostem, v Spodnjih Vinarah pri Št. Primožu, Mikelnovo dramatizacijo Samorastnikov:

Slovenska prosvetna zveza Celovec:

Miloš Mikeln: SAMORASTNIKI.
Dramska kronika v 15 slikah po noveli Prežihovega Voranca.
Režija: Marjan Srienc.
Scenograf: Marjan Srienc.
Kostumi: Milena Kumarjeva.
Krstna izvedba: 26. avgust 1978, (4 predstave).

Predstava je doživela velik uspeh. Tako je na koncu svojega

članka v »Delu« (št. 199, 29. 8. 1978) zapisal Jože Javoršek:

»Okoli jedra vnetih gledališčnikov, ki so pripravili zapleteno, zahtevno in po svoje z brezmejnim trudom in samopremagovanjem nenavadno predstavo Prežihovih Samorastnikov, bi mogoče lahko zrasla skupina gledaliških vneteżev... Bilo bi naravno. Naravno bi tudi bilo, da bi počasi prerastla v polpoklicno in končno v poklicno gledališko ustanovo, ki jo Slovenci na Koroškem življenjsko potrebujejo. Taka gledališka skupina, ki bi bila živ izraz slovenske kulture na Koroškem in živa vzmet med kulture žejnimi koroškimi Slovenci, bi bila lahko v ponos tudi demokratični Avstriji.«

*

Po tem so bili le še domačini tisti, ki so poskušali svojega velikega vzornika prikazati na odru.

Mitja Šipek je leta 1975 naštudiral za KPD »Prežihov Voranc« Ravne na Koroškem monodramo Svetneči Gašper:

Kulturno prosvetno društvo Prežihov Voranc Ravne na Koroškem:

Prežih – Šipek: SVETNEČI GAŠPER.
Monodrama po noveli Pot na klop.
Režija: Mitja Šipek.
Kostumi: Mitja Šipek.
Krstna izvedba: 8. februar 1975, (138 predstav).

Monodrama je doživela topel sprejem v vseh krogih gledalcev.

Ni ga bilo kraja v Mežiški dolini, kamor Mitja Šipek ne bi prinesel značilne podobe zgaranega tesarja, pijanca in preklinjevalca Svetnečega Gašperja. Vabili so ga v kraje širom po Sloveniji. Zdaj je bil med graničarji na Strojni, drugič med študenti v Ljubljani;

predstavil se je tudi v ljubljanskih Križankah in obiskal naše rojake v Celovcu in na Dunaju. Koroška kulturna kronika je zapisala kar 138 predstav, kar je gotovo svojevrsten rekord v zgodovini slovenske amaterske gledališke dejavnosti. Zato tudi niso izostala zaslužena priznanja. Mitja Šipek je že leta 1976 prejel nagrado Severjevega sklada za amaterska gledališka dela.

*

Mitja Šipek je neutrudno snoval naprej in priredil za oder dramatizacijo Prežihovega romana Doberdob:

Kulturno prosvetno društvo Prežihov Voranc Ravne na Koroškem:

Prežih – Šipek: JUDENBURG.
Dramatizacija romana Doberdob.
Režija: Mitja Šipek.
Scena: Jožko Fras.
Kostumi: SNG Maribor.
Krstna izvedba: 22. februar 1978, (38 predstav).

Krstno uprizoritev Judenburga so ravenski amaterji prikazali občinstvu na Ravnah ob »Vorančevih dnevih 1978«. Šipka je pritegnil četrti del Prežihovega romana, ki opisuje upor slovenskih vojakov v Judenburgu in njegovo krvavo zadušitev. Šipek je v svoji dramatizaciji ostal zvest Prežihovi besedi v 3. in 4. prizoru, v 1. in 2. pa je zaradi dramaturških meril bil prisiljen zgodbo predelati, ostal pa je veren ideji prebujanja, ki se v Vorančevem romanu pojavi že na koncu drugega dela.

Z dramo so se ravenski igralci predstavili tudi na področnem srečanju v Murski Soboti in se z njo uvrstili na republiško revijo v Krškem. Omeniti velja tudi sodelovanje na »Tednu slovenske drame« v Kranju. Prav pa je, da omenimo celotno igralsko zasedbo, ki

je pomagala Judenburgu zazoreti do take umetniške višine:

Hafner: Mitja Šipek
Možina: Stanko Arnšek
Štefanič: Mirko Angeli
Dautovič: Vlado Obreza
Kurat: Bine Bevc, Ludvik Kordež
Delak: Zdravko Fajmut
Štefaničev sin: Tomaž Angeli

Epilog uspehu je bil ta, da je gledališka skupina KPD Prežihov Voranc Ravne na Koroškem prejela bronasto Prežihovo plaketo za leto 1978, ker je v tem letu prav z uprizoritvijo dramatizacije Prežihovega romana dosegla izredne uspehe.

Skoraj istočasno je prof. Marija Kolarjeva postavila na oder dramatizacijo Prežihove novele Boj na Požiravniku, ki so jo prav tako ob »Vorančevih dnevih 1978« predstavili učenci osnovne šole Prežihovega Voranca:

Kulturno prosvetno društvo Prežihov Voranc Ravne na Koroškem:

Prežih – M. Kolarjeva: BOJ NA POŽIRAVNIKU.
Dramatizacija novele.
Režija: Marija Kolar.
Scena: Marija Kolar.
Kostumi: Marija Kolar.
Krstna izvedba: 16. februar 1978 (2 predstavi).

Mladi igralci so doživeto predstavili dramatizacijo Prežihove novele. S preprostimi gledališkimi sredstvi so na domiselno improvizirani sceni prepričljivo predstavili boj Dihurjeve družine s skopo, nerodovitno zemljo, ki se je za Dihurja tako tragično končal.

Prežihova dela v filmski uprizoritvi

Ugledni slovenski režiserji in scenaristi so dokazali, da je bil Prežih skoraj najbolj zanimiv za vse, ki so iskali snov za scenarije v slovenski klasični književnosti. Že leta 1955 je doživel premiero kratkometražni film Koplji pod brezo:

KOPLJI POD BREZO, po Prežihovi noveli Vodnjak;
kratkometražni film v omnibusu Tri zgodbe.
Scenarij in režija: France Kosmač.
Proizvodnja: Triglav film, črno-beli.
Premiera v Ljubljani: 1. april 1955.
Premiera na Ravnah: 17. februar 1955.

Večino zunanjih posnetkov so posneli na Koroškem, pri snemanju pa je sodelovalo precej domačinov, ki so se kar dobro znašli. Poglejmo glavno igralsko zasedbo:

Miha Borovnik: Rudi Kosmač
Stari Borovnik: Andrej Kotnik (Ravne)
Mati Borovnica: Mileva Zakrajškova
Lenka, mlada Borovnica: Mira Sardočeva
Prvi kmet: Mitja Šipek (Ravne)
Rdečnikov hlapec: Stanko Hromc (Ravne)
Župnik: Ivan Logar (Ravne)
Natakarica: Truda Kosi (Ravne)
Stara Rdečnica: Justa Petračeva (Ravne)
in še cela vrsta domačinov.

V »Pogovoru s Francetom Kosmačem – režiserjem Vodnjaka«, ki je bil objavljen iste-ga leta v Filmskih novicah, je režiser zelo zanimivo odgovoril na vprašanje, ali je skušal v svojem filmu dati tipiko koroške pokrajine in človeka:

»...Boril sem se, da smo čim več zunanjih posnetkov posneli v

krajih, ki jih je imel v mislih Prežihov Voranc.

Prehod med dolinami in visokimi planinami je zelen pas napetih hribov in smrekovih gozdov, za razliko od klasične pokrajine Gorenjske, kjer tega prehoda doma ni: torej velike površine zelenine in modrine, zaobljene oblike hribov v kontrastu z ošiljenimi kamnitimi skladi Pece in Uršlje gore. Skodlaste strehe na hišah, na hlevih, na znamenjih, še celo na tatrmanu studenca; značilna kombinacija zidane in lesene gradnje; od pomladi do jeseni žito, zloženo v kope, od ječmena do ajde; med kopami prazne štrleče sulice ostrvi – to so likovni elementi, mimo katerih ne moreš. Za nošnjo je poskrbela na osnovi študija starih fotografij kostumerka Marija Kobi; za vse mogoče rekvizite od križev do rožnih vencev, pa tja do kolovratov, glist, skrinj in kožuhov, je skrbel Janko Spreitzer, ki se je posvetoval o vsem tudi s scenografom arhitektom Tonetom Mlakarjem. Scenograf, snemalec in jaz smo skupaj izbrali terene. Prehodili smo pokrajino od Ošvena pod Uršljo goro pa do Račla pod Strojno. Ustavili smo se blizu Raven in svojim potrebam prilagodili domačiji Kurtnikovo in Skrivarnikovo.

Zadnji večer nam je pripovedoval lastnik spodnje domačije, da sta se stari Skrivarnik in stara Kurtnica nekoč hudo sporekla zaradi vode. Skrivarnik je namreč skopal pod Kurtnikovo jablano, malo nad svojo hišo, preprost rezervoar, da bi nato speljal vodo k sebi na dvorišče. Stara soseda pa tega ni dovolila. Zadeva je prišla pred sodišče v Prevaljah. Medtem pa je za spor zvedel Prežihov Voranc (to je bilo okrog leta 1924, v času torej, ko je napisal novelo »Vodnjak«), ki je šel k sosedom in dosegel, da se »za vodo pač ni vredno tožariti«. Značaje koroških ljudi je Voranc mojstrsko obdelal v svojih delih. Meni so pred očmi predvsem njegovi ljudje iz »Samorastnikov« in »Jamnice«. Mnoge podloge za njegove like sem osebno spoznal, in primerjava med tem, kar sem z njimi doživel, s tem, kar sem v Vorancu bral, mi je bila prezanimiv študij.«

*

Filmski uprizoritvi novele Vodnjak je sledil film o Hudabelih iz belanskih globač:

SAMORASTNIKI, po Prežihovi noveli Samorastniki;
celovečerni film.
Scenarij: Vojko Duletič.
Režija: Igor Pretnar.
Proizvodnja: Triglav film, črno-beli.

Premiera v Ljubljani: 21. september 1963. (Film so pred tem prikazali na puljskem fe-stivalu, dne 2. avgusta 1963.)

V glavnih vlogah so zaigrali:
Meta: Majda Potokarjeva
Ožbej: Rudi Kosmač
Oče Karničnik: Vladimir Skrbinšek
Ožbejev brat Volbenk: Lojze Rozman

Občinstvo je Samorastnike na obeh premierah navdušeno sprejelo. Film je poleg srebrne arene v Pulju prejel še vrsto nagrad: zlato areno za režijo, zlato areno za glavno žensko vlogo, nagrado za najboljšo fotografijo, diplomo za scenografijo in posebno diplomo za scenarij. Stanko Šimenc piše v svojem delu »Slovensko klasično slovstvo v filmu« takole:

»Ti podatki opozarjajo še na to, da je žirija v Pulju verjetno dobro ocenila film tudi zaradi njegove socialno-kritične orientacije; le-ta se je takrat kazala v jugoslovanskih filmih kot posledica gibanja k sodobni temi. Seveda je kritična komponenta samo eden od elementov v strukturi umetniškega dela in je ne smemo imeti za osnovni pogoj umetniški vrednosti, čeprav tudi vemo, da nanjo vpliva. S sociološkega vidika pa je treba upoštevati, da je kritična komponenta kakega filma lahko pomemben razlog za njegov vpliv na publiko, česar pri Samorastnikih (literarnih in filmskih) ne smemo zanemariti.«

Te in morda še kakšne druge kvalitete so pripomogle Samo-

rastnikom, da jih danes utemeljeno štejemo v klasiko slovenske filmske ustvarjalnosti.

*

Deset let je bilo potrebnih in že je Prežih tretjič zaživel na filmskih platnih:

LJUBEZEN NA ODORU, po Prežihovi noveli Ljubezen na odoru; celovečerni film.
Scenarij in režija: Vojko Duletič.
Proizvodnja: Viba film, barvni.
Premiera v Ljubljani: 7. marec 1973.
V glavnih vlogah so zaigrali:
Radmanca: Metka Franko
Voruh: Iztok Jereb
Radman: Aleksander Valič.

Za Vodnjakom in Samorastniki je torej že tretja Prežihova novela zaživela na filmskem platnu. Mnenja o uspehu filmske priredbe so bila deljena:

»Vemo, da gledalci filma niso sprejeli navdušeno, medtem ko so dokaj številni kritiki film delno odklanjali, delno pa hvalili, kar je na Slovenskem vedno izraz neke zadrege, ki običajno izvira iz (neiskrene) obzirnosti. Kritika je priznala del, celote pa ne...«

(Stanko Šimenc: Slovensko klasično slovstvo v filmu.)

Kakorkoli že, dejstvo je, da je bil Prežih že tretjič na filmskem platnu, in da se je kmalu preselil tudi na male ekrane!

Prežihova dela na televiziji

Prvi je Prežiha prenesel na male ekrane režiser Igor Prah:

SOLZ1CE, televizijska igra po Prežihovi povesti Solzice.
Režija: Igor Prah.
Proizvodnja: RTV Ljubljana.
Prva izvedba: 15. januar 1976.
V glavnih vlogah so zaigrali:
Alenka Vipotnik,
Kristijan Muck.

*

Leta 1977 so doživeli televizijsko premiero Trije posvetnjaki:

TRIJE POSVETNJAKI, televizijska igra po Prežihovi noveli Trije posvetnjaki.
Režija: Janez Drozg.
Proizvodnja: RTV Ljubljana.
Prva izvedba: 7. februar 1977.

V glavnih vlogah so zaigrali:
Bert Sotlar, Jože Zupan, Rudi Kosmač, Cveto Sever, Jože Kovačič.

*

Leta 1980 je prvima dvema sledila televizijska priredba Boja na požiravniku:

BOJ NA POŽIRAVNIKU, televizijski film po Prežihovi noveli Boj na požiravniku.
Scenarij: Vladimir Frantar.
Režija: Janez Drozg.
Proizvodnja: RTV Ljubljana, barvni.
Prva izvedba: 4. februar 1980.

V glavnih vlogah so zaigrali:
Bert Sotlar, Jerca Mrzel, Polde Bibič, Anton Petje, Janez Rohaček, Maks Furjan in drugi; sodelovali so tudi domačini iz Mežice, Šentanela in Strojne.

Stanko Šimenc je nekatere elemente filma zelo ugodno ocenil:

»Film je posnet korektno, brez sledov modernega (filmskega) oblikovanja, in je zato najbrž dostopen in sprejemljiv za najširšo TV publiko, tudi za tisto, ki se posebej ne zanima niti za literaturo niti za film. Zgodbo napravi prikupno tudi uporaba koroškega narečja. Ustvarjalci in posebej lektorja, oba Korošca, so imeli dovolj spodbud v Prežihovem oblikovanju. Najbrž pa so s svojim prizadevanjem glede funkcije jezika v filmu napravili krepek korak naprej, tako da bo o ustrezni rabi slovenskega jezika v slovenskem filmu, o tem pri nas zanemarjenem problemu, treba še razmišljati in tudi kaj storiti. Ta film je lepa spodbuda za to...«

*

Tudi lansko leto nam je prineslo kar dve priredbi Prežihovih del:

BORBA NA TUJIH TLEH, televizijska drama po
Prežihovem potopisu »Gosposvetsko polje«.
Scenarij: Franček Rudolf.
Režija: Lado Troha.
Proizvodnja: RTV Ljubljana.
Prva izvedba: 12. april 1982.
V glavnih vlogah so nastopili:
Evgen Car, Mojca Ribič, Janez Rohaček, Franc Markovič, Dare Valič, Saša Miklavc, Dare Ulaga in Livij Bogatec.

*

SVETNEČI GAŠPER, televizijska drama po
Prežihovi noveli Pot na klop.
Scenarij: Mitja Šipek, Janez Drozg.
Režija: Janez Drozg.
Proizvodnja: RTV Ljubljana.
Prva izvedba: 1. november 1982

V glavnih vlogah so nastopili sami domačini (Mitja Šipek, Milka Cesarjeva, Bine Bevc, Rado Pšeničnik), najbolj zanimivo pa je to, da je kar obe glavni vlogi (Svetnečega Gašperja in kmeta Vožnika igral Mitja Šipek sam.

*

Vsi ti podatki so zelo zgovorni in nas morajo prepričati o priljubljenosti Prežihovih del. Vemo že tudi, da so na ljubljanski RTV pripravili novo priredbo Prežihove novele »Pasja pot«! In kaj je lahko lepšega, kot da lahko ob 90-letnici Prežihovega rojstva ugo-tovimo, da je pisateljevo delo še danes tako živo in odmevno, ker nosi v sebi taka sporočila, ki so blizu našemu – in bodo gotovo sodobna tudi v kateremkoli prihodnjem času.

Viri in literatura:
1. Prežihov Voranc: Pernjakovi. Gledališki list Prešernovega gledališča v Kranju, sezona 1950–51, št. 5.
2. Prežihov Voranc: Pernjakovi. Gledališki list Prešernovega gledališča v Kranju, sezona 1950–51, št. 6.
3. Marija Hriberšek: »Pernjakovi« v Črni. Koroški fužinar 1956, št. 10–12, str. 34.
4. Franjo Čižek: Pernjakovi na koroški zemlji. Večer, 13. 9. 1968, str. 10.
5. Prežihov Voranc: Pernjakovi. Letak Celjskega gledališča (1956–57).
6. Prežih – Mikeln: Samorastniki. Gledališki list SNG v Mariboru, sezona 1960–61, št. 12.
7. Kronika KUD Prežihov Voranc Ravne na Koroškem, (v: 35 let KUD Prežihov Voranc, Ravne na Koroškem, 1981).
8. Dvajset revij in srečanj gledaliških skupin Slovenije. Ljubljana, 1967.

VII

Prežihov Voranc v prevodu, ponatisih in sestavki o njem (Bibliografski del)

Lovro Kuhar – Prežihov Voranc
ok. l. 1948 (Fototeka KPM – Enota Ravne)

KF. Št. 4–6. 28. 5. 1956. Str. 39–40.
KF. Št. 7–9. 28. 8. 1956. Str. 44–46.
KF. Št. 1–3. 28. 2. 1958. Str. 35.

Prežihov Voranc v prevodu

France Dobrovoljc

Tisti skrajni jugovzhodni del stare fevdalne dežele Koroške, ki je po prvi svetovni vojni brez plebiscita pripadel Jugoslaviji slej ko prej največ zaradi predvidevanj in računov, katere so delali zadaj eksponenti kapitalizma, da bo namreč v monarhistični državi SHS dosti laže in z manjšimi stroški mogoče izrabljati ceneno delovno silo koroškega ljudstva kakor pa v republikanski Avstriji, je na zemljevidu slovenske literature dolgo časa predstavljal belo liso. To je prelepa, zamolklo–zelena Mežiška dolina s svojimi smrekovimi in hojevimi gozdovi, s svojimi slikovitimi zalivi in pritoki, ki se v obliki velikega S vije ob rečici Meži od Dravograda mimo Dobrij in Raven čez Prevalje ter dalje skozi Poljano, Mežico in Žerjav do Črne, kjer nato ostro zavije proti zahodu po dolini Koprivne do državne meje z Avstrijo. Pred priključitvijo te deželice k Sloveniji posebno osrednji Slovenci niso o njej vedeli dosti več, kakor da se tam dviga pravljična gora Peca, pod katero spi dolgobradi in sivolasi kralj Matjaž s svojo vojsko in čaka na trenutek, ko bo sila, ki jo trpi slovensko ljudstvo pod tujčevo peto, prikipela do vrhunca, in bo tedaj udaril po sovražnikih ter odrešil narod vsega hudega.

V resnici pa je vsakdanja stvarnost kazala vse drugačno lice. Trdo življenje prebivalstva po tej dolini in v hribovskih vaseh nad njo, ki segajo tudi do višine 1000 m, je obvladovala in še obvladuje usoda velike jeklarne na Ravnah, svinčenih rudnikov okoli Mežice in Črne ter topilnice v Žerjavu. Pred osvoboditvijo je vse silno bogastvo, ki ga je ustvarjala skozi dolga desetletja žuljava roka našega koroškega človeka, romalo v žep tujcu, ki pa ni zahteval samo telesne moči svojih tovarniških in knapovskih sužnjev, temveč

tudi njihovo dušo, zahteval je, da se izneverijo svojemu narodu. Tudi temni gozdovi, ki prepevajo nad dolinami in globačami svojo zamolklo pesem, so bili last tujca fevdalca. Domačinu Slovencu je bilo določeno v delež samo garanje v tovarni in rudniku, kvečjemu še kaka majhna zaplata neplodne hribovske zemlje za lastno obdelovanje. Duhovno je bilo ljudstvo teh krajev prepuščeno samo sebi, kolikor ga ni vodila duhovščina, ki pa je imela pri tem tudi svoje namene. In vendar ni bilo to ljudstvo tako ravnodušno in pasivno do kulture, kakor je morda kazala zunanja slika. Žejalo ga je po večjem znanju in izobrazbi, hrepenelo je po lepšem soncu. Delavski aktivisti, ki so hodili iz Maribora v času med obema vojnama predavat v te kraje, so pripovedovali, kako željni vednosti so bili ljudje iz Mežiške doline in njenih obrobnih hribov in da jim ni bilo dovolj samo kratko predavanje, temveč so predavatelja zadrževali po ure in ure v svoji sredi in mu stavljali vedno nova vprašanja. In prav to ljudstvo je iz sede rodilo glasnika svojega stoletnega trpljenja, a tudi svojih upov in nad, glasnika boljše in lepše bodočnosti – Prežihovega Voranca, ki je znal povedati in razjasniti tisto, kar so sami le negotovo in temno čutiti, a niso znali izraziti. Njegovo literarno delo je odprlo Slovencem novo pokrajino in nov notranji svet, ki ga dotlej še niso poznali, a vendar dobro čutijo, da je tako pristno domač in njihov. V novelah in romanih Prežihovega Voranca je zagovorilo naše koroško ljudstvo s tako važno in preudarno besedo, da ji je prisluhnil ves slovenski svet. A z njo je zaživel v polnem in pestrem življenju tisti kos slovenske zemlje, ki je doslej anonimno molčal, potopljen v svoje nemo trpljenje. Neizrabljena, eruptivna sila samorasle osebnosti pa je hkrati postavila Prežihovega Voranca kot pisatelja na eno najvidnejših mest v slovenskem modernem pripovedništvu.

*

Literarno delo Prežihovega Voranca pa se ni omejilo samo na domači, slovenski okvir. S pomočjo več ali manj dobrih prevodov so se z njim seznanili tudi drugi narodi, zlasti po drugi svetovni

vojni, tako da danes ni tujega pregleda o slovenski literaturi in ni tuje antologije iz naše književnosti, da bi ne bil na častnem mestu zastopan tudi Prežihov Voranc.

Kakor za Cankarjevo književno delovanje, so Hrvatje in Srbi že zgodaj pokazali veliko zanimanje za njegovo delo. Že pred drugo svetovno vojno, ko so mnogi napredni slovenski književniki – deloma zato, ker je bila cenzura v Sloveniji ostrejša kakor v ostalih jugoslovanskih pokrajinah – vse bolj tesno začeli sodelovati v progresivnih hrvatskih in srbskih revijah, kakor so bile n. pr. »Književnik« (Zagreb), »Socialna misao« (Zagreb) ali »Nova literatura« (Beograd) in si vse bolj pogosto v njih srečeval imena: Mile Klopčič, Bratko Kreft, Tone Čufar, Tone Seliškar, Bogo Teply, Angelo Cerkvenik, Vilko Ivanuša itd., se je med njimi pojavilo tudi Prežihovo ime. Objavljanje njegovih novel v ljubljanski »Sodobnosti«, ki so po letu 1935 vzbujale splošno pozornost jugoslovanske literarne javnosti in ki jih je pisatelj kasneje zbral v glavnem v svoji zbirki novel »Samorastniki«, je povzročilo, da so jih začeli prinašati v prevodu tudi hrvatski časopisi. Revija »Književnik« (Zagreb 1938, 199–209) je objavila najprej odlomek iz novele »Samorastniki« pod naslovom »Metino mučenje« v prevodu M. M. Jovanovića. Naslednje leto je v prevodu istega Jovanovića prav tam izšla novela »Prvi spopad« (»Književnik« 1939, 243–48). Druga zagrebška revija »Savremenik« (1940, knj. II., 17–18) je nato prinesla odlomek iz »Požganice«, ki ga je prevedel Vilko Ivanuša pod naslovom »Veliki kres« (XIX. pogl.). Pospešeno zanimanje za literarno delo Prežihovega Voranca pa je nastopilo po osvoboditvi, ko so Hrvatje dobili glavna njegova dela v svojem jeziku. Najprej so se objavljale posamezne črtice, novele ali odlomki iz romanov, nato pa kmalu tudi knjige v celoti. Tednik »Ilustrirani vjesnik« (Zagreb štev. 34, 1946, 10), ki ga glede načina izdajanja najlažje primerjamo z ljubljanskim »Tovarišem«, je priobčil anonimen prevod črtice »Oče«. Isti list je v štev. 41 istega leta objavil »Usodo trojice, ki jo je prevedel neki Č. Č. Naslednje leto je »Ilustrirani vjesnik« objavil črtico »Sod« (1947, štev. 117, 10–11). Iz knjige potopisov »Borba na tujih tleh« je prerano umrli solidni pre-

vajalec iz slovenske literature, Hijacint Petris, prevedel za centralno hrvatsko revijo »Republiko« (Zagreb 1947, 115–24) reportažo »V petem nadstropju« in jo opremil s krajšo beležko o pisatelju. V letu 1947 so Hrvatje dobili dve veliki celotni deli Prežihovega Voranca »Požganico«, ki jo je dobro prevedel Niko Berus, za tisk pa priredil pesnik in prevajalec Gustav Krklec v zbirki »Savremeni pisci Jugoslavije« (Zagreb 1947, 456 strani), nato pa še »Jamnico« (Zagreb 1947, 404 strani), ki je izšla v prevodu prof. Martina Matkovića. Za to priložnost sta napisala daljše članke o Prežihu Vilko Ivanuša v zagrebškem tedniku »Naprijed« (1. marca 1947) pod naslovom »Roman o Slov. Koruškoj«. V reviji »Izvori« (Zagreb 1948, 272–75) je med drugim še posebej izšla daljša pozitivna ocena »Jamnice« izpod peresa Branke Savić. Izrazito socialna povest »Jirs in Bavh« je izšla v prevodu Toneta Potokarja in v redakciji Ljube Kosar kot 27. zvezek znane in zelo razširjene »Male biblioteke« (Zagreb 1948, 57 str.). Pod naslovom »Bolgarka« je hkrati s tem potopisom izšel ponatis reportaže »V petem nadstropju« v posebni knjižici cenene »Narodne knjižnice« (Zagreb 1948, 32 str.), ki ji je prevajalec Hijacint Petris dodal na kraju še kratko informativno beležko o pisatelju. Isti prevajalec je nato oskrbel še prevod »Solzic« (Zagreb 1950, 95 str.) z izvirnimi ilustracijami Franceta Miheliča in jo izdal v »Pionirski knjižnici«. Zatem je sledila vrsta črtic in odlomkov iz daljših del: tednik »Naprijed« (Zagreb, 24. februarja 1950, 9) je objavil odlomek iz »Jamnice«, a »Ilustrirani vjesnik« (Zagreb štev. 235, 1950) je v prevodu Hijacinta Petrisa priobčil zopet ponatis reportaže »V petem nadstropju«, v štev. 244 istega lista pa črtico »Prvi maj«.

**

Pionirski list »Pionirji« (Zagreb, štev. 1, 2–4) je natisnil iz »Solzic« črtico »Dobro jutro«, v štev. 3, 2–3 pa odlomek iz novele »Boj na požiravniku« pod naslovom »Mladi dihur« (priprava scenarija). – V letu 1950 je še cela vrsta revij priobčila prevode iz Prežiha. Ljudskoprosvetna revija »Kulturni radnik« (Zagreb 1950, 147–51) je ponatisnila »Prvi maj«, prav tako tudi list »Mladi zadrugar« (Zagreb

štev. 5, 1950, 4–5) a list »Zora« (Zagreb štev. 54, 1950) odlomek iz »Samorastnikov«). Zagrebška »Republika« (1950, 260–64) je v prevodu Hijacinta Petrisa priobčila »Prvo pismo«, a revija »Brazda« (Sarajevo 1950, 196–205) črtico »Nagrada«, ki jo je prevedel Tone Potokar. Prevod zaključuje pregledno in jasno pisan esej »Prežihov Voranc«, ki ga je prispeval Salko Nazečić (»Brazda«, 207–12). V 11. zvezku »Male knjižnice Seljačke sloge« je Tatjana Frković zbrala naslednje svoje prevode iz Prežiha pod naslovom »Pripovedke« (Zagreb 1951, 159 str.): Ljubezen na odoru, Prvi spopad, Vodnjak in Boj na požiravniku. Prevodom je dodala še beležko s kratko oznako pisateljevega življenja in dela. Kot 98. zvezek »Male biblioteke« je izšla v prevodu Ladislava Žimbreka povest »Gosposvetsko polje« (Zagreb 1951, 104 str.). Na kraju knjige je Tone Potokar dopisal daljšo, lepo zaokroženo skico življenja in literarnega dela Prežihovega. Devetnajsto poglavje iz »Požganice« je pod naslovom »Veliki kres« uvrstil v svojo »Čitanko iz jugoslovanske književnosti« (Zagreb 1952, 403–13) prof. Vice Zaninović. Črtico »Oče« je ponovno anonimno priobčila »Slobodna Dalmacija« (Split, 7. jun. 1952). Neumorni delavec pri naporih za medsebojno poznavanje Slovencev in Hrvatov na področju književnosti, Tone Potokar, je prevedel v celoti knjigo »Borba na tujih tleh« (Zagreb 1952, 216 str.) v zbirki »Biblioteka putopisa«. V antologiji sodobne slovenske novelistike pod naslovom »Suvremene slovenske novele« (Zagreb 1951/52, 11–35) je izšla novela »Stari grad« v prevodu Ladislava Žimbreka. V podobni zbirki novel »Odabrane slovenačke novele« (Sarajevo 1954, 187–222) pa je Tone Potokar ponatisnil svoj prevod novele »Jirs in Bavh«. Novela »Poslednji Volodej« je lani v prevodu Djuze Radovića in z uvodom Ladislava Žimbreka izšla kot 27. zvezek šolske knjižnice »Moja lektira« (Sarajevo 1955, 56 str.).

Prav tako kakor Hrvatje so tudi Srbi začeli prevajati Prežihovega Voranca že pred drugo svetovno vojno. Prav tak prispevek predstavlja odlomek iz »Požganice«, ki ga je prevajalec M. M. Jovanović naslovil »Jazbina« in je izšel v reviji »Pregled« (Sarajevo 1940, 615–19) v številki, ki je bila vsa posvečena Sloveniji. V glavnem pa

se je tudi med Srbi prevajanje iz Prežiha razmahnilo šele po drugi svetovni vojni. Beograjski »Rad« je januarja 1947 objavil odlomek iz reportaže »Ob versajskih plotovih«. Ilustrirani tednik »Duga« (Beograd, štev. 77, 25. jan. 1947) je bil priobčil odlomek iz novele »Jirs in Bavh«. Revija »Nova žena« (Beograd, štev. 37, 1948) je objavila anonimen prevod črtice »Pljunek smrti«, a v reviji »Letopis Matice Srpske« (Novi Sad 1948, 563–67) je Tone Potokar objavil črtico »Na predvečer zmage«. Prvo samostojno knjigo iz Prežihovega Voranca so Srbi dobili s prevodom »Samorastnikov« (Beograd 1948, 227 str.), ki ga je oskrbel Ž. Petrović za zbirko »Savremeni jugoslovenski pisci«, 5. zvezek. Prvi dve poglavji novele »Odpustki« je v anonimnem prevodu objavila revija »Duga« (Beograd, štev. 235–36, 1950), a v prvi skupni jugoslovanski antologiji proze po drugi vojni, ki jo je izdal Savez književnika Jugoslavije pod naslovom »Jugoslovenska proza« (Beograd 1949, 464–96) je Prežihov Voranc zastopan z novelo »Boj na požiravniku«. Prvo daljšo literarnozgodovinsko oceno dela Prežihovega Voranca so Srbi dobili z razpravo prof. Antona Slodnjaka v prevodu dr. Milana Rakočevića, ki je bila objavljena v »Letopisu Matice Srpske« (Novi Sad 1949, 356–69, 303–12). Z letom 1949 se začne tudi dolga serija prevodov iz Prežiha, ki jih je oskrbel za razne srbske založbe črnogorski pesnik in esejist ter bivši profesor poljanske gimnazije v Ljubljani Djuza Radović, sedaj profesor na Akademiji za igralsko umetnost v Beogradu.. Prvo njegovo večje delo je bila izdaja prevoda »Solzic« (Beograd 1949, 108 str.) v »Biblioteki pionira« in v nakladi 10.000 izvodov. Leta 1949 je izšla tudi srbska verzija Potokarjevega prevoda knjige »Borba na tujih tleh« (Novi Sad 1949, 272 str.) v zbirki »Male knjige« Matice Srpske. Odlomek iz »Solzic« sta objavili kar dve reviji: »Odjek« (Sarajevo, štev. 3, 1950) in »Glas žena« (Beograd, štev. 2, 1950, 14–15). V reprezentativni, razkošno opremljeni in predvsem inozemstvu namenjeni reviji »Jugoslavija« (Beograd, jesen 1950, 88–89) je izšla črtica »Oče« z ilustracijami Rika Debenjaka. Popularna ljudskoprosvetna revija »Kulturni život« (Beograd 1950, 60–63) je natisnila anonimni prevod črtice »Dobro jutro«, ki je ponatis iz Radovićevega prevoda »Solzic«. »Slovo o polnoči« je anonimno objavila srbska centralna revija

»Književnost« (Beograd 1950, knj. XI., 590–92), ki je še pred tem natisnila tudi črtico »Trije sinovi« (knj. X., 30–33). Črtico »Dobro jutro« je ponatisnila revija »Mladost« (Beograd 1950, 104–7), medtem ko je črtico »Trije sinovi« ponatisnila »Naša žena« (Beograd 1950, štev. 4, 20–21). Črtico »Prvi maj« je prinesla tudi še revija »Nova Žena« (1950, štev. 61,21–23), a revija »Žena u borbi« (Beograd 1950, štev. 7, 19–21 je objavila črtico »Levi žep«. Novelico »Koliko jih je danes« je za črnogorsko revijo »Stvaranje« (Cetinje 1951, 194–201) prevedel že imenovani dr. Milan Rakočević, sam po rodu iz Črne gore. Ne smemo pozabiti navesti lepo izdelano monografijico o Prežihovem Vorancu, ki jo je napisal Bojan Štih za zbirko »Ogledi iz književnosti« (III. Kolo, 5. zv.) z naslovom »O Prežihovem Vorancu« (Beograd 1951, 31 strani). Črtico »Oče« je ponatisnila »Slobodna Vojvodina« (Novi Sad, 13. jan. 1952), a črtico »Slovo o polnoči« list »NFS« (Narodni front Srbije) v štev. 1763, 25. jan. 1952. Sledili so ponatisi črtice »Prvi maj« v listih: »Šokadija« (štev. 17, 1952), »Oslobođenje – Zabavnik za djecu« (30. aprila 1952) in »Zadruga« (štev. 167, 30. aprila 1952). Zadnja je tudi še prinesla ponatis črtice »Trije sinovi« (štev. 152, 16. jan. 1952). Za beograjsko revijo »Književnost« (1952, knj. XV., 453–64) je iz ljubljanske »Sodobnosti« 1941 prevedel novelo »Kurjak« Djuza Radović, ki je nato pripravil za natis še tri izdaje »Solzic«: a) v zbirki »Moja knjiga«, zv. 17 (Beograd 1952, 130 str.), b) v zbirki »Mala knjiga«, zv. 31 (Beograd 1953, 78 str.). Djuza Radović je potem prevedel še novelo »Veternik« za revijo »Stvaranje« (Cetinje 1953, 96–103), nato pa izdal v posebni knjigi še novelo »Poslednji Volodej« (Beograd 1953, 83 str.) v zbirki »Savremeni jugoslovenski pisci«. Knjigi je na koncu dodal pregleden esej o literarnem delu Prežihovega Voranca. Omembe vredna sta še dva eseja Djuze Radovića o Prežihovem Vorancu. Prvi ima naslov »En dan na Prežihovini« in je izšel kot ponatis iz »Književnih novin« (Beograd, štev. 66, 1952) še v almanahu Saveza književnika Jugoslavije »Poezija–Proza« (Beograd 1953, 308–12); drugi pa je izšel pod naslovom »Prežihov Voranc« kot daljša študija v Radovićevi knjigi »Ličnosti i djela« (Cetinje 1955, 263–85). Djuza Radović je pripravil za revijo »Književnost« (Beograd 1953, 117–25) prevod novele »Trije brezdomci«, a najobsežnejši

njegov prevod pomeni izdaja knjige »Boj na požiravniku« (Beograd 1953, 450 str.), ki ji je vsebino izbral in obsežen uvod napisal Bojan Štih. Izšla je v zbirki »Jugoslovenski pisci« in obsega naslednja dela: Boj na požiravniku, Rudonja in Jelonja, Vodnjak, Ljubezen na odoru, Pot na klop, Prvi spopad, Odpustki, Samorastniki, Kurjak, Veternik, Trije brezdomci, Asasa, V kadunji, Stari grad, Kristina in Poslednji Volodej. V zbirki »Školska biblioteka«, zv. 23, je izšla za šolske potrebe knjižica »Odabrane pripovetke« (Beograd 1953, 120 str.) v izboru Živojina Petrovića. Obsega dve noveli iz zbirke »Samorastniki«: Boj na požiravniku in Samorastniki. Za uvod je prevajalec napisal daljšo beležko o Prežihovem Vorancu. Ponatis Radovićevega prevoda novele »Poslednji Volodej« (Sarajevo 1954, 59 str.) je z uvodom Ladislava Žimbreka izšel kot 27. zvezek šolske knjižnice »Moja lektira«. Kot zadnji daljši prevod iz Prežihovega Voranca pa je izšel vojni roman slovenskega naroda »Doberdob« (Beograd 1955, 382 str.), ki ga je izdala kot 25. zvezek zbirke »Jugoslovenski savremeni pisci« Dora Pilković–Maksimović.

Kazno je, da so si Makedonci pri prevajanju Prežihovih del pomagali precej s srbskimi prevodi. Kolikor nam je znano, je pri njih najprej izšla novela »Samorastniki« (Skopje 1949, 56. str.), iz katere je odlomek objavila tudi glavna makedonska literarna revija »Nov den« (Skopje 1950, štev. 3, 39–46). Nato sta dve mladinski reviji objavili odlomek iz črtice »Solzice«: Zdrav podmladek (Skopje 1950, štev. 3, 6–7) in Titot pioner (Skopje 1950, štev. 7–8, 16–18). Celotne »Solzice« (»Momini solzi«) so nato izšle v prevodu Borisa Bojadžiskega (Skopje 1953, 128 str.).

Tudi v češčini je gotovo izšlo več črtic, novel ali odlomkov iz dela Prežihovega Voranca. Vendar nam niso znana, ker so nam nedostopna. Na razpolago pa imamo izvrsten prevod znanega zaslužnega, žal že pokojnega prijatelja slovenske literature, dr. Bohuša Vybirala, ki si je poleg dr. Vojtecha Merke največ prizadeval za poznanje slovenske literature pri Čehih. To je prevod »Požganice« (»Spalenisko«), ki je izšel v Pragi 1947 (428 strani) kot 6. zvezek zbir-

ke SLIK (Slovansky literarni klub). To je hkrati eden zadnjih prevodov Bohuša Vybirala iz slovenskega slovstva, katerih je izdal v obliki knjige nad trideset.

Izvrsten in dodelan je prevod Prežihove novele »Odpustki« v slovaščini. Izšel je v izboru iz slovenske moderne novele, ki ga je priredil in izdal najboljši slovaški prevajalec iz naše književnosti, Koloman K. Geraldini pod naslovom »Za križem« (Turčjanski Sv. Martin 1942, 231–40) kot 23. zvezek »Prekladove knižnice Matice Slovenske«. To bi bil edini, nam znani slovaški prevod iz Prežiha, ki je izšel izven meja Jugoslavije. Sicer pa moremo navesti nekaj prevodov, ki so bili namenjeni naši slovaški manjšini. V mladinski reviji »Naši pionieri« (Petrovec 1951, štev. 3, 2–3) je objavljen odlomek iz črtice »Solzice«, podpisan s šifro A. To je najbrž podpis Andreje Čelovskega, ki je izdal nato celoten prevod »Solzic« z ilustracijami Franceta Miheliča (Petrovec 1952, 85 str.) kot 21. zvezek »Detske knižnice«. Še poprej je prevedel črtico »Potolčeni Kramoh« neki M. V. v »Pionirski zagradki« (1951, štev. 2, 9–10.

Od francoskih prevodov nam je kot prvi znan anonimni prevod črtice »Oče«, ki je izšel v francoski verziji odlične revije »Jugoslavija« Beograd, jesen 1950, 88–89), če ne štejemo tu rokopisnega odlomka iz novelice »Sod«, ki se je našel v pisateljevi zapuščini. V zbirki modernih jugoslovanskih novel z naslovom »Quelques prosateurs yougoslaves«, ki jo je izdala »Jugoslovanska knjiga« v Beogradu predvsem za inozemstvo, je Prežihov Voranc zastopan z odlomkom iz »Samorastnikov« (1954, 49–52).

Izmed angleških prevodov lahko naštejemo naslednje: prevod novele »Borba« (Land Hunger), ki ga je izdelal ameriški slovenski književnik Louis Adamič še v tistem času, ko še ni nastopil v javnosti z lastnimi literarnimi deli, temveč samo s prevodi iz slovenske književnosti. Izdal ga je v reviji » The living Age« (Los Angeles, 17. febr. 1923). Novelo je prevedel iz »Ljubljanskega zvona« 1921. Beograjska »Jugoslavija« je v svoji angleški izdaji prinesla prevod

črtice »Oče« (jesen 1950, 88–89), ki je izšla tudi v vzporednem srbskem, francoskem in nemškem jeziku. Prežihov Voranc je poleg slovenskih pisateljev Cirila Kosmača in Juša Kozaka zastopan tudi v angleški zbirki »Some jugoslav novelists«, ki je 1954 izšla v Beogradu poleg francoske vzporedne izdaje za inozemstvo. Izšel je tam odlomek iz »Samorastnikov« pod naslovom »Tales« (str. 33–35). Ponatis prevoda črtice »Oče« je izšel tudi še v »Slovenskem izseljenskem koledarju za leto 1956« (Ljubljana 1955, 234–36).

Časovno pa se je literarno delo Prežihovega Voranca prevajalo najprej v nemškem jeziku. Tako je Zofka Kvedrova, prva literarna mentorica našega pisatelja in urednica Vydrovega »Domačega prijatelja«, ki je izhajal v Pragi, iz te revije letnika 1912 prevedla črtico z naslovom »Iz našega življenja« in jo objavila v »Agramer Tagblattu« (Zagreb, 9. septembra 1912). Odlično je izdelan prevod novele »Boj na požiravniku«, ki sta ga oskrbela Franz Hille in Stanislav Hafner ter objavila v izboru iz slovenske moderne novele z naslovom »Slovenische Novellen« (Wien-Leipzig 1940, 193–247). Črtica »Oče« je najprej v anonimnem prevodu izšla v nemški izdaji beograjske revije »Jugoslavija« (jesen 1950, 88–89), nato pa še v ponatisu v švicarski reviji »Volksfreund« (Zürich 1951, štev. 6). Prežihov bo gotovo častno zastopan tudi v zbirki slovenskih novel v nemškem prevodu, ki se pripravlja za izdajo v Švici.

V madžarščino je Prežihovega najprej prevajal znani madžarski slavist slovenskega rodu dr. Avgust Pavel. Sicer pa poznamo nekaj tistih, ki so se izdali za madžarsko manjšino v Jugoslaviji. V listu »Magyar szo« je izšel odlomek iz »Solzic« (1950, štev. 18, 20–21). V zbirki prevodov iz sodobne jugoslovanske novelistike z naslovom »Jugoszlav elbeszelök« (Novi Sad 1950, 146–80) so objavili tudi anonimni prevod novele »Boj na požiravniku«, verjetno delan s pomočjo že natisnjenega srbskega prevoda te novele. Glavna manjšinska madžarska revija »Hid« (1950, 166–69) pa je v prevodu marljivega posrednika slovenske literature med Madžari, L. Gala, prinesla prevod črtice »Trije sinovi«. Prevod celotnih »Solzic« je izšel v No-

vem Sadu (1953, 89 str.), prav tako pa tudi roman »Jamnica« (Novi Sad 1953, 461 str.) v redakciji Janosa Hercega.

Tudi šiptarska narodna manjšina v Jugoslaviji se je po vojni seznanila z delom Prežihovega Voranca. Najprej je v njeni glavni reviji pri nas »Jeta e re« (Priština 1950, 273–77) izšla črtica »Dobro jutro« (Nadje e mire) v prevodu Idriza Ajeta, nato pa so izdali celotne »Solzice« (»Lulet e Shongjergjit« (Beograd 1951, 93 str.) v prevodu Esada Mekulija. Obsežen izbor iz dela našega pisatelja je izšel v zbirki »Boj na požiravniku« (Lufta mbi »te« pangopumin, Priština 1952, 416 str.), pri katerem so sodelovali: Jani Gjino, Esad Mekuli, Tajar Hatipa, Vehap Shite, Idriz Ajeti in Nebil Dino.

Prežihov Voranc je med tistimi redkimi slovenskimi pisatelji, katerih dela so izšla tudi v novogrškem prevodu. Doslej poznamo sicer samo enega, to je prevod črtice »Oče«, ki je po vsej verjetnosti delan po enem izmed tujejezičnih prevodov v beograjski reviji »Jugoslavija«. Izšel je poleti 1954 v reviji »Nea estia« (Atene).

Naš namen ni bil ocenjevati prevode iz literarnega dela Prežihovega Voranca. Kakor se iz gornjega razvidi, smo hoteli brez vsakega vrednotenja podati samo pregled o naporih, da se v tujih jezikih posredujejo sadovi iz dragocene literarne dediščine, ki jo je največji pisatelj slovenske Koroške zapustil svojemu narodu.

***

Za dopolnitev svoje nedavno v našem listu objavljene bibliografije prevodov iz Vorančevih del sporoča prof. France Dobrovoljc, ravnatelj Slovanske knjižnice v Ljubljani, še sledeče prevode:

I. Srbskohrvatski: Još jedan napad na slovenačku kulturu. Književne novine (B.) I (1958), br. 3, 2. III. 1948, I.

Jamnica (7. pogl.). Sve će to narod pozlatiti. Budimpešta. Savez Už. Slovena u Madžarskoj, 1956, 57–64.

Stari grad. Prev. Ladislav Žimbrek. Zagreb, Sloga 1957, 87–110 (= V zbirki novel: Savremena jugoslovenska novela).

Suzice. Prev. Vida Supičić. Politika (B.), 14. II. 1957, LIV, br. 15719 – Politika za decu, XIX, br. 223.

II. Češki: Očistec. Prel. Frant. Benhart. »Svetová literatura« (Praha) 1956, č. 6, 152 do 160 (+ notica o P. V. na str. 152).

III. Slovaški: Prva mlátba. Prel. BAN. Ned'ele 1948, č. 8, 13–14.

Prvý zápas. Prel. Matične čitanie (Turč. sv. Martin) IV (1949), 246–284.

IV. Angleški: Land Hunger. By Lovro Kuhar. Translated by L. Adamic. Mladinski list – Juvenile (Chicago) 1926, 274–76; 308–10; 344–346 (= Ponatis iz: The Living Age).

V. Kitajski: Oče. Prev.? Po angleškem prevodu Balda Šoljana! »Jugoslovanske povesti«. Peking 1957.

SAMORASTNIKE je v celoti prevedel v francoščino + Jean Lacroix, bivši lektor francoskega jezika na ljubljanski univerzi (prevod je ohranjen v rokopisu).

Pravkar je izšlo troje prevodov v šiptarščini:
Ajdovo strnišče (Hamullorja e hikrres),
Solzice (Lulet e shengjergjit),
Potolčeni kramoh (Kukudhi i rregjuem).
Objavljeni so v knjigi: NAZOR, QOPIQ, GLISHIQ E VORANC. Tregime nga lektyra shkollare. Perkthyen: Taiar Hatipi dhe Esad Mekuli. Prishtine, 1957.

Prežihov Voranc: Djurdjice. Priredila Mara Zuber. Zgb., Školska knjiga 1957. 70 + (I) str., M. 8° (»Dobra knjiga«, III. kolo, sv. 3).

KF. Št. 4–9. 25. 8. 1964. Str. 46–48.

Prežihov Voranc v prevodih od 1955 do 1964

France Dobrovoljc

(Z dopolnitvijo gradiva, objavljenega v Koroškem fužinarju 1956, št. 4–6, 7–9 in 1958, št. 1–3)

Angleški

1956

FATHER. Prev.? – Slovenski izseljenski koledar (Ljubljana), strani 234–236.

1957

GOOD MORNING. Prev.? – Rodna gruda, 12 – Our Youth (Ljubljana), 3, strani 23–24.

Bolgarski

1956

DOBERDOB. Slovenski voenen roman. Prevede ot sŭrbo-hŭrvatski Bojan T. Mihajlov. (Bojan Štih: Predgovor kŭm jugoslovaskoto izdanie.) Sofija, Izdatelstvo na Nacionalnija sŭvet na Otečestvenija front 1956. 390 + (II) str. + pril. 8° (cir.)

Češki

1959

JAMNICA. Roman vesnice. Přeložil František Benhart. (Oton Berkopec: Doslov.) Obalku a vazbu navrhl František Škoda. Praha,

Statní nakladatelství krasné literatury, hudby a uměni. 1959. 408 + (III) str. 8° (Soudobá světova proza, sv. 96.)

SLZIĆKY. Ze slovinštiny přeložil (a doslov napsal) František Benhart. Ilustroval Radim Malát. Praha, Statní nakladatelství detské knihy 1959. 126 + (II) str. 8° (Světova knihovnička, sv. 14).

1962

LEVA KAPSA. Přeložil Božidar Grubišić. Ilustrovala Ančka Gošniková-Godecová. Daruvar – Ljubljana, Mladinska knjiga 1962. (20) str. M. 8°

Esperanto

1958

SOLZICE. Prev. Drago Kralj. – La suda stelo (Ljubljana), s. 80–82.

Francoski

1959

Anthologie de la prose yougoslave contemporaine, Paris, Pierre Seghers 1959: L'OISELEUR, prev. Zorica Hadži-Vidojković in Vera Naumov, s.?

Italijanski

1956

Crnković-Tomić: Scrittori jugoslavi. Rijeka, EDIT, 1956: Da »POŽGANICA«, (Odlomek iz »Požganice«.) prev. Ervino Sepich, s. 402–410.

Kitajski

1957

Nan sla fu toan pien so ši ci (= Zbornik jugoslovanskih povesti). Pekin, Co Cja Cu van šo 1957: OČE. (Prev. S. Sing Jung.), s.?

Madžarski

1952

EIFELI BUCSUZKODAS. Prev.? – (Hét) 7 nap (Subotica) št. 27, 6. VII.

1954

AZ ÖTÖDIK EMELETEN. Prev.? – Magyar Szó (Novi Sad) št. 144, 30. V.

1955

MÁJUS ELSEJE. Prev.? – Dolgozók (Novi Sad) št. 17, 1. V.
A KÚT. Prev. – Ifújság (Novi Sad) št. 508, 7. VII.

1959

EMBERVASAR. Prev. Takács Márton. Illustr. B. Szabó György. – Magyar Szó (Novi Sad) št. 134, 7. VI.

1960

VADOVOK. A mü eredeti cime: Samorastniki. Forditotta Herceg János. A borito – es fedölapot Sztojnics Mirko keszitette. Novi Sad, Forum 1960. 275 + (I) str. 8°.

1961

FÖLDINDULAS. Egy szloven taj regenye. (Jamnica.) Forditotta Csuka Zoltan. Azurszirta (»Prežihov Voranc-Lovro Kuhar 1893–1950«) Vujicsics D. Sztojan. A vedöboritor, kötestervet es illusztraciokat keszitette Varga Györö. Budapest, Europa konyvkiado 1961. 446 + (II) str. 8°.

GYÖNGYVIGAR. Prev.? – Jópajtás (Novi Sad) št. 9, s. 10–11.

Makedonski

1953

PRVI MAJ. Prev.? – Naroden milicioner (Skoplje) št. 56, 1. V. (cir.)

PRVI MAJ. Prev.? – Trudbenik (Skoplje) št. 17, 1. V. (cir.)

1959

DOBRO UTRO. Prev.? – Nova Makedonija (Skopje) št. 4575, 19. IV. (cir.)

PARIZ. Prev.? Komunist (Skoplje) št. 105, 1. V. (cir.)

1962

MOMINA SOLZA. Prevel od slovenski Mateja Matevski. Skoplje, »Kultura« 1962. 122 + (II) str. M 8° (Školska biblioteka. Odbrana lektira.) (cir.)

Nemški

1962

Jugoslawische Erzähler der Gegenwart. Eine Anthologie. Herausgegeben von Miodrag Vukić. Stuttgart, Philipp Reclam jun. 1962. DER BRUNNEN. Prev. Anton Slodnjak, s. 181–196. (Universal-Bibli-

othek Nr 8821–23).

WILDÜCHSLINGE. (Samorastniki.) Aus dem Slowenischen übersetzt von Janko Messner. Maria Rain (Žihpolje), Bertl Petrei 1963. 220 str. 8°

DIE BANKERMUTTER. (Odlomek iz »Samorastnikov«.) Prev. Janko Messner. – Le livre slovène (Ljubljana) št. 3–4, s. 77–78.

Romunski

1958

FLORICELOLE. Prev. I. B. – Bucuria copiilor (Vršac) št. 2, s. 5.

1960

FINTINA. (Odlomek iz »Vodnjaka«.) Prev. I. B. – Libertatea (Vršac) št. 850, 13. III., s. 6.

Ruski

1958

OTEC. Perevod so slovenskogo M. Ryžovoj. – Inostrannaja literatura (Moskva) št. 5, s. 67–69. (cir.)

LANDYŠI. (Solzice.) Perevod so slovenskogo. (A. Romanenko: Prežihov Voranc 1893–1950). Illjustracii hudožnika Ju. Lobačeva. Oformlenie hudožnika A. Remennika. Moskva, Gosudarstvennoe izdatel'stvo hudožestvennoj literatury 1959. 400 str. 8°

Vsebina: SAMORODKI (Samorastniki). Perevod D. Mansfel'da: Bitva s vodoj. – Irs i Bavh. – Kolodec. – Ljubov na pašne. – Put' k mogile. – Pervaja shvatka. – Otpuščenie grehov. – Samorodki.

LANDYŠI. (Solzice.) Perevod M. Ryžovoj: Landyši. – Tri pashal' nyh podarka. – Nagrada. – Pervoe maja. – Vysšaja matematika.– Dobroer utro. – Pobityj bolvašek. – Gore. – Levyj karman. – Pervoe pis'mo. – Grečišnoe žniv'e.

RASKAZY RAZNYH LET; Brodjaga. Perevod S. Urbana. – Kanjuh iz Zagaty. Perevod S. Urbana. – Staryj zamok. Perevod S. Urbana. – Vicy. – Perevod S. Urbana. – Otec. Perevod M. Ryžovoj. – Bočka. Perevod M. Ryžovoj. – V Vič po delu. Perevod M. Ryžovoj. – Geroj. Perevod M. Ryžovoj. – Semero detej. Perevod M. Ryžovoj. – Otstuplenie. Perevod M. Ryžovoj. – Nakanune pobedy. Perevod S. Urbana. (cir.)

Povesti i rasskazy jugoslavskih pisatelej, II. Perevod s serbo-horvatskogo, slovenskogo, makedonskogo. Moskva, Gosudarstvennoe izdatel'stvo hudožestvennoj literatury, 1959: SAMORODKI. Perevod V. Mansfel'da, s. 415–450. (cir.)

DOBERDOB. Voennyj roman slovenskogo naroda. Perevod so slovenskogo E. Barutčevoj i A. Romanenko. Predislovie (Voennyj roman slovenskogo naroda) Alekseja Ejsnera. Oformlenie hudožnika I. Sluckera. Moskva, Gosudarstvennoe izdatel'stva hudožestvennoj literatury 1962. 414 + (II) str. 8° (Kol. Zarubežnyj roman XX veka.) (cir.)

Rusinski

1951

POTOLČENI KRAMOH. Prev. M. V. – Pionirska zagradka (Ruski Kerestur) št. 2, s. 9–10. (cir.)

DOBRE RANO. Prev.? – Pionirska zagradka (Ruski Kerestur) št. 1, s. 4–6 (cir.)

Slovaški

1953

PRVA MLATBA. Prev. BAN. – Rozhl'ady (Petrovec) št. 4, s. 11.

Srbskohrvatski

1952

DJURDJEVAK. Prev.? – Titov pionir (Cetinje) št. 9, s. 2–3 (cir.)

»POTOLČENI KRAMOH«. Prev.? – Roditelj (Beograd) št. 3, s. 18–20. (cir.)

1954

OTAC. Prev.? – Narodne novine (Niš) št. 9, 27. II. (cir.)

PREBIJENI MALIK. Prev.? – Plavi vjesnik (Zagreb) št. 6, 5. XI.

SAMONIKLI. Prev.? – Zora (Beograd) št. 100–103. (cir.)

1955

DJURDJEVAK. Preveo Djuza Radović. 2. Izd. Ilustracije na koricama France Mihelič. Beograd, Dečja knjiga, 1955. 78 + (I) str. 8° (mala biblioteka, 31.) (cir.)

Priče iz školske lektire. Sarajevo, Narodna prosvjeta 1955: HELJDINO STRNIŠTE, prev. Djuza Radović, s. 13–18; DJURDJEVAK, prev. Djuza Radović, s. 119–125; »POTOLČENI KRAMOH«, prev. Djuza Radović, s. 126–130. (Lastavica, 14.)

BOJ NA »NEZAJAŽLJIVCU«. Prev.? – Zadružni vjesnik (Zagreb) št. 1–8, 8. I. do 26. II.

SAMONIKLI. (Nadaljevanje iz 1954). Prev.? – Zora (Beograd) št. 104, s. 10–11 (cir.)

»POTOLČENI KRAMOH«. Prev.? – Porodica i djete (Sarajevo) št. 25, s. 6–7.

ELJDINO STRNIŠTE. Prev.? – Roditelj (Beograd) št. 5, s. 18–20. (cir.)

DJURDJEVAK. Prev.? – Porodica i dijete (Sarajevo) št. 28–29, s. 6–7.

U POZADINI. Prev.? – Kulturni glasnik (Zagreb) št. 11, s. 37–47. (V Braillovi pisavi.)

PRVI NAPAD. Prev.? – Invalidski list (Beograd) št. 47, 26. XI. (cir.)

1956

SAMONIKLI. Preveo Djuza Radović. Predgovor napisao Bojan Štih. Predgovor prevela Roksa Njeguš. Beograd, Dečja knjiga 1956. 223 + (I) str. 8° (Mala biblioteka, 51.) (cir.)

1957

DJURDJICE. Preveo Hijacint Petris. Priredila Mara Zuber. Zagreb, Školska knjiga 1957. 70 + (II) str. + 6 pril. 8° (Dobra knjiga, kolo III, sv. 3)

1958

DJURDJEVAK. Preveo Djuza Radović. 3. izd. Beograd, Dečja knjiga 1958. 78 + (I) str. 8° (Mala biblioteka.) (cir.)

Crveno proljeće. Zagreb, Lykos 1958: PRVI MAJ. (Odlomek.) Prev.? Str. 92–95. Knjiga radosti. Zagreb, Mladost 1958.

DJURDJICE. Prev. Hijacint Petris, s. 63–67.

SUZICE. Prev.? – Male novine (Sarajevo) št. 83, 16. I.

SUZICE. Prev. Vida Supičić. – Glas pionira (Leskovac) št. 3, s. 2. (cir.)

NOČNI OPROŠTAJ. Prev.? – Pančevac (Pančevo) št. 298, 6. IX. (cir.)

NA HEJDINEM STRNJIŠTU. Prev. Vida Supičić. – Pioniri (Beograd) št. 7, 30. X. (cir.)

1959

ŽALOST. Prev. Vida Supičić. – Zmaj (Beograd) št. 1, s. 10–11. (cir.)

LEVI DŽEP. Prev.? – Roditelj (Beograd) št. 2, s. 26–31. (cir.)

DOBRO JUTRO! Prev.? – Vjesnik (Zagreb) št. 4439, 21. III.

PARIZ. Prev.? – Komunist (Beograd) št. 105, 1. V. (cir. in lat.)

BUNAR. Prev.? – Rukovet (Subotica), št. 7–8, s. 303–305. (cir.)

1960

DJURDJICE. Prevod: Hijacint Petris. Priredila Mara Zuber. II. neprom. izd. Zagreb, Školska knjiga, 1960. 71 + (I) str. M. 8° (Dobra knjiga, kolo III, sv. 3.)

IZBOR. Priredio (i) »Prežihov Voranc« (napisao) Bojan Štih. (Predgovor i priredivačke tekstove preveli Stanko Janež i Muris Idrizović.) Sarajevo, Svjetlost 1960. 121 + (II) str. 8° (Školska biblioteka, 40.)

PRVO PISMO. – DJURDJEVAK. – POTOLČENI KRAMOR. Prev.? Sarajevo, Veselin Masleša 1960. 15 str. 8° (Mala dačka biblioteka.)

Antologija slovenačke proze, II. Beograd, Nolit 1960: LJUBAV NA ODRTINI. (Preveo Djuza Radović.), s. 153–192.

Romani X-100, III. kolo sv. 3 (23). Novi Sad 1960: BOJ NA »NEZAJAŽLJIVCU«. (Prev. Djuza Radović.) str. 78–93.

1961

DJURDJEVAK. – NAGRADA. Prev. Djuza Radović. Beleške o piscu napisao Tode Čolak. Beograd, Mlado pokolenje 1961. 94 + (I) str. M 8° (Školska biblioteka.)

DJURDJEVAK. Priredio (i) »Prežihov Voranc« (napisao) Muris Idrizović. Sarajevo, Svjetlost 1961. 126 + (II) str. M. 8° (Školska lektira, 23.)

SAMONIKLI. Preveo sa slovenačkog Djuza Radović. Pogovor o piscu napisao Tode Čolak. Beograd, Mlado pokolenje 1961. 190 + (I) str. 8° (Školska biblioteka.) (cir.)

ELJDINO STRNIŠTE. Prev.? – Male novine (Sarajevo) št. 241, 6. III.

PRVI MAJ. Prev.? – Novi list (Rijeka) št. 101, 1. V.

1962

DOBERDOB. Prevela Dora Pilković – Maksimović. Beograd, »Branko Popović« 1962. 486 + (II) str. 8° (Kol. knjiga za svakoga.

Omiljeni pisci, 27.) (cir.)

CRVENI KARANFIL. (Odlomci iz pripovjesti »Prvi maj«.) Prev.? – Telegram (Zagreb) št. 105, 27. IV.

1963

PRIPOVJETKE. Izbor i pogovor Jože Pogačnik. Zagreb, Matica Hrvatska 1963. 159 + (I) str. M. 8° (Mala knjižnica Matice Hrvatske, 4.)

Šiptarski

1952

Nga proza jugosllave. Prishtine, Mustafa Bakija 1952: LUFTA MBI »TË PANGOPUNIN«. Prev. Vehap Shites, s. 254–294.

1953

NADJA E MIRE. Prev.? – Pioneri (Priština) št. 3, s. 4–6.

1957

Tregime nga lektyra shkollore. Prishtine, Milladin Popoviq, 1957: HAMULLORJA E HIKRRES, prev. Taiar Hatipi in Esad Mekuli, s. 121–126; LULET E SHENGJERGJIT, prev. Taiar Hatipi in Esad Mekuli, s. 127–133; KUKUDHI I RREGJUEM, prev. Taiar Hatipi in Esad Mekuli, s. 134–139.

DHIMBJA. Prev.? – Gëzimi (Skopje) št. 5, s. 5–7.

1959

SHERBTORJA. Prev.? – Zani i rinis (Priština) št. 19–20, s. 18–19.

Švedski

1961

Vesirens elefant och andra berättelser från Jugoslavien i urval av Nils Åke Nilsson. Stockholm, Tidens Förlag 1961: Iz vsebine: KONVALJERNA. – TRE PÅSKKLAPPAR. – BRANDEN. –DET FÖRSTA BREVET. (Vse prev. Torsten Sjöfers.) Str.?

Turški

1962

ILK MEKTUP. Prev. (Iz »Solzic«.)? – Sevinc (Skopje) št. 6., s. 12.
GÜN AVDIN! Prev. Hasan Mercan. – Birlik (Skopje) št. 489, 6. IX.

KF. Št. 7–9. 23. 8. 1965. Str. 34–38.

Literatura o Prežihovem Vorancu od 1956 do aprila 1965

France Dobrovoljc

Spodaj objavljeno gradivo o Prežihovem Vorancu priča o stalni in nenehni prisotnosti njegovega literarnega dela v zavesti naših ljudi in hkrati tudi o vztrajnem, čeprav ne prenaglem njegovem prodiranju v tuji svet. Istočasno, ko to gradivo raste skoraj v nedogled, pa se poglablja spoznanje o pisateljevem delu, o ljudeh, ki jih prikazuje, in o krajih, ki jih opisuje. Saj npr. osrednji Slovenec nikoli ni kaj vedel o tistem pozabljenem koroškem kotu ob Meži, ki ga je šele Voranc odkril, oživil, vdihnil mu dušo in razkril njegove reve in težave. Vse to gradivo dokazuje ponovno, da postaja pisateljevo delo integralen in nepogrešljiv element slovenske literature, ki ga mora uvrščati v sam vrh svojih sodobnih dosežkov.

1956

Marinko Josip: Iz spominov na Lovra Kuharja. – Kmečki glas (Ljubljana) 14/1956 (19. I.) št. 3.

(Kuhar Avgust): Seja v Metzu. – Koroški fužinar (Ravne) 6/1956, št. 4–6, s. 21–22.

(Kuhar Avgust): Svojstveni zapiski oziroma take stvari iz ravenske zgodovine (S skupin. sliko, tudi Prežihov Voranc). – Koroški fužinar (Ravne) 6/1956, št. 4–6, s. 27, 28.

Vorančev zbornik: – Koroški fužinar (Ravne) 6/1956, št. 10–12, s. 26.

Hriberšek Marija: »Pernjakovi« v Črni na Koroškem. – Koroški fužinar (Ravne) 6/1956, št. 10–12, s. 34.

Zbirka Prežihovih knjig pri Cankarjevi založbi. – Ljudska pravica (Ljubljana) 22/1956 (13.X.) št. 241.

Reberšek Jelka: Pri Prežihovem Vorancu. – Ljudska pravica (Ljubljana) 22/1956 (6. XII.) št. 287.

Prežihov Voranc, Solzice (Nova izdaja). – Mladina (Ljubljana) 14/1956 (25. XII.) št. 51.

Štih Bojan: O piscu i njegovom delu. – Prežihov Voranc: Samonikli. Beograd, Dečja knjiga 1956, s. 3–31.

Štih Bojan: Predgovor k m jugoslavskito izdanie. – Prežihov Voranc: Doberdob. Sofija, Izdatelstvo na Nacionalnija s vet na Otečestvenija front 1956, s. 3–14.

Prežihov »Doberdob« v bolgarščini. – Slovenski Jadran (Koper) 5/1956 (19. X.) št. 43.

Težko pričakovan ponatis (Prežihov Voranc: Solzice). – Slòvenski poročevalec (Ljubljana) 17/1956 (8. XII.) št. 289.

Prežihov Voranc v ljudski izdaji. – Slovenski poročevalec (Ljubljana) 17/1956 (19. XII.) št. 298.

(Sušnik Franc): Prežihov ljudski duh na Ravnah. (Odlomek iz govora.) – Večer (Maribor) 12/1956 (12. XI.) št. 265.

Doktorov Mihail: Kogato narodat se probužda. (Recenzija za romana na Prežihov Voranc »Doberdob«.) – Večerni novini (Sofija) 1956 (27. XII.) št. 309.

1957

Prežihovi »Pernjakovi« v Celjskem gledališču. – Celjski tednik, 8/1957 (19. IV.) št. 15.

Zavodnik Bert: Prežihov Voranc, »Jamnica«. – Celjski tednik, 8/1957 (10. V.) št. 17.

Gerlanc (Bogomil): Prežihov zbornik. – Celjski tednik, 8/1957 (6. IX) št. 34.

Vrhunc Janez: O Pernjakovih. – Gledališki list (Celje) 1956–57, št. 10, s. 170–186.

(Grün Herbert) G. H.: Nastanek »Pernjakovih«. – Gledališki list (Celje) 1956–57, št. 10, s. 188–191.

Svetina Anton: K snovi za roman Požganica. – Jezik in slovstvo (Ljubljana) 2/1956–57, s. 185–189.

(Hafner Gema) G. H.: Prežihov zbornik. – Knjiga 57 (Ljubljana) s. 406–409.

(Kristan Cvetko) Cv. A. K.: Prežihova literarna nagrada založbe Obzorja v Mariboru. – Knjiga 57 (Ljubljana) s. 469–470.

Mavrel Blaž: Prežihov Voranc (Pesem). – Koroški fužinar (Ravne) 7/1957, št. 1–3, s. 26.

V. L.: Prežihova pisma iz koncentracijskih taborišč. – Koroški fužinar (Ravne) 7/1957, št. 4–6, s. 10–11.

Klopčič France: O »Skrivačih v mlinu« (Spomini na Ravne). – Koroški fužinar (Ravne) 7/1957, št. 7–9, s. 13–14.

(Potokar Tone) T. P.: »Prežihov zbornik«. – Letopis Matice Srpske (Novi Sad) 133/1957, knj. 380, s. 602–603.

Prežihovo delo na celjskem odru. – Ljubljanski dnevnik, 7/1957 (23. IV.) št. 95.

Prežihova igra v celjskem gledališču. – Ljudska pravica (Ljubljana) 23/1957 (23. IV.) št. 96.

(Orel Tine) (T. O.): Prežihov Voranc, Pernjakovi. – Ljudska pravica (Ljubljana) 23/1957 (11. V.) št. 109.

Virtič S(tane): Srečanje z Vorancem (Prežihov zbornik) – Ljudska pravica (Ljubljana) 23/1957 (20. VIII.) št. 195.

Jevnikar Martin: Prežihov zbornik. – Mladika (Trst) 2/1957, s. 119–120.

R. Z.: Zdravje samorastnikov v slovenski literaturi. (S sl.) – Mladina (Ljubljana) 15/1957 (26. II.) št. 8.

(Kermauner Dušan) D. K.: Prežihov zbornik. Nekaj bibliografskih, memoarskih in historiografskih pripomb. – Naši razgledi (Ljubljana) 6/1957, št. 23, s. 575–578; št. 24, s. 603–606.

Messner Janko: Kdo je ta, mehak kakor dobra mati? – Nova obzorja (Maribor) 10/1957, s. 318–319.

Kermauner Dušan: O Prežihovem »Kanjuhu v zagati« – Nova obzorja (Maribor) 10/1957, s. 609–612.

Dobrovoljc France: Opomba k Prežihovi bibliografiji. – Nova obzorja (Maribor) 10/1957, s. 711–715.

Klopčič France: Uredništvu Novih obzorij. – Nova obzorja (Maribor) 10/1957, s. 791–792.

Boršnik Marja: Spremna beseda in opombe. – Prežihov Voranc: Samorastniki. Ljubljana, Mladinska knjiga 1957, s. 211–222 (Kondor, 14).

Prežihov zbornik. Maribor, Obzorja 1957. 420 + (I) str. 4° (S sl.). Vsebina: (Marja Boršnik) Urednica: Uvodna besedila, s. 5; Lovro Kuhar: Med odmorom, s. 9; Lovro Kuhar: Iz našega življenja, s. 18; Prežih Miletu Klopčiču, s. 23; Prežih Mešku, s. 24; Marja Boršnik: Sodelovanje Ferda Kozaka s Prežihovim Vorancem, s. 25; Prežihovo pismo Ivanu Levarju iz ljubljanskih zaporov, s. 66; Tone Tanc Prežihu, s. 68; Vlado Novak: Prežih žalskim četrtošolcem, s. 72; Anton Svetina: Prispevki k literarni zapuščini, s. 73; Jurij Felaher: Prežihov Voranc in Koroška, s. 78; Franc Sušnik: Srečal sem Kotlje, s. 91; Janko Kotnik: Štiri srečanja s Prežihovim Vorancem, s. 93; Vinko Möderndorfer: Paberki s srečanj, s. 97; France Klopčič: Spomini na Lovra Kuharja, s. 100; Franc Zadravec: Franc Novak o Vorancu, s. 105; Jože Vilfan: Nekaj spominov, s. 108; Jože Vilfan: Tito o Prežihu, s. 109; Zdenka Kidrič: Spomini na Lovra Kuharja–Prežihovega Voranca, s. 110; Edvard Kardelj: Prežihov Voranc v Parizu, s. 111; Juš Kozak: Srečanja s Prežihovim Vorancem, s. 112; Marja Boršnik: Pogovor z Blažem Arničem, s. 120; Ksaver Meško: Prežihov Voranc, s. 130; F. S. Finžgar: Prežihovemu Vorancu za spomin, s. 133; Matevž Hace: O Vorancu, s. 134; Tone Potokar: S Prežihom, s. 137; Ferdo Godina: »Po naših gorah je že povsod sneg«, s. 139; Anton Ingolič: Njegove zadnje ure, s. 142. – Tone Sušnik: Prerez gospodarskega in političnega življenja Mežiške doline, s. 147; Jože Koruza: Življenjska pot Lovra Kuharja–Prežihovega Voranca, s. 167; Drago Druškovič: O Prežihovi evropski razgledanosti, s. 220; Sonja Vudler: Prežihova mladostna ustvarjalnost, s. 237; Emil Navišnik: Doberdob, s. 260; Tone Sušnik: Beseda o Požganici, s. 272; Bogo Jakopič: Moje misli o Samorastnikih, s. 285; Janez Mrdavšič: K razumevanju Jamnice, s. 298; Erika Rajh: Solzice, s. 324; Milan Dolgan: Dramatski fragment, s. 336; Janez Rotar: Hrvatski bog Mars in Doberdob, s. 342; Stane Šimenc: Prežih v filmu, s. 359; Jože Pogačnik: Prežihova bibliografija, s. 363. – Kazala: Imensko kazalo, s. 403; Kazalo Prežihovih del, s. 413; Fotografije in ilustracije, s. 417.

Izbrana dela Prežihovega Voranca. – Primorske novice (Nova Gorica) 11/1957 (18. I.) št. 3.

(Rupel Slavko) Sl. Ru.: Prežihov Voranc. – Primorski dnevnik (Trst) 13/1957 (28. VII.) št. 179.

Jerovšek Janez: Socialna tematika v prozi Prežihovega Voranca. – Revija 57 (Ljubljana) 1/1957, št. 1–2, s. 148–153.

(Kočevar Slavko) Slavko Jug: Štiri zelene knjige. – 7 dni (Maribor) 7/1957 (11. I.) št. 1–2.

Prežihov Voranc: Izbrana dela. – Slovenski Jadran (Koper) 6/1957 (4. I.) št. 2.

Študentje o Prežihu. – Slovenski poročevalec (Ljubljana) 18/1957 (19. IV.) št. 91.

Prežihov zbornik. – Slovenski vestnik (Celovec) 12/1957 (12. VII.) št. 28.

(Prežihov Voranc), Pernjakovi. – Sodobna pota (Ljubljana) 2/1957, s. 241.

Koruza Jože: Prežihov Voranc, »Pernjakovi«. – Tribuna (Ljubljana) 7/1957, (15. V.) št. 9.

Drama Prežihovega Voranca v Celju. – Večer (Maribor) 13/1957 (23. IV.) št. 95.

Hofman Branko: Pernjakovi in zemlja. – Večer (Maribor) 13/1957 (29. IV.) št. 100.

Poglobljena podoba samorastnika. Prežihov zbornik. – Večer (Maribor) 13/1957 (26. VI.) št. 148.

Švajncer Marija: Cvet bele krizanteme. – Večer (Maribor) 13/1957 (31. X.) št. 255.

Tri naša pisca na bugarskom (Prežihov Voranc: Doberdob). – Vjesnik (Zagreb) 18/1957 (19. II.) št. 3738.

Potokar Tone: »Prežihov zbornik«. –Vjesnik (Zagreb) 18/1957 (4. VII.) št. 2902.

1958

(Jarc Janko) J.: Aretacija Prežihovega Voranca. (S sl.) – Dolenjski list (Novo mesto) 9/1958 (5. II.) št. 5.

Gačnik Janko: Misli ob besedah Prežihovega Voranca. – Glasnik slovenske koroške pesmi (Maribor) 1/1958, s. 5–7.

Dobernik Simon: Prežihov Voranc in koroška pesem. – Glasnik slovenske koroške pesmi (Maribor) 1/1958, s. 8–10.

Zadravec Franc: Prežihovi Samorastniki v Kondorju. – Jezik in slovstvo (Ljubljana) 4/1958–59, s. 20–21.

Legiša Lino: »Prežihov zbornik«. – Jezik in slovstvo (Ljubljana) 31957–58, s. 219–222.

Jak: Obisk na Prežihovini. – Kmečki glas (Ljubljana) 16/1958 (19. VI.) št. 25.

»Jamnica«. (Fotografija originalov Vorančevih povesti.) – Koroški fužinar (Ravne) 8/1958, št. 1–3, s. 34.

Prežihov Voranc v prevodih. (Dostavek.) – Koroški fužinar (Ravne) 8/1958, št. 1–3, s. 35.

Jarc Janko: Lovro Kuhar–Prežihov Voranc v italijanskih zaporih leta 1943. – Letopis Muzeja NOB (Ljubljana) 2/1958, s. 55–80.

Prvi Prežihovi literarni nagradi. – Ljudska pravica (Ljubljana) 24/1958 (18. II.) št. 41.

Pavlovski Mirko: Prežihov Voranc (1893–1950). – Mlad borec (Skopje) 14/1958 (6. XI.) št. 16.

Novak Vlado: Prežihov zbornik. – Naša sodobnost (Ljubljana) 6/1958, s. 73–79.

(Kermauner Dušan) (D. K.): Prežihov zbornik. – Naši razgledi (Ljubljana) 7/1958, št. 1, s. 8–9.

Gustinčič Dragotin: Popravek. – Naši razgledi (Ljubljana) 7/1958, št. 2, s. 33.

Klopčič France: Lovro Kuhar in dvajseta leta. – Naši razgledi (Ljubljana) 7/1958, št. 3, s. 89–90.

Pirjevec Dušan: Prežihov zbornik. – Naši razgledi (Ljubljana) 7/1958, št. 10, s. 252–253.

Boršnik Marja: Sodelovanje Ferda Kozaka s Prežihovim Vorancem. – Nova obzorja (Maribor) 11/1958, s. 57.

Brejc Tomo: Pomenek med malim in velikim možem. – Obzornik (Ljubljana) 1958, št. 9, s. 719–720.

Beseda o tisku. – Organizacijski vestnik CMD (Ljubljana) 9/1958,

št. 4–7, s. 172–174.

Radović Djuza: Beleška o piscu. – Prežihov Voranc: Djurdjevak. Beograd, Dječja knjiga 1958, s. 75–78.

Prežihov Voranc, Skrivna bralnica. Za radijsko oddajo priredil Bogomil Gerlanc. – Primorski dnevnik (Trst) 141958 (12. X.) št. 243.

Slodnjak Anton: Geschichte der slowenischen Literatur. Berlin, Walter de Gruyter 1958, s. 297, 324, 336, 353, 354.

Prežihov Voranc za mladino. (»Samorastniki« v Kondorju.) – Slovenski poročevalec (Ljubljana) 19/1958 (7. I.) št. 5.

A. B. Sklad Prežihovega Voranca. – Večer (Maribor) 14/1958 (18. IV.) št. 91.

1959

Pavček T(one): Prežih, Solzice. – Delavska enotnost (Ljubljana) 18/1959 (21. III.) št. 11.

Golouh Marina: Prelihe nad Požganico. – Delo (Ljubljana) 1/1959 (19. VII.) št. 78.

(Dobrovoljc France) F. D.: Solzice v češčini. – Delo (Ljubljana) 1/1959 (11. IX.) št. 131.

Boršnik Marja: Prežihov med prvimi slovenskimi komunisti. – Jezik in slovstvo (Ljubljana) 5/1959–60, s. 52–53.

Brejc Marica: Srečanje s Prežihovim Vorancem v Kamniku. – Kamniški zbornik, 5/1959, s. 159–160.

Kokal Ivan: Spomini na delo organizacije »Sever«. – Koroški fužinar (Ravne) 9/1959, št. 4–9, s. 4–6.

Spomini. – Koroški fužinar (Ravne) 9/1959, št. 4–9, s. 14.

Čibron Janko: »Brzojavka«. Neuspeli lov na komuniste. – Koroški fužinar (Ravne) 9/1959, št. 4–9, s. 21–22.

Sušnik Franc: Nagovor v »Svobodi« (... ob devetem spominu Vorančeve smrti). – Koroški fužinar (Ravne) 9/1959, št. 4–9, s. 23.

(Kuhar Avgust): Prekucuhi na Prežihovem vrhu. Kako se spominjam Vorančevih prvih korakov na levo. – Koroški fužinar (Ravne) 9/1959, št. 4–9, s. 30–31.

Brandner Anton: Srečanje s Prežihom. – Koroški fužinar (Rav-

ne) 9/1959, št. 4–9, s. 40–41.

Jugin A.: Vernost realizmu. – Literaturnaja gazeta (Moskva) 30/1959 (26. XI.) št. 145.

(Druškovič Drago) Rok Arih: Koroški drobec k zgodnjim dnevom naše ZKS. – Naši razgledi (Ljubljana) 8/1959, št. 7, s. 161–162.

(Hudales Oskar) O. H.: Podelitev Prežihovih literarnih nagrad. – Nova obzorja (Maribor) 12/1959, s. 116.

Wenigová Irena: Dva slovinští autoři česky. – Plamen (Praga) 1/1959, št. 3, s. 440.

Benhart František: O autorovi Slziček. – Prežihov Voranc: Slzičky. Praha. SNDK 1959, s. 123–126.

Berkopec Oton: Doslov. – Prežihov Voranc: Jamnica. Praha. SNKLHU 1959, s. 403–409.

»Solzice« Prežihovega Voranca izšle v češčini. – Primorski dnevnik (Trst) 15/1959 (9. VII.) št. 189.

Prežihov Voranc 1893–1950. – Slovenski Jadran (Koper) 8/1959 (20. II.) št. 7.

V.: Besede Prežihovega Voranca. – Večer (Maribor) 15/1959 (12. XII.) št. 287.

Kunej M(arjan): Tri upepeljene verzije. (Doberdob). – Večer (Maribor) 15/1959 (18. VII.) št. 164.

Jugoslovanski pisci v ZSSR. – Večer (Maribor) 15/1959 (5. IX.) št. 205.

»Solzice« Prežihovega Voranca izšle v češčini. – Večer (Maribor) 15/1959 (5. VIII.) št. 178.

Vaši pisci – vaši prijatelji: Prežihov Voranc (S sl.) – Vjesnik (Zagreb) 20/1959 (21. III.) št. 4439.

Zvizdić S.: »Spiljski medvjed« na granici. – Vjesnik u srijedu (Zagreb) 1959 (1. IV.) št. 361.

1960

Benhart F(rantišek): Jamnica. Povodom njenog češkog izdanja. Čehoslovačka (Beograd) 1960, št. 4, s. 21.

M. S.: Dvakratni samorastniki. – Delavska enotnost (Ljubljana)

19/1960 (30. I.) št. 4.

Prežihov Voranc v češčini. – Delo (Ljubljana) 1/1960 (16. VI.) št. 164.

Desetletnica smrti Prežihovega Voranca (S sl.). – Delo (Ljubljana) 1/1960 (16. II.) št. 47.

Boršnik Marja: Pol stoletja narazen. »V Karlovcu« in »Boj na požiravniku«. – Jezik in slovstvo (Ljubljana) 6/1960/61, št. 3, s. 87–91.

Boršnik Marja: Prežihov Voranc. – Kmečki koledar (Ljubljana) 1960, s. 27–28.

Sušnik Tone: Voranc. Ob 10–letnici njegove smrti (S sl.). – Koroški fužinar (Ravne) 10/1960, št. 4–6, s. 24–25.

Vorančevo nalivno pero, s katerim je napisal skoro vse svoje črtice in romane. – Koroški fužinar (Ravne) 10/1960, št. 7–12, s. 32.

ek: Koroško srečanje. – Koroški fužinar (Ravne) 10/1960, št. 12 a, s. 22–24.

Voranc v češčini. – Ljubljanski dnevnik, 10/1960, (30. I.) št. 25.

Kozak Juš: Spominjamo se človeka–pisatelja–borca. – Ljubljanski dnevnik, 10/1960 (20. II.) št. 43.

B. Š.: Živi Voranc. – Naši razgledi (Ljubljana) 9/1960, št. 4, s. 88.

Mrzel Ludvik: Prežihov dvojnik. – Naši razgledi (Ljubljana) 9/1960, št. 9, s. 212–213.

(Borko Božidar) B. B.: Češki glasovi o naši književnosti. Prežihov, Jamnica. – Naši razgledi (Ljubljana) 9/1960, št. 11, s. 270–271.

Kramberger Marjan: Problem kmetstva v Prežihovih novelah. – Perspektive (Ljubljana) 1/1960/61, št. 2, s. 156–170; št. 3, s. 361–368; št. 4, s. 478–485; št. 5, s. 588–600.

Kaplický V.: Román slovinské vesnice. (Jamnica). –Plamen (Praga) 2/1960, št. 4, s. 113.

Desetletnica smrti Prežihovega Voranca. (S. sl.) – Slovenski vestnik (Celovec) 15/1960 (19. II.) št. 8.

Roman »Jamnica« v češčini. – Večer (Maribor) 16/1960 (3. II.) št. 27.

Hudales Oskar: Štiri bežna srečanja z Vorancem. – Večer (Maribor) 16/1960 (20. II.) št. 42.

Babler O(tto) F(rantišek): Dětství v Korutanech. (Solzice). – Zlatý máj (Praga) 4/1960, št. 4, s. 188.

1961

Hace Matevž: Pomenki s pisci in o piscih. – Borec (Ljubljana) 13/1961, s. 545–546.

Krstna predstava Samorastnikov v Mariboru. – Delo (Ljubljana) 2/1961 (18. III.) št. 75.

Rudolf Branko: »Samorastniki« na odru. Premiera v mariborski drami. – Delo (Ljubljana) 2/1961 (22. III.) št. 79.

Antologija jugoslovanske proze v švedščini. – Delo (Ljubljana) 2/1961 (14. X.) št. 282.

Kotnik Stanko: Prežihova značka. – Jezik in slovstvo (Ljubljana) 7/1961–62, št. 1, s. 26–27.

(Šlivarić Aleksandra) (aš): Prežihov Voranc (S sl.). – Književni godišnjak (Zagreb) 1961, s. 179–181.

Doberšek Karel: Prvomajska izpoved. – Koroški fužinar (Ravne) 11/1961, št. 1–3, s. 13–14.

Voranc – posnetek iz leta 1925 (Foto). – Koroški fužinar (Ravne) 11/1961, št. 7–12, s. 25.

Renarjev Anza: Renarjev spomin. Izpoved divjega lovca. – Koroški fužinar (Ravne) 11/1961, št. 7–12, s. 29.

(Predan Vasja) V. P.: Prežih–Mikeln, Samorastniki. – Ljubljanski dnevnik, 11/1961 (25. III.) št. 70.

Meriggi Bruno: Prežihov Voranc. – Storia della letteratura slovena. Milano 1961, s. 363–364.

Predan Vasja: Samorastniki. – Naši razgledi (Ljubljana) 10/1961, št. 6, s. 145.

Čolak Tode: Prežihov Voranc i njegovo književno delo. – Prežihov Voranc: Samonikli. Beograd, Mlado pokolenje 1961, s. 178–190.

Prežih–Mikeln. Krstna predstava »Samorastnikov« v Mariboru. – TT (Ljubljana) 9/1961 (29. III.) št. 13.

Samorastniki iz belanskih globač. – Tovariš (Ljubljana) 17/1961, št. 15, s. 46–47.

(Hofman Branko) B. H.: Samorastniki na odru. Krstna predstava v SNG v Mariboru. – Večer (Maribor) 17/1961 (18. III.) št. 64.

(Švajncer Marija) M. Š.: Prežih govori z odra. – Večer (Maribor)

17/1961 (25. III.) št. 70.

Kako dolgo bodo »Samorastniki« še čakali? – Večer (Maribor) 17/1961 (26. VIII.) št. 198.

1962

Boršnik Marja: Prežihovo pismeno srečanje s Šorlijem. – Jezik in slovstvo (Ljubljana) 8/1962–63, št. 4. s. 122–125.

Večer domače besede in pesmi. Za Vorančev spomin. – Koroški fužinar (Ravne) 12/1962, št. 3–4, s. 33.

Prežihov Voranc pa – srnjaka. – Koroški fužinar (Ravne) 12/1962, št. 12 a, s. 44.

»Samorastniki« vendarle pred startom. Pretnarjevo gostovanje v Sarajevu odloženo. – Ljubljanski dnevnik, 12/1962 (14. XI.) št. 311.

Potrč Ivan: »Ukvarjanje s Prežihom« . – Naši razgledi (Ljubljana) 11/1962, št. 4, s. 71.

Štih Bojan: Mbi shkrimtarin e veprën e tij. – Prežihov Voranc: Mundqarët. Prishtine, Rilindja 1962, s. 5–31.

»Najlepše ljudske knjige« v žepni izdaji pri založbi »Domovina in svet«. – Slovenski vestnik (Celovec) 17/1962 (8. VI.) št. 23.

Šinkovec Črt: Koroške – njen pisatelj in mladina. – Tovariš (Ljubljana) 18/1962, št. 9, s. 22–26.

1963

Zupančič Jože: Spomini na Prežiha. – Celjski tednik, 13/1963 (25. I.) št. 3; (1. II.) št. 4.

Bozovičar Iva: Samorastniki in Voranc. – Delavska enotnost (Ljubljana) 22/1963 (28. IX.) št. 38.

Godnič Stanka: Srečanje s »Samorastniki«. Delo (Ljubljana) 4/1963 (3. VIII.) št. 210.

Jakopin Gitica–Jože Koruza–Ali Raner–Veno Taufer–Mitja Mejak: Mnenja o filmskih »Samorastnikih«. – Delo (Ljubljana) 4/1963 (2. X.) št. 270.

(Messner Janko) Janko Korošec: Samorastniki v nemščini. In-

timna slovesnost v celovški založbi. – Delo (Ljubljana) 4/1963 (22. XII) št. 349.

Smolej V(iktor): Nekaj novih knjig o slovstvu NOB, – Jezik in slovstvo (Ljubljana) 8/1962–63, s. 216–217.

Kolar Marija: Ob 70–letnici rojstva Prežihovega Voranca. – Koroški fužinar (Ravne) 13/1963, št. 1–3, s. 9.

(Kolar Marjan) n. r.: Literarni večer za Prežihov spomin. – Koroški fužinar (Ravne) 13/1963, št. 4–5, s. 18.

Kotnik Stanko: Tisoč Prežihovih značk. – Koroški fužinar (Ravne) 13/1963, št. 4–5, s. 18.

Kokal Ivan: Od Libelič do Moskve. – Koroški fužinar (Ravne) 13/1963, št. 6–8, s. 11–12.

»Samorastniki« v nemščini. – Koroški fužinar (Ravne) 13/1963, št. 6–8, s. 18.

(Kuhar Avgust) Urednik: Film o Hudabelih iz belanskih globač. Vorančevi »Samorastniki« so torej končno na platnu. – Koroški fužinar (Ravne) 13/1963, št. 11–12, s. 30–31.

Pribić Nikola: Prežihov Voranc. – Lexikon der Weltliteratur, Stuttgart, A. Kröner 1963, s. 1077.

Velik uspeh Samorastnikov. – Ljubljanski dnevnik, 13/1963 (3. VIII.) št. 209.

Marinčič Vesna: Film o pankrtski materi in njenih samorastnikih. – Mladina (Ljubljana) 22/1963 (16. II.) št. 6.

Marinčič Vesna: Dan, ko bi Prežih imel 70 let. – Mladina (Ljubljana) 22/1963 (23. II.) št. 7.

F. Ž.: Od Kotelj do Belih vod. Po Prežihovih mladostnih stopinjah. – Mladina (Ljubljana) 22/1963 (10. VIII.) št. 31, s. 1 + 16.

Marinčič Vesna: »Samorastniki«. – Mladina (Ljubljana) 22/1963 (5. X.) št. 39.

Maurič Tanja: Trije iz »Samorastnikov«. – Najdihojca (Ljubljana) 1963, (26. X.) št. 59.

Šuklje Rapa: Majda iz »Samorastnikov«. – Naša žena (Ljubljana) 23/1963 št, 9, s. 300–301.

Kuhar Lovro: Kratka biografija. – Naši razgledi (Ljubljana) 12/1963 št. 4, s. 55.

Gerlanc Bogomil: »Doberdob« v ruski izdaji. – Naši razgledi (Ljubljana) 12/1963, št. 6, s. 127.

Pogačnik Jože: Mladi Prežihov Voranc. Ob izidu I. knjige Zbranih del. – Naši razgledi (Ljubljana) 12/1963, št. 10, s. 201–202.

Kloboves Jože: Prežihovemu Vorancu in Samorastnikom v opombo. – Naši razgledi (Ljubljana) 12/1963, št. 19, s. 384–385.

Kralj Vladimir: K Prežihovim Samorastnikom v filmu. – Naši razgledi (Ljubljana) 12/1963, št. 20, s. 399–400.

Šimenc Stanko: Prežihov Voranc, Pripovijetke. –– Naši razgledi (Ljubljana) 12/1963, št. 22, s. 446.

Georgiev Emil: Prežihov Voranc. –Očerki po istorija na slavjanskite literaturi. Čast II. Sofija 1963, s. 466–472.

Brejc Tomo: Spomini na Prežihovega Voranca. – Prežihov koledar (Ljubljana) 1963, s. 43–46.

Pogačnik Jože: Prežihov Voranc. – Prežihov Voranc: Pripovijetke. Zagreb, Matica Hrvatska 1963, s. 141–151.

Radović Djuza: Propratna reč o pripovetkama u ovoj knjizi i o njihovom piscu. – Prežihov Voranc. Djurdjevak. Beograd, Prosveta, 1963, s. 87–98.

Vučenov Dimitrije: Predgovor. – Prežihov Voranc: Doberdob. Beograd, »Branko Djonović« 1963, s. 5–16.

(Messner Janko) Der Uebersetzer: Begleitwort. – Prežihov Voranc: Wildwüchslinge. Maria Rain, etc. 1963, s. 218–219.

Župančič Jože: Spomini na Prežihovega Voranca. – Primorski dnevnik (Trst) 19/1963 (29. IX.) št. 213.

Bernik Stane: Filmska podoba Prežihovih Samorastnikov. – Problemi (Ljubljana) 1/1962–63, št. 12, s. 1181–1186.

Kotnik Stanko: Tri leta Prežihove značke. – Prosvetni delavec (Ljubljana) 13/1963 (13. II.) št. 3.

Lovro Kuhar–Prežihov Voranc, veliki sin in umetnik koroške zemlje. – Slovenski vestnik (Celovec) 18/1963 (21. VI.) št. 25.

Grafenauer Niko: Odnos med literaturo in filmom. (Dve sodbi o Samorastnikih.) – Sodobnost (Ljubljana) 11/1993, št. 11, s. 1046–1048.

Novak France: Lovro Kuhar–Prežihov Voranc, Zbrano delo I. – Sodobnost (Ljubljana) 11/1963, št. 9, s. 833–835.

Duletič Vojko: »Samorastniki«. (Namesto običajne ocene filma – scenaristovo mnenje.) – TT (Ljubljana) 11/1963 (1. X.) št. 39.

Film »Samorastniki« – korak v literaturo. – Tovariš (Ljubljana) 19/1963, št. 22, s. 59.

Kralj Lado: Ob novem slovenskem filmu Samorastniki. – Tribuna (Ljubljana) 13/1963 (9. X.) št. 17.

Golob Srečko: Skoro, kot smo si želeli... Prežihovi in Pretnarjevi »Samorastniki«. – Večer (Maribor) 19/1963 (22. X.) št. 247.

1964

Golouh Marina: Razbor najboljših del. »Samorastniki« ostanejo v Sloveniji. – Delo (Ljubljana) 5/1964 (21. VIII.) št. 217.

Mevlja Dušan: Za Prežiha ni več prostora na Prežihovini. – Delo (Ljubljana) 5/1964 (24. IX.) št. 261.

(Snoj Jože) J. Sn.: Predavanje o prevajanju. Janko Messner o svojih »Samorastnikih« v nemščini. – Delo (Ljubljana) 5/1964 (24. XII.) št. 348.

Kreft Ivan: Vorančeva skrb za brata Avgusta. – Informativni fužinar (Ravne) 1/1964, št. 2, s. 5.

Sušnik Tone: Izlet v Prežihove kraje. – Jezik in slovstvo (Ljubljana) 9/1964, št. 4–5, s. 155–157.

Mrdavšič Janez: Narava v Prežihovih mladostnih delih. – Jezik in slovstvo (Ljubljana) 9/1964, št. 7–8, s. 213–219.

Prežihov Voranc: Wildwüchslinge. – Knjiga 64 (Ljubljana) št. 7, s. 127–128.

Gerdovič Bruno: Mauthausen v spomin na žrtve, odpor in Prežiha. – Koroški fužinar (Ravne) 14/1964, št. 3–4, s. 5–10.

Žnidaršič Marička: Nočni gost (Vorancu za obletnico smrti). – Koroški fužinar (Ravne) 14/1964, št. 3–4, s. 11.

Dobrovoljc France: Prežihov Voranc v prevodih od 1955 do 1964. – Koroški fužinar (Ravne) 14/1964, št. 8–10, s. 46–48.

Borko B(ožidar): Prežihov Voranc. – Le livre slovène (Ljubljana) 1/1963–64, št. 3–4, s. 74–76.

(tt): »Samorastniki« (film) zavrnjeni. – Ljubljanski dnevnik,

14/1964 (19. VIII.) št. 225.

Marek Juraj: Borac za ljepotu života malih ljudi. Prežihov Voranc (S sl) – Male novine (Sarajevo) 9/1964 (28. IX.) št. 427.

Prežihov Voranc. – Meyers Handbuch über die Literatur. Mannheim 1964, s. 685.

(Druškovič Drago) Rok Arih: Dva prevoda (Tudi: Prežihov Voranc, Wildwüchslinge). – Naši razgledi (Ljubljana) 12/1965, št. 3, s. 53.

Pogačnik Jože: Prežihova novelistika. (Zbrano delo, 2. zv.) – Naši razgledi (Ljubljana) 13/1964, št. 23, s. 459.

Pogačnik Jože: Prežih in Finžgar v pismih. – Nova obzorja (Maribor) 17/1964, št. 6, s. 272–281; št. 7, s. 304–311.

Kotnik Zorko: Prežihovo pismo F. Kotniku. – Nova obzorja (Maribor) 17/1964, št. 7, s. 311–313.

Rudolf Branko: Samorastniki v nemščini. Prežihov Voranc, Wildwüchslinge. – Nova obzorja (Maribor) 17/1964, št. 7, s. 335–336.

Reisman Avgust: Zapiska. Ko je moral Prežihov Voranc bežati čez mejo. – Nova obzorja (Maribor) 17/1964, št. 10, s. 494–495.

Ibrizović Muris: Vraćanje u doba djetinjstva. – Prežihov Voranc: Djurdjevak. Sarajevo, Svjetlost 1964, s. 3–7.

Koruza Jože: Opombe k drugi knjigi. – Prežihov Voranc, Zbrano delo (Ljubljana) 2/1964, s. 443–531.

Druškovič Drago: Opombe k sedmi in osmi knjigi. – Prežihov Voranc, Zbrano delo (Ljubljana) 7/1964, s. 379–449.

(Rupel Slavko) Sl. Ru.: Prežihovega Voranca zbrano delo (II. Knj.) – Primorski dnevnik (Trst) 20/1964 (15. VIII.) št. 183.

Prežihovi »Samorastniki« v nemškem prevodu – nov prispevek k zbližanju med Koroško in Slovenijo. – Slovenski vestnik (Celovec) 19/1964 (10. I.) št. 2.

Vuk V(ili): Znani in neznani Voranc. Prežihov Voranc: Zbrano delo, druga knjiga. Opombe napisal Jože Koruza. – Večer (Maribor) 20/1964 (25. VIII.) št. 171.

1965

Kos M.: Še letos spomenik Prežihovemu Vorancu? – Delo (Ljubljana) 6/1965 (14. II.) št. 42.

Kos M.: Podelitev Prežihovih značk. – Prežihove nagrade v Mariboru. – Delo (Ljubljana) 6/1965 (19. II.) št. 47.

(Borko Božidar) B. B.: Avstrijski glasovi o Prežihovih prevodih. – Delo (Ljubljana) 6/1965 (19. III.) št. 65.

Gradišnik Fedor: »Avstrijski glasovi o Prežihovih prevodih«. – Delo (Ljubljana) 6/1965 (12. III.) št. 68.

Cankar Franc: »Pernjakovi« v Kočevju. Premiera v gledališču DPD Svobode »Jože Šeško«. – Dolenjski list (Novo mesto) 16/1965 (15. IV.) št. 15.

Razgoršek Franc: Kako je Prežihov Voranc postal komunist. – Koroški fužinar (Ravne) 15/1965, št. 1–3, s. 32.

Kotuljci ali Hotuljci. – Koroški fužinar (Ravne) 15/1965, št. 1–3, s. 39–40.

Prežihov spomenik. – Koroški fužinar (Ravne) 15/1965, št. 4–6, s. 26.

(Sušnik Franc) fs: Florjan Ivartnik–Pavšer (S sl.). – Koroški fužinar (Ravne) 15/1965, št. 4–6, s. 36.

Kotnik Stanko: Prežihova značka ni potemnela. – Koroški fužinar (Ravne) 15/1965, št. 4–6, s. 40.

(Rupel Slavko) Sl. Ru.: Lovro Kuhar–Prežihov Voranc, Zbrano delo VII. knjiga. – Primorski dnevnik (Trst) 21/1965 (7. II.) št. 32.

Župančič Jože: Koroški »bajtlar« Dular o sosedu pisatelju Vorancu (S sl.). Ob 15–letnici smrti Prežihovega Voranca, pesnika koroške zemlje (spominek na bivanje v zdravilišču Slatina Radenci). – (Sedem) 7 dni (Maribor) 15/1965 (26. II. do 4. III.) št. 9.

Gačnik Janko: Nekaj spominov na Voranca (S sl.). – Večer (Maribor) 21/1965 (25. II.) št. 45.

Spomenik Prežihovemu Vorancu na Ravnah. – Večer (Maribor) 21/1965 (9. III.) št. 55.

KF. Št. 2. 25. 4. 1972. Str. 38–43.
(Gl. tudi Koroški fužinar, 1965, št. 7–8, str. 34–38.)*

Literatura o Prežihovem Vorancu od 1965 do aprila 1971 z dodatki iz prejšnjih let

France Dobrovoljc

1939

[Tone Gmajnar] tg: Roman o prevratu na Koroškem. – Jutro, Lj., 20/1939 (3. VI.) št. 127.

1940

Dr. K. B.: Prežihov Voranc. Samorastniki. – Slovenija, Lj., 9/1940 (3. V.) št. 18.

Vojko P.: Doberdob. – Srednješolec, Lj., 1/1940–41 str. 39.

1946

Prežihov Voranc: Jamnica. – Ljudski tednik, Trst, 1/1946 (12. IV.) št. 12.

1948

S. G.: »Jamnica« od Prežihovega Voranca (Izdaje »Kultura«). – Književne novine, Bg, 1/1948 (2. III.) št. 3.

1950

Slava na Prežihov Voranc – Lovro Kuhar. Soopštenie od Sojuzot na pisatelite na Jugoslavija. – Nov den, Skopje, 6/1950 št. 3 str. 58.

1951

[Franc Sušnik] fs: Prežihov Voranc /«V molčanju sinjih teh nicin...«/. – Koroški fužinar, Ravne, 1/1951 (29. XI.) št. 1–2 str. 21.

Pred enim letom, 18. februarja, je umrl Lovro Kuhar – Prežihov Voranc. – Slovenski vestnik, Celovec, 6/1951 (17. II.) št. 13.

1952

[Franc Sušnik] fs: Tri pesmi za trojen spomin. –Koroški fužinar, Ravne, 2/1952 (23.II.) št.1–3 str. 3.

Grün Herbert: Prežihov Voranc. – Naši razgledi, Lj., 1/1952 št. 20 str. 18–20.

–––––––

* Objavo bibliografije o Prežihovem Vorancu nadaljujemo na izrecno željo ravnatelja Študijske knjižnice na Ravnah, dr. Franca Sušnika.

Prežihov Voranc: Kanjuh iz Zagate. – Primorski dnevnik, Trst, 8/1952 (30. IX.) št. 236.

1953

Pogačnik Jože: Prežihova kmečka drama. – V knjigi: Prežihov Voranc: Pernjakovi. Maribor 1953 str. 5–12.

Slodnjak Anton: Prežihov Voranc – Lovro Kuhar. – Zaninović Vice: Čitanka iz jugoslavenske književnosti za VIII. razred srednjih škola. Zgb 1953 str. 436–443.

1954

Živanović Lj.–Klajn: »Djurdjevak« od Prežihovega Voranca. – Književnost i jezik u školi, Bg, 1/1954 str. 98–103.

Bizjak Vojko: Pankrtska mati. – Naši razgledi, Lj., 3/1954 št. 8 str. 14–16.

vd: Vodnjak. Slovenski film o vodi. – Večer, Mb, 10/1954 (9. X.) št. 238.

1955

Mavrel Blaž: Prežihov Voranc /pesem/. – Koroški fužinar, Ravne, 5/1955 (29. XI.) št. 11–12.

Počastitev petletnice Vorančeve smrti. – Slovenski vestnik, Celovec, 10/1955 (25. II.) št. 8.

J. K.: Uprizoritev »Pernjakovih« – uspeh ruške »Svobode«. – Večer, Mb, 11/1955 (23. IX.) št. 224.

1956

Dobrovoljc France: Neznani spisi Prežihovega Voranca. – Koroški fužinar, Ravne, 6/1956 (29. XI.) št. 10–12 str. 32–33.

Pisatelj Lovro Kuhar – Prežih, glasnik Koroške in kmečkega človeka. – Matajur, Videm (Udine), 7/1956 (16. do 30. XI.) št. 18.

Dela Prežihovega Voranca u »Cankarjevoj« založbi. – Politika, Bg, 53/1956 (18. XII.) str. 7.

1957

Benhart František: Prežihov Voranc. – Co čist z literatur slovanských? Praha 1957 str. 140.

1958

Jevnikar Martin: Vsebine slovenskih leposlovnih del, IV. del. Trst 1958, str. Od 97 do 110.

1959

Prežihov Voranc. – Borba, Bg, 24/1959 (17. II.) št. 40.

1962

Blagojević Vera: Vorančeve Samoniklice u poetskom doživljaju.

– Bagdala, Kruševec, 4/1962 št. 40–41 str. 5–6.

1963

Velmar–Janković Svetlana: Prežihov Voranc. – V knjigi: Prežihov Voranc: Nagrada i druge pripovetke. Bg, Prosveta 1963 str. 7–13.

1965

Hudales Oskar: Pomenki z Vorancem. – Dialogi, Mb, 1/1965 str. 226–230.

Koruza Jože: Prežihov načrt za izseljensko povest. – Jezik in slovstvo, Lj., 10/1965 str. 148–150.

Kotnik Stanko: Prežihov prvi dom. – Koroški fužinar, Ravne, 15/1965 (23. VIII.) št. 7–9 str. 33–4.

Dobrovoljc France: Literatura o Prežihovem Vorancu od 1956 do aprila 1965. – Koroški fužinar, Ravne, 15/1965 (23. VIII.) št. 7–9 str. 34–38.

Glušič Helga: Prežihov Voranc, Jamnica. – V knjigi: Lirika, epika, dramatika. – Študije iz novejše slovenske književnosti. Murska Sobota, Pomurska založba, 1965 str. 245–261.

Pogačnik Jože: Prežihov Voranc, Zbrano delo, VIII. – Naši razgledi, Lj., 14/1965 (7. VIII.) št. 15 str. 315.

Slovenski film »Samorastniki« bo končno predvajan tudi na Koroškem. – Slovenski vestnik, Celovec, 20/1965 (25. VI.) št. 25.

1966

Sturm Fedja: Med pozdravljanjem mi je Prežihov Voranc izročal modre kuverte. – Borec, Lj., 17/1966 str. 974–975.

–nj: Prežihov Voranc–Mikeln: Samorastniki. – Glas, Kranj, 17/1966 (5. XI.) št. 84.

Lorenci Marija: Narečne posebnosti v Prežihovi Požganici. – Koroško fužinar, Ravne, 16/1966 (25. XI.) št. 4 str. 27–32.

–ng: Prežih–Mikelnovi »Samorastniki« jutri na Jesenicah. –

Ljubljanski dnevnik, 16/1966 (4. XI.) št. 299.

Pogačnik Jože: Prežihovo zbrano delo, VIII. – Naši razgledi, Lj., 15/1966 (12. II.) št. 3 str. 59.

Tomc–Jekovec Miljeva: Lovro Kuhar – Prežihov Voranc /1893–1950). Literarna slikanica. – Pionir, Lj., 21/1965–66 št. 5 str. 14–15.

[Slavo Rupel] Sl. Ru.: Osma knjiga Prežihovega Voranca. – Primorski dnevnik, Trst, 22/1966 (22. I.) št. 18.

Kreft Ivan: Spomini španskega borca na Prežihovega Voranca. – Primorski dnevnik, Trst, 22/1966 (2. do 3. XI.) št. 252–253.

Lovro Kuhar–Prežihov Voranc: Zbrana dela – VIII. knjiga. – Prosvetni delavec, Lj., 17/1966 (26. I.) št. 2.

V. V[uk]: Novo iz zbirke slovenskih klasikov. Lovro Kuhar–Prežihov Voranc, Zbrano delo, VIII. – Večer, Mb., 22/1966 (15. VI.) št. 137.

1967

Marjanović Voja: Prežihov Voranc – pripovedač o deci. – Bagdala, Kruševac, 9/1967, III–IV, str. 96–97.

S. R[upel]: Ob Prežihovi Požganici v njegovem zbranem delu. – Borec, Lj., 18/1967 str. 373–374.

Crnković Milan: »Solzice« Prežihova Voranca. – Dječja književnost, Zgb, 1967 str. 143–144.

Šrimpf F.: Tekmovanje za Prežihovo značko. – Delo, Lj., 9/1967 (25. I.) št. 22.

Šrimpf F.: Počastitev pisateljevega spomina. – Delo, Lj., 9/1967 (19. II.) št. 47.

Prežihov vrh: Prežihove »Solzice« v italijanskem prevodu. – Delo, Lj., 9/1967 (3. III.) št. 59.

Godnič Stanka: Prežihov Voranc, »Pernjakovi«. Gostovanje Drame SNG iz Maribora. – Delo, Lj., 9/1967 (24. X.) št. 290.

Šrimpf F.: Vse je v dodajanju in v odvzemanju. Spomenik Prežihovemu Vorancu že stoji – v ateljeju. – Delo, Lj., 9/1967 (16. XII.) št. 340.

Sruk Vlado: Jubilej s kmečko dramo. – Dialogi, Mb., 3/1967 str. 676–677.

Prežihov Voranc: Mughetti. – Il Gazzettino, Udine, 15.I.1967.

Brecelj Marijan: Vorančeve Solzice v italijanščini. – Goriška srečanja, Nova Gorica, 2/1967 št. 5 str. 46–48.

Beličič V.: »Solzice« Prežihovega Voranca v italijanščini. – Gospodarstvo, Trst, 20/1967 (6. I.) št. 620.

Prevajalec »Solzic« o svojih izkušnjah. – Gospodarstvo, Trst, 20/1967 (28. VII.) št. 649.

Prežihova nagrada za leto 1967. – Knjiga 67, Lj., 25/1967 str. 61–62.

Sušnik Franc: Spomenik Prežihovemu Vorancu. – Koroški fužinar, Ravne, 17/1967 (1. II.) št. 1 str. 2–10.

Bevk France: Spomini na Prežiha. – Koroški fužinar, Ravne, 17/1967 (27. IV.) št. 2 str. 31.

Kreft Ivan: Spomini na Prežiha. – Koroški fužinar, Ravne, 17/1967 (27. IV.) št. 2 str. 31–33.

Sušnik Franc: Dolžnost je bila...(Govor). – Koroški koledar, Celovec, 1967 str. 32.

Kržišnik Zoran: Prežihov Voranc in Drago Tršar, dva umetnika, zakoreninjena v ljudstvu. – Koroški koledar, Celovec, 1967 str. 54–56.

T. Z[orn]: Lovro Kuhar–Prežihov Voranc, Požganica. ZD VI. – Kronika, Lj., 15/1967 str. 118–119.

D. M[evlja]: V znamenju 100–letnice slovenskega gledališča. Mariborsko kulturno pismo. – Ljubljanski dnevnik, 17/1967 (11. X.) št. 277.

Predan V.: Prežihov Voranc, Pernjakovi. – Ljubljanski dnevnik, 17/1967 (24. X.) št. 290.

Partljič Tone: Pernjakovi v Mariboru. – Mladina, Lj., št. 43, 30. X. 1967.

Pogačnik Jože: Tri knjige zbranih del. (Prežihov Voranc, ZD VI.) – Naši razgledi, Lj., 16/1967 (8. VII.) št. 12 str. 348–349.

Trekman Borut: Prežihov Voranc, Pernjakovi. – Naši razgledi, Lj., 16/1967 (4. XI.) št. 21 str. 608609.

R. R[aubar]: Ob zidu Prežihovih »Solzic« – »Mughetti« – v italijanščini. Primorski dnevnik, Trst, 23/1967 (17. I.) št. 13.

[Rupel Slavko] Sl. Ru.: Prežihova Požganica je bila senzacija. –

Primorski dnevnik, Trst, 23/1967 (26. III.) št. 72.

Vukadinović Alek: Prežihov Voranc. – V knjigi: S. Kosovel, P. Voranc. Studije i izbor. Bg, Jugoslavija, 1967 str. 73–84.

Žerdin Feri: Od Kotelj do Belih vod. – Slovenski izseljenski koledar, Lj., 1967 str. 134–141.

Mavrel Blaž: Prežihov Voranc (pesem). – Slovenski izseljenski koledar, Lj., 1967 str. 136.

Brecelj M.: Mughetti. Vorančeve Solzice v italijanščini. – Večer, Mb, 23/1967 (11. III.) št. 58.

Švajncer M.: Človek in pisatelj, Kiparsko delo na spomeniku Prežihovega Voranca je končano. – Večer, Mb, 23/1967 (22. IV.) št. 94.

M. Š[vajncer]: Na zemlji morajo gospodariti žulji. – Večer, Mb, 23/1967 (28. IX.) št. 226.

V novo sezono s Prežihovimi Pernjakovimi. – Večer, Mb, 23/1967 (30. IX.) št. 228.

1968

Vukadinović Alek: Glas Prežihova Voranca. – Borba, Bg, 33/1968 (15. VI.) št. 163.

I. B.: Prežihove »Solzice« – biser za mlade bralce. – Delo, Lj., 10/1968 (18. I.) št. 12.

Prežihov Voranc: Solzice. – Delo, Lj., 10/1968 (27. IV.) št. 116.

Kotnik Stanko: Pismo ljubljanskim prežihovcem. – Delo, Lj., 10/1968 (7. VI.) št. 155.

F. Š.: Spomenik Prežihovemu Vorancu. – Delo. Lj., 10/1968 (8. VI.) št. 156.

Filipič France: K članku »Spomenik Prežihovemu Vorancu«. – Delo, Lj., 10/1968 (13. VI.) št. 161.

Borko B.: Ob novi izdaji Prežihovega Doberdoba. – Delo, Lj., 10/1968 (8. XII.) št. 334.

Druškovič Drago: Srečanje s Prežihom. – Delo, Lj., 10/1968 (8. XII.) št. 334.

Berkopec Oton: Prežihov Pankrac v luči praških arhivov. – Dialogi, Mb, 4/1968 str. 26–36, 73–85, 131–143.

Slodnjak Anton: Proza Prežihovega Voranca. – Jezik in slovstvo, Lj., 13/1968 str. 75–83.

Koruza Jože: O nastanku Prežihovih Solzic. – Jezik in slovstvo, Lj., 13/1968 str 151–159.

Pirjevec Marija: Ženski liki v Vorančevih novelah. – Jezik in slovstvo, Lj., 13/1968 str. 160–165.

Hudales Oskar: Prežihov Voranc in kmečki otroci. – Kmečki glas, Lj., 25/1968 (27. VI.) št. 27.

Kotnik Zorko: Spomini na Prežihovega Voranca. – Koroški fužinar, Ravne, 18/1968 (25. XI.) št. 4. str. 22–23.

Rjabova E. I.: Prežihov Voranc. – Kratkaja literaturnaja enciklopedija, 5. Moskva, 1968 str. 959–960.

Dobili smo Prežihove bralne značke. – Ljubljanski dnevnik, 18/1968 (16. III.) št. 73.

Prežihov Voranc. – Matajur, Videm, 19/1968 (30. VI.) št. 12.

Druškovič Drago: Prežihov Judenburg. – Naši razgledi, Lj., 17/1968 (11. V.) št. 9 str. 262.

Tomc–Jekovec Miljeva: V domačih krajih Prežihovega Voranca. – Pionir, Lj., 23/1967–68 št. 7 str. 14.

Hace Matevž: Moja srečanja s Prežihovim Vorancem. – Pionirski list, Lj., 21/1968 (8. II.) št. 19.

Koruza Jože: O Prežihovem Vorancu in njegovih Solzicah. – V knjigi: Prežihov Voranc, Solzice. Lj. 1968 str. 121–127.

Vidmar Josip: Predgovor prvom izdanju. (1940). – V knjigi: Prežihov Voranc, Samonikli. Prev. Djuza Radović. Beograd, Prosveta, 1968 str. 5–11.

Štih Bojan: O piscu i njegovom delu. – V knjigi: Prežihov Voranc, Samonikli. Prev. Djuza Radović. Bg, Prosveta, 1968 str. 219–230.

R. Nj[eguš]: Prežihov Voranc. Hronologija. – V knjigi: Prežihov Voranc, Samonikli. Prev. Djuza Radović. Bg, Prosveta 1968 str. 231–236.

[Rupel Slavko] Sl. Ru.: Prežihov »Doberdob« v novi, četrti izdaji. – Primorski dnevnik, Trst, 24/1968 (14. XI.) št. 263.

Spomenik Prežihovemu Vorancu. – Slovenski vestnik, Celovec, 23/1968 (14. VI.) št. 23.

Sušnik Franc: Srečal sem Kotlje. – V knjigi: Franc Sušnik, In kaj so ljudje ko lesovi. Mb, 1968 str. 67–69.

Sušnik Franc: Ob devetem spominu Vorančeve smrti. [Govor.] – V knjigi: Franc Sušnik, In kaj so ljudje ko lesovi. Mb, 1968 str. 70–71.

Sušnik Franc: Spomenik Prežihovemu Vorancu. [Govor]. – V knjigi: Franc Sušnik: In kaj so ljudje ko lesovi. Mb, 1968 str. 72–73.

Sušnik Franc: Prežihov Voranc – V knjigi: Franc Sušnik, In kaj so ljudje ko lesovi. Mb, 1968 str. 74–89.

M. Š[vajncer]: V Mariboru bodo jutri odkrili spomenik Prežihovemu Vorancu. – Večer, Mb, 24/1968 (6. VI.) št. 132.

I. C.: Odkritje spomenika Prežihovemu Vorancu. – Večer, Mb, 24/1968 (8. VI.) št. 134.

Čižek Franjo: Pernjakovi na koroški zemlji. – Večer, Mb, 24/1968 (13. IX.) št. 215.

Forstnerič Fr.–V. Vuk: Mali domovi velikih mož. – Večer, Mb, 24/1968 (23. XI.) št. 275.

Druškovič Drago: Srečanje s Prežihovim. – Večer, Mb, 24/1968 (14. XII.)

Borko Božidar: Ob novi izdaji Prežihovega »Doberdoba«. – Večer, Mb, 24/1968 (14. XII.) št. 291.

Božič Milan: Raduha je dovolj močna... – Vestnik, Murska Sobota, 20/1968 (16. V.) št. 18.

Vučenov Dimitrije: Prežihov Voranc. Beograd, »Rad« 1968. 38 + (II) str. M. 80. (Kol. Radnički univerzitet. Književnost. Kolo IX.)

Ude Lojze: Upori slovenskega vojaštva v avstro–ogrski armadi. – Zgodovinski časopis, Lj., 22/1968 str. 195.

1969

S. R[upel]: Prežihov Doberdob v novi izdaji. – Borec, Lj. 21/1969 str. 701.

Brez dialoga? Prazna Prežihova miza? – Dialogi, Mb, 5/1969 str. 544.

Dimitrije Vučenov: Prežihov Voranc. Bgd, Rad 1969. – Književne novine, Bgd, 21/1969 (21. VI.) št. 356.

Kotnik Zorko: Spomini na Voranca. – Koroški fužinar, Ravne, 19/1969 (25. I.) št. 1 str. 7–8.

Jutri nov feljton. Paberki iz življenja Prežihovega Voranca. – Ljubljanski dnevnik, 19/1969 (21. I.) št. 19.

Godina Ferdo: Paberki iz življenja Prežihovega Voranca. »Dekle naj samo odloči«. – – Ljubljanski dnevnik, 19/1969 (22. do 29. I.) št. 20–32.

Pogačnik Jože: Prežihov Voranc, Zbrano delo, IV. – Naši razgledi, Lj., 18/1969 (25. I.) št. 2 str. 44–45.

Košir Tomaž: Prežih pa solata. – Naši razgledi, Lj., 18/1969 (5. IX.) št. 17 str. 503.

Pogačnik Jože: Prežihov Voranc, Zbrano delo, V. – Naši razgledi, Lj., 18/1969 (19. XII.) št. 24 str. 730-731.

Jakopič Lojze: Ima Prežihov dostojen spomenik? – Nedeljski, Lj., 6/1969 (2. II.) št. 31 str. 14.

Druškovič Drago: Izvirnik in natis. – Odsevi, Slovenj Gradec, 1969 št. 5–6 str. 90–108.

Kramberger Marijan: Problem kmetstva v Prežihovih novelah. – V knjigi: Prežihov Voranc, Samorastniki, Mb, 1969 str. 225–286 + 287–289. (Iz slovenske kulturne zakladnice, 7.)

V. V[uk]: Novi samorastniki. Prežihov Voranc: Samorastniki. – Večer, Mb, 25/1969 (27. V.) št. 122.

1970

Suhodolčan Leopold: Desetletnica Prežihove značke. – Delo, Lj., 12/1970 (12. II.) št. 41.

Kolar Marjan: Martrnik za Prežihov spomin. – Delo, Lj., 12/1970 (26. II.) št. 55.

Plavčak Vlado: Samorastnike morajo najprej prebrati … – Delo, Lj., 12/1970 (16. IV.) št. 104, str. 16.

Zbornik ob 10–letnici Prežihove bralne značke. Uredil Leopold Suhodolčan. – Delo, Lj., 12/1970 (23. IV.) št. 111.

Druškovič Drago: Različnost dveh pisateljskih sporočil/Prežihov Voranc: Požganica; Josef Friedrich Perkonig: Patrioten/. Delo, Lj., 12/1970 (10. X.) šr. 276.

Potrč Ivan: Prežihova vojska izpod Pece. – 10 let Prežihove bral-

ne značke. Lj. 1970 str. 7.

Sagadin Stanka: Zveza prijateljev mladine Slovenije. – 10 let Prežihove bralne značke, Lj. 1970 str. 8.

Sušnik Franc: Ob dvajsetletnici Prežihove smrti. – 10 let Prežihove bralne značke. Lj. 1970 str. 9–10.

L. S.: Prva podelitev bralne značke. – 10 let Prežihove bralne značke, Lj. 1970 str. 11–13.

Sušnik Tone: Popotovanje po Prežihovih Kotljah. – 10 let Prežihove bralne značke. Lj. 1970 str. 77–85.

10 let Prežihove značke. – Jezik in slovstvo, Lj., 16/1970–71 str. 42–43.

Izbrano delo Prežihovega Voranca. – Knjiga 70, Lj. 18/1970 str. 114–115.

Kolar Marija: Prežihov slog v noveli Greh na odoru. – Koroški fužinar, Ravne, 20/1970 (27. I.) št. 1 str. 13–17.

Mrdavšič Janez: Nekaj o Prežihu. – Koroški fužinar, Ravne, 20/1970 (25. IV.) št. 2 str. 21–25.

O. R.: Počastili so Prežihov spomin. – Koroški fužinar, Ravne, 20/1970 (27. VIII.) št. 3 str. 35–36.

Krklec Gustav: Miris djurdjica. Moji susreti sa poznatim slovenskim piscem Prežihovim Vorancem. – Male novine, Sarajevo 1970 (4. V.).

Bili smo v deželi samorastnikov... Pred 20 leti je umrl Prežihov Voranc. – Matajur, Udine, 20/1970 (15. II.) št. 3.

Meriggi Bruno: Prežihov Voranc. – V knjigi: Bruno Meriggi: Le letterature della Jugoslavia. Firenze, Sansoni; Milano, Accademia, 1970 str. 535–536.

Druškovič Drago: Ob dvajsetletnici Prežihove smrti. – Naši razgledi, Lj., 19/1970 št. 5 str. 145 (6.II.).

Željeznov Dušan: Ob dvajsetletnici Vorančeve smrti; Zakaj smo uničili zaščiten spomenik? – Nedeljski, Lj., 7/1970 (1. III.) št. 57 str. 14.

Sušnik Franc: Prežihova bajta je zaščitena. – Nedeljski, Lj., 7/1970 (15. III.) št. 71 str. 12.

[Fakin B.] Zlatoust: Dvajsetletnica Prežihove smrti na TV. – Pav-

liha, Lj., 27/1970 (4. III.) št. 9.

Žgajner Branimir: Put samonikloga. – 15 dana, Zgb, 13/1970 št. 2 str. 38–39.

[Rupel Slavko] Sl. Ru.: Ves Prežihov Voranc v petih knjigah zbirke »Naša beseda«. – Primorski dnevnik, Trst, 26/1970 (6. III.) št. 55.

Ungar Marija: Srečanje osnovnih šol Prežihovega Voranca. – Prosvetni delavec, Lj., 21/1970 (18. VI.) št. 12.

Dvajseta obletnica smrti koroškega pisatelja Prežihovega Voranca. – Slovenski vestnik, Celovec, 24/1970 (13. II.) št. 6.

Goreckij A. V.: Zbirka Prežihova Voranca »Samorodky«. – Slov'jans'ke literaturoznavstvo i folkloristika, Kiïçv, vip. 5, 1970 str. 15–25.

Jerele Franc: Spomin na Prežihovega Voranca. – TV–15, Lj. 8/1970 (18. II.) št. 8.

Goreckij A. V. Obraz geroja–revoljucionera u slovens'kij social'nij prozi 30–h vekiv. Ukraïns'ke slov'janoznavstvo, L'vïv, 1970, vip. 3 str. 3–11.

Suhodolčan Leopold: Deset let Prežihove značke. – Večer, Mb, 26/1970 (6. II.) št. 30.

Ryžova M. I.: Žizn' i tvorčestvo Prežihova Voranca. – Zarubežnye slavljanskie literatury, XX vek. Moskva, »Nauka«, 1970 str. 385–400.

1971

Borko Božidar: Oris Prežihovega opusa. – Delo, Lj., 13/1971 (13. III.) št. 69 str. 18.

Druškovič Drago: Lovro Kuhar–Prežihov Voranc. – V knjigi: Koroška in koroški slovenci. Mb, 1971 str. 337–345.

Glušič Helga: Prežihov Voranc, Jamnica. – V knjigi: Lirika, epika, dramatika. 2. izd. Murska Sobota, 1971 str. 233–246.

Brecelj Marijan in France Dobrovoljc: Bibliographie. Traductions des Belles–Lettres slovènes. – Bibliografija prevodov iz slovenskega leposlovja. – Le livre slovène, numéro spécial, Lj. 1971 str. 83 do 85.

1972

Kajzer Janez: Osiromašeni Prežihov Voranc. Resnica, ki prihaja šele sedaj na dan. – TT, Lj., 20/1972 (5. I.) št. 1 str. 7.

PREŽIHOV VORANC V PREVODIH OD 1965 DO 1970

(Z dopolnitvijo gradiva, objavljenega v Koroškem fužinarju 1958 št. 1–3 in 1964 št. 8–10.)

Albanski

1962

Mundqarët. (Titulli i origjinalit Samorastniki. Përkthyesit serbe Djuza Radoviq e Roksa Njegush. E përktheu nga Sërbishtja Ramiz Kelmendi.) Prishtinë, Rilindja (1962). 210 + (II) str. + pril. 80 (Shkrimtarë jugosllavë.)

Str. 5–31: Bojan Shtih, Mbi shkrimtarin e vepren e tij.

Vsebina: Beteja në gopçar. Suroja dhe Baloja. Pusi. Dashunija në gurinë. Rruga deri në bankë, përleshja e parë. Falja e mëkateve. Të vetelindunit.

1966

Lulet e shëngjergjit. (Solzice,) Përkteu: Esad Mekuli. Prishtinë, Rilindija 1966. 88 + (VI) str. 80 (Biblioteka »Libri im«, 9.)

Nji maji. Fragment. Prev.? – Gëzimi, Skopje, 1966 št. 9 str. 12–13 in 31.

Angleški

1965

The Birdman. Translated by Zora Depolo. – Death of a Simple Giant and other modern yugoslav stories. Edited by Branko Lenski. New York, The Vanguard Press, 1965, str.?

1966

Lilies of the Valley. Translated by Nada Vitorovič. – Rodna gruda, Lj., 13/1966 št. 1 str. 34–35.

Češki

1964

Terc Ramunků. Přel. Fr. Benhart. – Svitání za tmavých noci. Jugoslavské valečné povídky. Praha, Naše vojsko, Směna, Mladá fronta, 1964, str. 235–240.

První květen. Přel. Jom. – Jednota, Daruvar, 20/1965 (1. V.) št. 17.

1966

Potlučeny Kramoh Přel. Jiřina Hribarová–Brožiková. – Naš koutek, Daruvar, 18/1966–67 št. 2 str. 49–50.

Finski

1966

Kieloja (Solzice). Prev. Santeri Ankeria. – Luotain, Helsinki, 1966 št. 6 str. 23–25. (Z notico o pisatelju.)

Francoski

1965

Les sauvageins. Traduit par Jean Yves Lacroix. – Conteurs slovènes contemporains, Lj., 1965 str. 66–112.

1969

L'amour dans les labours. Traduit par Viktor Jesenik. – Nouvelles slovènes, Paris, Ed. Seghers, 1969, str. 79–111.

L'amour dans les labours. Traduit par Viktor Jesenik. – Rodna gruda, Lj., 16/1969 str. 379.

Italijanski

1966

Mughetti. (Titolo originale dell'opera Dobro jutro. Traduzione dallo sloveno di Federico M. Rijavec. Illustrazioni di Antonio Larocca.) (Brescia), »La scuola« editrice, (1966). 101 + (I) str. 40

Str. 7: Giovanni Simcich, Prefazione.

Str. 8: G. S[imcich], Nota biografica sull'Autore.

Vsebina: Mughetti per la mamma. Tre uova di Pasqua. Il premio. Il mio primo maggio. Dobro jutro! Caramacco battuto. Dolore sincero. L'altra tasca. Tempo do grano saraceno. La prima lettera.

Un dolore sincero. (Prev. F. M. Rijavec.) – Esploriamo, Brescia, 1. XI. 1966.

Lužiškosrbski

1966

Studnja. Přel. Jurij Młynk. – Protyka, Budyšin, 1966 str. 130–138.

Mać njemandźelskich. [Odlomek iz Samorastnikov.] Přel. Jurij Młynk. – Nowa doba, Budyšin, 21/1967 (16. IX.) – pril. Předźenak 67 str. 6.

Makedonski

1959

Proštavanje. Prev. Mateja Matevski. Jugoslovenska revolucionarna proza, Skopje, 1959 str. 36–53. [cir.]

1964

Momina solza. Prev.? – Naš vesnik, Skopje, 4/1964 (1. IV.) št. 59. [cir.]

1965

Momina solza. Prev. Mateja Matevski. II. izd. Skopje, Kultura, 1965. 104 + (III) str. 80. (Biblioteka »Detska radost«.) [cir.]

1968

Moja p'rvi maj. Prev.? –– Drugarče, Skopje, 6/1968 št. 111 str. 10–11. [cir.]

Nemški

1964

Das erste Handgemenge. Prev. Alfred Buttlar Moscon. – Jugoslawien erzählt. Frankfurt am Main, Fischer Bücherei 1964 str. 80–89.

1966

Wildwüchslinge. Aus Slowenischen von J. Messner. – Jugoslavische Erzähler von Lazarevič bis Andrić. Liepzig, Dietrich'sche Verlagsbuchhandlung 1966, str. 350–399.

1968

Der Brunnen. Prev. Janko Messner. – Le livre slovène, Lj., 5/1968

št. 1 str. 19–23.

Poljski

1962

Bohater (Junak). Tlum. M. Krukowska. – Jugoslowiańskie opowidania wojenne. Warszawa, 1962 str.?

1964

Miłość na urwisku. (Przeł, Bronisław Cirlić.) – Antologia noweli jugoslowianskiej. Warszawa, Czytelnik 1964 str. 378 do 412.

Rusinski

1963

Potolčeni Kramoh. Prel. Ja. R. – Ruske slovo, Ruski Kerestur, 19/1963 (13. XII.) št. 51.

Visša matematika. Prel. Ja. R. – Pionirska zagradka, Ruski Kerestur, 19/1964 št. 4 str. 10–11.

Slovaški

1968

Konvalinky. (Preložila Františka Častvenová. Ilustr. Milan Bizovičar). Báčský Petrovec, Obzor 1968. (18) str. 40 (Kol. Edicia »Včielka«).

Srbskohrvatski

1957

Stari grad. Prev. Ladislav Žimbrek. – Suvremena jugoslavenska novela. Zagreb, Sloga 1957 str. 87–110.

1960

Vidačka. Prev.? – Narodna armija, Beograd, 15/1960 (12. II.) št. 1071.

1963

Djurdjice. Prir. Mara Zuber. (Prev. Hijacint Petris. Ilustr. Z. Sulentić.) Zagreb, Školska knjiga 1963. 76 str. M. 8 (S sl.) (Dobra knjiga. Lektira za V razred osnovne škole.)

Nagrada i druge pripovetke. – France Bevk: Črna braća. (Prev.

Djuza Radović i Emilija Jurišić). Beograd, Prosveta (1963). 173 + (II) str 80. (Biblioteka »Prosveta« I/9) [cir.]

Iz vsebine: nagrad. Dobro jutro. Bol. Levi džep.

1964

Doberdob. (prev. sa slovenačkog Dora Pilković Maksimović.) 3. izd. Beograd, Savremena administracija 1964. 398 str. 80 (Knjiga za svakoga. Omiljeni pisci, 27.)

Djurdjevak. (Prev. Djuza Radivić. Prir. Muris Idrizović.) Sarajevo, Svjetlost 1964. 102 + (II) str. M. 80. (Školska lektira, 23.)

Vsebina: Djurdjevak. Tri uskršnja poklona. Nagrada. Prvi maj. Viša matematika. Dobro jutro. »Potolčeni kramoh«. Bol. Levi džep. Prvo pismo. Eljdovo strnište.

Samonikli. (Prev. Djuza Radović.) Beograd, Rad 1964. 118 + (II) str. 80. (Biblioteka Reč i misao V/115).

Vsebina: Samonikli. Boj na proždrljivcu. Djurdjevak. Nagrada. Viša matematika. Prvo pismo. Eljdino strnište. – Djuza Radović: Prežihov Voranc.

»Potolčeni kramoh«. (Prev. Djuza Radović.) Prir.: Juraj Marek /S sl./. – Male novine, Sarajevo, 9/1964 (28. IX.) št. 427.

1965

Djurdjice. (Prev. Hijacint Petris.) 4. izd. Zagreb, Školska knjiga, 1965. 76 + (III) str. 80. (Dobra knjiga. Lektira za V razred osnovne škole.)

Vsebina: Oton Župančič: Razgovor s Vorancem i o Vorancu. – Djurdjice. Tri pisanice. Nagrada. Prvi maj. Viša matematika. Dobro jutro. Prebijeni malik. Bol. Lijevi džep. Prvo pismo. Heljdino strnište.

Nagrada i druge pripovetke. (Pre. Djuza Radović.) – France Bevk: Crna braća. (Prev. Emilija Jurišić.) Beograd, Prosveta (1965). 173 + (II) str. 80. (Biblioteka »Prosveta«, 9.) /cir./

Iz vsebine: Nagrada. Dobro jutro. Bol. Levi džep. – Svetlana Velmar–Janković: Prežihov Voranc.

1966

Djurdjevak. Sa slovenačkog prev. Djuza Radović. Prir. Muris Idruzović. Sarajevo, Svjetlost, 1966. 102 + (II) str. 80. (Školska lektira.)

Vsebina: Djurdjevak. Tri uskršnja poklona. Prvi maj. Viša matematika. Dobro jutro. »Potolčeni kramoh«. Bol. Levi džep. Prvo pismo. Eljdovno strnište. – Muris Idrizović: Vračanje u doba djetinjstva.

Izabrana dela. (Za štampu prir. Milorad Živančević.) Beograd, Narodna knjiga, 1966, 368 str. 80 (Jugoslovenski klasici.) /cir./

Vsebina: M. Živančević, Prežihov Voranc. – Crtice: Djurdjevak. Tri uskršnja poklona. Nagrada. Prvi maj. Viša matematika. Dobro jutro. Potolčeni kramoh. Bol. Levi džep. Prvo pismo. Eljdovno strnište. – Pripovetke: Boj na proždrljivcu. Rudonja i Jelonja. Bunar. Ljubav na odrtini. Oproštaj grehova. Samonikli. – Odlomci iz romana: Doberdob, Požganica, Jamnica, Gosposvetsko polje. – Pisma: Miletu Klopčiču, Franu Ks. Mešku, Ferdu Kozaku, Cirilu Vidmaru, Ivanu Levaru. Majci, bratu Avgustu i njegovoj ženi. Nižoj državni gimnaziji. Antunu Svetini, Klubu koruških Slovenaca. – Sečanja savremenika: Janko Kotnik: Četiri susreta sa Prežihovim Vorancem. Vinko Möderndorfer: Pabirci iz susreta. Joža Vilfan: Nekoliko sećanja. Zdenka Kidrič: Sećanja na Lovra Kuhara-Prežihova Voranca. Juš Kozak: Susreti sa Prežihovim Vorancem. Anton Ingolič: Poslednja poseta Prežihovu Vorancu. – Hronologija. – Rečnik.

Jamnica. (Prev. sa slovenačkog Martin Matković.) Sarajevo, Svjetlost, 1966. 456 str. 80 (Biblioteka Jugoslovenski romani.)

Nagrada i druge pripovetke. (Prev. Djuza Radović.) – France Bevk: Crna braća. (Prev. Emilija Jurišić.) Beograd, Prosveta, 1966. 172 + (IV) str. 80 (Biblioteka »Prosveta«, I, 9.) /cir./

Iz vsebine: Nagrada. Dobro jutro. Bol. Levi džep. – Svetlana Velmar-Janković: Prežihov Voranc.

Vladimir Nazor: Veli Jože. – Prežihov Voranc: Djurdjevak. (Prev. Djuza Radović.) Beograd, Prosveta (1966) 178 + (II) str. 80 (Biblioteka »Prosveta«, II/34.) /cir./

Iz vsebine: Djurdjevak. Tri uskršnja poklona. Nagrada. Prvi maj. Viša matematika. Dobro jutro. »Potolčeni kramoh«. Bol. Levi džep. Prvo pismo. Eljdovno strnište.

Vladimir Nazor: Knjiga za djecu. (– Prežihov Voranc: Djurdjevak i druge priče. Prev. Djuza Radović.) Beograd, Mlado pokolenje 1966.

208 str. 80 (Lektira za V razred osnovne škole.)

Iz vsebine: Djurdjevak. Tri uskršnja poklona. Nagrada. Prvi maj. Dobro jutro. »Potolčeni kramoh«. Bol. Levi džep. Prvo pismo. Heljdovo strnište. – Tode Čolak: Pogovor.

Lijevi džep. Prev. Milivoj Slaviček. – Dvadeset godina jugoslavenske proze, III. Zagreb, Naprijed 1946–1966 str.257–263.

Iz Samoniklih. Ljubav na brazdama. Prev. Josip Bratulić. – 100 djela književnosti jugoslavenskih naroda. Zagreb, Stvarnost 1966, str. 327–330.

Iz Jamnice. Prev. Josip Bratulić. – 100 djela književnosti jugoslavenskih naroda. Zagreb, Stvarnost 1966, str. 331 do 334.

1967

S. Kosovel. – P. Voranc. Studija i izbor: Alek Vukadinović. (Prev. Dejan Poznanović i Gojko Janjušević. – Izbor iz poezije S. Kosovela. Djuza Radović, Niko Berus, Dora Pilković-Maksimović i Martin Matković – izbor iz proze P. Voranca.) Beograd, Jugoslavija (1967). 140 str. 80. /cir./ (Književnost u školi, 5.)

Iz vsebine: Djurdjevak. Tri uskršnja poklona. Samonikli. Boj na proždrljivcu. (Prev. Djuza Radović.) Doberdob (Odlomek.) (Prev. Dora Pilković-Maksimović.) Požganica (Odlomek.) (Prev. Niko Berus.) Jamnica (Odlomek.) (Prev. Martin Matković.) – Damjan Moračić: Bibliografska gradja o Prežihovu Vorancu.

1968

Djurdjevak, (Prev. D. Pavlović i U. Krstić. Ilustr. M. Bizovičar.) Beograd, Vuk Karadžić – Skopje, Makedonska knjiga – Lj., Mladinska knjiga – Zagreb, Naša djeca, 1968. (18) str. 40.

Djurdjice, Zagreb, Naša djeca – Lj., Mladinska knjiga. – Beograd, Vuk Karadžić - Skopje, Makedonska knjiga 1968. (16) str. 40.

Djurdjice. Prev. Hijacint Petris. V.izd. Zagreb, Školska knjiga 1968. 76 + (III) str. 80 (Kol. Dobra knjiga – lektira za V razred osnovne škole.)

Vladimir Nazor: Knjiga za djecu. – Prežihov Voranc: Djurdjevak i druge priče. (Prev. Djuza Radović.) Beograd, Mlado pokolenje 1968. 200 str. M. 80 (Kol. Lektira za V razred osnovne škole. 14.) /cir./

Iz vsebine: Djurdjevak. Tri uskršnja poklona. Nagrada. Prvi maj.

Viša matematika. Dobro jutro. »Potolčeni kramoh«. Bol. Levi džep. Prvo pismo. Eljdovo strnište.

Samonikli. Prev. Djuza Radović. Beograd, Prosveta (1968). 236 + (II) str. 80. (Biblioteka »Prosveta«, 205.) /cir./

Vsebina: Josip Vidmar, Predgovor prvom izdanju (Prev. Dora Pilković-Maksimović.) – Boj na proždrljivcu. Rudonja i Jelonja. Bunar. Ljubav na odrtini. Put do klupe. Prvi sukob. Oproštaj grehova. Samonikli. – Rečnik manje poznatih reči. Bojan Štih: O piscu i njegovom delu. (Prev. Roksanda Njeguš.) Hronologija.

Otac. Prev.? – Modra lasta, Zagreb, 15/1968 št. 8 str. 18–19.

1969

Vladimir Nazor: Veli Jože. – Prežihov Voranc: Djurdjevak. (Prev. Djuza Radović.) Beograd, Prosveta (1969) 178 + (II) str. 80 (Biblioteka Prosveta, II, 34.)

Iz vsebine: Djurdjevak. Tri uskršnja poklona. Nagrada. Prvi maj. Viša matematika. Dobro jutro. »Potolčeni kramoh«. Bol. Levi džep. Prvo pismo. Eljdovno strnište. – Djuza Radović: Propratna reč o pripovetkama u ovoj knjizi i o njihovom piscu.

Djurdjice. Prev. Hijacint Petris. 6.izd. Zagreb, Školska knjiga 1969. 80 str. 80. (Dobra knjiga. Lektira za V razred osnovne škole.)

Vsebina: O. Župančič, Razgovor s Vorancem i o Vorancu. – Djurdjice. Tri pisanke. Nagrada. Prvi maj. Viša matematika. Dobro jutro. Prebijeni Malik. Bol. Lijevi džep. Prvo pismo. Heljdino strnište.

Nagrada i druge pripovetke. Prev. Djuza Radović.) – France Bevk: Crna braća. (Prev. Emilija Jurišić.) Beograd, Prosveta (1969). 172 + (IV) str. 80. (Biblioteka Prosveta, I/9.) /cir./

Iz vsebine: Nagrada. Dobro jutro. Bol. Levi džep. – Svetlana Velmar-Janković: PrežihovVoranc.

1970

Iz Samoniklih. Ljubav na brazdama. Prev. Josip Bratulić. – 100 djela književnosti jugoslavenskih naroda, 4. izd. Zagreb, Stvarnost 1970, str. 327–330.

Iz Jamnice (Odlomek). Prev. Josip Bratulić. – 100 djela književnosti jugoslavenskih naroda, 4. izd. Zagreb, Stvarnost 1970, str. 331 do 334.

Španski
1966

Lagrimitas. Traducción de Federico Mirko Rijavec. – Rodna gruda, Lj., 13/1966 str. 33–34.

Dobro jutro. [Prev. F. M. Rijavec?]. – Rodna gruda, Lj., 13/1966 str. 98–99.

Turški
1965

Çigdem. (Çeviren: Sükrü Ramo. Resimleri çizen: Aço Çvetkovski.) Üsküp, Nova Makedoniya, Detska radost, 1965. 88 str. 80 (»Sevinç«, kitaplari. Seri II, kitap 5.)

Vsebina: Çigdem. Üç paskali hediyesi. Ödül. Bir. Mayis. Yüksek matematik. Gün aydin. Kambur Kramoh. Aak. Sol cep. Ilk mektup. Burçak tarlasi.

KF. Št. 1. 8. 2. 1984. Str. 2.

Zanimanje slovenskih izseljencev v ZDA za dela Prežihovega Voranca

Tone Sušnik

Doma Prežih vse do Boja na požiralniku v bistvu ni bil kaj prida znan kot pisatelj in so Povesti (1925) šle domala neopazno mimo uradnih recenzentov. Nanj si postajali pozorni le marksistični kritiki, kot sta bila Teply in Bratko Kreft, zbrani predvsem v Cankarjevi družbi. Zgodaj pa se je srečal s Prežihovim delom ameriški pisatelj slovenskega rodu Louis Adamič. Že leta 1923 je prevedel v angleščino Prežihovo novelo Borba, objavljeno v Ljubljanskem zvonu leta 1921. Prevod je izšel v ameriški reviji The Living Age pod naslovom Land Hunger. Adamič ga je tudi kratko označil. Novela je nato izšla še v mladinskem listu Juvenil (1926). Verjetno je elementaren boj za hrano pri preprostih ljudeh in njihova želja po zemlji in lastnini odločilno vplivala na to, da je Adamič novelo prevedel. Stike Prežiha z Louisom Adamičem je podrobneje obdelal Drago Druškovič v opombah k 10. zvezku zbranih del v referatu na simpoziju na ljubljanski univerzi 1981. leta.

Znano je, da se je Prežih zanimal za izseljence, še posebej pri svojem delu pri Rdeči pomoči. V ta namen se je še posebej povezal z Adamičem in tako ni naključje, da je sodeloval pri časniku ameriških Slovencev Naprej, ki je izhajal v Clevelandu, sodeloval pa je tudi v Glasu izseljencev.

V zadnjih letih se je zanimanje za Prežihova dela med ameriškimi Slovenci obnovilo. Zasluge za to ima Mariborčanka dr. Irma Ožbalt. Za mladinsko glasilo The Voice of Youth, ki ga izdaja Slovenska narodna podporna jednota, prevaja črtice Solzic. Junija 1980 je objavila prvi prevod, črtico Solzice (Tear–Drops) s čedno

predstavitvijo pisatelja mladim bralcem. Za tem pa je že objavila naslednje črtice: Ajdovo strnišče (Stubble Fields in Purple), Levi Devžej (The Left Pocket); medtem je izšla že tudi Nagrada. Dr. Ožbaltova želi izdati tudi celotno zbirko Solzice v knjižni obliki; seveda bo treba najti založnika.

Za svoje študente – sloveniste na montrealski univerzi v Kanadi pa je dr. Irma Ožbalt pripravila dvojezično edicijo Prežihove novele Samorastniki (The Self–Sown) v angleščini in slovenščini. Za uvod je napisala obsežno spremno besedo o Prežihu in Samorastnikih, namenjeno študentom. Knjigo je izdala založba Prometej v New Oreleansu (ZDA). Taka bilingualna izdaja ni dobrodošla le za slušatelje sloveniste, temveč tudi za mladi rod izseljencev, za ohranjanje jezikovnih in kulturnih stikov z domovino prednikov. Ta knjiga je, kolikor mi je znano, prva knjiga Prežihovega Voranca v angleškem jeziku.

V glasilu prosveta, ki ga tudi izdaja Slovenska narodna podorna jednota v Shore Drive-u (Illinois, ZDA), je objavila za devetdesetletnico Prežihovega rojstva lep članek z naslovom Prežihov Voranc, pisatelj in borec Zdenka Mihelich, Mariborčanka po rodu, ki je prav na ravenski gimnaziji začela svojo profesorsko pot.

Te vrstice so le kratka informacija o tem, kako se Prežihovo delo širi med našimi izseljenci v ZDA in Kanadi.

KF. Št. 1. 8. 2. 1984. Str. 44–46.

Koroška osrednja knjižnica dr. Franc Sušnik Ravne na Koroškem: **Knjige in prispevki ob 90–letnici rojstva Prežihovega Voranca**

Marija Suhodolčan

Knjige in prevodi

Lovro Kuhar – Prežihov Voranc:Zbrano delo. Knjiga 10. Politični spisi; Ocene leposlovnih del; Dodatek. Uredil in opombe napisal Drago Druškovič – Ljubljana, Državna založba Slovenije 1983. 605 str.

Prežihov Voranc: Odrinjeni. – Uredil, odbral in uvodno besedo napisal Drago Druškovič – Celovec, Založba Drava 1983. 356 str.

Vsebina: Prežihova dela, v katerih pisatelj obravnava svoje stike s Koroško in njenimi ljudmi.

Prežihov Voranc: Samorastniki. Koroške povesti. Spremno besedo in opombe napisala Marja Boršnik – 3. natis. – Ljubljana, Mladinska knjiga 1983. 221 str. (Knjižnica Kondor. 14.)

Prežihov Voranc: The Self–sown. Bilingual edition of a Slovene classic. Translated and introduced by Irma M. Ožbalt. – New Orleans, Prometej 1983. 111 str.

Prevod dela: Samorastniki.

Prežihov Voranc: Die Brandalm. Roman aus den Umsturztagen. Aus dem Slowenischen von Anton Svetina und PeterWieser. – Klagenfurt, Trieste, Drava Ferlag und Editioriale stampa Triestina 1983. 472 str.

Prevod dela: Požganica.

Prežihov Voranc: Wildwüchslinge. Aus dem Slowenischen von Janko Messner. – Klagenfurt, Trieste, Drava Ferlag und Editioriale stampa Triestina 1983. 260 str.

Prevod dela: Samorastniki.

Prežihov Voranc: Boj na proždrljivcu. Samonikli. Ljubav na odoru. – preveo i priredio Josip Osti. – Sarajevo, »Veselin Masleša« 1983. 170 str. (Lektira.)

Str. 5–25: Josip Osti: Kruh, ljubav i smrt u novelama Prežihova Voranca, str. 143–167: Izbor i kritika, str.: 169–170: Iz bibliografije, literatura.

Prevod del: Boj na požiravniku. Samorastniki. Ljubezen na odoru.

Knjige o Prežihovem Vorancu

Brenk Kristina: Kruh upanja. Spomini na Prežiha. – Ljubljana, Založba Borec 1982. 168 str.

Str. 155–158: Drago Druškovič: Spremna beseda.

Druškovič Drago: Prežihov Voranc. – Besedilo napisal in slike izbral Drago Druškovič. – Ljubljana, Mladinska knjiga 1983. 48 str. (Obrazi.)

Pleterski Janko – Drago Druškovič: Der ungleiche Grenzstreit. Zwei Essays zu Prežihov Voranc und seiner Zeit. Klagenfurt, Trieste, Drava Ferlag und Editioriale stampa Triestina 1983.

Prevod dveh esejev. Janko Pleterski: Neenaki mejni prepir. – Drago Druškovič: Opombe k nekemu romanu.

Pogačnik Jože: Samonikli Prežihova Voranca. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva 1982. 111str. (Portret književnog dela. 6.)

Prevod dela: Samorastniki Prežihovega Voranca.

Prežihov album. Uredil Tone Sušnik. Za tisk pripravila Jože Koruza in Jože Stabej. Ljubljana, Založba Borec 1983. 264 str.

Vsebina: Uvodna beseda. – Na pot. –Rod. – Od rojstva do prve svetovne vojne. – Literarno ustvarjanje (1909–1919). – Politično delovanje (1919–1930). – Literarno ustvarjanje (1919–1930). – Borba na tujih tleh (1930–1939). – Od ilegalne vrnitve do okupacije (1939–1941). – Okupacija. – 1. Osvobodilna fronta (1941–1943). – 2. Trnova pot skozi zapore (1943–1945). – Literarno ustvarjanje (1930–1941).

– Zopet doma (1945–1950). – Literarno ustvarjanje zadnjih let. – Bolezen in smrt. – Čuvarji spomina. – Samostojni tiski. – Prevodi Prežihovih del. – Ilustracije Prežihovih del. – Prežihova dela na odrskih deskah, v filmski upodobitvi in na televiziji (Miroslav Osojnik). – Dolg dežele Vorancu (Miroslav Osojnik). – Opombe. – Seznam literature, uporabljene za opombe.

Sušnik Tone: Po Prežihovih Kotljah. Dopolnjena izdaja. – Ravne na Koroškem, Kulturna skupnost 1983. 51 str.

Prispevki, prebrani na spominskem srečanju ob 90–letnici rojstva Prežihovega Voranca, bodo izšli v knjigi pod naslovom:

Odmev živega človeka in krajine. Publikacijo so uredili Andrej Logar, Janez Mrdavšič, Miroslav Osojnik in Silva Sešel. Glavni in odgovorni urednik: Janez Mrdavšič. Oprema: Peter Gladež in Jožko Fras. Izdajateljica: Koroška osrednja knjižnica dr. Franc Sušnik in Kulturna skupnost Ravne na Koroškem, 1984.

Vsebina: Uvodna beseda. – Pozdravi, želje, zahvala. Pozdravni govor Andreja Logarja, predsednika kulturne skupnosti Ravne na Koroškem. – Pionirji osnovne šole Prežihov Voranc Ravne na Koroškem pozdravljajo spominsko srečanje. – Brzojavka varvarinske knjižnice Koroški osrednji knjižnici. – Uvodna govora. Franc Šetinc: Prežihov Voranc vedno nov in svež. – Josip Košuta: Prežih politik–pisatelj.

Prežih politik. Drago Druškovič: Vrzeli in dileme v političnem življenjepisu Lovra Kuharja – Prežihovega Voranca. – Lidija Šentjurc: Pripomba ob prispevku o vrzelih in dilemah v političnem življenjepisu, prebranem na spominskem srečanju ob devetdesetletnici Prežihovega rojstva, Ravne na Koroškem, 21. oktobra 1983. –

Tone Sušnik: Razmišljanja o Kuharju politiku. – O Prežihovem literarnem delu. Janez Mrdavšič: Prežihovi pogledi na otroštvo in mladost in odraz teh naziranj v nekaterih njegovih delih. – Helga Glušič: O začetkih Prežihovega ustvarjanja. – Jože Koruza: Komično v Prežihovih romanih. – Franc Zadravec: Prežihova in Kranjčeva groteska. – Jože Pogačnik: Ljubezen na odoru (interpretacija). – Marija Makarovič: Motiv steljeraje v Prežihovem romanu Jamnica. – Janko Messner: Pred drugo izdajo nemškega prevoda Samo-

rastnikov. – Prežihov jezik in slog. Alenka Šivic–Dular: O osebnih imenih in priimkih v Požganici Prežihovega Voranca. – Marija Kolar: Komparacija v Prežihovi novelistiki. – Podelitev Prežihovih plaket. –Andrej Logar: Zaključna beseda.

Prispevki o Prežihovem Vorancu v časopisju in drugem tisku

Bernik France: Prežihova proza na temo druge svetovne vojne. – Slavistična revija 1983 št. 1 str. 1–8.

Bohanec Franček: Vorančeva jamniška soseska. –Franček Bohanec: Živa stvarnost. Maribor, 1983 str. 212–217.

Brenk Kristina: Kako so nastale Solzice. Ob devetdesetletnici Prežihovega Voranca (1893–1983). – Kurirček 1983 št. 9 str. 10–11.

Brenk Kristina: Kruh upanja. Pričevanja o pisatelju Prežihu. – Slovenski koledar 1983 str. 206–208

Brenk Kristina, Kruh upanja. – Borec 1983 št. 5 str. 383–384.
Poročilo Dušana Voglarja.

Brenk Kristina, Kruh upanja. Spomin na Prežihovega Voranca. – Večer 1. VIII. 1983 št. 175 str. 5.

Brenk Kristina, Kruh upanja. Spomini na Prežiha – Teleks 1983 št. 8 str. 9.
Poročilo Dušana Željeznova.

Brenk Kristina: Rojen pod svetlo zvezdo. – Dnevnik 6. VIII. 1983 št. 211 str. 9. Portret.
Odlomek iz knjige spominov na Prežihovega Voranca »Kruh upanja«.

Cekić Spasoje: Trpel je, ker je ljubil svoj narod. – Koroški fužinar št. 3 str. 10.

Nagradni natečaj v železarni Ravne »Kaj mi pomeni Voranc«?

Čertov Jožica: Ob slovenskem kulturnem prazniku. – Slovenski vestnik 11. II. 1983 št. 6 str. 3.

Druškovič Drago: Lovro Kuhar–Prežihov Voranc in Louis Adamič. – Louis Adamič. Simpozij. Ljubljana, 1982 str. 301–311.

Druškovič Drago: Nekaj vprašanj in spoznanj. Ob Prežihovi devetdesetletnici. – Naši razgledi 23. XII. 1983 št. 24 str. 715–716.

Druškovič Drago: Ob devetdesetletnici rojstva Prežihovega Voranca. – Vestnik koroških partizanov 1983 št. 3–4 str. 124–130.

Druškovič Drago: Pod začasnim in drugimi vodstvi. Odgovorna politična in vztrajna pisateljska pot Lovra Kuharja–Prežihovega Voranca. – Delo 27. X. 1983 št. 250 str. 10.

Druškovič Drago: »Prežih je bil nenehno zavzet za Koroško.« Drago Druškovič o Prežihovem odnosu do Koroške in o »Požganici«. – Slovenski vestnik 9. XII. 1983 št. 49 str. 6.

Druškovič Drago, Prežihov Voranc. – Knjiga 1983 št. 6 str. 381–382.

Poročilo o publikaciji, ki je izšla v zbirki Obrazi.

Druškovič Drago: Vrzeli in dileme v političnem življenjepisu Lovra Kuharja–Prežiho-vega Voranca. – Sodobnost 1983 št. 12 str. 1152–1165.

Prispevek je avtor prebral na oktobrskem posvetu na Ravnah na Koroškem (1983).

Golob Berta: Lovro Kuhar–Prežihov Voranc. – Mladi rod (Celo-

vec) 1983 št. 5–6 str. 86. Portret.

Goričar Barbara: »Samorastniki« na celovškem odru. – Delo 9. XII. 1983 št. 284 str. 20. Podpis: B. G.
Predstava KUD Prežihov Voranc z Raven na Koroškem.

Horvat Jože: Obsežen izbor iz velikega opusa. Državna založba predstavila Potrčeva Izbrana dela in 10. knjigo Prežihovega Zbranega dela. – Delo 22. VI. 1983 št. 143 str. 6. Podpis: J. H.

Hudl Anita: Koncert KPPZ v Pliberku. – Slovenski vestnik 9. XII. 1983 št. 49 str. 4. Koncert Koroškega partizanskega pevskega zbora iz Celovca s Prežihovimi literarnimi vložki ob 90–letnici rojstva Prežihovega Voranca.
I. Ž.: V sebi je nosil slovenskega človeka. – Delavska enotnost 27. X. 1983 št. 42 str. 9.

Ilić Ratomir: Voranc živi v nas vseh. – Koroški fužinar 1983 št. 3 str. 5–6.
Nagradni natečaj Železarne Ravne »Kaj mi pomeni Voranc«?

Ivič Tomislav: Bratski večeri. Vorančevi dnevi '83. – Večer 21. IV. 1983 št. 93 str. 9.

Ivič Tomislav: Iz Prežiha k Prežihu. Zares podrobna osvetlitev Prežihovega literarnega ustvarjanja. Spominsko srečanje ob 90–letnici Prežihovega Voranca je dalo vrsto novih pogledov in ugotovitev na njegovo literarno ustvarjanje. – Večer 27. X. 1983 št. 250 st. 5.

Ivič Tomislav: Konec slavnosti. – Večer 24. X. 1983 št. 247 str. 2.
Na Ravnah se je končala osrednja republiška prireditev ob 90–letnici rojstva Prežihovega Voranca.

Ivič Tomislav: Kviz o Prežihu. – Večer 3. III. 1983 št. 51 str. 9 in

23. III. 1983 št. 68 str. 9. Sklepna področna prireditev bo na Ravnah, regijsko tekmovanje pa v družbenem domu na Prevaljah.

Ivič Tomislav: Mladi ga dobro poznajo. Prireditve ob 90–letnici rojstva Prežihovega Voranca. – Večer 29. III. 1983 št. 73 str. 9.

Ivič Tomislav: Ne le podoba koroške krajine. Franc Šetinc na Prežihovem spominskem srečanju. – Večer 22. X. 1983 št. 246 str. 1.

Ivič Tomislav: Poudarek literarnemu ustvarjanju. 90–letnico rojstva Prežihovega Vo-ranca bodo dostojno proslavili. – Večer 20. IX. 1983 št. 218 str. 6. Ilustr.

Ivič Tomislav: Prežihova ustvarjalnost. Spominsko srečanje ob 90–letnici Prežihovega rojstva na Ravnah. Zbrali so se naši najbolj znani poznavalci literarnega ustvarjanja. – Večer 22. X. 1983 št. 246 str. 2.

Ivič Tomislav: Strokovno srečanje. Letos jeseni bodo na Ravnah dostojno proslavili 90–letnico rojstva Prežihovega Voranca. – Večer 14. VII. 1983 št. 161 str. 5.

Ivič Tomislav: Vorančevi dnevi v Ljubljani. – Večer 20. IV. 1983 št. 92 str. 9. Klub koroških študentov bo ob svoji 30–letnici pripravil pester kulturni program.

Ivič Tomislav: Vorančevi kulturni dnevi. – Večer 12. I. 1983 št. 8 str. 9.

Ivič Tomislav: Življenje in delo. Pričelo se je Prežihovo spominsko srečanje. Na Ravnah na Koroškem so predstavili Prežihov album. – Večer 21. X. 1983 št. 245 str. 2.

Jakopič Bogo: Prizadete osebe v Prežihovem delu. – Jezik in slovstvo 1982–1983 št. 7– 8 str. 249–253.

Jaš Silvo: Njegov lik bo živel večno. – Koroški fužinar 1983 št. 3 str. 11.

Nagradni natečaj železarne Ravne »Kaj mi pomeni Voranc«.

Kaj mi pomeni Voranc? – Koroški fužinar 1983 št. 3 str. 4.

Nagradni natečaj železarne Ravne.

Sodelovali so: Rudi Mlinar, Ratomir Ilič, Danica Kristan, Saša Meško, Edvard Šisernik, Marjan Peklar, Jože Škorjanc, Marta Vrenčur, S. Cekič, Viktor Levovnik, Ivanka Založnik in Silvo Jaš.

Kaj mi pomeni Prežihov Voranc? – Kulturni poročevalec 1983 št. 56 str. 20.

V železarni Ravne razpis za pisanje črtic na temo »Kaj mi pomeni Prežihov Voranc«?

Kašelj Lovro: Boriti se, pa čeprav ubog in sam, vesoljni krivici navkljub. – Naš tednik (Celovec) I. XII. 1983 št. 48 str. 6.

Knjižna bera ob 90–letnici Prežihovega Voranca. – Slovenski vestnik 9. XII. 1983 št. 49 str. 6.

Prežihov Voranc: Zbrano delo. 10. knjiga; Prežihov album; Prežihov Voranc: Odrinjeni; Kristina Brenk: Kruh upanja; Drago Druškovič: Prežihov Voranc; Tone Sušnik: Po Prežihovih Kotljah.

Kolar Marjan: 90–letnica Prežihovega Voranca. – Informativni fužinar 1983 št. 8 str. 20.

Koruza Jože: Prežihov Voranc in ljudska pesem. – Jezik in slovstvo 1982–1983 št. 7–8 str. 265–272.

Košuta Josip: Ob 90–letnici rojstva Prežihovega Voranca. – Koroški fužinar 1983 št. 3 str. 5–6. Ilustr.

Kristan Danica: Rada bi ga poslušala. – Koroški fužinar 1983 št. 3 str. 6.

Nagradni natečaj železarne Ravne »Kaj mi pomeni Voranc«?

Brenk Kristina, Kruh upanja. Spomin na Prežihovega Voranca. – Večer 1. VIII. 1983 št.175 str. 5.

Lesar Ladislav: Novi kralj Matjaž pod Uršljo. Zapis ob triinosemdesetletnici Marije Kuhar–Prežihinje in devetdesetletnici rojstva velikega pisatelja. – Nedeljski dnevnik 30.1. 1983 št. 28 str. 14. Ilustr.

Levovnik Viktor: Voranc je Koroška. – Koroški fužinar 1983 št. 3 str. 10.
Nagradni natečaj železarne Ravne »Kaj mi pomeni Voranc«?

Logar Andrej: Ob 90–letnici rojstva Prežihovega Voranca. – Koroški fužinar 1983 št. 3 str. 2. Ilustr.

Lovro Kuhar–Prežihov Voranc, Zbrano delo X. – Knjiga 1983 št. 8–9 str. 467.

Messner Janko: Beseda o Prežihu na celovški prireditvi ob kulturnem prazniku. – Slovenski vestnik 11. II. 1983 št. 6 str. 3.

Meško Saša: Voranc živi v besedi. – Koroški fužinar 1983 št. 3 str. 6.
Nagradni natečaj železarne Ravne »Kaj mi pomeni Voranc«?

Mevlja Dušan: Tak, kakršen je bil v knjigah: širok, iskren, možat...! Ob 90–letnici rojstva Prežihovega Voranca–Lovra Kuharja. – TV–15 4. VIII. 1983 št. 31 str. 6.

Hisja Boris: Prežihov Voranc in mi. – Vestnik koroških partizanov 1983 št. 3–4 str. 130–133. Portret.

Mlinar Rudi: Voranc. – Koroški fužinar 1983 št. 3 str. 4–5.
Nagradni natečaj železarne Ravne »Kaj mi pomeni Voranc«?

Mrdavšič Janez: Odmevi Prežihove devetdesetletnice v bratskih občinah. (Dnevniški zapisi). – Koroški fužinar 1983 št. 3 str. 3–4.

Mrdavšič Janez: Odločilna mlada leta. Otroštvo in mladost Lovra Kuharja–Prežihovega Voranca, njegovi pogledi nanju in odsev teh pogledov v nekaterih njegovih delih. – Naši razgledi 23. XII. 1983 št. 24 str. 714–715.
Ob devetdesetletnici rojstva Prežihovega Voranca.

Mrdavšič Janez: Srečanje s Prežihom. – Koroški fužinar 1983 št. 1 str. 3–4. Ilustr.

Nagrade za »Pasjo pot«. – Antena 1983 št. 45 str. 26. Ilustr.

Nagradni natečaj za literarne prispevke na temo »Kaj mi pomeni Prežihov Voranc«? – Informativni fužinar 1983 št. 2 str. 23.

Novo v knjigarnah. Zbrano delo slovenskih pesnikov in pisateljev: Lovro Kuhar–Prežihov Voranc, 10. knjiga. – Dnevnik 8. X. 1983 št. 274 str. 12.

Ob 90–letnici rojstva Prežihovega Voranca bodo številne prireditve. – Slovenski vestnik 21. I. 1983 št. 3 str. 5.

Osojnik Miroslav: Prežihova dela na odrskih deskah, v filmski uprizoritvi in na televiziji. – Koroški fužinar 1983 št. 1 str. 4–7.

»Pasja pot« v Plovdivu. – Stop 22. IX. 1983 št. 38 str. 17. Ilustr.
TV–drama po Vorančevi pripovedi na mednarodnem festivalu v Bolgariji.

Peklar Marjan: V njegovem srcu je bila Koroška. – Koroški fužinar 1983 št. 3. str. 7–8.
Nagradni natečaj železarne Ravne »Kaj mi pomeni Prežihov Vo-

ranc«?

Pešut Petar S.: Prežihov Voranc – proletarski mladinski pisatelj. – Otrok in knjiga. 17. Maribor, 1983 str. 24–28.

Petek Miro: Voranc bi še veliko napisal. Utrinki iz spominov Marije Kuhar–Prežihinje. – Večer 8. VIII. št. 181 str. 3. Portret.

Pisateljeva politična beseda. Ob 10. knjigi Prežihovega Zbranega dela. – Dnevnik 30. VI. 1983 št. 176 sta:. 5.

Pogačnik Bogdan: »Kruh upanja« ali velika, lepa solza. Pri založbi Borec so izšli spomini na Prežiha, ki jih je napisala Kristina Brenkova. – Delo 17. II. 1983 št. 39 str. 8.

Pogačnik Bogdan: Po sledovih pisateljevih likov. Popotna srečanja s sorodniki in znanci Prežihovega Voranca, ki se je rodil pred 90 leti. – Delo 21. IV. 1983 št. 93 str. 9. Ilustr.

Pogačnik Jože: Kako so narejeni Prežihovi Samorastniki. – Jezik in slovstvo 1982– 1983 št. 7–8 str. 279–284.

Potočnik Mojca: X. knjiga Prežihovih Zbranih del. – Informativni fužinar 1983 št. 12 str. 24. (Po Knjigi '83).

Potočnik Mojca: Kulturna kronika. – Informativni fužinar 1983 št. 11 str. 18.
Spominsko srečanje ob 90–letnici rojstva Prežihovega Voranca sta pripravili Koroška osrednja knjižnica in Kulturna skupnost Ravne.

Potočnik Mojca: Nagrade za literarne prispevke o Prežihu. – Informativni fužinar 1983 št. 5 str. 20.

Potočnik Mojca: Prežihov album. – Informativni fužinar 1983 št.

11 str. 19.

Potočnik Mojca: Samorastniki na odru. – Informativni fužinar 1983 št. 11. str. 19.
O predstavi gledališke skupine KUD Prežihov Voranc Ravne.

Potočnik Mojca: Strokovno posvetovanje o Prežihu. – Informativni fužinar 1983 št. 11 str. 19.

Praksa in dopisi. Ob 90–letnici rojstva Lovra Kuharja–Prežihovega Voranca. – Dnevnik 10. VIII. 1983 št. 215 str. 5.
Ponatis iz Enotnosti od 6. aprila 1928.

Praprotnik Ivan: Beseda o Prežihu. – Delo 6. X. 1983 št. 232 str. 8. Podpis: I. P.

Praprotnik Ivan: K Prežihu se bodo vračali rodovi. Spominsko srečanje na Ravnah ob 90–letnici rojstva Lovra Kuharja–Prežihovega Voranca. – Delo 22. X. 1983 št. 246 str. 2.

Praprotnik Ivan: Korošci ob 90–letnici rojstva Prežihovega Voranca. V ravenski občini in drugod po Koroškem pripravljajo za letos vrsto kulturnih prireditev. – Delo 4.1. 1983 št. 1 str. 5. Podpis: I. P.

Praprotnik Ivan: Srečanje v Prežihov spomin. – Delo 21. X. 1983 št. 245 str. 2. Podpis: I. P.

Praprotnik Ivan: Srečanje v spomin Prežihovega Voranca. – Delo 22. X. 1983 št. 246 str. 1. Ilustr. Podpis: I. P.

Praprotnik Ivan: Vorančevi dnevi letos do novembra. Na Ravnah, v Mežiški dolini veliko prireditev povezanih s pisateljevim življenjem in delom. – Delo 21. 1. 1983 št. 16 str. 8.

Praprotnik Ivan: Vorančevo delo in poslanstvo. – Delo 18. X. 1983

št. 242 str. 6.

Rustja D.: Predzadnjič Prežih. – Dolenjski list 21. VII. 1983 št. 29 str. 17.
Ob izidu 10. knjige Zbranih del Prežihovega Voranca.

Prežih v nemščini. – Slovenski Vestnik 9. XII. 1983 št. 49 str. 6.
Požganica (Die Brandalm) in Samorastniki (Wildwüchslinge).

Prežihov Voranc (1893–1950). – Književnost 3. (Srednje izobraževanje). Ljubljana, 1983 str. 129.

Prežihov Voranc. – Slovenski vestnik 9. XII. 1983 št. 49 str. 6. Portret.

Prežihov Voramc, Zbrano delo X. – Knjiga 1983 št. 10 str, 549.

Prežihov Voranc vedno nov in svež. Spominsko srečanje ob 90–letnici Prežihovega rojstva na Ravnah. – Slovenski vestnik 28. X. 1983 št 43 str. 5. Ilustr.

Prežihovi »Samorastniki« v celovškem gledališču. – Slovenski vestnik 16. XII. 1983 št 50. str. 3.
Gostovanje amaterske gledališke skupine KUD Prežihov Voramc z Raven.

Prežihovi Samorastniki v New Orleansu. – Knjiga 1983 št 8–9 str. 500. Self–sown. –

Program proslavljanja Prežihove 90–letni ce. – Koroški fužinar 1983 št. 1 str. 2. Ilustr.

Prvič na Koroškem. »Naš tednik« se je pogovarjal z Zofijo Volčanšek, režiserko »Samorastnikov«. – Naš tednik 1. XII. 1983 št. 48 str. 6.

Radiše. Recital »Punt«. – Slovenski vestnik 23. XII. 1983 št. 51 str. 4.

Koroški partizanski pevski zbor iz Celovca v počastitev 90–letnice rojstva Prežihovega Voranca.

Rotar Franc: Cesta za živo mejo. Obmejna območja pomaga posodabljati tudi naša armada. – Večer 5. IX. 1983 št. 205 str. 3. Ilustr.

Obnovljeno cesto Lipold–Luže v Koprivni bodo poimenovali po pisatelju Prežihovem Vorancu.

Rovšek Jože: Prežih – koroški umetnik in borec za socialne pravice. – Slovenski vestnik 4. II. 1983 št. 5 str. 3.

Samorastniki. – Večer 6. XII. 1983 št. 281 str. 9.

Gostovanje KUD Prežihov Voranc z Raven 8. XII. 1983 v celovškem mestnem gledališču.

»Samorastniki« v celovškem mestnem gledališču. – Naš tednik 15. XII. 1983 št. 50 str. 3. Ilustr.

Sešl Silva: Prežihov album. – Koroški fužinar 1983 št. 3 str. 6.

Slana Miroslav–Miros: Pesem med Peco in Uršljo goro. Vorančevi dnevi 1983. – Dnevnik 15. III. 1983 št. 72 str. 8.

Spomin na Prežiha. – Dnevnik 19. X. 1983 št. 285 str. 4.

Spominsko srečanje ob 90–letnici Prežihovega rojstva. – Slovenski vestnik 14. X. 1983 št 41 str. 3.

Spominsko srečanje ob 90–letnici rojstva Prežihovega Voranca. – Primorski dnevnik 19. X. 1983 št. 245 str. 3.

Šetinc Franc: Bil je zmerom stari Voranc. Odlomek iz slav-

nostnega govora na spominskem srečanju ob devetdesetletnici Prežihovega rojstva. – Dnevnik 22. X. 1983 št. 288 str. 4.

Šetinc Franc: Človek z občutljivimi strunami zaznavanja. Slavnostna beseda na spominskem srečanju ob devetdesetletnici Prežihovega Voranca. – Delo 27. X. 1983 št. 250 str. 7.

Šetinc Franc: Ob 90–letnici rojstva Prežihovega Voranca. – Koroški fužinar 1983 št. 4 str. 3–4. Ilustr.

Šimenc Stanko: Filmski list za učence višjih razredov osnovne šole. Boj na požiralniku. – Vzgoja in izobraževanje 1983 št. 3 str. 50–51.

Šipek Mitja: Pogled za filmske kulise. – Koroški fužinar 1983 št. 1 str. 16–19. O snemanju monodrame Svetneči Gašper po noveli Prežihovega Voranca »Pot na klop«.
O snemanju monodrame »Svetneči Gašper« po noveli Prežihovega Voranca »Pot na klop«.

Šisernik Edvard: Živiš v tistih, ki žanjejo. – Koroški fužinar 1983 št. 3 str. 7.
Nagradni natečaj železarne Ravne »Kaj mi pomeni Voranc?«

Škorjanc Jože: Pesnik koroške zemlje. – Koroški fužinar 1983 št. 3 str. 8.
Nagradni natečaj železarne Ravne »Kaj mi pomeni Voranc«?

Šrimpf Franc: Pisateljevo politično in publicistično delo. Deseta knjiga Zbranega dela Prežihovega Voranca. –
Večer 3. XI. 1983 št. 255 str. 5.

Tamše Jožefa: Naš Voranc. – Koroški fužinar 1983 št. 1 str. 7.

Tominšek Teodor: Šempetrski spomini. – Borec 1983 št. 6–7 str.

387–419. Ilustr. Spomini na Lovra Kuharja–Prežihovega Voranca v šempetrskih zaporih v Ljubljani.

Valtl Mira: Voranc je za nas vseskozi aktualen. – Komunist 28. X. 1983 št. 43 str. 16. Ilustr. Podpis: M. V.

Velik uspeh TV–drame »Pasja pot«. S festivala v Plovdivu. – Večer 4. XI. 1983 št. 256 str. 16.

Na mednarodnem festivalu TV–drame v Plovdivu je jugoslovansko televizijo zastopala drama TV Ljubljana »Pasja pot«, posneta po noveli Prežihovega Voranca »Dvojčka«, Drama je prejela nagradi za glavno vlogo in za najboljšo kamero.

Vorančeva pot. Od Rimskega vrelca do Kotelj. – Rodna gruda 1983 št 8–9 str. 12–13. Ilustr.

Vorančevi dnevi. Februar – april 1983 v občini Ravne na Koroškem. – Kulturni poročevalec 1983 št. 55 str. 87–88.

Vorančevi dnevi na Ravnah. – Primorski dnevnik 23. X. 1983 št. 249 str. 4.

Vorančevi dnevi '83. – Informativni fužinar 1983 št. 3 str. 20.

Vrenčur Marta: Prežiha vidimo v Koroščih.– Koroški fužinar 1983 št. 3 str. 8–9.
Nagradni natečaj železarne Ravne »Kaj mi pomeni Voranc?«

Vrsta prireditev ob 90–letnici Prežihovega Voranca. – Informacije o Sloveniji 1983 št. 1 str. 19.

Vurnik Franc: Živa navzočnost Prežihovega Voranca. Spominsko in strokovno srečanje na Ravnah. – Dnevnik 25. X. 1983 št. 291 str. 5.

Založnik Ivanka: V naših srcih je zapisan s svojimi deli. – Koroški fužinar 1983 št. 3 str. 10–11.

Nagradni natečaj železarne Ravne »Kaj mi pomeni Voranc?«

Žokalj–Jesih Bojana: Iz Prežihovega albuma. – TV–15 24. XI. 1983 št. 47–48 str. 5. Ilustr.

Žokalj–Jesih Bojana: Osebnost in umetnost, ki nam odkriva vedno nove svetove. Devetdesetletnica Prežihovega rojstva. – TV–15 27. X. 1983 št. 43 str. 6. Podpis: B. Ž. J.

VIII

Spomini

Prežihov Voranc z ženo Marijo v Parizu
1937 (Fototeka KPM – Enota Ravne)

KF. Št. 1–3. 26. 2. 1953. Str. 15–16.

Moja srečanja z Vorancem v tujini
Ob tretji obletnici njegove smrti

Ivan Kokal

Zaradi revolucionarne dejavnosti je moral Prežihov Voranc leta 1930 zapustiti družino, svoje zveste jeklarje in brezpravno domovino ter se umakniti v inozemstvo. Težka je bila njegova pot, a obupal ni nikoli, ampak povsod, koder je hodil, je nosil v srcu svoj narod in tudi v tujini delal z vsemi svojimi silami za njegovo lepšo bodočnost.

Čez dve leti je tudi mene zadela ista usoda. Moral sem zbežati pred hlapci kapitalističnega režima in se podati v tuji svet.

Dolga pot po neznanih deželah me je dovedla v Berlin. Po štirinajstdnevnem bivanju v mrzli tujini sem zvedel, da se nahaja v Berlinu Prežihov Voranc. Pa tudi on, ki je prebiral tudi domače časopise, je iz njih izvedel, kaj se je z menoj zgodilo. Ker se je zanimal za rojake, ki so se zatekali pod okrilje Rdeče pomoči, je našel nekoč med njimi tudi moje ime. Tako mi je kurir nekega dne prinesel prav majhen listič, ki ga je napisal Voranc, in me povabil, naj pridem prihodnjo nedeljo na letališče Tempelhof, kjer so se vršile mednarodne letalske tekme in se jih je s svojimi stroji udeležilo več držav. Ob napovedani uri sem prišel k vhodu letališča, kjer sem Voranca kmalu zagledal. Odšla sva v tempelhofski park, ki ima lepe nasade in dovolj skritih kotičkov, da sva se lahko usedla na samotno klop in nemoteno pogovarjala. Voranc mi je povedal o svojem delu. Sprejel me je kot dober oče. Ker sem bil brez vseh sredstev in obleke, me je oblekel od glave do pet in me oskrbel z najrazličnejšimi potrebščinami. Dokler sem bil v Berlinu, sva bila vsak dan skupaj. Čeprav je moral živeti v tujini, je bil s srcem doma. Zanimal se je za

vse svoje nekdanje sodelavce in znance, rad bi bil vedel, kako živijo delavci in kmetje, skratka, moral sem mu točno opisovati vse podrobnosti iz domačega kraja in okolice, pa tudi o sebi, kako je prišlo do aretacije in kako se mi je posrečilo pobegniti.

Ves teden mi je navdušeno pripovedoval, da bova prihodnjo nedeljo šla k neki družini, kjer si bova prav po domače privoščila solate. Težko pričakovano nedeljo sva se odpeljala z avtobusom v Schönenberg, kjer sva šla k njegovim znancem. Stara gostoljubna gospa je po Vorančevem naročilu nakupila, očistila in oprala veliko skledo glavnate solate in pripravila kisa, olja in nekaj glav česna in nama vse to predala po prijaznem sprejemu. Voranc je hotel, da moram solato jaz pripraviti in mi še posebej naročil, da moram napraviti vse tako, kakor sem videl doma pri materi. Lotil sem se posla in nalil na solato olja, potrosil soli in narezal na gostiteljevo zahtevo veliko česna, posebno olja sem moral naliti precej več, kakor sem se naučil doma. Prilil sem še kisa in poprosil prijazno gospodinjo za dve veliki kuhalnici, da bi solato lahko zmešal. Voranc, ki je do tega trenutka moje priprave zadovoljno opazoval, se je sedaj naenkrat uprl, rekoč: »Ne, Anza! Tvoja mati solate ni mešala s kuhlami in je tudi ti ne boš! Umij si roke, pa mešaj z rokami, kakor si videl doma. Solato lahko samo z rokami dobro premešaš! Mora pa biti dobro zmešana, da bo res dobra.« Hočeš nočeš sem moral zavihati rokave in se pripraviti k mešanju z rokami, čeprav mi je bilo pred gospodinjo zelo nerodno, ki je vedno bolj začudeno opazovala najine priprave. Medtem, ko sem se ukvarjal s solato, je Voranca nekako zaskrbljeno vprašala, koliko gostov pričakuje, kje naj pogrne mizo in koliko pribora naj pripravi. Pripomnila je, da je kuhinja precej majhna in se bo večje število gostov v njej težko kretalo. Sedaj je bil Voranc na vrsti, da se je čudil, ker ni mogel takoj zapopasti, zakaj govori o nekih gostih. Pa ob pogledu na velikansko količino njegove priljubljene poslastice je brž pogodil, od kod te nepotrebne skrbi in je skrbno gospo hitro potolažil. Široko se je zasmejal, pa rekel: »Gospa, bodite brez skrbi! Kuhinja je dovolj velika! Nikdo ne pride za nama. To solato bova pospravila kar

midva sama. Tudi delo s pomivanjem krožnikov vam bova prihranila. Rabiva samo dvoje vilic.« Ne da bi ji še kaj pojasnjevala, sva se spravila na delo. Pripomnila je še, da je to solate za manjšo restavracijo, seveda po berlinskem načinu, kjer postrežejo gostom le s tremi lističi, in se spodobno umaknila v sosedno sobo. Ko sva pospravljala solato, mi je Voranc tolmačil, da tu ljudje niso vajeni jesti solate tako kot pri nas in jo tudi pripravljajo na svoj način, ker jo potresejo s sladkorjem; zato se nama ženska tako čudi. Čeprav je bila skleda tolikšna, kot jo pri nas uporabljajo gospodinje za stepanje testa, je bila kmalu prazna. Ko je gospodinja čez nekaj časa stopila v kuhinjo, je njen znanec Kuhar držal skledo v obeh rokah in pil iz nje preostali kis, kakor smo pri nas navajeni. Prestrašila se je, ker je Vorančeva glava povsem izginila za velikansko skledo in vzkliknila: »Kaj pa počenjata!« Najbrž jo je zaskrbela njena skleda! Mogoče je mislila, da bo s solato vred šla še skleda, ker jo je Voranc že držal pred usti v svojih medvedjih rokah. Toda Voranc se je odtrgal od sklede. Postavil jo je nazaj na mizo, se zadovoljno oddahnil, se naslonil na naslonjalo stola in v trenutnem udobju zabrundal: »To sva si pa sedaj privoščila res čisto po domače!« Gospodinja pa je prizanesljivo se smehljajoč pripomnila, da pri njih celo leto ne pojedo toliko solate, kot sva je midva pospravila na en mah.

Voranc mi je povedal, da se nahaja v Berlinu tudi najin rojak, njegov sošolec – Hotuljc Vastl z družino, ki si je uredil javno pralnico, s katero že več let preživlja družino.

Za prihodnjo nedeljo se je dogovoril Voranc z Vastlom, da smo šli na pokopališče Friedrichsfelde, kjer počivata Roza Luxemburg in Karl Liebknecht, voditelja Špartakovcev v Nemčiji in najožja Leninova sodelavca. Karl Liebknecht je leta 1919 organiziral v Nemčiji ljudsko vstajo z namenom, da izvrši proletarsko revolucijo, katera pa ni uspela. Beli teror je vstajo zadušil in pod vodstvom Noskyjevih Hunov pobil 20.000 revolucionarjev. Kot žrtvi sta padla tudi Roza Luxemburg in Karl Liebknecht. Medtem, ko smo se razgledovali po grobovih berlinskih revolucionarjev, nam je Voranc pripo-

vedoval o grozodejstvih, ki jih je nad izkoriščanim proletariatom uganjal beli teror, ki mu je bila na čelu takratna izdajalska socialdemokracija. Voranc mi je hotel prikazati, da je neuspela revolucija KP Nemčije leta 1919 resen opomin borbenemu proletariatu na svetu, kako temeljito je treba pripraviti udar na vladajočo kliko in brezobzirno obračunati s socialdemokracijo, ki je bila vedno desna roka izkoriščevalskega razreda. »V najini domovini bo treba še veliko dela, preden bomo pripravili proletariat in ostalo ljudstvo do tega, da bomo kos velikim nalogam,« je strmeč v daljavo zamišljeno pristavil. »Saj moramo pri nas prvenstveno rešiti pestro nacionalno vprašanje, kar bo ključ k nadaljnjemu delu.«

Voranca sem vedno pogosteje spraševal, kako bo z menoj, ker sem se bil brezdelja že močno naveličal. Omenil sem mu, da sem mnenja, da sem sposoben še tudi kakega drugega dela, razen da nosim odgovornost, da dobe politični emigranti, ki niso obvladali nemščine, hrano in druge potrebščine. Povedal mi je, da me bodo poslali v Sovjetsko zvezo, kjer se bom kaj naučil, čakati pa moram le še na potrebne dokumente za potovanje čez Poljsko.

V drugi polovici avgusta 1932 sva se z Vorancem poslovila. Odpotoval sem iz Berlina preko Varšave do Negorelova na poljsko–ruski meji, od tam pa čez Kijev v Moskvo.

Leta 1933, ko sem kot slušatelj politične univerze narodnih manjšin zahoda živel v Moskvi in bival v Baumanskem rajonu v zavodovem internatu, sem se zopet srečal z Vorancem.

Nekega dne sva s prijateljem Albinom šla v glavnem odmoru v bližnjo knjigarno iskat neko učno knjigo. Hodila sva po ulici Marosejka, ki vodi na Ljubljanko. Prav tam se ta ulica precej spušča navzdol in sem med valujočo množico kakih 200 metrov pred sabo ugledal človeka, katerega kretnje so mi bile izredno znane. Opozoril sem tovariša na znano postavo in omenil, da ima mož pred nama isto hojo in kretnje kot tovariš Kuhar. Stopila sva hitreje in ga

dohitela na vogalu ulice. Nisem se motil. Voranc je bil! Pozdravljanja ni bilo ne konca in ne kraja. Povabil naju je v svojo sobo, katero je imel v nekem hotelu v ulici Maksima Gorkega. Povedal nama je, da je prišel iz Berlina v Moskvo na Kongres Kominterne. Pravkar pa je bil na poti k meni, no, pa preden je našel on mene, sem našel jaz njega. Že v Berlinu je mislil name in ostale svoje rojake. Obsipaval nas je s svojo znano darežljivostjo, saj je vsakega razveselil s kakšnim koristnim darilom – z raznimi potrebščinami, ki si jih v Moskvi nismo mogli nabaviti. Po dolgem času sva zopet prebila skupaj nekaj prijetnih dni in obujala prijetne in grenke spomine na najin daljni rodni kraj.

Pa še enkrat sem doživel v Moskvi prijetno presenečenje veselega snidenja z našim očetom Vorancem. Naslednje leto sva se skupno udeleževala Kongresa Komunistične internacionalne mladine, kateremu sem kot gost tudi jaz prisostvoval.

Na kongres KIM je prišla tudi osemčlanska jugoslovanska delegacija iz domovine, ki jo je vodil moj rojak in sošolec Ravenčan Drago Luter, takratni sekretar SKOJ–a.

Krvavi predaprilski Aleksandrov režim je pregnal tov. Kuharja v tujino, razen tega pa še deset delavcev, ki so bili revolucionarno nastrojeni in se jim je posrečilo, da so se umaknili v inozemstvo ter se tako izognili trpljenju in mučenju v zloglasnih kaznilnicah, nekateri tudi gotovi smrti. Vseh teh deset rojakov, nekateri od njih so imeli s seboj tudi družine, nas je tedaj živelo v SZ. Ko so zvedeli, da je prišel Voranc v Moskvo, so prišli od vseh strani, da so se z njim pozdravili in po domače pogovorili. Voranc nam je vlival poguma in nam tolmačil razvoj tedanjega revolucionarnega stanja v svetu in domovini ter nam zagotavljal, da bo prišel čas, ko se bomo vrnili domov. Vendar pa stoje pred nami še veliki politični problemi, ki jih bomo rešili, ko bo dozorel čas. – – –

Minili sta dve leti. Bil sem na poti v Španijo v internacionalne

brigade. Dalje časa sem se zadrževal v Parizu, kjer je bilo zbirališče prostovoljcev. V komiteju za kompletiranje internacionalnih brigad je takrat sodeloval tudi Prežihov Voranc, ki je živel ilegalno v Parizu. Tako sva se takrat zopet sešla, kar je bilo najino zadnje srečanje v tujini.

V Parizu je bil Voranc zelo zaposlen in nisva bila dosti v družbi. Ob slovesu mi je nekako priznal, da se podajam na nevarno pot, a zagotavljal mi je, da je prepričan, da se bom dobro držal in častno rešil vse naloge. – – –

Voranca – človeka resnice in pravice – ne bom nikoli pozabil. Prepričan sem, da ga nosijo v svojih srcih vsi dobri ljudje, s katerimi je imel stike, zlasti njegovi domači izpod Uršlje gore in njene prostrane okolice. Njegovo veliko prizadevanje za dobrobit delovnega ljudstva je obrodilo stoteren sad! Svobodni so njegovi samorastniki, svoboda je njegova domovina! Žal, da ga ni več med nami in ne more uživati s svojim ljudstvom zlate svobode v demokratični Titovi Jugoslaviji, za katero je delal in trpel vse svoje življenje.

KF. Št. 1–2. 10. 2. 1954. Str. 21–22.

En dan na ahercu

Kako se je Voranc skril in pobegnil čez mejo pred 23 leti

Avgust Kuhar

Prežihov Voranc se je vrnil iz emigracije in ilegale v domovino točno po petnajstih letih – in to celo na isti datum, kot je moral prej bežati: 19. maja. Sicer je tudi medtem kdaj stopil na jugoslovanska tla, vendar v strogi ilegali.

19. maja 1930.

Žena je bila v bolnišnici, on pa je hodil tiste dni bolj pogosto domov k staršem. Tako se je tudi tega dne vračal v tovarno s Prežihovega vrha. Bilo je zgodaj zjutraj. »Rana ura, zlata ura«, pravijo, in tokrat je bila zanj res zlata, kajti če bi bil prišel nekoliko pozneje, bi se mu ta reč drugače zasukala.

Šel je čez trg in dalje proti stanovanju odn. v urad bratovske skladnice. Nekje pred tovarno pa ga je moral nekdo opozoriti, da je pred njegovim stanovanjem precej policije Voranc je zavil v urad, premislil, odločil in izginil.

Nekaj hipov za tem se odprejo vrata v gostilni pni Lečniku, katero je imel v najemu Alojz Raspet. Takrat je bil vstop še iz veže. V gostilni sta bila samo Raspet in Lečnik. Voranc pokaže na Lečnika in mu pomiga, da pride ven. Lečnik je bil pri svojem najemniku (Raspet je bil član organizacije komunistov) takih miganj že nekoliko vajen, vendar je bilo danes vse skupaj zelo zgodaj in Voranc na vratih.

»Lepo te prosim, skrij me, policija mi je za petami...«

Lečnik mu pokaže »tiho« in naprej – in že gre pred njim po veži in po stopnicah na gumno. Tam so stanovale na desni še stranke. Ko je odpiral Vorancu vrata na skedenj, je z drugo roko držal kljuko stanovanjskih vrat, da bi kdo ne pokukal po neumnem ven. Voranc je tiho izginil v temo, Lečnik pa je robantil pri vratih, da je opravičil rožljanje s kljuko: »Kako, da se danes ne dajo prav odpreti vrata...«, voščil smeje »dobro jutro«, zaprl in šel po opravkih na gumno. Vse je šlo v redu.

Tam sta postavila lestvo in zlezla na »petra«. Voranc je predlagal, da bi lezel dalje na Cvitaničev skedenj, vendar sta to namero opustila, ker bi bilo treba rušiti vmesni zid in bi se videla novina. Lečnik je spravil Voranca potem na aherc nad hodnik in šel na kamuflažo.

Odpeljal se je v tovarno in vpraševal za Vorancem, da ga potrebuje za to in to. V uradu so ga pomilovalno pogledali in rekli, da je bil, pa je šel morda tja in tja. Lečnik vztrajno naprej: kje je Voranc, ker se mora z njim to in to pomeniti. Ko je prehodil več uradov in ko so mu nazadnje rekli, da je verjetno šel na pošto, kamor zjutraj rad gre, se je Lečnik odpeljal s kolesom nazaj proti trgu. Pri Poriju je zagledal domačega orožnika. Še do tega bo treba stopiti in ga vprašati po Vorancu. In res. Orožnik je pokazal na »pst« in rekel, da ga tudi oni iščejo. Lečnik se je obregnil, »kaj imajo spet za ene komedije...« in se odpeljal proti domu.

Kamuflaža je bila dobro izpeljana. Šel je h gostu na aherc in mu povedal, da gre res zares. Spravil je Voranca dalje v prizidek v oglu gumna, kamor je bilo mogoče zlesti samo skozi nizko luknjo ter je bilo treba za to odmetati krmo. Voranc se je v tisti luknji bolje počutil, čeprav je bilo mogoče vztrajati samo »po dolgem«.

Sedaj je hotel Lečnik povedati Raspetu, ki je bil Vorančev zaupnik, da je Voranc na dobrem in da naj mu oskrbi, kar je treba, da se bo gost v hiši udobno počutil. Voranc je zahteval tudi pisalne

potrebščine in stik z .gotovimi osebami za ureditev domačih in poslovnih zadev. Lečnik se je vračal s košem z gumna, tedaj pa je, kakor brez sape, pritekel skozi vežo in na dvorišče tisti orožnik od Porija. Rekel ni nič, kaj naj tudi reče, saj je Lečnik šele pred kratkim Voranca sam iskal. To je bilo torej več kot dobro. Lečnik pa je šele nekoliko pozneje zvedel, da je ta orožnik omenjal slučaj v trafiki, kjer je bilo več ljudi. Tina je Lečniku povedala, da je neka ženska, ki je bila takrat v trafiki, čisto mimo rekla orožniku, da to le ni mogoče, ker je Voranca še pred kratkim videla, da je šel – k Lečniku. Torej sled.

Lečnik je šel po poslu in se vračal na dvorišče s severne strani, kjer je klel nad zaprtimi vrati. Ko jih je odrinil, sta stala zadaj orožnik in policist. Sakramentiral je nad slučajem in šel domov. V sobi za kuhinjo spet policija ter zastopnik občine. »To se pa že neha..., ali sem kak protidržavni element ali kaj...« Lečnik je jezno tresel glavo. Seveda so orožniki dobro vedeli, da je Lečnik sam iskal Voranca, zato je bil sum manjši, vsekakor pa po izblebetu tiste ženske dovolj velik.

Lečnikova hiša je bila obkoljena in sledila je preiskava na drobno. Ko so potem šli na Poilenovo in na dom na Prežihov vrh, je Voranc povedal, da so šelestili in vrtali čisto ob luknji. Prijetnega občutka Voranc ni imel in tudi ne Lečnik.

Šele nato je mogla slediti malica in pisarije. Voranc je uradoval do take mere, da je Raspet komaj odnašal in prinašal. Anton Čop pa je bil klican in prišel kar v Vorančevo »sobo«. Tudi domov k staršem so prinesli dve pisanji iz te luknje, da je bilo urejeno za »pot«. Pismo za ženo in družino in poslovne zadeve.

Odločeno je bilo, da gre čez mejo in Lečnik je šel spet v akcijo: Žagar! Tam in tam bo prišel, tam in tam ga počakaj, tam in tam idita. Ni pa bila ta stvar tako enostavna. Voranc ne sme iz luknje po isti poti. Lečnik ga je spravil nad kegljišče, tam sta odprla strop.

Gostitelj mu je spodaj podstavil mizo in gost je smukal skozi odprtino, skozi katero ga je Lečnik napol vlekel in spodaj pristregel. Ko sta bila na mizi objeta, se je Voranc prvič nasmejal. Potem Lečnik naprej, Voranc za njim do struge Suhe. Lečnik je že prej pripravil lestev za čez potok. Tam in tam te čaka, tam in tam bosta šla, pa srečno pot... Dolgo sta se držala za roke. Voranc se je poslovil in šel proti javorniškemu hribu, kjer je na robu gozda čakal Žagar. Bila je že noč.

Pod pečjo čez Mežo, takoj za vlakom na progo, potem do Oražma in naprej gor mimo Tičlerjev, Krajgerja, Španerja do Merkača. Pri Merkaču je vstopil Voranc sam. Nekaj pred polnočjo. Bil je utrujen in tih. Ulegel se je na posteljo, zaprosil nekaj robcev in rekel, da gre. Določeno je bilo, da ga spremlja čez mejo Merkačev hlapec Anton Strmec. Časa ni bilo preveč, morala sta proti Strojni in meji... Voranc je to slovo od domačega kraja popisal sam v »Borbi na tujih tleh«.

(Anton Strmec je bil potem v neki drugi zadevi mož meddržavnega spora. Jugoslovanski orožniki so se preoblekli in ga šli iskat čez mejo v Libeliče ter so ga pripeljali v arest. Proti temu je Avstrija protestirala in za represalijo ni pustila koroških pevcev v Jugoslavijo. Strmca so morali izpustiti. O tem sporu so pisali uvodniki slovenskih listov.)

Žagar je poročal in Lečnik si je oddahnil. Vseeno pa je prišlo s časom na dan, da je bil Voranc tisti dan skrit pri Lečniku in da je od tam pridno uradoval. Zopet so ga prijemali, potem pa brez dokazov zaprli Raspeta, ki je bil iste branže. Tudi on ni priznal in je bil tisti aherc več ali manj neznana stvar vse do osvoboditve.

Tiste dni sta šla potem tudi Teršek in Zori, kateremu je kmalu sledila vsa družina.

O 19. maju 1945 pa drugič.

KF. Št. 4–6. 1. 5. 1955. Str. 38–40, KF. Št. 7–9. 15. 8. 1955. Str. 27–28.

Moja pot v Rusijo

P. G. = /Prežihov Gustelj/ = {Avgust Kuhar}

Nekoč, ko sem tako hodil na Pečovnikovo pod Macigojem, kjer je bila taka zveza, sem na rob pisma Vorancu pripisal: »Ti, jaz bi pa šel na Rusovsko...« To sem napisal zaradi tega, ker sem že nekaj mesecev čakal doma v negotovosti, zapo¬slitve ni bilo, doma pa jim nisem hotel povzročati malodušja za mojo bodočnost. Zelo lahko sem napisal te besede. Ko sem se vračal po teh lesnih poteh in ko se je na prelihah razgrnila pred menoj ko¬roška pokrajina v čudoviti barvi, sem to odločitev že globlje občutil. Nekaj drugega je, če greš nekam, da se vrneš, ter nekaj drugega, če si se v tistih letih odločil za Rusijo.

Kmalu je prišlo sporočilo, da bo stvar urejena in da naj pridem.

Priporočilo

Doma je bilo že itak dosti težav, zato je bilo treba redno čez mejo, to se pravi: potni list. Čeprav sem bil že prej nekaj časa zunaj, sem pri iskanju obnovitve tega papirja naenkrat butnil ob ovire. Tiho ne ostane nobena stvar, o tem sem se že takrat prepričal. Toliko kdo mi je kar odkrito naročal pozdrave za Voranca, čeprav sem sukal glavo, kar sem mogel, in dopovedoval, da grem pač nazaj na Francosko dokončat šole in prakso. Okrajni načelnik, sicer odličen tarokist, me je pri prvem obisku nagnal skozi vrata, poklical slugo in govoril z menoj samo ob tej priči. Moral sem do ljudi, ki so zastavili besedo. Dobil sem priporočilo od Sokola, katerega član seveda nisem bil, pa je takrat nekaj veljal po odločujočih uradih. To priporo-

čilo pa ni bilo kar tako. Tam je stalo (in je menda moralo tako stati), da sta sicer moja starejša brata politično taka in taka, da pa sem jaz odločno državotvoren med njima. To je zaleglo in okrajni načelnik mi je ponudil celo stol. Tega bi najbrž ne storil, če bi vedel, da mi je tudi izstavitelj tega priporočila tiho naročil pozdrav za – Voranca. Potem vizum za Francijo in tranzitni vizum skozi Avstrijo, ki je bil – običajno – omejen na tri dni. V treh dneh namreč res lahko prideš skozi to deželo, čeprav se grede še kje obiraš.

Čez mejo

Tako sem se poslovil in se zapeljal čisto redno čez pliberško mejo. Slovo je nekoliko lajšala zavest, da bo vmes Voranc, oče pa so še rekli: »Če ne bo kaj prav, pa nazaj pridi...« Vseeno pa je zemlja čudovito toplo dihala.

Precej čudno bi gledali tisti, ki so mi dali papirje, ko bi vedeli, da se že na prvi postaji čez mejo bašem iz vagona. Treba je bilo namreč izstopiti že v Pliberci, kajti napotilo se je glasilo na nekoga v podjunskih dobravah, kjer bom šele dobil nadaljnja navodila.

Vorančeva sporočila na tem prvem zamejskem mestu so bila skopa. Dobil sem tri naslove, kjer naj ga poiščem. Zapisal sem si jih na ključ v slovar. Čudilo me je, da nihče ni bil preveč navdušen. Predstavljal sem si vse drugače. Morda, bo silil celo tisti človek z menoj itd. Do vlaka je bilo časa še dovolj, pa sva šla v dobrave. Žita so valovila – kako krasna zemlja! Gospodar je gladil klasje... Nikamor ne bo šel, svojo njivo ima, svoj dom. Od ljudi se laže poslovíš, od zemlje teže, zato je kmetska zvestoba najbolj čista zvestoba. Nikdar ne bom pozabil: izza borovcev sta pristopicale dve mladi srni. Čisto blizu sta prišli. Tu v tej krasni naravi mora biti vse dobro, tudi ljudje – nista bežali. Ko sem se poslovil od tega površinsko malega, vsebinsko pa tako velikega doma še naše zemlje, sem skrival oči.

Mimogrede sem se peljal še na Vrbo. Teta me je toplo sprejela. Šele čisto pod večer mi je resna stara ženica povedala takole: »S tem ne bo nič, dragi fant. Taka pot od doma ni najboljša. Poglej Voranca – sedaj pa še ti...« Tetič ni rekel nič, samo namignil je, da imajo pri sosedni krčmi dober mošt. Šla sva tje, da je bilo veselejše. Zadnji dan tranzitnega dovoljenja sem dal roko in šel.

Na vagonu je pisalo: Villach–Wien. Ko sem vseeno še vprašal, če je to voz direktno za Dunaj, me je sopotnik potolažil: »Če tako piše, bova morala že verjeti...«

Naslovi

Na Dunaj smo prišli precej zgodaj. Bil sem sicer čisto nepoznan, a za iskanje naslovov je bilo časa dovolj. Pogledal sem v slovar in sestavil prvi naslov, potem pa začel z vprašanji: kateri tramvaj pelje v ta in ta okraj... Ko sem se znašel na smernem vozu, sem vrtel naprej: kje naj izstopim za to in to ulico. To sem menda vpraševal že tako živčno, da je sprevodnik pogledal in zaropotal: »Počakajte še malo – kateri vrag vendar čepi v tisti vaši... ulici, da ste tako nestrpni?« Zavedal sem se nerodnosti. Ko me je za namen najbližjega iztovorjenja vprašal še za številko, sem povedal seveda čisto drugo, da sem imel potem časa iskati sam. Ne veste, kako se v takem neznanem okolju domače zasvetli iskana številka iskane ulice. Kar pogreje te. Moja številka je bila ogelna vila že bolj vrtnega – predmestnega značaja, taka, kjer je okrog in okrog ograja, na ograji pa po možnosti napis: Pozor, hudi pes! Bojazen pred psom je tu odpadla, kajti že vrtna vrata so bila zaklenjena, na vratih pa pravi naslov in gumb. Zvonil sem kar naprej. Ko ni bilo znaka, sem spet pritiskal na gumb in zvesto gledal v rolete, če se bo kaj premaknilo. Nobenega znaka! Čez pol ure sem se vrnil in spet nič. Čez uro pohajkovanja sem spet poizkusil. Vila mora biti prazna; morda pa so se mi tudi skrili. Kaj veš, nihče nikogar na svetu ne sprejme rad. Če bi mi potem tudi odprli, bi me bilo sram, ker sem tako strašno klical.

Naskočil sem drugi naslov. Dokler takih naslovov še imaš, gre. Ta drugi naslov je bil nebesno čisto na drugem koncu dunajskega mesta. Vpraševal sem previdneje in kmalu našel. Čisto normalna mestna ulica in kar takoj tudi številka. Celo napis je bil na vratih, tak, kakršnega je kazal ključ v mojem slovarju. Pozvonil sem – kaj le bo? Odprla je stara ženica in me kar prijazno pogledala. Kako človek to hitro čuti. Izgovoril sem parolo, kakor se spodobi, pa je že napravila prostor, da sem vstopil. Prijazno je čebljala, da že ve, da pridem, a da tistega gospoda še ni, prišel pa bo. Ko je še povedala, da je bil velik revež, ko je zadnjič prišel k njim ves opraskan po rokah in nogah (pobeg iz celovških zaporov), sem vedel, da sem prišel prav, da je to Voranc. Če toliko ve, potem ve vse. Odprla je sobo in pokazala, kje bom spal. Mala kuhnjica in soba – to je bilo vse. V sobi dve postelji, spredaj pa divan. Tam bom jaz spal. Kdo vse takih romarjev je že šel čez ta divan. Ko pride hčerka, mi bo vse povedala, dotlej pa naj kar mirno počakam. Čaja mi je prinesla, jaz pa sem vrnil od tetinega pršuta, da je kar pogledala. Prihajal sem iz zemlje, kjer ni bilo slabo in sem na potu tje, kjer je baje še veliko bolje.

Nastanil sem se v sobici. To je bilo potrebno tudi zato, da me ljudje, ki so prihajali v kuhinjo, niso opazili. V sobi je bilo precej rdeče literature in sem takoj oduhal, da mora biti hči precej nabrekla. Popoldne je prišla. Čisto drugi korak v kuhinji in takoj v sobo: »No, si prišel. Počakati boš moral, je na potu. Tako je!« Nato je vprašala, ali sem legalno na Dunaju, ali pa sem že švarc. Pokazal sem potni list. Tranzit bo danes minil. »Torej ilegalno! To je slabo in bi lahko napravil drugače, ker prihajaš iz rednih razmer.« Da bi hlinil elastičnost, sem šel kljub temu še na cesto, vendar sem se strahovito bal. To je dekle opazila – menda tudi vprašala mamo, če dopoldne kaj ven grem. »Ne boj se, vsak dan bova šla kam ven – bom s teboj, da bo bolj prav.« In tako sva včasih le šla. Mimo ljudi je ona govorila, jaz pa sem bolj nemško molčal. Zelo so bili dobri.

Nekoč pa me je zabolelo. Kaj boš delal v taki sobici vse dni, pa sem kadil. Taka mala pipa je bila, a zasmrajala je kakor velika. Ko

je smrdela že vsa soba, sem nekoč ujel dekletovo pripombo materi: »Če ne bo kmalu... nam bo ta sodrug vse zasmradil.« Dekle je imelo prav, tobačni smrad se je prijel zaves, odej, prtičkov in je bil v tej mali spalnici že tak duh kot v kaki beznici. Od takrat naprej nisem več kadil, ven pa si tudi nisem upal. Opazili so, me vabili v kuhinjo ter celo tobak ponujali, jaz pa sem ždel v sobici in že mislil – na domovino. Nikoli nisem hotel biti komu v nadlego, zato mi je bilo žal, da sem v nadlego tako dobrim ljudem.

Po štirih letih

Po nekaj dneh čakanja in ko mi je bilo že vsega dovolj, je stopil v kuhinjo trši korak. Nekaj besed in vrata v moj »zapor« so se odprla. Bil je visok, črn fant. Parola – parola, da se ne zdi stvar preenostavna, pa sem ga že vprašal, če lahko govorim slovenski. »Da, danes se bosta dobila. Kar z menoj!« Šla sva v znamenito kavarno – kdo bi si bil mislil! Tam je sedel Voranc z dvema damama. Po štirih letih sem ga spet videl. Seveda očala in taka družba, da je vse v redu. Smejoč se mi je prišel kar naproti. Ker sem jo jaz le preveč po kranjsko rezal – in da bi bila sama, sva kmalu odšla. »Ti si pa fejst, namesto da bi šel k vojakom (vedel je, da sem tik pred orožnimi vajami), hodiš po Evropi okrog...,« je rekel Voranc veselo.

Tisti večer ni bilo več dosti časa. Povedal sem mu, kako je z mojim bivanjem. Menda je za vse že vedel, ker se je pretiravanju strahu in stiske nasmejal. Povedal mi je način srečavanja in dal nekaj takih možnosti za naslednji dan (vedno po več, če bi kje kaj nagajalo). Drugi dan je prišel na dogovorjeni kraj posebno dobre volje. Pogovorila sva se dodobra. Za vse doma se je zanimal, za zemljo, za sadje, za plot, jaz pa sem kar naprej začenjal z Rusijo in z mojo zadevo. Nazadnje sva sedela na nekem restavracijskem vrtu in se je moji kritiki iz izkušenj prvih dni naglas krohotal. »Veš, to ni kar tako. Ti boš šel v Rusijo te dni ali pa čez nekaj mesecev ali pa celo čez leto dni, pripravljen je treba biti in počakati.« Dal mi je vede-

ti, da samo po mene Stalin ne bo prišel, da bo pač neki tak transport, kadar bo. Ko sem vseeno cepetal in skušal iz te negotovosti s pristaštvom, da morajo boljševiki bolj gledati na svoje ljudi, se mu je srce tej moji naivnosti še bolj nasmejalo. »Ti čisto prav misliš, samo pozabljaš, da imajo v Rusiji dovolj boljševikov, zategadelj jih tam dosti več ne potrebujejo, le tu jih je manj...« Povedal mi je, kako so čakale na tak transport resnične korifeje, jaz pa grem nazadnje samo služit kruh. Kar mirno, vse bo urejeno, povedal mi bo čez nekaj dni. Takrat mi je tudi rekel, da naj moje bivanje na Dunaju legaliziram – torej prijavim in zaprosim za podaljšanje tranzitnega vizuma, kar je za študente menda enostavni postopek. Dal mi je še nekaj takih navodil.

Legaliziranje

Nastanil sem se zato v hotelu, potem pa sem šel na prijavni urad kar neko nedeljo. Najprej na policijo mestnega okraja. Dežurni mi je rekel, da moram za to reč na neki prijavni urad. Povedal mi je naslov, jaz pa sem mu pomolil slovar, da je naslov še napisal. Tudi tisti prijavni urad sem našel, vendar so mi rekli, da moram za take stvari pač v uradnih urah na policijsko direkcijo. Povsod sem poudarjal, da hodim okrog v nedeljo, ker sem v skrbeh, da ne bi prijave zamudil. Ko sem to preletal, sem bil že precej pomirjen. Tisti večer sva se z Vorancem spet dobila v neki izmed rdečih hiš. Bil je v čisto praznem stanovanju. Takrat mi je tudi povedal, da je v tem času en milijon Dunajčanov na počitnicah in da so bili tudi tisti na mojem prvem naslovu medtem odšli. Najprej sem mu moral spet vse od kraja povedati, kako je doma, če tista lesnika ob groblji kaj nosi itd. Potem sem mu pomagal brati korekture nekih brošur, kjer je bilo zapisano, kako je v Jugoslaviji slabo in kako je v Rusiji dobro. Meni je to pisanje ugajalo, ker sem bil namenjen v Rusijo, Voranc pa ni rekel ničesar. Pristavil sem povsod že poudarek »zelo« slabo, tam pa »zelo« dobro.

Voranc mi je spet dal nekaj takih navodil, predvsem pa povedal, kako naj ga previdno obiščem, če bom kaj slutil. Za vsak primer sva se domenila za več točk in terminov, pa tudi za možnost, da ne bom smel več do njega. Tega on sicer ni predvideval, jaz pa sem imel pisane slutnje, predvsem pa velik strah.

Še prej sem odnesel neke »nedolžne« papirje nekemu sodrugu v neki hotel. Zanimivo, potrkati sem moral na vrata sobe številka ta in ta, reči neko besedo – in če se odpre, oddati tiste papirje – najbrž izrezke sanjske knjige… Tam sem točno tako napravil, vrata so se odprla in skozi špranjo se mi je nasmejal na videz precej poznan študent iz Ljubljane. Niti besede nisva spregovorila druge.

Na policijski direkciji je pri okencu za potne liste sedel možakar, ki je bil od sile podoben Dolfusu. Vsul sem iz sebe vse te stvari, ki sem jih dobil prejšnji dan po drugih policijskih uradih. Medtem pa, ko so me včerajšnji še nekam poslušali in kaj rekli, mi je ta kar iztrgal potni list, pa že govoril z drugo stranko. Ko sem vmes jadikoval, da sem sedaj brez vsakih papirjev, je rekel, da se po potni list zglasim na policiji mojega mestnega okraja, sicer pa naj rečem eventualni kontroli, kje je.

Nazadnje nikakor slaba rešitev: moji papirji so pri vrhnji oblasti. Zavest, da sem jih tja nesel sam, mi je dajala pogum.

Ta uspeh sem javil Vorancu, pa je bil spet za snidenje. Nekje sva kosila, potem pa je predlagal, da bi kam šla. Jaz sem bil za Štefanov stolp in za največji zvon v Evropi. Nasmejal se je in sva šla. Kar naprej sem moral pripovedovati o domu, vmes pa sem še kaj pripomnil o moji poti v Rusijo. Bil je skoz dobre volje in se vrtel po tistih večnih stopnicah više in više. Prišla sva do zvona. Tam se lahko kupijo tudi razglednice in sem jo kupil. Taka priložnost je za kmetske ljudi izpod Uršlje gore redka, redka posebno z ozirom na Voranca, zato sem še isti večer napisal na karto: »Z Vorancem dne…«

Dvoboj

Čeprav sem se bal, sem iz Vorančeve dobre volje sklepal, da bo nazadnje vse prav. Boljševiki imajo verjetno svoje ljudi tudi na takih mestih. Na policiji mojega mestnega okraja sem se javil prav tam kot prvič. Agent me je napotil do nekega dr. Mayerja, gotovo izvedenca za take reči. Dr. Mayer, visok in zravnan fant, čisto nemškega obraza in drže, me je precej pozorno sprejel. Vstal je celo in mi stopil naproti: »A, vi ste gospod Kuhar... Prav, da ste prišli, imamo neko malenkost in bomo napravili...« Meni se je zazdelo, da me je že kar tu srečala vsemogočnost Vorančeve organizacije. Celò sem torej segajo!

»Sedite! Vi bi radi. podaljšanje, tranzita...« Pred seboj je imel moj potni list.

»Kako to, da ste se tako zadržali tu, namenjeni ste vendar na Francosko?!«

Ponovil sem tisto mojo lajno o študentu, ki bi si rad ogledal znamenitosti tega lepega mesta, pa sem skrenil s poti in se kar malenkost zadržal, ker so mi rekli, da to ni taka reč. Da je Dunaj nekaj silno lepega in da ga mora vsak vzljubiti – ljudje in oblasti pa nadvse prijazni...

Dr. Mayer je zadržal mišice, da se ni nasmehnil: »Da, Dunaj je precej zanimiv in si ga študentje radi ogledajo, toda pri nama gre še za drugo: kdaj ste prišli v Avstrijo oziroma na Dunaj?«

»Sedaj, tako dva, tri dni...«

»No, to ni tako hudo, torej smo navzkriž samo dva, tri dni...«

»Da – ne, a, a, prej sem bil malo pri teti, zbolel sem...«

»Tudi to se pripeti. Ali vas je teta prijavila?«

Bil sem že v precepu. Na potnem listu je videl, kdaj sem prišel v deželo, datum tega najinega razgovora pa je razločno kazala koledarska stran na njegovi mizi. Vmes je bilo precej več dni, kakor pa sem jih jaz nakazoval.

»Bili ste torej pri teti. To je kar dobro, če človek zboli. Kdaj pa ste prišli na Dunaj? To, če se boste mogli prav spomniti...!«

»Na Dunaj...? Da, nekako tiste dni. Dva dni že hodim po policijah – tako malo prej... tisti dan nekako prej. Takoj sem šel na policijo, pa je bila nedelja...«

»Razumem, so težave s temi prijavami. Človek hoče stvar urediti, pa ne uradujejo...«

Pritisnil je na gumb. Vstopil je človek z nizkim vratom.

»Leibuntersuchung!«

Atlet se me je lotil. Vse so mi izvlekli iz žepov. Prevzel me je strah – manj zaradi tega, da bi kaj našli kakor pa zaradi spremenjenega vremena. Doma smo imeli sicer vse življenje kakega takega hudiča, a osebno sem bil prijet prvič. Videti je, da tiste organizacije tu še ni.

Ko je bila ceremonija osebne preiskave končana, mi je dr. Mayer vljudno naznačil, da sedem. Na njem se ni nič spremenilo. Ljubeznivo je nadaljeval:

»Poglejte, tukaj se vidi, da ste na Dunaju le nekaj dalj. Neke kovčke ste shranili tam in tam že takrat in takrat. To je nekaj prej, kakor pa ste se nastanili v hotelu. Nekaj dni sva navzkriž; ali bi mogli povedati, kje ste se vmes zadrževali, morda pri kakih vaših študentih in tako dalje...«

Kar dostojno nakazuje, sem si mislil, vendar je manjkala ta domena. Imel pa sem drugo: »Sram me je, a odkrito bom povedal. Veste sami, kaj je Dunaj in kaj je mlad človek. Malo sem šel v tako družbo, pa se je zavleklo. Kje sem bil, ne vem, kdo je bila, ne vem, ven sva šla samo ponoči, ko je ulica podobna ulici...«

»Tako!?« Čisto gotovo me dr. Mayer ni imel za neko zločinsko najdenje, šlo jim je za to (sedaj sem že slutil), kar sem jaz zavestno prikrival: za Vorančevo sled, potem ko jim je nedavno pobegnil iz celovških zaporov.

Po umaknitvi na spolzko pot me je prijazno pogledal: »To je čisto interesantno! Dobro, vi ste tu zašli in niste prvi. Kaj pa to? Ali imate še kaj denarja?« Obračal je mojo listnico in štel denar. »Na Francosko greste, tu pa imate petintrideset šilingov. To ne bo dosti niti za karto do Münchena...«

»Nimam, pa bom takoj dobil,« sem zajecljal, »tista družba...«

»Razumljivo! Kaj boste napravili sedaj? Gotovo ste pisali po denar in čakate...«

Največji prekršek

Nemanič je največji prekršek tujca. Že s poti v Švici sem vedel, kako ta stvar stoji, ko se tranzitovci legitimirajo za prehod v mesto samo z denarjem, zato sem to stvar resno vzel in posebej glasno deklamiral: »Da, takoj sem pisal, že prve dni in mora biti vsak čas tu. To je malenkost, v pogledu denarja se najmanj bojim.«

»Pustiva to, to boste torej lahko uredili. Povejte mi raje, kako, da ste izbrali prav tisti hotel? Ali ste tam znani, ali vam ga je kdo priporočil; prav lahko ga tujec ne najde...«

Zakaj spet to, nisem razumel. Vse je najbolje kar »slučajno«, zato sem tudi tu tako zasukal. Vedel sem za situacijo: »Čisto slučajno. Peljal sem se z nekim tramvajem in ko so vsi izstopili, sem izstopil tudi jaz – pa kar v prvi hotel.«

»Že razumem, torej kar tako po naključju, včasih je tako najbolje. Oprostite, še malenkost zaradi denarja. V pravi skrbi ste pisali očetu po denar takoj prve dni. Kam pa ste dali tiste dni naslov, da vam more denar poslati...?«

Lahko si mislite moj položaj. »Naslov sem dal...«

»Verjetno kar v hotel, ki ste ga čez teden dni slučajno našli?«

Spet je pozvonil in atlet je spet vstopil.

Preiskava v sobi. Moral sem z njim v hotel. V hotelu niso nič dosti pogledali, čeprav je ključ od sobe zahteval agent. Pregledal je vse: kovček, posteljo, omaro, jaz pa sem zraven gostolel kot vigredni kos in omiljeval, omiljeval. Tudi tisto karto s Štefanovim zvonikom, kjer je zadaj tako razločno stalo: Z Vorancem dne... – je obračal, lahko si mislite! Toda, nič. Šla sva kar nazaj. Na postajo ni bilo treba.

Med potjo sem agentu dopovedoval, kako je Dunaj lep. Dr. Mayerju je kratko javil: »Nič, razen brivskih potrebščin, knjige, perilo...«

Ker sem nazadnje šel na prijavni urad sam, je bilo logično (in

tudi navodilo), da mi ni treba vsega požreti. Takih primerov je več in niso problem, zato sem hotel nastopiti: »Dovolite...« sem začel, dr. Mayer pa je prekinil:

»Še malenkost!« Šlo je po vrsti: oče, mati, bratje, sestre... Ko sem končal, je obračal list nekega protokola. Slutil sem, da morajo biti tam kaki podobni podatki, ali pa je bil Voranc vedno bolj pameten. Dolgo, tiho, potem pa:

»Več bratov in sester nimate« – in že kar sam je odkimaval, da ne...

»Ne!«

»Kaj pa bi bilo to: Lov..., Lov..., Lovro... Ali imate kakega sorodnika s tem imenom...?« Spet je tresel glavo, da ne.

»Lov..., Lov..., to je po naše die Jagd, ko loviš po gozdovih.«

»A, tako, zanimivo ime, nisem vedel. Ali ste vi lovec?«

Spet sem začel: »Dovolite...«

»Še trenutek. Kaj pa tole?« Iz moje denarnice je vzel tisto potrdilo...

»To je potrdilo Sokola, naše državne organizacije, ki ga potrebujem za našo študentovsko organizacijo v Franciji.« Bil je višek.

»Kaj piše, preberite!« Zvozil sem brez imen, ki so stala tam. »V redu in državotvoren človek,« sem kar naprej ponavljal.

Dr. Mayer je telefoniral. Vstopil je starejši mož, podoben, cesarju Francu Jožefu.

»Da vam bo pomagal...«

Brala sva. Prehiteval sem, preskočil in kmalu spoznal, da nihče na svetu ne zna slovenščine. Potrdil je moje... Dr. Mayer mu je nekaj šepnil in čez čas je vstopil drugi, podoben Theo Lingenu. Spet je moral prestaviti. Odločno sem pomagal in spoznal, da razume slovenščine ta še manj kot prejšnji, bolj odločno pa je deklamiral za menoj – brez vseh imen. Stal sem precej pokonci in vse prejšnje pozabil:

»Dovolite ... Tega postopka ne razumem. Sam sem se prijavil, sam zaiskal podaljšanje dovoljenja, sam prišel k vam, sedaj pa postopate z menoj kakor nekom, ki ste ga nekje staknili, ko se je skrival. Pri nas bi z vašim turistom, ki bi se zadržal, ne delali tako, na

Francoskem celo sami take papirje za nami prinesejo. In nazadnje, mi smo bili nekoč celo skupaj in smo si Dunaj vedno želeli ogledati. Ni moja krivda, da je tam meja in da moraš nositi s seboj kup takih papirjev. Kaj bi rekel vaš študent, ko bi pri nas zaiskal podaljšanje, pa bi z njim tako postopali, da me je sedaj celo sram iti v moj hotel...« Strašno sem se smilil sam sebi.

»Kje ste se prijavili...?«

»Tu pri vas in tam na direkciji. Dovolite, da vam pokažem sobo in celo človeka.«

Šla sva v pritličje. »Ali tu?« »Ne,« pokazal sem naprej in mizo, za katero je sedel sedaj drug koštrun. »Je bil ta gospod?« »Ne, dovolite, da pogledam tu po uradih, ni ga sedaj tu. Dotični mi je celo sam napisal naslov, kam naj grem v tej zadevi in sem šel potem tudi tja.«

Naenkrat sem bil spet »gospod« Kuhar. Šla sva nazaj, vrnil mi je listnico in – me prijazno odpravil. Potni list pa da dobim spet na direkciji, kjer sem ga oddal.

Šel sem v hotel in strah me je bilo, kajti slutnja je bila in na lažeh me je vseeno dobil. Kaj bo?

V hotelu so me vprašali, kaj je bilo. Kratko sem rekel, da so me vprašali, kako da sem prišel v ta hotel. Nisem vedel, da sem tako dobro povedal, kajti hotelir (ki je bil menda tudi vratar) je začel kričati: »Denar pa je dober, ki ga jim plačujem, pri davkih ne rečejo nič... Ali ste imeli mir pri nas, ali se morete morda kaj pritožiti...?« Rekel sem, da je bilo vse v redu ter pustil, da je nad spornim ugledom njegove hiše rjul naprej. Do takrat si stvari namreč nisem dodobra ogledal. Stanoval sem res v precej živahnem »hotelu«, ki bi mogel imeti tudi drugačen napis in še kako tako luč.

Na sestanek z Vorancem po takem poteku ni bilo misliti. Tudi navodila so bila taka. »Idi po ulici, se zaustavi za oglom, prižgi cigareto.. Če pride za teboj dvakrat isti tip, ali pa se kdo nerodno obrača, veš, kje si...«

Najprej sem šel do znanca na Tehniški visoki šoli (danes odličen arhitekt v Ljubljani). Štiri leta se nisva videla in najmanj me je tam pričakoval. Presenečen je gledal za menoj, ko sem ga zaprosil,

da reče vsakemu, ki bi ga morda vprašal, da mi je posodil toliko in toliko denarja (dati mi ga ni treba nič) – in že šel.

Denarna zadeva je bila s tem rešena.

Za menoj ni lazil nihče, čeprav sam tistega koštruna videl pred hotelom. Ta »hotel« je bil menda kar taka postojanka zanje.

Šest in enajst šilingov

Drugi dan sam šel po potni list. Pred mojim okencem je bila vrsta. Sami potni listi! Nekoliko pred menoj je bila gotovo nad osemdeset let stara, čisto bela ženica. Kam bo kaj ta šla! Tisti Dolfus ji je dal papirje in rekel: šest šilingov. Ženica ni imela toliko. Vrsta je ostala tiho in jo že rinila naprej, da zadosti sebi. Ženica se je solzna ogledovala. Že so jo zrinili. Pa lepo oblečeni ljudje so bili v vrsti, verjetno taki za inozemska letovišča – torej z denarjem, a ženica je bila odrinjena brez papirjev. Dolfus jih je položil nazaj na mizo. Butnil sem vmes in jezik še posebej pokvaril: »Jaz dam tisti denar, če drugi nimajo.. Gospa, tu imate...!« Vrsta me je pogledala. Nekdo je moj postopek glasno pohvalil. Tudi Dolfus me je pogledal, vzel denar in dal ženici papirje. Ženica se mi je pred vsemi zahvaljevala, jaz pa sem mahnil, da je pri nas to čisto razumljiva stvar.

Tisti Dolfus je moral biti za trenutek pod vtisom dogodka, vsaj vedel je, da sem v vrsti. Verjetno bi moral drugače bog zna kako dolgo čakati, kajti opravek je bil menda drugi. Zaprl je okence in šel v sosedno sobo. Vsekakor sem slutil izjemen postopek. Vrnil se je z mojim potnim listom in me vprašal, če imam kaj denarja. Ko sem potrdil, da nekaj še, je vprašal in pisal: »Enajst šilingov?«

»Da!«

»Kako dolgo, koliko dni še potrebujete tu?«

»Tako – vsaj tri do štiri dni...« Plačal sem, dobil potrdilo in potni list z označbo, da moram zapustiti Avstrijo v desetih dneh. Tudi

kazen je bila vpisana.

Sedaj sem bil na Dunaju legalen popotnik.

Še nekaj opreznosti po čutu in navodilih – in k Vorancu. Po cestah sem hodil razkoračeno, k Vorancu pa še vedno previdno. Po takih in takih vozlih in predznakih sva se dobila v čisto drugi hiši. Povedal sem, kako je bilo in kak je rezultat. Vkljub vsemu sem vprašal, če ni morda dr. Mayer njihov, Voranc se mi je samo nasmejal: »Hodiš po svetu, kakor po našem polju, take volje ostani, pa bo vedno šlo...«

Za vsak slučaj pa je (verjetno) le spremenil. Dal mi je drugi naslov in že šel. Kmalu za njim tudi jaz. Imel sem izredno srečo: brez vsakega čakanja sem vstopal v tramvaje in takoj našel mesto novega sestanka. Ko sem vstopil v – tudi prazno – stanovanje, je Voranc že počival na postelji. Še danes ne vem, kako je tje prišel toliko prej. Videl sem, da je tu bolj doma, kajti tudi vsa tista redka njegova roba od doma je bila tu. Tu sva bila čisto doma. O vsem sva se pogovorila: največ dom in domači kraj. Povedal mi je tudi zadelj Rusije. Te dni bo zvedel bolj točno. Naj si ogledam Dunaj, kjer je veliko takih reči in miren naj bom.

Študent gotovo pride

Veliko sem hodil okoli, kaj boš sicer delal. Tistega »vojvoderja« po Schönbrunu sem šel poslušat dvakrat. Enkrat sem po nerodnosti jezika prišel sam moški v žensko skupino. Dame so se najbolj obirale v sobi cesarice Elizabete. Najznamenitejši v Schönbrunu je park – menda na svetu ni takega. Tam nisem mogel nikamor na travo, da bi si po kmetsko zravnal hrbet. Ko sem to storil med nasadi pred Votivno cerkvijo, so me vrtnarji nevedoma poškropili.

K Vorancu si dosti nisem upal. Izbral sem čisto zadnjo možnost. Zadnji dogovor. Nekje v predmestju sem vstopil v kavarno. Čisto čedna stvar. Napovedana ura je prišla, Voranca pa ni bilo. Čakaj!

Čakal sem tako dolgo, da sem bil sam v lokalu. Ko je prišla natakarica, če še kaj želim, sem odklonil – in se učil naprej iz slovarja. Začeli so pospravljati, jaz pa nisem smel zamuditi vsaj zadnje dogovorjene možnosti. Takrat je prišla dama iz kuhinje. »Koga čakate, če morda čakate študenta...?« Prijazno me je gledala in sem prikimal. »Le počakajte, gotovo pride ...«

Kake tri ure po dogovoru je vstopil Voranc. »Tako je ta reč pri nas!« Bil je dobre volje in kar čakal, da bom začel goditi, kakor je moja navada, če ni šlo vse v redu. Tista dama je prisedla in mu še kar neopaženo izročila neke papirje.

Bila sva precej dolgo skupaj. Moja Rusija? Čakati bo treba. Tam je vse urejeno, le transport. Pokazal mi je celo sporočilo v čisto moji zadevi. Ojunačilo me je. Celo neki moj znanec je pisal iz Rusije, kako naj ravnam – in kaj naj seboj prinesem takega. Medtem sem bil že povsem potolažen – ter odločen. Povedal sem Vorancu, da imam do orožnih vaj samo še nekaj dni, da je bolje, če to uredim, pa potem pridem, kajti sicer bi bil po nekaj dneh dezerter in ob nemožnosti pokopan.

Soglašal je, da grem in se vrnem. Datum, ki je bil na sporočilu iz Rusovskega, je bil kar ustrezen. Čakanje bi bilo sicer predolgo.

Sodrug iz Trsta

Tisti večer nisem šel v hotel. Nov naslov in nova parola. Daleč čez polnoč sem potrkal. Kaj le bo? Sprejela me je prijazna mlada žena. Bila je v stanovanju sama. Spet samo kuhinja in soba. Zdi se mi, da sta bili nad posteljama sliki Karla Liebknechta in Roze Luxemburg. Zgodaj me je zbudila, prinesla zajtrk in povedala, da se vrne šele popoldne. Naj kar mirno počakam, kakor je naročil... Bil sem v čednem stanovanju, polnem rdeče literature. To so bile postaje Rdeče pomoči. Ko se je popoldne vrnila, sem bil še vedno sam.

Nekaj sva seveda morala govoriti in izbleknil sem besedo »brat«. Pogledala je. To ne bi bilo nič takega, ker brat ni neka bremenilna okolnost niti za Rdečo pomoč, če bi Voranc potem ne »pokvaril«. Prihitel je, se ji oprostil in rekel, da bo s »sodrugom iz Trsta« kar po dialektu govoril… Spet sem ga polomil, sem si mislil, ona pa me je kar toplo pogledala. Vorancu sem potem to moje izdajstvo seveda takoj javil. Obema se je nasmejal in pri njej dobrovoljno popravil. Skrivati najbrž tudi ni imel česa, ker sva bila že takrat precej enaka.

Popotnica

Po ureditvi hotelske zadeve, po nepozabni poti z njim tudi na tako vezo, ki jo je moral vkljub temu takrat opraviti, sva se poslovila na nekem izmed… Gürtlov. »Sedaj imaš že nekaj šole, ali bi vzel malenkost seboj za… v Guštanju.« Ni silil, vzel sem nekaj takih brošur, pa godrnjal in klel, da uporabljajo moje legaliziranje za prenašanje boljševiške literature po svetu. Do solz se je spet nasmejal, ko sem nazadnje tisti zavoj še razpolovil in vzel samo polovico, vmes pa kar naprej godrnjal, da me bodo nazadnje na meji še zaprli. Poslovila sva se – nisem vedel, da zopet za toliko let. Večkrat sem se obrnil, bil je na oknu.

S takimi doživetji in občutki sem se vračal »iz Rusije«. Kovček je vedno bolj rasel in nazadnje se mi je zdel kot gora. Nemirna vest. Moj potni list je iznaličen, kaj če me na meji pregledajo. Bolj smo se bližali meji, bolj me je skrbelo in nekako od Gospe svete naprej sem že redčil in metal tiste zvezke skozi okno. Vseh se seveda nisem hotel znebiti, ker se bom čez dva meseca vračal in bi takrat rad poročal o uspehu. Na meji sem bil še pri tej količini nemiren – niso me pregledali. Držalo je, kakor je rekel Voranc: »Nič se nimaš bati, kdo pa se za take ljudi, kot ste študentje, sploh zanima. Če pa kaj pride, pa poveš, da študiraš tudi tako prekucuštvo.«

Doma sem šel že drugi dan na orožne vaje. Tik pred konec in

pred ponovnim datumom za odhod pa smo izvedeli, da so Voranca nekje na Češkem zaprli in s tem tudi mojo pot v Rusijo.

Ko sem mu potem po tolikih letih povedal, kak strah so mi nagnali tisti papirji in da sem jih nad polovico zmetal ven pred mejo, me je vprašal, kje sem jih začel metati. Povedal sem, da okrog Gospe svete in naprej do Pliberka. »To ni bilo slabo, tam so Slovenci in so lahko brali.«

KF. Št. 9–9. 15. 8. 1955. Str. 11–12.

Nekaj spominov na Prežihovega Voranca

Piše Vorančev učitelj F. Aichholzer

Sporočili ste mi željo, da napišem za Vaš mesečnik nekaj spominov na Kotlje in na Prežihovega Voranca kot svojega nekdanjega učenca. Rad Vam bom ustregel, ker mi je Vaš list zelo všeč, všeč posebno zato, ker s tako ljubeznijo opisuje domače ljudi in domače posebnosti Mežiške doline, le da so moji spomini kaj skromni, ker sem komaj pol leta poučeval v Kotljah.

Bilo je to moje prvo učiteljsko mesto in prav zato hranim nekaj prav živih spominov na ta dobo, nekaj živih spominov zlasti na učenca Kuharjevega Voranca. Prevzel sem pouk v višjem razredu dvorazrednice. Učni jezik je bil nemški, le tri ure so bile tedensko določene za pouk slovenščine in še te so bile na koncu ostalega pouka. Pisatelj sam opisuje v »Solzicah«, kako so nekateri učitelji učencem zagrenili slovenščino, da jih je zmeraj manj sedelo pri slovenski uri. Pripoveduje, kako nerad je hodil v šolo in da ga je le očetova šiba prisilila, da jo je obiskoval. Ne vem, če bi našli kak podoben primer, kakor ga beremo v »Solzicah«, kjer pisatelj opisuje požar, ki je uničil večji del vasi in spravil ljudi v obup, on sam pa je trepetaje pričakoval, kdaj bo ogenj zajel šolo, in ko ji je prizanesel, kako bridke solze je začel pretakati. Mati je videla otrokovo žalost in ga je tolažila, misleč, da objokuje gorje ljudi, mali Voranc pa je med jokom ves obupan vzdihoval: »Oh, mati, zakaj ni pogorela šola!«

Ko sem prevzel razred, sem skrbel za to, da se je slovenski pouk redno vršil in da so se slovenske ure prikupile učencem. Med učenci sta precej zbudila mojo pozornost brata Kuharja s Prežihovega

vrha, starejši Voranc in mlajši Lojze. Oba sta bila izredno nadarjena. Pri slovenskem pouku sem kmalu spoznal Vorančeve talente. Medtem ko pri drugih predmetih ni kazal posebne zavzetosti, ga je slovenščina močno zanimala. Zmeraj je bil pozoren, kadar je v slovenski uri slišal kaj novega. Posodil sem mu nekaj mladinskih knjig, ki jih je hitro vrnil. Hotel sem se prepričati, če je knjige tudi prebral. Poklical sem ga, naj mi pove, kaj si je zapomnil. Prijetno sem bil presenečen, ker je dobro poznal njih vsebino. Slovenske mladinske knjige so mi kmalu pošle. Pisal sem Ciril–Metodovi družbi v Ljubljano in kmalu je prispel zavojček mladinskih spisov. Odslej sta bila Prežihova fanta in tudi drugi učenci kolikor toliko preskrbljeni s slovenskim čtivom.

Večkrat se je zgodilo, da sem – navadno na koncu slovenske ure – vprašal Voranca, ali ve kaj povedati o tem, kar je bil prebral. Še danes ga vidim, kako je stopil na oder – bil je tedaj približno enajst let star – telesno dobro razvit, nekoliko bledičen, svetlih las z malimi pegami na obrazu. Najprej se je nekoliko zamislil, se s prsti desne roke dotaknil čela, kakor da bi nekaj iskal v svoji miselni zakladnici. Potem je začel pripovedovati, navadno kako pravljico ali pripovedko, včasih tudi kako daljšo povest. Govoril je gladko, jezik mu je tekel, kakor da bi iz knjige bral, in ves razred ga je pozorno poslušal. Za pohvalo se ni dosti zmenil. Sedel je spet na svoje mesto in ostal resen, kakor je bil navadno. Le prav redko je bilo, da se je nasmejal. Njegova obleka je bila sicer čedna, vendar navadno že precej obnošena, kar ni bilo čudno, saj je bil revnih staršev sin.

Želel sem spoznati Vorančevega očeta, o katerem sem vedel, da spada med vodilne Slovence v občini. Nekega zimskega popoldne sva jo ubrala z nadučiteljem – tak naslov je imel šolski upravitelj, medtem ko sem jaz bil »podučitelj« – na precéj oddaljeni Prežihov vrh. Tam je bila majhna kmetija; njen najemnik je bil Vorančev oče, velik, krepak mož v najboljših letih. Vesel naju je bil, ko sva vstopila. Na mizi je ležal »Mir«, tedanje glasilo koroških Slovencev. Iz pogovora ob vrču hruševca in ovsenem kruhu sem spoznal kremenit

značaj tega moža. Ne spominjam se več, kaj vse smo govorili, vem pa še, da mi je nadučitelj zatrjeval, ko sva se vračala pozno zvečer domov, kako rad se pomenkuje s Prežihom, ker veliko bere in veliko ve, pa čeprav sta si politična nasprotnika.

Povedal sem že, da sem le kratko časa učiteljeval v Kotljah. Zato tudi nisem mogel spremljati dalje usodo našega pisatelja. Pač pa sem prebiral njegove spise in ko danes gledam nazaj na tisti čas, mi je jasno, da človek s tako občutljivim srcem za vsako krivico in tako bistrim očesom za opazovanje svojega okolja ni mogel iti drugo razvojno pot, kakor jo je šel naš Voranc. Današnji rod takratnih razmer komaj da more razumeti. Leta 1904 – takrat sem nastopil službo v Kotljah – delavec še ni imel volilne pravice ne v občini ne v deželi ne v državi. Volilno pravico v občini je imel le, kdor je plačeval davek. Imeli smo v občini tri volilne razrede, ki so volili enako število občinskih odbornikov. V prvem razredu je imela volilno pravico peščica veleposestnikov in industrijcev, ki so volili enako število odbornikov kakor desetkrat večje število volivcev v tretjem razredu, kjer so volili mali kmetje in davkoplačevalci. V drugem razredu so volili srednji kmetje, ki jih je bilo tudi nekajkrat več kakor volivcev prvega razreda. Ker so bila veleposestva in industrije večinoma v rokah narodnih nasprotnikov, so ti na ta način dostikrat vladali v popolnoma slovenskih občinah. Le počasi si je utirala demokratična misel pot v stari Avstriji in le postopoma so dobivali delavci nekaj pravic.

Zgodaj je Voranc spoznal krivice, ki se godé po svetu, videl je, kako je garal in se mučil njegov oče, da je priskrbel borni vsakdanji kruh svoji družini. Tudi sam je moral že v mladih letih okusiti grenko usodo revne družine. Že zgodaj je moral pomagati staršem, najprej kot pastir, ki je moral še pred šolo napasti svojo ovčjo čredo, potem pri vsakem drugem delu, dokler ni v bližnji tovarni našel svoj kruh. Doživetja mladih let so mu usmerjala njegovo življenjsko pot, ki jo tako lepo opisuje pesnik Župančič v svojem uvodu k »Solzicam«, kjer pravi:

»Da, s pašnika v višavi gledajo bistre, mlade oči daleč v dolino, kjer se vali reka, drvé vlaki, se podnevi kadé in ponoči goré tovarniški dimniki; ob plugu premišljajo prebrisani možgani. Mlad fant srečava ljudi, sosede, spoznava kmete; se nameri na delavce, ko praznujejo praznik, ki ga pratika ne zaznamuje – prvi maj; se pretepa in spravlja s sovrstniki, opazuje, primerja, snuje, sklepa in vidi, kako je kljub vsemu človek močan. Da bi gore prekladov! In jih bo prekladal! In jih že preklada! In tako prehodi ta mladi fant dolgo in težavno in vendar naravno pot od paše in pluga do fužin in strojev, pot našega človeka od kmečkega pastirčka do delavca, od delavca do zavednega socialista in borca za bodočnost.«

KF. Št. 2. 27. 4. 1967. Str. 31–33.

Spomini na Prežiha

France Bevk, Ivan Kreft

Brskam po spominih na Prežiha, a bojim se, da ne bom vedel povedati nič novega, kar bi bilo vredno branja. Pred zadnjo vojno ga osebno nisem poznal, prerazlične so bile najine poti, da bi se lahko srečala. Vendar mi njegovo ime ni bilo povsem neznano. Kot pisatelja Prežihovega Voranca so mi ga predstavile njegove novele v predvojni »Sodobnosti«, ki so kot besedne umetnine vzbudile vso pozornost. Med osvobodilnim bojem so mi o njem pripovedovali tovariši, ki so ga v predvojnih letih srečavali v ilegali. Opisovali so mi ga kot revolucionarja, komunista, ki je imel za seboj pisano, nemirno življenje popotnika »Od Kotelj do Belih vod« in »Bojev na tujih tleh«; dveh knjig, ki sta mi ga pozneje bolj verno predstavili kot ga more predstaviti živa beseda.

Voranca sem osebno spoznal šele po osvobojenju. Ne spominjam se več, ne kje ne kdaj je to bilo. Bila sva ljudska poslanca, odbornika ljudske prosvete in Mohorjeve družbe. Bilo je torej več kot razumljivo, da sva se pogosto srečavala. Toda pri sejah je izrečeno mnogo lepih besed, ki trenutno zablestijo, a se nato brez sledu izgubijo. Kdo bi se vseh spominjal! Živo pa mi je pred očmi dan, ko sva se nekoč vso pot v istem kupeju vozila iz Beograda. Imela sva časa dovolj, da sva se zapletla v prijateljski pomenek. Voranc se je zanimal za razmere v moji ožji domovini na Cerkljanskem. In ko sem mu opisal socialno podobo posameznih vasi, sem se čudil, da je vsako naselje že poznal po imenu. Imel sem vtis, da je te kraje že prepotoval. Povedal mi je, da kraje pozna le po imeniku članov v koledarjih Mohorjeve družbe. Prebiral ga je kot nekak kažipot po domovini in se iz njega učil. Prav tako kot jaz v svojih mladih le-

tih. Njemu je, kot meni, skromna domača knjižnica odpirala okno v svet.

A ni bilo samo to. Med razgovorom sva se tudi v mnogih drugih pogledih čudovito ujela. Vsaj meni se je tako zdelo. In niti tedaj niti kdaj pozneje nisva na široko, zgolj teoretično govorila o literaturi, četudi je beseda tudi nanjo nanesla. To mu je bilo menda prav tako tuje kot meni. Dotikala sva se konkretnih primerov in izrekala svoje sodbe. Njegove so se mi kdaj pa kdaj zdele nenavadne. Tako mi je tedaj, v vlaku, pohvalil povest »Ljudje pod Osojnikom«. Začudil sem se, zakaj nekatera druga mi je bila bolj po srcu, ker – bilo je kmalu po vojni – bil je le manjši del mojega opusa že za menoj. Nisem se mu upal ugovarjati, ker sem njegovo sodbo zelo cenil, a to mi je dalo misliti. Danes se mi zdi, da ga razumem. Po mojem mu je ugajala realistično pisana galerija kmečkih usod v boju za svoj obstanek.

Kdaj sem Prežiha prvič obiskal na njegovem domu, se več ne spominjam. Ni bilo samo enkrat, v letih po vojni sem se večkrat povzpel na Prežihov vrh. Enkrat ali največkrat dvakrat čisto sam, sicer vedno v družbi s kakim tovarišem. Nekoč s pesnikom Igom Grudnom, a drugič z odborniki Mohorjeve družbe in njenim predsednikom pisateljem Finžgarjem. Prežih nas je vedno z veseljem sprejel, s široko gostoljubnostjo trdnega kmečkega gospodarja, da se tako izrazim.

Pisateljeva notranja podoba se najbolj do dna odkrije pri branju njegovih spisov. In njegovi spisi posebno zaživijo le v pokrajini, ki jim je dala ozadje in med ljudmi, ki so vdahnili življenje zgodbam. S takimi očmi sem vselej gledal industrijske Ravne, Kotlje, Uršljo goro in Peco, gozdnate obronke s trdnimi kmetijami in siromaštvom. S pisateljem sem v mislih romal od njegove rodne bajte pod goro in po vseh ovinkih do Prežihovega vrha, kjer je preživljal zadnja leta svojega življenja. Šele tedaj se mi je zdelo, da do konca razumem pisatelja in njegovo delo. Ne samo jaz tako, ampak vsi, ki so bili z menoj pri Prežihu. Ta nam je z mirnim nasmehom kazal

na pobočja in nam pojasnjeval, kar smo želeli še vedeti o njegovem življenju in delu.

Tako je bilo. Zdaj, žal, ni več tako. Težko, nemirno življenje v preteklosti ga je slednjič zlomilo, da je izpustil pero iz rok, preden je uresničil vse svoje načrte. Nisem ga več srečal ne v Ljubljani ne na Prežihovem vrhu. Ob njegovi smrti me je doletela žalostna dolžnost, da sem mu z drugimi tovariši govoril poslovilne besede ob njegovi krsti pred Narodnim domom v Ljubljani. In kadarkoli zopet stopim na njegovo rodno zemljo, se mi zdi osirotela kakor hiša, iz katere so pravkar odnesli gospodarja. Nima več pisatelja, da bi ji klesal nesmrtno umetniško podobo.

France Bevk

*

Za Lovra Kuharja in njegovo delo sem vedel že leta 1925, ko me je Dušan Kermavner po Vorančevi želji povezal z njegovim najmlajšim bratom Avgustom, da bi ga vključil v gibanje progresivne mladine. Videla pa sva se prvič šele v Parizu, marca 1938. leta.

Iz Jugoslavije je Lovro Kuhar emigriral meseca maja 1930. leta. Ko sem ga obiskal v Parizu, je imel za seboj že osem let ilegalstva in zaporov po raznih evropskih državah. Njegovo življenje v tujini je bilo tako težko, da se komaj lahko trdi, da se je z begom iz Jugoslavije izognil zaporni kazni, na katero ga je obsodil diktatorski monarhofašistični režim. V resnici se je izognil enemu zaporu, da bi prišel v drugega. Sam je izjavil, da bi se za beg sploh ne odločil, če bi mu ustava ZSSR in statut kominterne ne jamčila pravice pribežališča v ZSSR. To potrjuje tudi v pismu, ki ga je pisal pisatelju Ksaverju Mešku, kjer je med drugim zapisal: »Jaz tako ne bi odbežal iz Jugoslavije, če bi ne bilo v Beogradu glavnjače.« (Troje srečanj s pisateljem Meškom, »Tovariš«, št. 8, 15. marca 1951.) Čeprav je bil Prežih obsojen na visoko zaporno kazen v Jugoslaviji, mu sovjet-

sko predstavništvo na Dunaju leta 1930 vendar ni hotelo izdati vizuma za potovanje v ZSSR na redni jugoslovanski potni list, katerega je imel. Bil pa je leta 1933 kot poznavalec balkanskih vprašanj pozvan na kongres kominterne v Moskvo. V naslednjem letu (1934) pa je bil drugič poklican v Moskvo.

V Avstriji je Prežih živel neprijavljeno nekaj časa v Celovcu, pozneje pa skoraj eno leto na Dunaju. Ko je opazil, da so mu jugoslovanski in avstrijski agenti za petami, je pobegnili v Nemčijo. Življenje v Nemčiji je bilo tako težko, da se je po dveh letih raje vrnil v Celovec, kjer so ga kmalu izsledili in zaprli. Ko je jugoslovansko poslaništvo na Dunaju doseglo, da so ga avstrijske oblasti zaprle, je vložilo zahtevo za izročitev. Toda še preden je prišlo do odločitve o izročitvi, se je meseca februarja 1933. leta Prežihu posrečil beg iz celovškega zapora. Preko Dunaja je Prežih zbežal nazaj v Berlin, ki ga je šele malo prej zapustil. V Berlinu ni našel zatočišča ne življenjske možnosti, pa je zaradi tega odpotoval na Norveško, kjer se je zadrževal skoraj dve leti. Večinoma je živel v Oslu, konec 1934. leta pa je odpotoval v Francijo.

Ko se je 1936. leta iz Francije zatekel na Dunaj, ga je dunajska policija zaradi nebudnosti »Oskarja« (Karl Hudomal, član CK KPJ) aretirala in je bil trinajst mesecev zaprt. Jugoslovansko poslaništvo je zopet sprožilo vprašanje izročitve. Ker za zahtevo jugoslovanskega poslaništva na Dunaju ni bilo nobene osnove, je bil končno izpuščen iz zapora in izgnan v Češkoslovaško, odkoder je odpotoval v Švico. Švica ni trpela emigrantov–komunistov, zato je iz Švice zopet emigriral v Francijo. Odslej je v Parizu živel pod svojim pravim imenom, seveda je bil pod stalnim policijskim nadzorstvom. V eni izmed hišnih strank je imela policija celo konfidenta proti Vorancu.

Ker sem marca 1938. leta tudi jaz nekaj dni legalno bival v Parizu, me je Prežih povabil kar na svoje stanovanje, da bi se v miru pomenila o vsem, o čemer bi se rada. Ko sva se vzpenjala po stopni-

cah, me Prežih ni pozabil opozoriti na stanovanje stranke, ki se je bavila s konfidentstvom.

V stanovanju naju je že pričakovala Prežihova žena, ki je nekaj časa pred menoj prišla v Pariz. Prežih jo je menda zadnjič videl, ko ga je leta 1936 ilegalno obiskala. Zaradi jezika je imela seveda težave in kar je bilo opraviti v mestu, je opravil vedno Prežih sam. Tudi za nakup hrane je moral skrbeti Prežih, vsaj tiste čase, ko sem bil jaz v Parizu. Nekajkrat sem ga celo spremljal po takih poslih. Preden sem odpotoval naprej v Španijo, me je hotel Prežih še prav posebno pogostiti in je kupil med drugim tudi zrezke in znane dolge štruce kruha, kakršne pečejo samo v Franciji ali morda celo samo v Parizu.

Razen v stanovanju sva se s Prežihom sestajala tudi v knjigarni, ki jo je vodil Prežih, nekje v centru mesta, toda v zelo stranski ulici. V kavami sva se sestajala le tedaj, kadar je bil povabljen še kdo tretji, ki se zaradi kompromitiranosti ni smel pokazati niti na Prežihovem stanovanju, pa tudi ne v knjigarni.

Ko je bil določen dan odhoda 150 prostovoljcev v Španijo, katere naj bi vodil, mi je Prežih nekajkrat naročil, naj zapisujem vse, kar bom doživel in opazil v Španiji. To sem mu obljubil toliko lažje, ker sem že prej zapisoval vse, kar se mi je zdelo važno, čeprav nisem bil docela prepričan – saj nisem imel nikoli publicističnih ambicij – da moji zapiski predstavljajo neko vrednost.

Dano obljubo sem Prežihu. prav rad izpolnil. Ko sva se ob mojem povratku iz Španije zopet sešla, sem mu izročil svoje zapiske, razen tega pa tudi koncept II. dela sestavka »Olimpiada nasilja traja dalje«, čigar I. del je izšel že leta 1934 v »Prosveti« (Chicago), a leta 1936 v brošuri pri nas.

Razumljivo je, da nama je to – iz Španije prineseno – gradivo dalo obilo snovi za razgovore. Prežih je hoteli vedeti mnogo, zelo

mnogo – več, kakor je bilo zapisano v mojih zapiskih. Sestajala sva se tri dni zapovrstjo in vsakokrat je načel nova vprašanja. Mojih odgovorov si Prežih ni zapisoval, pač pa mi je naročil, naj jaz dopolnim svoje zapiske: o kadrih v Španiji, o odnosih med Španci in internacionalnimi brigadami, o tem, kako je bil izvršen umik itd.

Seveda sem rade volje ustregel Prežihovi želji. Štiri tedne pred smrtjo, ko sem mu poslal po spominu obnovljene odstavke španskih zapiskov, mi je Prežih sporočil, da so moji izvirni zapiski spravljeni skupaj z njegovimi rokopisi v dveh kovčkih v Parizu. Pripomnil je še, da bo po kovčka šel sam, brž ko bo ozdravel.

Ker nikakor nisem računal s tem, da je gradivo, ki sem ga spravil pri Prežihu v Parizu, ohranjeno, sem bil tega Prežihovega obvestila zelo vesel, bili so ga pa veseli tudi drugi tovariši, ker je šlo za izvirno gradivo o borbi naših brigad v Španiji.

Ko še nisem vedel, da so moji zapiski ohranjeni, sem hotel imeti na vsak način Prežihovo potrdilo za avtentičnost nekaterih važnejših posameznosti, ki sem se jih po desetih letih še spomnil in zapisal, zato sem mu te svoje obnovljene zapiske poslal in so še sedaj v njegovi zapuščini.

Namesto razgovorov s Prežihom februarja 1939. leta naj citiram tri njegova pisma, naslovljena na inž. Dragotina Gustinčiča, namestnika predstavnika Centralnega komiteja Komunistične stranke Jugoslavije v Španiji, ki jih hrani Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Jugoslaviji. Obširneje jih bom v celoti komentiral šele na koncu, sproti pa bom dajal le najnujnejše opombe.

Prvo pismo se glasi:

»Pariz 15/9. 38

Dragi Gustinčič!

Iz Slovenije je izražena želja, da naj se prostovoljec Ivan Kreft vrne domov. Situacija je tam taka, da bi njegova vrnitev bila zelo važna in koristna. Ta želja je oficijelna.

Mi tukaj smo soglasni, pa te zatorej prosim, da v tem smislu posreduješ pri naših španskih bratih in da govoriš tudi žnjim samim v tem smislu.

Doma je namreč zadnji čas bilo spet par aretacij in veliko vodilnih ljudi sedi. Kreft pa je prej delal po liniji, ki je zdaj še posebno važna.

Bodi prisrčno pozdravljen od nas vseh

Tvoj Valič«

Drugo pismo vprašanje mojega povratka le omenja, citiram ga pa v celoti, ker se Kuhar v njem dotika še nekaterih drugih zadev v zvezi z našimi španskimi borci, kar bom skušal pojasniti na koncu.

»Pariz 2. okt. 1938.

Dragi prijatelj!

Prejel sem tvoje pismo, v katerem mi pišeš, da za povratek Krefta ne moreš ničesar ukreniti. Ko sem Ti pisal o tem, sem tudi jaz mislil samo pogojno: če Ti je mogoče, interveniraj! Če ni mogoče pa ni! Firmi (Centralni komite KP Španije) mi ne moremo oficijelno javiti naših želj, ker naše razmere žnjo niso urejene. Ti to sam dobro veš! – Zdaj je prvi znak, da bo tudi to v kratkem rešeno. Več o tem

ne morem pisati! –

Čital sem tudi pismo, ki si ga pisal Tomi (morda Tomo Brejc, s katerim je Kuhar sodeloval) zaradi akcije za naše Špance. Imaš tam nekaj dobrih misli – vendar Tvojega predloga v celi obliki mi mogoče izvesti. Že prej bi to ne bilo šlo tako lahko, posebno kar se tiče organa, ki bi to začel (žensko društvo itd.). Zdaj – po naših dogodkih pa bi kaj takega bilo izključeno. Vse take akcije bi škodovale oficijelnim prireditelјem, oziroma nosilcem, in bi imele za posledico preganjanje samih dotičnikov... Ne pretiravamo, če trdimo, da lahko pričakujemo ostrejšega vetra, v vsakem pogledu – posebno pa še proti nam in izseljencem. – Našim invalidom tukaj ne gre dobro. Materialna pomoč, katero daje oficijalni odbor, je sramotna – beraška – 100 fr. tedensko za stanovanje in hrano. Mi smo takoj ob prihodu prvih invalidov pokrenili akcijo med vsemi izseljenci, tu in onstran morja, da jim zberemo vsaj mali priboljšek. Stvar gre zelo počasi in podpora, katero uspevamo dajati z naše strani, je minimalna. Ali nekaj le dajemo. Upam, da bo kmalu boljše. Problema naših invalidov pa seveda tukaj ne moremo rešiti z nabrano denarno akcijo, tudi z najuspešnejšo ne. Reševanje problema je mogoče le s tem, da bi mogli invalidi odpotovati domov v Jugoslavijo. Mi smo doma že vse pripravili v tem pogledu. Odgovorni ljudje iz vseh skupin opozicije so že dogovorjeni, da se bodo za povratnike v vsakem pogledu brigali. Le poslanstvo še noče dati potnih dokumentov. Tudi v tem oziru se doma dela in organizira pritisk. Mislim, da bi bilo zelo dobro, da bi tudi posamezniki pri vas izkoristili zveze z domovino v tem oziru. – Čim bo naša stvar rešena, bo menda vendar omogočano potovanje težjih invalidov k staršem.

Še dve stvari za danes:

1) Prekini vsako zvezo s prejšnjim jug. odborom za Špance, praktično z Nino (Nina = žena Labuda Kusovca). Ona je z naše strani odstranjena od vsake odgovornosti. Naravno, da se temu noče pokoriti in deluje dalje, kar ima za posledico samo otežkočenje stanja

tukajšnjih invalidov. Povej to tudi vsem drugim Tvojim prijateljem!

2) Invalid Barnak obtožuje nekega Kovačiča, Slovenca iz Istre, ki se menda še nahaja pri vas, kot provokatorja. Kovačič je baje bil v Jugoslaviji stražnik, a kot izseljenec v Franciji je baje deloval v organizacijah poslanstva kot provokator. Prosim Te, informiraj se o njem in uredi stvar v pravem smislu, če bi Baržakove trditve bile resnične.

Bodi lepo pozdravljen

Tvoj

Lovro.«

(D. Gustinčiču v Barcelono.)

V tretjem pismu Valič (L. Kuhar) sporoča, da je CK KPJ v oficijelnem pismu CK KP Španije zahteval mojo vrnitev. Kakor sem navedel že prej, je to pismo CK KP Španije tudi prejel skupno s pismom, ki ga je Boris Kidrič priložil zame. Kidričevo pismo sem dal spraviti Lovru Kuharju v Parizu pred vrnitvijo v domovino.

»Paris, 1. nov. 1938.

Dragi prijatelj!

Včeraj sem prejel pismo od prijatelja Krefta. Zraven je bilo priloženo pismo njegovo na inž. Stebija, katerega sem takoj dalje poslal.

V njegovi zadevi sem poslal Vaši familiji oficijelno pismo, ker

sem postavil zahtevo, da ga pošljejo na našo razpolago.

V istem pismu sem interveniral tudi v zadevi našega prijatelja Boža, ki je, kakor smo obveščeni, zbolel na neki novi, čudni bolezni. V tej zadevi sem že prej – takoj, ko sem za stvar zvedel, napravil neke korake. Težko pa je postaviti stvar povsem konkretno, ker mi detajli niso znani. Ali sem storil, kar sem mogel. Ko bi o tem več kaj vedel, bi vprašanje lahko drugače postavil.

Kdaj se vidiva midva? Kadar prideš, išči takoj zvezo z menoj.

Tukaj še ni »nič novega na vzhodu«. Čakam vsak dan.

Piši. Javi Kreftu gornje sporočilo.

Bodi pozdravljen

Tvoj Valič (Lov. Kuhar)«

(Božo je Maslarić, ki so ga bile španske vojne oblasti zaprle pod obtožbo, da je dal streljati dva vojaka svojega bataljona.)

Boža Maslariča so resda obtoževali predvsem zaradi streljanja dveh vojakov, toda očitali so mu tudi partizanske akcije, češ da jih je vodil na svojo roko. Po jugoslovanskih izkušnjah danes vemo, da bi kombinacija frontalnega vojskovanja s partizanskim bila bolj uspešna.

Citirana pisma Lovra Kuharja, ki je bil od članov CK KPJ najtesneje povezan z bojem v Španiji, dokazujejo, da odnosi med našo partijo ter VKPb, KPF in KPI že takrat niso bili najboljši. Če bi ta pisma ne bila ohranjena, bi si sploh ne upal omenjati svojih srečanj s Kuharjem, ker bi jih ne mogel dokazati. Še težje pa bi bilo dokumentirati pogovore, ki sva jih imela. Junija 1949 sva s Kuharjem, ki je bil takrat na zdravljenju v Splošni bolnišnici v Ljubljani, sicer obujala spomine na najvažnejše dogodke v začetku marca 1938, ko sem se ustavil pred odhodom v Španijo nekaj dni v Parizu in bil največ prav z njim, in spomine na dogodke po vrnitvi iz Španije v prvi polovici februarja 1939, ko Kuhar ni bil zadovoljen, če nisem

preživel z njim vsaj kakšne ure dnevno, da bi mu pripovedoval svoje vtise iz Španije, vendar si tudi teh razgovorov nisem sproti zapisoval.

V bolnišnici v Ljubljani sem obiskal Prežiha vsega dvakrat, in sicer dva dneva zapored, pozneje pa nič več. To pa zaradi tega, ker zaradi bolezni za razgovore ni bil razpoložen. Ko sem prišel drugič na obisk, sem njemu in Linetu Žagarju, ki je bil takrat tudi na zdravljenju v bolnišnici, prinesel po eno krajinsko grafiko iz svoje zbirke. Čeprav se je Kuhar grafike razveselil, je vendar bil še slabše razpoložen kot prejšnjega dne. Prežiha je med drugim skrbela tudi njegova bolezen, ki se je slabšala. Omenil mi je tudi, da ima možnost, da se zdravi v tujini, če pri nas ne razpolagamo še s potrebnimi zdravili. Vselej pa se je tudi vračal na vprašanje, kako doseči vrnitev obeh kovčkov z dokumenti, ki sta skrita v Parizu. O tem mi je govoril zato, da bi tudi jaz ne izgubil upanja na svoj španski dnevnik in na skromno medsebojno korespondenco. Ko ga je lastno pripovedovanje utrudilo, je z zanimanjem poslušal moje o akciji za vrnitev jugoslovanskih španskih borcev, predvsem invalidov, v domovino. Ta akcija ga je zanimala, saj se je za njo močno angažiral že v Parizu, kjer je skušal prek zvez z jugoslovanskim poslaništvom (verjetno prek Cirila Kosmača) doseči, da dobijo invalidi potne liste za vrnitev domov, naročal pa je tudi svojim znancem v Španiji, ki so imeli zvezo z opozicijskimi politiki v Jugoslaviji, da pri njih posredujejo, da bi podprli tako akcijo.

Po desetih letih sem marsikatero nadrobnost v tej akciji že pozabil, toda ko sem videl, s kakšnim zanimanjem sledi Prežih mojemu pripovedovanju, sem se še bolj potrudil, da mu ustrežem. Pri tem sem bil presenečen, da se je nekaterih nadrobnosti Prežih še bolje spominjal kot jaz, čeprav v akciji, ki smo jo vodili v domovini, ni neposredno sodeloval. Morda mu je o njih poročal inž. Alojz Štebi, s katerim je imel pismene stike iz Pariza, morda še kdo drug, verjetno pa je marsikaj zvedel po letu 1940, ko se je vrnil iz emigracije v domovino.

Vedel je celo za moje obiske pri dr. Ivu Šubašiću v Karlovcu in za obiske pri Savi Kosanoviću in dr. Srdjanu Budisavljeviću v Zagrebu. Pripovedovanje o tej akciji je Prežiha tako razvedrilo, da je za trenutek pozabil na svojo bolezen in druge svoje osebne skrbi, saj je bil človek, ki je hotel vselej lajšati le gorje drugih. Tak je ostal vse dotlej, dokler ga bolezen ni docela strla. Koliko prej bi strla šele človeka, ki bi bil fizično šibkejši, pa bi moral v boju za boljše življenje naših ljudi toliko prestati, kot je prestal Prežihov Voranc! Španski borci smo njegovi največji dolžniki, žal smo se začeli tega prepozno zavedati. V koliki meri je bila španska stvar tudi njegova, pričajo tudi po naključju najdena pisma, zato jih objavljam ob 30–letnici boja proti fašizmu v Španiji.

Ivan Kreft

KF. Št. 4. 25. 11. 1968. Str. 22–23.

Spomini na Prežihovega Voranca

Zorko Kotnik

Pred leti mi je izročila svakinja Rezi, žena mojega rajnega brata dr. Franca, pismo, ki je bilo pomembno in dragoceno predvsem za slovensko literarno zgodovino. To je namreč pismo, ki ga je pisal Prežihov Voranc leta 1914 mojemu bratu. Voranc je bil takrat na Dunaju in je obiskoval. višji tečaj za kmetijsko zadružništvo. O tem pismu mi brat ni nikoli ničesar omenil, zato sklepam, da je nanj pozabil, kajti vsa druga pisma in dopisnice, ki mu jih je pisal Voranc, so v študijski knjižnici na Ravnah na Koroškem. Ker pa ravno sedaj izhaja Prežihovo zbrano delo in bo med drugim objavljena v posebni knjigi tudi vsa njegova korespondenca, sem se odločil, da to pismo v celoti objavim v Koroškem fužinarju. (Prvič objavljeno v Novih obzorjih 1964, str. 311.) Moj brat je v Novih obzorjih že pred leti objavil seznam pisem, ki mu jih je pisal Voranc. Tega pisma v seznamu ni, ker verjetno brat zanj ni vedel. Našlo se je zataknjeno v predalu v nočni omarici. Svakinja mi ga je podarila v last in uporabo.

Pismo objavljam dobesedno, kakor ga je napisal Voranc.

Prežihovo pismo dr. Francu Kotniku

Dunaj, 27. marca 1914.

Dragi gospod!

Vaše pismo – oziroma moj spis sem prejel. Nikakor ne mislite, da ste me razočarali, ampak Vaša kritika je po mojem celo jako ugodna. Da spis »nima glave ne nog« je res in s tem prepričanjem sem ga Vam že poslal. Ne bom ga pošiljal »Dom. prij.«, ampak ga bom pustil ležati in ga bom pozneje enkrat uporabil pri obdelovanju kake sorodne snovi v daljši povesti na primer pri vašem načrtu, ki mi ugaja, jako ugaja. Res je, da v njem leži poezija naših krajev. Obdelal ga bom, le počakal bom še, kajti za daljša dela se še ne zdim zrel.

Tu Vam zopet pošiljam en rokopis. Spisal sem ga »kar tako«, imam nekoliko več veselja ž njim nego z »Življenjem v...« Predvsem Vas prosim za oceno. Da ni za »Družbo Mohorjevo« je jasno in če Vam za »Koledarček« ne bo ugajal, ga morda dam »Miru«. Ali pa se bi dal uporabiti v skupni povesti v »Živ. v hlevu«. Toda to se še lahko vedno zgodi. Mogoče se Vam bo zdel pristen, pretiran, blateč naše ljudstvo. Toda verujte mi, bil sem že na mnogih »stelarajah« in sem bil priča dogodkov, da sem vprašal, ali je to res naše ljudstvo? V spisu sem porabil tudi nekaj pravih imen, toda takih, ki so mi to željo že opetovano izrekli. Nekateri namreč silno žele čitati svoja imena tiskana. – Ako ga ne daste v »Koled«, mi sporočite, da Vam pošljem kako otroško povest, dasi se bojim pisati. Ne vem namreč kako bi začel s otroki. Sploh Vam povem, da z vsako besedo, ki jo napišem na Dunaju, literatura trpi. Ako bi mogel ostati v mestu, bi moral pisarjenje popolnoma opustiti. V tem oziru nikakor nisem zadovoljen s seboj.

Pač pa se učim razne predmete našega tečaja z velikim veseljem. Poleg tega čitam razne pisatelje. Na primer: Gorkija, Čehova,

Gogolja, Dickensa, Hebbelna, Sudermanna, Anzengruberja, osobito pa Roseggerja. Kako zna on predstaviti kmečko dušo! Kadar ga čitam, se mi zdi, kot bi govoril z našimi ljudmi.

Ob lepem vremenu zletim v okolico, kjer se prikazuje vigred. Kakor prerojen sem tedaj in vsakikrat spoznam živo, da sem kmet, človek narave in da bi se duševno uničil, ako bi postal kaj drugega.

Veliko noč opravim tukaj. Vam pa se zahvaljujem za prisrčno pismo in Vam istotako voščim vesele »pisanke« ter srečno »rajžo« po Laškem.

Vaš Lovro Kuhar

Dunaj VIII., Langegasse 74.
Allg. Verband.

Če to pismo pazljivo preberemo, lahko pridemo do naslednjih zaključkov:

1. Nesporno je, da je dr. France Kotnik mlademu Prežihu vsestransko pomagal in mu bil nekak mentor pri ubiranju prave poti pri njegovem izobraževanju in pisanju v mladih letih. O tem, da mu je preskrbel nekaj gmotnih sredstev, pa več pozneje.

2. Voranc se je že mlad začel ukvarjati z mislijo, da bi napisal kaj vrednega, klenega za mladino. Na srečo je pravi čas spoznal, da tega še ne zmore. Prav je, da je to misel takrat opustil, morda bi pozneje nikoli ne napisal prelepih »Solzic«.

3. Do sedaj nam še ni bilo dosti znanega, kaj je v mladosti bral. V tem pismu pa nam pove, kdo so mu bili vzorniki pri njegovem pisateljevanju.

Vsa ljudstva so željna miru

Govor dr. Franca Sušnika ob prestavitvi Malgajevega spomenika

Če bi pred 25 leti potrkal na okno, bi družina prisluhnila: ali so partizani ali pa je gestapo! – Kajti vsa dežela je imela eno samo misel: okupatorja in borbo.

Če bi pred 400 leti potrkalo na okno, bi družina vedela: za staro pravdo gre: – Kajti vsa dežela je bila vznemirjena od ene same misli, ki je bila: punt! kmečki punt! stara pravda!

Če bi pred 50 leti potrkalo dekle ali žena (fantje in možje so bili na vojski daleč od doma), bi vedeli: kajti vsa dežela je šepetala, govorila, klicala, vriskala: Jugoslavija! in se podpisovala za Jugoslavijo.

Konec oktobra pred 50 leti se je zrušilo tisočletno cesarstvo.

Trume vojakov so hitele z razpadlih front domov.

Jugoslavija – da!

Toda kje bo njena severna meja?

Ali bo segla Jugoslavija nad Celovec, nad Gospo sveto?

Ali pa bo segla Avstrija dol do Zidanega mosta ali do vitanjske črte in bo Maribor avstrijski in avstrijska Dravska, Mislinjska in Mežiška dolina?

V Mariboru je narodni svet že organiziral novo, jugoslovansko oblast, majorja Rudolfa Maistra je imenoval za generala, general Maister je zbiral fante v prvo slovensko vojsko.

Na Prevaljah so domači slovenski veljaki sestavili narodni svet Mežiške doline. Za predsednika so izvolili Andreja Oseta, ki se je nekaj let prej naselil tu na Dobrijah kot lastnik Kumrove gostilne. Oset je bil doma iz Šentjurja pri Celju, navdušen narodnjak iz onega konca Štajerske, kjer je bilo tedaj največ navdušenega, borbenega in samozavestnega slovenstva. Prek Oseta je prišel njegov rojak Franjo Malgaj s cvetom celjskih fantov–študentov, dvajsetletnih mladih poročnikov in podoficirjev, ki so z razpadle avstrijske fronte prihiteli na fronto mlade Jugoslavije in na slovenske koroške meje.

Franjo Malgaj, drzno pogumni in odločni komandant mlade slovenske vojske in legendarni junak koroških bojev za severno mejo,

je padel leto pozneje tu na tem hribu.

Bil je to po tisočletni brezdržavnosti boj, da se izpriča: slovenski narod živi –

ne boj iz sovraštva, marveč boj proti sovraštvu in proti smrti,

v svojem končnem smislu boj proti zlu, ki naganja ljudstvo proti ljudstvu – vsa so željna miru – in se reži nad razvalinami in grobovi.

Nemški koroški pisatelj Perkonig je bil pred 50 leti na drugi strani fronte. Po desetletjih je z zrelim človeškim spoznanjem dejal svojim nemškim rojakom:

Dajte vendar prostora ob mizi tudi slovenskim sodeželanom in storite, kakor je njihova šega: položite hleb kruha na mizo in postavite polno grčo obenj!

Prežihov Voranc je pred 30 leti – begunec – z dvema nemškima prijateljema čakal na Gosposvetskem polju – on,

sin proletarskega naroda, ki se je tu naselil pred več ko tisoč leti, onadva sta se prištevala k narodu, ki je s svojo kapitalistično močjo v prejšnjem stoletju zavladal nad tem krajem – in vsi trije so strmeli nad to prečudno deželo z istim duhom odrešilnega človeškega spoznanja, ki bo nekoč oba naroda pobratilo in ki bo nekoč Gosposvetsko polje edino napravilo večno lepo...

Tako in večno mogočno doni Prešernova Zdravljica miru, svobodi in človeški soseščini vseh narodov.

KF. Št. 4. 25. 11. 1973. Str. 3–5.

Prežih v spominu pisateljev
Srečanja s Prežihom

Matevž Hace

Prvo Vorančevo knjigo novel »Samorastniki« sem bral junija 1942. leta, ko sem kot okrožni aktivist delal v Loškem potoku. Do takrat sem bral slovenske, francoske in ruske klasične knjige. Ko sem bral Vorančevo knjigo »Samorastniki«, sem opazil, da je posebna umetniška moč v tej knjigi. Tudi ocena Josipa Vidmarja o samorastniški knjigi je bila zelo lepo napisana, kar je pozneje povedal tudi sam Prežihov Voranc.

S Prežihovim Vorancem sem se večkrat srečal v Beogradu v letih 1945 do 1949, ko sem bil zvezni poslanec. Takrat sem zastopal ves notranjski okraj.

Poslanec in domačin, pokojni Beno Kotnik, je bil velik Prežihov prijatelj. Bena Kotnika sem spoznal ob veliki noči 1944 v koroških gorah.

Ko sem se srečal s Prežihovim Vorancem, sem mu povedal, da sem že v Franciji zvedel za njegovo ime, ker sem takrat dopisoval sestavke o naših razmerah v časopis »Glas izseljencev«, ki ga je urejeval pokojni Tomo Brejc. V tem časopisu je bila tudi reklama »Za Leninova dela«, ki so bila v knjigarni Horizont v slovenskem jeziku. Tomo Brejc mi je pisal iz Pariza, da naj za slovenske delavce naročim Leninove in Stalinove knjige. Zato sem naročil za 28 delavcev slovenske in hrvaške knjige – Leninova dela. Ko me je obiskal Tomo Brejc, mi je povedal, da je Lovro Kuhar velik koroški komunist, ki vodi knjigarno Horizont v Parizu in da tudi on piše partijske sestavke. To se je zgodilo okrog novembra 1937. leta. Pi-

sal sem Prežihovemu Vorancu, da nas od 140 delavcev 28 prebira Leninova dela.

Ko sva se srečala v jeseni 1945 v Beogradu, je povedal, da je on pisal meni pisma iz knjigarne Horizont in mi tudi poslal knjigo »Ruska ustava« iz 1936. leta, kamor je uvod napisal sam Stalin. Prežihovemu Vorancu sem tudi povedal, da smo leta 1937–1938 prebirali vse, kar so napisali ruski vodilni ljudje.

Prežihov Voranc nam je priporočal, da naj temeljito prebiramo poleg Leninovih in Stalinovih del tudi rusko klasiko 19. stoletja. Takrat je bil običaj, da smo se delavci, pa naj bo to jugoslovanski, poljski, italijanski, francoski ali češki, precej pogovarjali o urejenosti in življenju v Sovjetski zvezi. Leninovo in Stalinovo ime je bilo tisti čas in tista leta v dnevnem pogovoru vseh delavcev v francoski državi. Vse, kar smo dobili napisanega o ruski deželi, smo večkrat prebirali. Res pa je, da nas niso obiskovali slovenski izobraženci – komunisti, ki so prebivali tiste čase v Parizu, pač pa so nas pogosto obiskovali francoski in italijanski komunisti, ki so prebivali v Parizu. Vsak delavec, ki je tiste čase delal v gozdovih ali na žagah, se je smatral za komunista.

Mi smo dobivali slovenske in jugoslovanske partijske časopise, in to: Glas izseljencev, Proleter in časopis Proti Glavnjači. Razumljivo je, da smo praznovali skupaj s francoskimi, poljskimi, italijanskimi in drugimi delavci prvomajske praznike leta 1937 in 1938, seveda 14. julija, ker francoskega praznika mi Jugoslovani nismo praznovali, kakor nismo praznovali tudi takratnega jugoslovanskega državnega praznika 1. december. O vsem tem sva se pogovarjala v Beogradu s Prežihovim Vorancem. Omenil sem mu tudi, da je pokojni kulturnik 14. divizije Martin Kokalj z veseljem govoril že v partizanih 1942. o njegovih Samorastnikih in njegovem romanu Jamnici. Na teh poslanskih zasedanjih sem opazil, da je Prežihov Voranc bil tudi psiholog. Za nekatere poslance je točno vedel, kdo pošteno in iskreno govori, za nekatere je pa vedel, da si

izmišljajo in da niso iskreni.

Prežihov Voranc se je zelo zanimal, kako smo preživeli partizanska leta, kako so se partizani vojskovali, kako so bili oblečeni, o prehrani, medsebojnih odnosih. Posebno ga je zanimalo delo in vloga političnih komisarjev, izobrazba partizanov, odnosi v brigadah in odrednih štabih, vloga partijskih sekretarjev, drugih funkcionarjev. Želel je, da mu čim bolj podrobno povem vse partizansko življenje za vsako leto posebej. To je bilo ob vsakem srečanju na njegovem domu na Prežihovem vrhu.

Povedal sem mu, da je imelo vsako leto za partizansko življenje svoje obdobje, tako da leto 1942, ko je bilo od maja do konec julija 1942 zelo burno in pestro življenje na osvobojenem ozemlju od Rakeka pa do Kolpe, da so takrat partizani mislili, da bo že leta 1942 v novembru mesecu končana II. svetovna vojna. Da so takrat partizani zelo hrepeneli po kolektivnem življenju in so smatrali, da bo po končani vojni na Slovenskem zavladalo idealno življenje. Razumljivo je, da so bili nekateri tudi za to, da bi sami vladali partizansko življenje in povojno življenje. Takim se je takrat dejalo, da so tako imenovani paše ali harambaši.

Prežihov Voranc se je leta 1945 tudi zanimal, kakšna pokrivala so imeli partizani. Povedal sem mu, da so bila 1941 različna pokrivala, klobuki, kape, posebne triglavke. Šele v letu 1943 – po kapitulaciji Italije so partizani imeli pokrivala, ki so se imenovala titovke. Partizanska komanda in poveljevanje je bilo skoraj do konca vojne v slovenskem jeziku. Prežihovemu Vorancu sem tudi povedal, da je bil odnos do žensk do septembra 1943 skoraj asketski. Šele po kapitulaciji Italije se je po odredih in brigadah začela širiti nekaka svoboda. Vorancu sem tudi povedal, da do kapitulacije Italije ni bilo primera, da bi partizani pustili ranjenca na bojišču. Povedal sem mu tudi o veliki skrbi in brigi brigad in odredov ter aktivistov in zdravnikov do ranjencev in za njihovo zdravljenje. Prežihovega Voranca je zelo zanimalo, kako so se bojevali koroški borci. Dejal je,

da bo obiskal vsako koroško goro in kraj, kjer so se bojevali slovenski Korošci. Omenil je, da bi ga po notranjskih in dolenjskih krajih sam spremljal. Za koroške gore je pa dejal, da bo pa vse obiskal v spremstvu koroških partizanov.

Povedal je tudi, zakaj ima rajši rusko literaturo 19. stoletja. Za Francoze je dejal, da najbolj ceni Balzaca, Zolaja, Gida Maupassanta in Daudeta.

Svetoval mi je, da naj čimveč pišem o partizanskih vojskah, pohodih in odnosih v partizanskem življenju.

Ko je govoril o svojem novem romanu »Pristrah«, je dejal, da bo to zgodovinski roman, ki bo bolj napeto napisan kakor pa »Jamnica«.

Dejal je tudi, da so hoteli nekateri slovenski politiki, da bi šel delat na zadružno zvezo, vendar je dejal, da potem ne bi mogel pisati svojih romanov. Človek ne more biti pisatelj in politik, to je bil lahko samo njega dni pisatelj in politik Ivan Tavčar.

Bil je tudi za to, da bi se gozdne sečnje tako delale na Slovenskem, da ne bi bilo vsakih par mesecev spremembe raznih gozdnih planov. Povedal sem mu, da ljudje po krivici napadajo gozdarske inženirje zaradi gozdnih planov. Vsakoletne ali pa spremenjene plane delajo v Beogradu – višji državni uradniki. Slovenci pa imamo zato večje gozdarske plane, ker pravijo, da imamo boljše in več gozdnih poti in cest. Razumljivo je, da se je pokojni Prežihov Voranc zelo zanimal za vse slovensko gospodarstvo na raznih področjih, obenem se je zanimal tudi, kako se razvija slovenska kultura. Dejal je, da ga zelo skrbi to, da se ne bo razvijalo slovensko pisanje v taki meri, kakor je treba. Preveč bo meščanskih pisateljev, premalo pa pisateljev, ki bodo opisovali delavsko–kmečko življenje, to je večkrat dejal.

1946. leta sem si ogledal njegov sadni vrt, ki je bil ves v cvetju. »Lahko ti rečem«, je dejal, »da boš v zimi 1947 lahko večkrat prišel in boš pri meni pokušal mošt.« Prežihov Voranc se je zelo brigal, kako živijo njegovi koroški kmetje, zanimal ga je pridelek, prireja goveda in vse, kar je v zvezi s kmetijstvom. Prežihov Voranc je bil pravi koroški kmet, ki je z njim delal in sočustvoval.

Zakaj bero Prežihovega Voranca

Jaro Dolar

Moje prvo srečanje s Prežihovim Vorancem se mi je vtisnilo globoko v spomin in mislim, da ga bom pomnil do smrti. Morda zato, ker je v njem nekaj simboličnega, nekaj, kar je dobilo zame poseben pomen. Revolucionarni zanos, mnogo neprostovoljne komike in prav gotovo tudi za kanec mladostne romantike, vsega je bilo v najinem srečanju.

Bilo je pozno jeseni leta 1941. Cestne svetilke v Ljubljani niso bile zatemnjene in tudi policijska ura še ni bila pomaknjena tako daleč naprej, kot v dneh, ko so si sledile racije za racijami. S Tonetom Čufarjem sva risala parole po ljubljanskih ulicah. Ta večer je bila najina naloga, da »obdelava« hiše okoli poljanske gimnazije. Ker ni bilo barv na razpolago, so nama dali kar risarsko oglje. Malo nerodno je bilo, ker sva imela takoj vse črne roke, in če bi naju kdo pri tem poslu zalotil, se še izgovarjati ne bi mogla.

Razdelila sva si delo: kadar je slikal on, sem pazil jaz, kadar pa sem slikal jaz, je pazil on. Nekaj časa nama je šlo kar dobro od rok in oglje, ki se je pod najinimi nevajenimi prsti drobilo, je šlo kmalu h kraju. Samo nekaj hiš še in opravljeno bo. Naenkrat pa sem zgrešil svojega paznika. So ga prijeli? Je moral pobegniti, ne da bi me mogel posvariti? Zaskrbelo me je. Zakopal sem svoje črne roke globoko v žepe in zaigral slučajnega sprehajalca. Tedaj pa sem ga

zagledal na oglu sosednje ulice, kako se je pogovarjal s plečatim moškim v poldolgem suknjiču. Za hip sem se prestrašil. Se je pogovarjal s kakim italijanskim agentom, da bi ga premotil in mi omogočil umik? Ko mi je pomahal, naj pristopim, mi je odleglo.

Neznanec je bil Prežihov Voranc. Čufar me je predstavil, jaz pa sem bil v nemali zadregi, ker oglje nikakor ni hotelo z mojih potnih dlani. Brisal sem jih v robec, toda bilo je še huje: roke so postale tudi po hrbtni strani enakomerno črne, črn pa je bil tudi robec in prav kmalu je postal črn še nos, ki sem si ga v zadregi obrisal s črnim robcem. V hipu je bilo zadrege konec in vsi trije smo se od srca nasmejali.

Po tem, ko smo si, kakor je bilo tedaj že navada, povedali, kaj je novega na bojiščih in ko smo postavili nekaj optimističnih prognoz o skorajšnjem koncu vojne, smo prešli na literaturo. Nekaj mesecev pred tem je izšlo v Obzorjih moje poročilo o »Samorastnikih« in zanimalo me je, kaj sodi o tem. Ne vem, ali je to poročilo prebral, vsekakor mi je, potem ko sva se pogovorila, zatrdil, da se s tem, kar sem napisal, strinja. Kar nekam ponosen sem bil.

V svoji vnemi in navdušenju – ime Prežihov Voranc je imelo tedaj med nami mladimi zlat zven – sem hotel tudi jaz povedati nekaj prijaznega. Ne da bi kdo ve kaj pomislil, sem rekel:

»Ljudje vas radi bero.«

Pogledal me je mirno in skoro zamišljeno rekel:
»Mislite res?«

In naenkrat ta moja sodba ni bila več drobna vljudnost, ki jo poveš pisatelju, ker veš, da mu bo dobro delo, ampak ugotovitev, ki jo je bilo treba preveriti, dokazati. Vprašanje se je razraslo v problem, napolnilo me je vsega in me od tega trenutka pravzaprav ni več zapustilo.

Zakaj ljudje nekega pisatelja radi bero? Kaj pravzaprav pomeni tisti trenutek, ko se v knjigi srečata pisatelj in bralec? Tisti trenutek, ko preskoči iskra, ko se sklene skrivnostni tok, ki se pretaka od človeka do človeka? Kako pravzaprav nastane tisto čudno občutje, da se s pisateljem že davno poznaš, da sta si sorodna. Skoro gotovo je pri tem pisateljeva slava, njegov sloves v literarnem svetu mnogo manj važen dejavnik, kot si to literarni kritiki in zgodovinarji domišljajo.

Kako je mogoče, da so ti pisateljevi junaki naenkrat bližji in bolj znani, kot vsi ljudje, s katerimi se dan na dan sestajaš in o katerih veš pravzaprav mnogo manj kot na primer o Hudabivniški Meti ali o Radmanci? Da ti je pisateljev Pekel bolj domač, kot ulica, na kateri si se igral kot otrok, čeprav tega Pekla – razen zadnjič na televiziji – še sploh nisi videl? In vojska! Tista vojska s trpljenjem in uporom, s prevarano ljubeznijo in s povsod prisotnim nesmiselnim umiranjem in z vero, da vendarle ni bilo vse zaman – mar nisem tega doživljal, kot bi bil zraven?

Debele knjige so že napisali o odnosih med knjigo in bralcem. Psihologi in sociologi so kopali po bralčevi notranjosti, raziskovali bralčeve pobude, ugotavljali bralčeva pričakovanja, analizirali bralčeve bralne navade in razvrstili bralce natančno po kategorijah. Ločili so bralce, ki bero, da bi vsaj za kratek čas pobegnili iz življenja, ki jim nalaga pretežka bremena, bralce, ki bero zaradi zabave, zaradi veselja nad napeto zgodbo, zaradi užitka na dogodkih in življenjskih položajih, ki bi jih sami radi doživeli, bralce, ki bero zaradi sprostitve, zaradi premagovanja neštetih napetosti, ki so se v njih nabrale, bralce, ki bero zaradi tega, ker iščejo v knjigi odgovore na vprašanja, ki jih postavlja pred nje burni hlastajoči čas, bralce, ki bero, da bi našli v knjigi samega sebe, svoje bridkosti, težave, poraze in zmage. In ne nazadnje bralce, ki bero »kar tako«, zato da bi izpolnili svoj vsakdan, ali morda celo, da bi izpolnili svoje življenje, ker bi jim bilo življenje brez branja prazno.

In zakaj bero Prežihovega Voranca? Kajti da ga radi bero, ni nobenega dvoma. O tem nam pripovedujejo knjigarnarji in knjižničarji, ki vedo, da šteje Prežihov Voranc med najbolj brane slovenske avtorje.

Na to vprašanje, žal, še nimamo določnega, dokončnega odgovora. Pri nas še nismo izvedli nobenih anket, nobenih vprašalnih pol, ki bi jih razdelili med bralce, in bojim se, da bomo še dolgo morali čakati nanje, kajti taka anketa, ki jih poznajo drugi narodi že davno, je kaj težavna stvar. Ne le za izprašanca, ki si doslej takega vprašanja še ni postavil in ki najbrž tudi ne bi znal izraziti svojih skritih ali celo podzavestnih nagibov in bi se v mnogih primerih rešil v preprosto ugotovitev: »Zato, ker mi je všeč.« – Še težja pa je taka anketa za izpraševalca, ki mora znati vprašanja prav postaviti. Olajšati mora izprašancu odgovor, postaviti mu mora potrebne alternative – dvojne možnosti in pri tem paziti, da izprašancu z nerodno zastavljenim vprašanjem odgovora ne vsugerira po svojem okusu, kajti tedaj bi anketa propadla, bila bi odveč in zaman. In če bi se ob koncu znašlo toliko in toliko odgovorov, bi bilo treba te odgovore razvrstiti, uskladiti in kakor se temu še reče: odgovore izčrpati in obdelati.

Po tej, po znanstveni poti se temu vprašanju za zdaj ne bomo približali. Je pa še druga pot, pot, ki sicer ne privede do znanstveno podprtega in neovrgljivega rezultata, a nam da vendar vsaj sluti-ti, kako je s to stvarjo. In poleg tega je ta pot preprosta in poceni. Najlaže je, če je izpraševalec in izprašanec ista oseba, ki se kdo ve kaj ne razlikuje od poprečnega bralca – vse posebnosti se dado ob koncu odšteti. Najbolj prav pa je, če je to oseba, ki jo dobro, ki jo najbolje poznam.

Zakaj torej jaz najraje berem Prežihovega Voranca, zakaj ga imam rajši kot marsikaterega mnogo slavnejšega avtorja? Grebel sem torej po sebi in se vpraševal, zakaj me je Prežihov Voranc tako vsega prevzel.

Je bil to njegov pripovedniški talent, ki je z neznansko skopostjo v izrazu v nekaj besedah naslikal položaj? Je bil to njegov mirni tok dogajanja, ki se komaj kdaj ustavi, samo za hip, da se potem požene naprej in da se potem zopet umiri? Je bil to njegov izbrušeni jezik, ki ni trpel nobene odvečne besede? Je bila to njegova dovršena umetniška oblika, ki me je spominjala na velike evropske pripovednike?

Morda pa je bil to vonj po koroški zemlji, tisti težki vonj, ki ga je znal popisati samo on in ki me je do vrha napolnil s spomini na mojo zgodnjo mladost, ki sem jo v mesecih pred plebiscitom preživel na Koroškem?

Je bila revolucionarna, puntarska struna, ki je zvenela tako mogočno, da ji je odzvanjalo v srcu vseh nas, ki smo v mladostnem zanosu protestirali proti krivicam, ki jih je bil poln svet in sanjali o času, ki je moral priti?

Je bila tista neizmerna toplina, tista njegova globoka ljubezen do preprostega, do tlačenega človeka? Tista njegova zavzetost za sočloveka, tisto sočustvovanje s človeško bedo in revo?

Morda pa je bila njegova nepremagljiva resnica, ki me je tako privezala nanj, tista njegova resnica, ki je prepričevala, ki ni trpela ugovora, da si moral reči:

»Da, tako je bilo. Natanko tako je moralo biti!«

Ali pa je v vsem tem še nekaj drugega, nekaj neznanega, skritega, še neraziskanega, nekaj, kar veš, da je, pa ne moreš ne opisati, ne opredeliti?

KF. Poseb. št. 18. 2. 1980. Str. 37–38.

Utrinki iz spominov Marije Kuhar – Prežihinje

Po magnetofonskem zapisu priredil J. Mrdavšič

Ko je začel Voranc hoditi za menoj, sta se z dedijem večkrat sporekla, ker so dedi rekli, da s komunizmom ne bo nič. Neka ženska je prišla iz Guštanja, ko smo bili ravno na njivi. Naravnost k dediju je šla in je rekla: »Moraš posvariti dekle, da ne bo vzela Kuharja, ko je tak komunist. Taki morajo ostati sami; si ne smejo ustvariti družine, ker je potem vse narobe.«

Pa ni vse skupaj nič pomagalo. Vedno bolj pogosto je zahajal k nam na Brdinje, rada sva se imela pa sva se štiriindvajsetega leta poročila.

Najprej sva stanovala vsak zase. Jaz doma, pri Volenu, on pa v sobi nad Bratovsko skladnico. Pa tudi pozneje, ko sva dobila stanovanje na Ravnah, ni bilo nič kaj boljše. Nikoli ga ni bilo doma. Pa sem mu rekla: »Zdaj se mora to nehati ali pa grem nazaj na Brdinje. Tja pojdi, kjer si ponoči bil!« sem mu rekla. Kje pa sem vedela, da ima kar naprej sestanke, v Lubasovem lesu pa bogve kod vse še.

Nekega dne je prišel domov in je rekel, naj mu pripravim kovček, ker bo šel za osem dni od doma. Pa sem mu rekla: »Ti boš šel od doma, jaz pa bom šla medtem nazaj domov... in me ne boš več spravil na Ravne.«

Rekel je, da mora na pot, pa če se zgodi karkoli. In je res šel, a mi ni povedal, kam gre. Šele od drugih ljudi sem zvedela, da je bil na Dunaju, na kongresu Partije.

Pa nisem šla na Brdinje. Počakala sem ga...

Potem je moral tridesetega leta zbežati čez mejo. Jaz sem bila takrat na smrt bolna, pa je prišel še prej k meni v bolnišnico. Ko mi je pozneje Lečnik povedal, kaj se je zgodilo, sem rekla: »Sem si tako mislila, da se bo danes ali jutri zgodilo kaj takega.«

Ko sem prišla iz bolnišnice, me je na mizi že čakalo pismo z ukazom, da moram takoj izprazniti stanovanje. Pisala sem direktorju, da je to nemogoče, pa je prišlo drugo, še krajše pismo: »Takoj izprazniti! Za komuniste pri nas ni prostora.«

Pa sem šla spet domov, ostala leto dni doma, potem pa sem si poiskala stanovanje, najprej v Šrobovi, potem v Večkovi bajti. Tam so mi orožniki kar naprej vse razmetali. Na vsak način so hoteli najti kako pismo, da bi zvedeli, kje je Voranc.

Družina se je začela trgati. Voranc je bil kdove kje, Vida najprej pri dediju in babici v Prežihovi bajti, potem v Repnjah in nazadnje kot vajenka v Borovem. S štirinajstimi leti je morala od doma.

Jaz sem si pomagala, kakor sem pač vedela in znala. Enkrat sem šla pomagat na svoj dom, da sem zaslužila za mleko in kruh, drugič sem šla pomagat na njegov dom, da sem zaslužila za kruh in mleko.

Pa so bili tudi dobri ljudje. Lužnička je bila taka res dobra ženska. Zmeraj mi je kaj prinesla: mleka, jajc, deset dinarjev, kar je pač bilo.

Pa Kuharjeva mati. Večkrat so prišli k meni v bajto. Govorili sva o Vorancu. Jokali so, tako jokali, da sem jih morala zmeraj najprej potolažiti in jih potem spremiti domov.

Ah, bridka leta so to bila, osem dolgih, bridkih let.

Včasih sem bila takole v nedeljo popoldne z drugimi. Veseli, nasmejani so bili; srečni so zvečer odhajali na svoje domove, meni pa se je zdelo, da me gledajo čez ramo in si mislijo: kaj boš ti, sirota?! Saj te tako ne bo več pogledal, če se bosta sploh še kdaj videla.

Pa sva se.

Prvič me je poklical za seboj o božiču leta dvaintridesetega. Pisal mi je, naj pridem k njegovi teti Mici v Logo vas nad Vrbskim jezerom. On bo tam. Čakal nas bo. Pa mi okrajno glavarstvo ni hotelo dati vize in sem sklenila, da bom šla skrivaj čez mejo.

Pomenila sva se s Šimijem Kamnikom, on pa s svojim bratom v Koprivni. Da bo že šlo, je rekel, in smo šle. Najprej do Črne, potem pa naprej v Koprivno. Vida je bila stara devet, Mojca sedem let. Še sanjalo se mi ni, da je tako daleč. Pri Kamnikovih v Koprivni smo počíle, zjutraj ob štirih smo šli naprej. Zelo zelo mrzlo je bilo, sneg pa mi je segal do kolen in še čez. Dekleti sta se tako veselili srečanja z očetom, da najbrž ne bi bili zdihovali, pa če bi bilo še bolj mrzlo in če bi bilo še več snega.

Prišle smo v Železno Kaplo in se odpeljale proti Celovcu.

V Logi vasi smo poiskale teto Mico. Mislila sem, da nas bo Voranc že čakal, pa ga ni bilo. Veselili smo se, da bomo imeli lep večer, pa je bila ura devet, deset, enajst, Voranca pa ni in ni bilo. Šlo mi je na jok; jezila sem se na Voranca, ker se ni držal dogovora; bala sem se za njega; slutila sem, da nekaj ni v redu.

Čez dva dni smo zvedeli, da je zaprt v celovškem zaporu…

Z dekleti vred so me poklicali na žandarmerijsko postajo in nas odpeljali v Beljak…

»Kar lepo vstopite in sedite v kupe, mi pa bomo prišli za vami in

sedli na drugo stran,« je rekel stražmojster...

Prišli smo na sodišče in spet sem morala povedati vse od začetka. Sodnik je nekaj časa tolkel s svinčnikom po mizi in zmajeval z glavo, potem mi je napisal dovolilnico, da smem ostati pol leta v Avstriji.

»Če bo potrebno, jo bomo podaljšali,« je obljubil.

Čisto zastonj pa naša pot le ni bila. Zaprosila sem, da bi smela z dekletoma obiskati Voranca v zaporu. Dovolili so nam, da smo smele k njemu. Uradnik v pisarni me je vprašal, če znam nemški. Ker sem mu rekla, da ne, je šel z menoj, da bi slišal, kaj bova govorila. Pa pravzaprav ni imel česa čuti, saj si vseh deset minut nisva skoraj ničesar povedala. Samo punci je poljubljal, nič drugega. Celo paznike, ki so bili zraven, je ganilo. Najbrž še nikoli niso videli česa takega.

Čez tri tedne so spet prišli k teti žandarji in so vprašali, kje je Kuhar. Stric jim je rekel, da morajo to oni vedeti. »Tudi mi ne vemo,« je rekel orožnik in povedal, da je Voranc ušel iz zapora.

Nekaj časa sem še ostala pri teti v Logi vasi, potem sem najprej poslala domov dekleti in za njima odšla še jaz.

Komaj smo se vrnile na Brdinje, so že prišli tudi orožniki. Najprej so spraševali dekleti, kje smo šli čez mejo.

»Kod smo šli? Po cesti...« je odgovorila Vida.

»Niste šli po cesti. Kod ste hodili, da vas ni nihče videl?«

»Kod? Kakor je pač naneslo: po cesti, po stezi, po lesu...«

»Ti si pa ta drugi Kuhar,« je rekel žandar.

Mene so spraševali, kje je Voranc, pa sem rekla, da ne vem.

»Gospa, bodite pametni pa nam povejte, kje je,« mi je hinavsko prigovarjal stražmojster. »Pišite mu, naj lepo pride domov! Na meji ga bomo počakali in mu ne bomo nič naredili. Spet boste lahko v miru živeli.«

»Ko pa ne vem, kje je, da bi mu lahko pisala. Ni tako neumen, da bi mi poslal naslov,« sem rekla.

»Kako pa mu potem pišete?«

»Saj mu ne. Zdaj je v tujini in lahko dela, kar hoče.«

»Kako pa mislite živeti?« je vprašal.

»Dobre starše imam, oni me bojo podpirali.«

»Ali ni žalostno tako življenje?«

»To pa vas čisto nič ne briga.«

Še bi me bil spraševal in mi pel levite, pa so se oglasili dedi: »Zdaj pa je meni zadosti,« so rekli. »Je tako že dosti pretrpela, ko je šla v metrskem snegu čez planino, ni treba, da jo zdaj še vi tako nesramno nadlegujete.«

Orožniki so odšli, miru pred njimi pa nisem več imela.

KF. Poseb. št. 18. 2. 1980. Str. 39–40.

Nekaj spominov na Prežiha

Marija Hriberšek

Bilo je nekje sredi poletja 1947. Knjigarna Slovenskega knjižnega zavoda je imela svoje prostore v Železnikarjevi vili ob slovenjegraški cerkvi. Na vse načine smo skušali s poverjeniki vzbuditi zanimanje za nakup slovenske knjige. Vedno več stalnih kupcev smo imeli, prihajali so izpod Pohorja in Graške gore, s Sel in Trobelj, pa tudi iz drugih področij. Takrat je pomenilo kupiti knjigo skorajda luksus. Veljalo je, da si lahko kupcu ponudil s knjigo še kaj praktičnega, kar se je takrat težko dobilo; tako smo imeli v predalih še igle in gumbe, rute in še kaj. Vsak nakup knjige smo povezali s tem, da smo drobnim željam gospodinj in ostalih ustregli. In res je šla stvar vedno boljše »od rok«, vedno več knjig smo prodali. Včasih se je ob sobotah, v sicer prostorni trgovini, kar gnetlo ljudi (takrat sem bila najbolj srečna) – študenti so radi postajali ob pultih in marsikatero »rekli«. V taki gneči sem neko soboto popoldne opazila močnega moža, ki se je za knjige izredno zanimal. Bil mi je nekako znan. Toda od kod? Vrtala sem po spominu, a se nisem mogla domisliti. Pogovarjal se je s kmetom s Sel v pojoči koroški govorici. Kmet – mislim, da je bil Vrhovnik – mu je povedal, da ima že od prej lepo knjižnico, zdaj bi pa rad kupil vse domače novitete.

»Očka, kupite kako knjigo – glejte, kako lepe vas vabijo tu na polici, pa še kako rutico za ženo lahko dobite...,« sem ga povabila. Pristopil je iz ozadja k pultu, si od daleč strokovnjaško ogledal zalogo, potem me je pa vprašal: »Dečva, kake knjige pa kaj najrajši berejo?« Skušala sem odgovoriti bolj po vesti kot po kaki evidenci: »Ljudje iščejo Finžgarja, radi imajo Ingoliča – Meška, pa najrajši berejo Prežihovega Voranca.« Segla sem po novih izdajah. Potem

pa me je oblila rdečica – menda čisto do peta. Predenj sem odložila med drugim Samorastnike in Jamnico, pa Od Kotelj do Belih vod.

Mož pred menoj – je On, naš Prežihov Voranc. Sline so se mi nabirale v ustih, skoraj nisem našla primernega opravičila. »Mi morete oprostiti, naš dragi pisatelj?« Močno mi je stisnil roko in mi dal vedeti, naj obrnem pogovor na kaj drugega – ni mu bilo do tega, da bi vsi kupci vedeli, kdo je. »Midva se morava še srečati, Marija,« je dejal, ko sva se predstavila. »Morava imeti čas – pridi kaj na Prežihov vrh!« Bila sem osupla nad prijaznim vabilom – in presrečna, da sem ga osebno spoznala.

»Žreblje za cokle delajmo!«

Težko bi navedla datum in celo letni čas, ko smo v Dravogradu na Okrajni konferenci OF premlevali predlog petletnega plana. Že prej smo dobili predlog lepo natiskan v roke, da bi ga doma v miru preštudirali. Besedo je imel – tega se spomnim – pokojni Peter Razgoršek. Šlo je za precej obsežne načrte, kako dvigniti industrijo, kako razviti servisne službe, urediti porušena cestna omrežja, mostove, sezidati šole in še mnogo drugega. Delegati so se pridno in sproščeno oglašali, dopolnjevali petletne zamisli, nekateri pa celo zmajevali z glavo, češ »prevelik zalogaj bo to – ne gre vse naenkrat!«

Na stolu se dvigne Prežihov Voranc, Peter ga povabi h govorniškem odru. Voranc je bil takrat že precej popularen, dvorana mu je burno ploskala.

Z značilnim poudarkom: »Tovariši, pred velikimi nalogami stojimo – skoraj golih rok. Pet let kar hitro mine. Ne rečem, da ne bi šlo, kar mislimo sprejeti. Samo nekaj bi rad rekel – ljudje božji, a vemo, kaj našega človeka najbolj žuli. Glejte, še žreblje za cokle nima kje kupiti. Cokle so pa brez žebljev naenkrat zanič.« Dvorana je zaploskala. Voranc je živel med svojimi Samorastniki…

»To so pa šance izza turških časov«

Doživela sem Prežihovo – in bogate razgovore z Vorancem. Ne enkrat. Ko sem prišla prvič, je mrzlo pihalo sem z Gore; midva pa sva vseeno odšla malo naokrog. Prežihovo! S kako ljubeznijo mi je pokazal bajto, kjer je doživljala družina Kuharjev svoja trda leta, pokazal Strojno in mi razložil, zakaj se temu gorskemu grebenu tako reče, govorila sva o Mešku in o selskih lepotah in še o mnogočem, kar sem vdolbla v spomin. Potožila sem mu, kako so mi takrat v Ljubljani »frizirali« mojo štiridejanko »Uroke«. Dejal mi je: »Dečva, to pa ni prav. Sem za svobodne misli – res ni treba da vsak pristavi svoj piskrček. Znati se moraš postaviti po robu takim posiljevanjem, in če ne mislijo natisniti tako, kot si ti napisala, pa nič. Boljše pustiti. Jaz sam popravljam svoja dela, drugim pa ne pustim kaj črtati niti dodati.« Čeprav je vel okrog šanc jesenski hlad, mi je bilo toplo pri duši. Govorila sva tudi o mednarodnih dogodkih: »Marsikaj bi se moralo reševati drugače – borba malega človeka je bila vselej trda. Zdaj so tla dobro pripravljena, treba bo le pametno sejati in saditi. Eh, da človek ni tako trden.« Iz njegovih besed je velo hotenje, da bi lahko še mnogo mnogo delal. »Nosim s seboj obsežne načrte, da je človek od njih `kar težak´ – a tako malo postorim.« Takrat je bil Voranc republiški poslanec. K njemu so prihajali na razgovore in po nasvete številni ljudje od blizu in daleč. Poskušal je storiti, kar se je dalo. Dejala sem mu, da mu ti obiski in obiski takih, kakor sem jaz, jemljejo ogromno časa, saj se tako temeljito posveča vsakomur. »Mi pa taki tudi dosti dajo, lej, koliko izkušenj imajo nekateri – vsak zase bi lahko bil junak romana; vsak svojo povest ima za seboj.«

»Pridi, no in kaj povej prosvetarjem o Koroščih!«

I. kongres Ljudske prosvete v Ljubljani je bil mogočna manifestacija kulturnega kipenja, ki je po osvoboditvi zajelo deželo in seglo domala v vsako gorsko vas. Bila sem delegat za naš okraj in sedela sem nekje v zadnjih vrstah, zamišljena – in vendar pozorno sledila poteku kongresa. Na moje navdušenje je bil izvoljen v delovno predsedstvo tudi Prežihov Voranc. Ves skromen, kot je bil, je skoraj izstopal s svojo kmečko pojavo. Ni se posebno trudil, da bi bil govoril v čisti slovenščini, kar je rekel, je bilo nekaj vredno; bilo je tehtno in premišljeno. Doživljal je (s ploskanjem) odobravanje svojih predlogov in zamisli. »Dajmo človeku pobud in opore, da bo igral, pel, plesal, rad bral – in da bo do knjige lahko prišel – Slovenec je že po naravi tak, da vse to ljubi. Vojska je prinašala s seboj grobosti, ljudska prosveta naj ljudi poplemeniti in omili težke vtise.« To je bilo bistvo njegovega obravnavanja. Potem se je – vsaj meni se je tako zdelo – zagledal po dvorani in srečala sva se z očmi. Zdelo se mi je, da išče nekoga, ki bi ga še bolj podprl. Skušala sem zbrati nekaj osnovnih misli za razpravo. V odmoru me je poiskal. »Jezik je čisto suh, greva kaj popit,« me je povabil v foyer. »Mošta pa nimajo,« je obžaloval. Popila sva vsak svojo kislo vodo, potem me je pa globoko, skoroda hudo pogledal in vprašal: »Boš pa menda ja kaj povedala, izkušnje imaš iz prosvetnega dela. Kar korajžno, povej jim kaj o Koroščih.«

V meni je razbijalo. Povedati bi že imela kaj, a kaj, ko nisem noben govornik. Menda je bral moje misli: »Po domače povej, kaj bi človek onegavil.« Potem sem res – s srcem v grlu – povedala delegatom nekaj naših skromnih izkušenj pri organizaciji ljudskih knjižnic, o pospeševanju našega tiska prek 35 poverjenikov, o sistemu pri organizaciji ljudske prosvete, festivalov in še o marsičem.

Po programu sem se Vorancu opravičila, da sem tako revno oblikovala podajanje. Potrepljal me je po rami in dejal: »Nič ne maraj, kar v redu – taki smo Korošci!«

»Samo Pristrah bi še rad končal …«

Voranc je ležal v slovenjegraški bolnišnici – že težko bolan. Od časa do časa je dobival napade grdega kašlja in potem je bil zelo utrujen. Po nekom je poslal pošto, da je v bolnišnici in naj ga pridem kaj obiskat. Šla sem in spustila sva se v zanimive razgovore. Takrat so se kopičile na policah knjigarn ruske novitete v prevodih: Šolohov »Tihi Don«, Fadejev, Majakovski itd. O njih sva razpravljala. Nekako takale je bila njegova sodba: »Šolohov je močan – sicer aktivist, a realist, da malo takih.« Fadejeva pa ni preveč cenil, sem že pozabila, kako je to utemeljeval. »Majakovske rabi vsaka taka revolucija. V marsičem je enkraten. Obvlada pesniško obliko, ritem in je zgoščen, upodablja kot najboljši slikar.« Govorila sva tudi o naših literarnih ustvarjalcih. Iz njegovih besed je vela velika hvaležnost do vsakega, ki je iskren in ki človeku nekaj da, ne da bi s prstom pokazal na cilje.

Med drugim sva se rada pomudila tudi pri »samorastniški« ravenski gimnaziji. O dr. Francu Sušniku, ki je bil dolga leta ravnatelj gimnazije, je dejal dobesedno: »Ta skromen mož je velik človek, zelo velik. Svet ga čisto premalo pozna. Moral bi pisati več leposlovja. Ko bi le imela Koroška več takih, kot je on…« – sva si bila edina. Ob zadnjem obisku – tik preden so ga prepeljali v Maribor, je bil dokaj slab – hotela sem mu samo stisniti roko v slovo, on pa me je zadržal, naj vsaj malo posedim: »Hudo je, da bo ostalo toliko nenapisanega. Jaz ne bom utegnil več kdovekaj… Samo Pristrah bi še rad končal…« Duša mi je jokala, a solze nisem upala spustiti na lice, ko sem odhajala.

Vselej, kadar prihajam v domovino, mi misli potujejo na Prežihov vrh, po Kotljah, po Selah – in rada bi zaklicala: »Hvala, naš dragi Voranc.«

KF. Poseb. št. 18. 2. 1980. Str. 40–41.

Voranc moj rojak, učitelj in soborec

Ivan Kokal–Imre

Lovro Kuhar – Prežihov Voranc je bil daleč naokoli močno priljubljen. Zanimal se je za vsako bajtarsko družino; vedel je, koliko otrok životari v njej, in to, da so več lačni kot siti. Tudi k nam na Tolsti vrh je rad prihajal. Dobro je vedel, da je pri hiši dvanajst otrok, pa le oče zasluži, a nikoli toliko, da bi se lahko do sitega najedli, kaj šele, da bi se lahko pošteno oblekli in obuli.

Kokalova mati je bila za tiste čase zelo razgledana žena, saj je rada prebirala časopise in knjige. Posebno veseli smo bili, kadar je prišel k nam Voranc. Prav rad sem prisedel k materi in poslušal njun razgovor. Prežih je prinašal v bajto vedrino, upanje, tolažbo...

Nekoč je Voranc vprašal: »Pob, ali bi hotel postati moj kurir?« Že prej, ko me je spravil v tovarno, da sem se učil za ključavničarja, sem mu bil zelo hvaležen, tedaj pa, ko sem postal njegov kurir, je bila mera sreče in veselja zares polna. Od takrat naprej se mi je zdela pot s Tolstega vrha v železarno mnogo krajša, saj sem kar poskakoval po hribu navzdol. Zavedal sem se, da me čaka nova naloga.

Ker sem kot ključavničar lahko prosto hodil po vsej tovarni, tudi tja do pisarn, če so ključavnice odpovedale, je bila moja kurirska funkcija neopazna. Nihče si ni mislil, da vzdržujem zvezo med Kuharjem pa simpatizerji in člani partijske organizacije v železarni. Voranc je bil pri svojem organizacijskem delu vedno zelo previden. Sestajala sva se navadno ponoči, in to dva do trikrat tedensko, na kraju, ki ga je določil na prejšnjem sestanku. Dogovorila sva se, da ga ob srečanju v trgu ali kakem lokalu ne bom niti pozdravljal, kaj

šele ogovarjal. Kdaj moram in smem priti v stik z njim, mi je nakazal tako, da je prišel skozi obrat kotlarne, kjer je bilo moje delovno mesto.

Ko je videl, da kurirske posle z zadovoljstvom in vestno opravljam, je dejal: »Moral si boš izbrati ilegalno ime.« Nekaj časa sem razmišljal, potem sem se odločil. Imel sem prijatelja. Na Rimskem vrelcu sva igrala (on saksofon, jaz harmoniko) imenitnikom, ki so bili tam na oddihu in so si želeli glasbe. Prijatelj je bil sin madžarskega veleposestnika, na praksi v Thurnovih gozdovih. Ime mu je bilo Imre. Vprašal sem ga, če sme prihajati meni namenjena pošta na njegov naslov. Dovolil mi je in to ime sem si izbral za svoj psevdonim.

Kmalu potem mi je naložil Voranc drugo, dosti težjo nalogo. Začel sem prenašati ilegalno literaturo in voditi kompromitirane člane Partije čez jugoslovansko– avstrijsko državno mejo.

Mladi komunisti smo se izobraževali največ ob pisani besedi. Marksistični tisk sem skrivoma prinašal tudi na delovno mesto. Prebirali smo ga seveda skrivaj, v kotlih. V železarni smo imeli tri. Dva sta obratovala, z enega pa je bilo treba medtem strgati kotlovec. Pohiteli smo s čiščenjem, da smo tako pridobili nekaj časa za branje literature. Zunaj kotla smo postavili stražo, ki nas je pravočasno opozorila, če nam je grozila nevarnost.

Revolucionarno seme, ki ga je zasejal vame Voranc, je kmalu vzkalilo. Leta 1927 sem postal skojevec in kasneje komunist. Idejam marksizma–leninizma sem ostal vseskozi zvest. To je in ostane moto mojega revolucionarnega življenja.

Vorančevo in moje revolucionarno delovanje na domačih tleh je trajalo eno desetletje. Voranc je moral maja 1930 emigrirati, medtem ko so meni še pri vojakih sodili in me obsodili. Mučili so me in zasramovali. Po vrnitvi iz vojske sem nadaljeval ilegalno delo.

Prijeli so me, a sem že uklenjen ušel orožnikom in se aprila 1932 podal v emigracijo.

Tudi moj beg v tujino in pot do Berlina nista bila lahka. V Berlinu sem se takoj javil na sedežu Rdeče pomoči. Voranc je vsak dan prihajal tja in kaj hitro zvedel, da sem v Berlinu. Po kurirju mi je sporočil, kje in kdaj se lahko sestaneva. Za kraj najinega prvega sestanka je določil berlinsko letališče Tempelhoff. Tam sva bila med množico ljudi dovolj neopazna. Ob tem srečanju me je prav očetovsko objel in poljubil, nato me je hitel spraševati, kako živijo njegovi domači, kako pri tej in oni bajti, kaj je z našimi komunisti, koliko jih je še doma in kako se jim godi. Povedal sem mu vse, kar sem pač vedel, in tako so minile tri debele ure.

Naslednji dan me je peljal v trgovino in me oblekel od nog do glave. »Da ne boš sumljiv v teh starih cunjah,« mi je rekel. Ker mi je bil vedno pripravljen pomagati in urejati moje zadeve, sem ga v Berlinu vprašal, kakšne namene ima z menoj, saj sem se že naveličal postopati po tem velemestu. Odgovoril mi je, naj bom strpen. »Čim dobim potrebne dokumente zate, potuješ v Moskvo, in sicer na Komunistično univerzo narodnih manjšin zapada – KUNMZ.«

V drugi polovici leta 1932 sva se z Vorancem v Berlinu poslovila. Ko me je spremljal do vlaka, me je očetovsko poučil, kako naj se obnašam med potjo, da ne bom nasedel provokacijam ali kaki drugi pasti.

Zapustil sem Berlin in odpotoval v Moskvo. Pot je bila naporna in negotova, toda spodbujale so me besede mentorja, ki mi je zagotavljal, da bo vse, kar si bom s pridnostjo in vztrajnostjo pridobil, koristilo meni in našemu revolucionarnemu gibanju.

Med študijem na KUNMZ sem stanoval v internatu v Baumanskem rajonu. Tu sem se srečal s svojimi rojaki. Nekateri so študij že zaključili, nekaj pa jih je študiralo istočasno z menoj. Ker smo

bili delavci in nam je manjkalo osnovno znanje, smo se morali zelo potruditi. Le s pomočjo jugoslovanskih pedagogov, ki so tedaj poučevali na KUNMZ, smo lahko dokončali šolanje.

Leta 1933 je prišel Prežih v Moskvo na VII. kongres Kominterne. Zadolžen je bil, da v imenu slovenske skupine zastopa delegacijo Komunistične partije Jugoslavije (s posvetovalno pravico).

Ko se je takrat zadrževal v Moskvi, je vse svoje rojake povabil v hotel. Izpraševal nas je, kako nam gre. Njegov odnos do slehernega izmed nas je bil očetovski.

Naslednje leto sva se z Vorancem v Moskvi udeležila kongresa Komunistične internacionalne mladine. Na ta kongres je prišla še osemčlanska delegacija iz domovine. Vodil jo je najin rojak, moj sošolec z Raven (tedanjega Guštanja) Drago Luter–Bratec, takratni začasni sekretar SKOJ.

Leta 1936 sem iz Moskve (prek Poljske, Češkoslovaške, Avstrije in Švice) prispel v Pariz. Takoj sem poiskal Voranca, ki je bil mojega obiska zelo vesel. Še bolj pa je bil vesel, ker sem prišel tako daleč, da bi kot prostovoljec pomagal španskemu narodu, ki je tedaj že krvavel po bojiščih.

Voranc je v Parizu skrbno vodil evidenco o vseh interbrigadistih, shranjeval v depoju njihove bančne knjižice in dokumente ter jih varoval, dokler se borci niso vrnili iz Španije. Oddal sem mu ponarejen potni list, on pa mi je oskrbel drugega. Iz Walterja Habicha sem se »prelevil« v Jožeta Petelina in odšel v Španijo.

Potem se z Vorancem dalje časa nisva videla.

Ko sem se maja 1945. leta vrnil iz 14-letne politične emigracije, iz Afrike, sva se srečala v domačem kraju.

Voranca so pestile neozdravljive bolezni, kljub temu je delal kot predsednik Ljudske prosvete Slovenije in kot zvezni poslanec. Hodila sva na razne sestanke na zbore volilcev krajevnih ljudskih odborov, za katere je bil zelo navdušen. Tam je zvedel, kaj ljudje mislijo in govorijo.

Ko je bil na svojem priljubljenem Prežihovem vrhu bolan, sem imel z njim stalne stike. Ko že ni več mogel prenašati bolečin, mi je poslal pošto: »Pridi k Smrečnikovi bajti in me odpelji v bolnico v Slovenj Gradec!« kar se je velikokrat zgodilo. Obiskal sem ga tudi v bolnišnici na Jesenicah. Cel dan sem ostal pri njem.

Spet sva se pogovarjala o domačem kraju in o ljudeh, o razvoju železarne, kjer sem bil vodja kadrovske službe. Pripomnil je, da mora postati fabrika tako velika, da se bo »šajnalo« prek Pece do Podjune.

Še vedno se je vsega živo spominjal, vendar ga je pogovor že močno utrujal. Z Jesenic se je vrnil v Maribor, ker mu je zimsko podnebje tam odgovarjalo.

Iz Maribora mi je poslal v petek, 17. februarja 1950, telegram tele vsebine: »Pridi takoj k meni v Maribor,« toda že v soboto, 18. februarja, sem dobil telegram s sporočilom, da je Voranc umrl.

Novica me je hudo pretresla. Z njim je izgubilo delovno ljudstvo velikega vzornika in borca za pravice, slovenska literatura velikega pripovednika, mi pod Uršljo goro pa ljubljenega človeka.

Voranc mi je pisal več pisem, a so šla iz različnih vzrokov večidel vsa v izgubo. Le dvoje jih še hranim. Posebno zanimiva je vsebina tistega, ki mi ga je pisal 30. junija 1948:

»Pridi enkrat konec tedna gor, pogovorila bi se, kaj naj vaša guštanjska organizacija stori glede kongresa KPJ, ker je bila ena

izmed šestih komunističnih organizacij, ki so bile iz Slovenije zastopane na Ustanovnem kongresu KPJ leta 1920. To je zgodovinska celica. Mislim, da se mora to nekje poudariti.«

Morda je tudi danes čas, da povemo to v Vorančev spomin.

KF. Poseb. št. 18. 2. 1980. Str. 44–45.

Spomini na Prežiha

Gregor Klančnik

Dejstvo, da je moj rojstni kraj Mojstrana zelo blizu Jesenic, kjer je bila med obema vojnama največja jugoslovanska železarna, je bilo usodno za vso mojo življenjsko pot. Tam sem v Kranjski industrijski družbi leta 1932 kot praktikant prvič prestopil prag slovenskega železarstva, ki me je pozneje pripeljalo tudi v Vorančev svet.

Prežihovega brata, Gustla Kuharja, sem srečal že leta 1934, ko je v Ljubljani opravljal tajniške posle stanovske organizacije inženirjev in tehnikov. Brez uspeha si je prizadeval, da bi mi dobil primerno zaposlitev, pot pa naju je pozneje oba, enega prej, drugega pozneje, pripeljala v železarno Jesenice. Dobro sem ga spoznal šele po osvoboditvi, ko je slučaj nanesel, da je bil moj sodelavec. Vodil je delovno varnost, inovacijsko dejavnost, tehnično knjižnico in urejeval tovarniško glasilo. Sam je pisal tudi na stroj in tako delal vsaj za tri. Pri njem sem dobival dobre nasvete za svoje delo. Ko me je takratni minister Franc Leskošek–Luka februarja 1946 presenetil z imenovanjem za upravnika Jeklarne na Ravnah, pa se je Gustl v oceni zmotil. Rekel je: »Guštanjska železarna je 20 let za nami, nekoga navadi in čez dve leti se vrni na Jesenice.« Zgodilo se je obratno, čez pet let, leta 1951, je on prišel za menoj na Ravne in v svoji domači okolici še z večjo vnemo in uspešnostjo urejal iste zadeve kot prej v železarni Jesenice.

Prežihovega Voranca sem spoznal takoj po prihodu na Ravne. Takrat je bil skupaj z Lubasom zvezni poslanec, napredek Koroške pa mu je bil posebno pri srcu. Njemu in družini me je predstavil španski borec in domačin Ivan Kokal, ki je takrat skrbel za kader v

železarni. Voranc je takoj postal moj prijatelj in predvsem najboljši svetovalec. Navezal sem se na njegovo domačijo, ga obiskoval na Prežihovem vrhu, videval pa tudi na Ravnah, v Ljubljani in Beogradu. Tovarna mu je šla na roko z avtomobilskimi prevozi, vozil pa sem ga tudi sam v Ljubljano in tako še bolje spoznal, kaj je čutil.

Na proslavi delavskega praznika 1. maja 1946 sem prvič z njim javno nastopil. Zbranim sva govorila z verande stavbe fevdalne gospode – gradu v parku na Ravnah, ki je v osvobojeni domovini postal vir prosvetljevanja ljudstva in sva tako simbolično izpričala prve plodove delavske oblasti.

Osnovne smernice vloge ravenskih fužin, ki so že takrat postale generator gospodarskega, prosvetnega, kulturnega, športnega, socialnega in splošnega družbenega napredka osvobojene Koroške, sem dobival od ministra Leskoška. Voranc pa je tehničnemu snovanju dodajal domač duhovni prizvok. Bolje je poznal trpljenje na zemlji kot tegobe tovarniških delavcev. Poslanska dolžnost pa ga je pripeljala tudi v železarno. Najbolj mi je ostala v spominu prva prekinitev dela na Ravnah. V železarni so v težkih obratih šihte menjali ob štirih zjutraj, ob dvanajstih in ob osmih zvečer. Moja naloga je med drugim bila, da menjavo poenotimo v tovarni in z drugimi železarnami na šesto uro zjutraj. Zlasti zaradi poljedelskih opravil se delavci niso hoteli odpovedati utečenim navadam in nastala je prva prekinitev dela po osvoboditvi. Zahtevali so, da v železarno pride Prežihov Voranc.

Na Ravne sem prišel kot mlad, zagnan revolucionar. Med drugim sem bil prepričan, da plansko gospodarstvo čez noč daje boljše ekonomske uspehe kot anarhistična tržna proizvodnja, da je kolektivizacija pogoj povečanja pridobivanja poljščin in da bo socialistična družbena ureditev v kratkem času z ekonomičnostjo in produktivnostjo prerasla kapitalizem. Voranc je bil dvajset let starejši, politično delo tega predanega komunista doma in v tujini, zlasti pa sposobnost opažanja, ocenjevanja in opisovanja so mu

dali bogate življenjske izkušnje. Bil je v prvi vrsti humanist, lepšo prihodnost bi rad gradil po demokratični in izvirni poti. Stvarno je gledal na gibanje družbenih procesov. Bal se je težav pri uveljavljanju nove družbene ureditve in predvsem spodrsljajev, ki so nujni spremljevalci dnevne politične prakse, in je rekel, da je uk na napakah drag, a na začetku revolucije neizbežen in da je oblast sladka tudi v socializmu. Zavedal se je, da ima vsaka diktatura svoj konec, zato se je v sporu s Stalinom takoj pravilno opredelil. Podpiral je lastno samoupravno gradnjo socializma. V informbirojevski krizi se je kljub potrebi celo odpovedal zdravljenju na Češkem in tako izpričal svojo resnično zavest.

Prežiha je prezgodaj napadla bolezen in je zato doživel le manjši del tistih sprememb v razvoju naše družbene skupnosti, za katere se je zavzemal in so dokazovale, da je bila odločitev za lastno pot v socializem pravilna. Njegove težnje po humani izgradnji socializma so se namreč začele izraziteje uveljavljati šele po njegovi smrti in dajejo bogate plodove tudi njegovi ožji domovini – Koroški.

Voranc je imel realen pogled na celotno svetovno politično dogajanje. Ni veroval v svetovno revolucijo in tudi ne v bistvene politične spremembe v Združenih državah Amerike. V času, ko smo idealistično računali na zmago tretje, napredne stranke v ZDA, je na primer jasno povedal, da tega ni mogoče pričakovati. »Amerika«, je rekel, »ima visoko življenjsko raven in razvit dvostrankarski sistem, v katerem stranka v opoziciji pozorno opazuje in razgrinja vse spodrsljaje vlade. Ideje proletarske revolucije tam nimajo nobenih možnosti. Po Marxovem Kapitalu bi sicer morale revolucionarne spremembe družbenih odnosov najprej nastajati tam, kjer so proizvodne sile najbolj razvite, notranja nasprotja kapitalističnega sistema največja in kjer izkoriščanje človeka po človeku doseže svoj vrh, praksa pa je pokazala, da je stopnja življenjske ravni delavcev tudi pomemben dejavnik družbenih sprememb. V tem je tudi razlog, zakaj je revolucija uspela v Rusiji, kjer je vladal še zapozneli fevdalizem, ne pa v ZDA, kjer je bil monopolizem na vrhun-

cu.« Posebno sem se čudil njegovi oceni o zmagi Mao Ce Tunga na Kitajskem. Dvomil je o tajnem zavezništvu in prijateljstvu Sovjetske zveze in Ljudske republike Kitajske. Menil je, da sta to veliki deželi z različno zgodovinsko oblikovano duhovnostjo in se bosta zato usmerili na lastno družbenoekonomsko razvojno pot. Napovedal je, da bo prej ali slej prišlo do medsebojnih nasprotij.

Ko je navsezgodaj zbranim govoril, da delo v tovarni zahteva red in disciplino in da je nova menjava uvedena na vsem svetu, delavci niso bili povsem zadovoljni. Očitali so mu, da je po vrnitvi na Koroško govoril, da bo odslej delavska oblast, sedaj pa niti menjave šihta ne morejo urejati po lastni volji. Godrnjaje so začeli valjati in od takrat ni nihče več zahteval menjave šihta ob štirih zjutraj.

Voranc se je dobro zavedal, da je industrija pogoj napredku, nikoli pa ni pozabil na prehranjevalca, na vlogo kmeta pri gradnji socializma. Vse življenje je posvetil trpljenju in duši bajtarjev in kmetov. Opisoval je prevratne želje skromnih in ponižanih podeželskih ljudi. Zavedal se je deleža, ki so ga preprosti in zavedni ljudje s pobočij in iz globač Uršlje gore dajali med narodnoosvobodilno borbo. Z bolečino je ugotavljal, da se njihovo trpljenje tudi v osvobojeni domovini nadaljuje.

Sam sem izhajal iz kmečke družine, zato sem se v miselnosti Voranca potrjeval in z njim ubiral. Postalo mi je jasno, da industrije ni mogoče razvijati na račun poljedelstva, da obvezna oddaja ne spodbuja proizvodnje hrane, da nasilno premeščanje hlapcev in dekel v tovarne povzroča škodo na poljih, da delo na kmetih ni manjvredno, temveč enako častno kot v tovarni, da zasebni poljedelec ni leglo restavracije kapitalizma, temveč pomembno dopolnilo družbenega sektorja pri gradnji socializma.

Enostavno povedano: Voranc je vedel tudi, kaj je potrebno, da bi pri uveljavljanju socializma pri nas ne ponavljali napak, rekel je, da moramo upoštevati stanje in se ozirati na ljudi, če hočemo

pri napredovanju pridobivati čas. Z velikim veseljem je spremljal vesti o razvoju železarne Ravne, ki je že v prvih treh letih osvobojene domovine dobivala obrise tovarne žlahtnega jekla prihodnosti. Zanimal se je predvsem za duhovno stran napredovanja socializma na Koroškem, za razvoj kulturnih institucij, šolstva, za gradnjo stanovanj, nikoli pa ni pozabil na podeželje. Prepričan je bil, da morajo biti kmetje, delavci in izobraženci složni, sloga pa je le v enakopravnosti, ki jo je najbolj pogrešal.

Kulturno življenje so spodbujali vsakoletni jesenski koroški festivali. Voranc jih je zato s posredno in neposredno dejavnostjo podpiral. Užival pa je predvsem v domačem okolju, med krajani, na prisojnih njivah Prežihovega vrha, na tovariškem pogovoru na klopci pod lipo in obvezno ob vrčku mošta.

Potem ko ga je bolezen od leta 1949 preganjala od bolnice do bolnice, so se najini pomenki omejili. Obiskoval sem ga v Ljubljani ter na Jesenicah in bil priča, ko je Božidar Jakac ustvarjal poslednjo umetniško podobo koroškega velikana. Čudovita slika je nastala, Voranca pa ne kaže takega, kot ga imamo v spominu, temveč telesno utrujenega in v notranjosti zagrenjenega. Škoda, da ne more doživljati sedanjosti, ko je humanizem sestavina gradnje socializma in kmet njen zaveznik, ko vrednost njegove življenjske ustvarjalnosti stalno raste in nova pokolenja po delih ponosno ocenjujejo ime moža, Prežihovega Voranca, Korošca, ki je obogatil slovenski narod in celotno jugoslovansko književnost.

KF. Poseb. št. 18. 2. 1980. Str. 5–46.

Spomini na Prežihove poti

Rok Gorenšek

Préžihov vrh! Préžih! Préžihova bajta! Préžihov Voranc! Nekaj skrivnostnega, dražljivega, nekaj samosvojega je za popotnika, obiskovalca, pa tudi za vsakega Hotuljca, že od nekdaj bilo v imenih. Že od davnih časov sem so se ta imena po Kotljah in okolici drugače izgovarjala kakor pa druga. S temi imeni so bile povezane drugačne predstave, drugačne misli kakor pa z Brdinjami, Podgoro, Podkrajem ali Uršljo goro. V teh imenih je bilo več, mnogo več! Bilo je nekaj svojskega, kar je spominjalo najprej na davne čase graščakov in tlačanov. Na začetku poti na Prežihov vrh je namreč stala nekdaj mogočna šrotneška graščina, skrivnostni Kačji grad, »Kačjek«, kakor so ga baje nekoč imenovali domačini. Pot tja je vodila tudi skozi zelo temen in košat graščinski, šrotneški gozd. Mimo stoletnih šrotneških lip, kjer so domovale sove, čez srhljivo »Gvavnico«, kjer je nekoč graščinski rabelj sekal glave nepokornim tlačanom. Ob poti so tudi »turške šance«, kakor domačini imenujejo skrivnostni, pradavni sistem utrdb, ki poteka visoko izpod Uršlje gore čez Prežihov vrh na Javornik, do Meže na Ravnah. Devet je takih okroglih jarkov s hribčkom zemlje v sredini. Povezani so med seboj bili z zveznim, odprtim jarkom in baje tudi s podzemeljskim hodnikom od Šrotneka do Javornika. Prva šanca je visoko gori na Dvornikovem polju, ta se imenuje »Teber«. Na eni stoji cerkvica, graščinska grobnica sv. Mohorja in Fortunata pri Šrotneku. Največja z dvojnim jarkom je prav na temenu Prežihovega vrha. Zadnja pa na hribčku »Pigl«, na Javorniku, prav nad Mežo pri »Votli peči«. Zaradi vsega tega in zaradi tega, ker je s Prežihovega vrha prelep razgled na vzhod in zahod, na Kotlje, Podgoro, Sele, Uršljo goro, Brdinje in Ravne, na vso bližnjo in daljno okolico, je bila po

ljudskem izročilu na njegovem vrhu v času turških napadov, ko so bile utrdbe obnovljene, »Grmada«. Kmet in tlačan Prežih, kot ime pove, je moral biti na »preži«, da je lahko dal z ognjem in dimom znak ljudem, da so se pravočasno umaknili, če so zagorele grmade na Poharci in drugod ter naznanjale prihod sovražnika. Zaradi vsega tega je za vsakega obiskovalca, ki se je podal na pot na Prežihov vrh in je med potjo le malo premišljeval, ta pot pomenila in bila zmeraj nekaj posebnega, nekaj takega, kar na drugih poteh ni občutil in doživljal.

Zanimiva, lepa in dražljiva je bila pot na Prežihov vrh, k Prežihu in Prežihovi bajti tudi zaradi ljudi, ki so živeli tod. Najprej pri Prežihu na vrhu kot najemniki, a pozneje niže spodaj pri bajti kot lastniki, ko so se osamosvojili in »prišli na svoje«, so živeli Kuharji. Anza in Meta, oče in mati »Prežihovih puobov«, načitanih, razgledanih in šolanih ljudi. Med njimi je bil najbolj znan »Voranc«, znan komunist in »prekucuh«, kakor so mu nekateri rekali. Mnoge poti so takrat vodile na Prežihov vrh k Prežihovi bajti. Mnogo tajnega, po takratnih oblasteh prepovedanega, se je tam zvedelo, organiziralo in izvršilo. Tudi pozneje, ko Voranca ni bilo več pri bajti, pot tja ni zamrla, ni prenehala obstajati. Tudi med drugo svetovno vojsko, ko je divjal po deželi nemški okupator, je pot k Prežihovi bajti živela. Mnogi so hodili tja po nasvete, po »zvezo«, in če za kaj drugega ne, so prihajali zaradi spomina na Voranca in zato, da so se opogumili ob optimizmu mladega Prežihovega puoba, puoba, Anzija, ki je gospodaril na bajti in skrbel za starše. Po tej poti je prišel k Prežihovi bajti nekega lepega jutra tudi izdajalec z nemško policijo. V gozdu za bajto, pod košatimi smrekami, si je moral Prežihov Anzi sam skopati grob. Le samoten strel, ki je odmeval po okolici, je tistega lepega jutra naznanjal, da ima Prežihov vrh eno shrljivo skrivnost več, še en okupatorski zločin, še eno tragedijo.

Ko se je po končani vojski leta 1945 vrnil iz nemškega uničevalnega taborišča Voranc in se z družino za stalno nastanil pri Prežihu na Prežihovem vrhu, so poti na Prežihov vrh oživele tako, kot še

nikoli doslej. Sedaj niso prihajali več samo Hotuljci in Ravenčani. Sem so sedaj prihajali obiskovalci tudi od daleč, iz cele Slovenije, iz Jugoslavije, pa tudi od drugod po svetu. Prihajali so pesniki in pisatelji in drugi znameniti in preprosti ljudje. Prihajali so na obisk k pisatelju in revolucionarju Prežihovemu Vorancu.

Pot na Prežihov vrh, k Prežihu in Prežihovi bajti pa tudi po Vorančevi prerani smrti ni zamrla, nista je prerasli trava in grmovje, ostala je živa in shojena. Še več, vse širša je postajala, vedno več ljudi je privlačila. Vse do letošnjega leta, do letošnje jeseni, ko bo po zaslugi slovenske mladine, ki je zbirala Prežihov dinar po vseh slovenskih šolah za Vorančev muzej, da se mu tako oddolži za »Solzíce« in vse drugo, kar je lepega napisal. Letos bo torej pot na Prežihov vrh, k Prežihu in Prežihovi bajti postala prava slovenska »romarska pot«. Takšna bo postala ne nazadnje tudi zavoljo prizadevanj kulturne skupnosti, republiške in občinske ter vseh drugih, ki so k temu pripomogli.

Pot, ki vodi od Šrotneka naravnost skozi košati gozd, mimo »turških šanc«, čez »Gvavnico«, na Prežihov vrh, k Prežihu in k Prežihovi bajti, poslej ne bo več samo lepa, široka, asfaltirana cesta, pač pa veliko več. Še bolj kot doslej bo zanimiva za vsakega popotnika in obiskovalca. Razen tihote, gozdnega miru, lepega razgleda in svežega zraka, razen spominov na minule dni in čase, bo na poti lahko srečal tudi Vorančevo ženo in Vorančevo hčerko. Na njivi, »na ajdovem strnišču« Vorančevih »Solzic«. Na hribčku nad Prežihovo bajto, na kraju s čudovitim razgledom, pa se bo srečal s samim Vorancem, pisateljem in revolucionarjem v nadnaravni velikosti, ki bo s hriba ponosno zrl tja v dolino in krajino, na kraje, od koder je obilo zajemal snov za svoja dela. Prav na koncu, ko bo poprej obiskal še kraj, kjer je dal svoje življenje za dom in svobodo Prežihov Anzi, čisto na kraju poti, bo popotnika in obiskovalca sprejela Prežihova bajta. Čisto taka, kot je nekdaj bila, od zunaj in od znotraj. Lesena, in častitljiva, s »šitlni« pokrita, z vonjem starosti nadahnjena. Globoko sem prepričan, da bomo Hotuljci, Voran-

čevi rojaki, in z nami vsi občani naše in sosednjih občin, Slovenci iz Slovenije in zamejstva, posebno iz avstrijske Koroške, kot tudi pripadniki drugih jugoslovanskih narodov ter tujci odslej v še večjem številu pogosteje in rajši prihajali na Prežihov vrh, k Prežihu in Prežihovi bajti, ki bo čuvala dragoceni zaklad ne le za nas, pač pa tudi za naše potomce.

KF. Poseb. št. 18. 2. 1980. Str. 48–50.

Poslednjič pri Prežihovem Vorancu

Iz spominov predvojnega založnika

Ciril Vidmar

Stik s Prežihovim Vorancem sem imel že kako leto prej, preden sem se z njim tudi osebno seznanil. Prežiha je na mene opozoril urednik predvojne Sodobnosti Ferdo Kozak, ko ga je zaprosil, da mu v Ljubljani poišče primernega založnika za njegov plebiscitni roman Požganica. In res je kaj kmalu sledilo Prežihovo pismo, v katerem mi je delo ponudil, da ga izdam. Z odločitvijo se nisem niti za trenutek obotavljal, ker sem vedel, kakšen silovit odmev so imele njegove novele, ki jih je že kaki dve leti prej objavila revija Sodobnost. Skoraj istočasno mi je Kozak tudi izročil rokopis.

Požganica je izšla poleti 1938. Izid knjige je bil za tiste čase izreden dogodek, saj je Prežihovo delo celo dobilo posebno nagrado mesta Ljubljane. In že takrat sem sklenil, da morajo tudi v Sodobnosti priobčevane novele dobiti knjižno obliko, kar se je z novelistično zbirko Samorastniki leto pozneje tudi zgodilo. Prežiha pa tudi ob sprejemu tretjega njegovega rokopisa, to je romana Doberdob, še nisem osebno poznal. Šele v pozni jeseni 1939 me je z njim seznanil Edvard Kardelj, in to v neki, sedaj ne več obstoječi obcestni gostilni blizu Polja in Vevč. Našla sva ga pred veliko, že na pol izpraznjeno skledo solate, ki je bila tipična za Prežihov kulinarični okus. Ko sva si podala roko in se prvič spogledala, sva bila najbrž oba presenečena. Jaz nad podobo človeka, ki je razodevala vse prej kot slovitega pisca, on pa nad menoj, ker je imel najbrž drugačno predstavo o svojem založniku.

To je bilo moje prvo srečanje z Lovrom Kuharjem, za čigar pravi priimek sem šele ta dan zvedel. Lep primer za konspirativnost

naših takratnih partijskih ljudi. Sprva sva se bolj poredko srečavala, kar se mi je zdelo zaradi njegove izpostavljenosti razumljivo. In kmalu nato je sploh zapustil Ljubljano, ne da bi mi sporočil kraj svojega bivanja. Z njim mi je vzdrževala zvezo njegova žena Marija, kateri sem tudi izplačeval honorarske akontacije. V tistem času sem, ne vem več po kom, zvedel, da je Prežih dokončal nov roman pod naslovom Jamnica in da ga namerava izdati v samozaložbi, ne pa pri meni. To me je seveda hudo zadelo. Ko je njegova žena videla mojo prizadetost, mi je omogočila sestanek z njim, da se o kočljivi zadevi pogovoriva. Sestala sva se v Sevnici v nekem lokalu blizu postaje. In tu je po kratkem razgovoru privolil, da izdam njegov novi roman vendarle jaz. Pa ne samo to. Izročil mi je tudi zajeten tipkani rokopis Jamnice, ki očitno prvikrat ni šel skozi Kozakove lektorske roke. Glede avtorskega honorarja sva se tudi hitro pogodila. Še danes mi je v spominu Prežihova šaljiva in zanj karakteristična zahteva: »vsaka tiskovna pola en gvant«. To pa je takrat pomenilo 1500 dinarjev, torej za predvojne razmere izredno visok honorar, za kvaliteto njegovega pisanja pa prav gotovo ne previsok, kvečjemu še prenizek.

Kmalu nato smo se z njim sestali jaz z ženo in moja brata Josip in Stane v zidanici trgovca Jožka Prijatelja na Malkovcu pri Tržišču na Dolenjskem. Tam blizu nekje je imel Prežih takrat svoje ilegalno zatočišče. In tam je brez dvoma nastala ena njegovih vrhunskih literarnih umetnin »Od Mokronoga do Pijane gore«. To pa je bilo že v letu 1940, zadnjem letu pred usodno drugo svetovno vojno. Prežih se je nekaj tednov po našem sestanku na Malkovcu spet preselil v Ljubljano, kjer se je sicer pod tujim imenom precej svobodno gibal po mestu in tudi k meni na dom je začel kar pogosto prihajati. Prihajal pa je k meni tudi še nekaj mesecev po italijanski okupaciji, ali pa smo se shajali v stanovanju Frana Albrehta in tam često ostajali tudi ponoči do jutra.

Po moji aretaciji 3. maja 1942 sem seveda izgubil stik s Prežihovim Vorancem. Videl sem ga šele januarja 1943 na dvorišču belo-

gardističnega zapora v Belgijski, ko sem se z več tovariši nahajal v sosednjem traktu, zaprt kot talec. Po vojni je bolj poredkoma prihajal k meni na dom, dokler nisem prejel od njega l. 1949 vabilo, naj ga z ženo obiščeva v Mariboru, kjer je zadnje mesece pred smrtjo prebival. Za obisk sva se z ženo odločila šele teden dni po prejemu njegovega vabila. Takrat sem že vedel, da je Prežih hudo bolan in popolnoma odmaknjen od našega javnega življenja. In prav zato me je njegovo vabilo močno presenetilo. Bila mi je uganka, zakaj se želi pisatelj v okoliščinah, v katerih je zadnji čas živel, sestati s svojim predvojnim založnikom. Kako se je le mogel v takem, zanj kritičnem položaju spomniti name, čeprav vem, da me je imel po svoje rad.

Prežih je imel v Mariboru precej veliko trisobno stanovanje v samem centru mesta. Z ženo sva ga našla v prostorni, svetli sobi, katere okna so gledala na ulico z razsežnim parkom ob njej. Ležal je oblečen na divanu, z rokami sklenjenimi pod glavo. Ko sva vstopila, se je počasi, skoraj mukoma dvignil in naju pozdravil s trudno kretnjo rok in s svojim tipičnim, redkokdaj sproščenim smehljajem. Videl ga nisem že precej časa in sem ga menda zaradi tega pogledal bolj pozorno, kot bi ga sicer. Spogledala sva se in še danes čutim, kako me je skoraj boleče spreletelo, ko sta se najina pogleda ujela. Njegov pogled se je za nekaj trenutkov, res samo za nekaj trenutkov, zavrtal vame, kajti Prežih ni skoraj nikoli človeka dolgo gledal v oči.

Pogled mu je težko obvisel na meni, kot da bi iskal v mojem pogledu vtis, ki ga je napravil name njegov vidno udrti, neznansko izmučeni obraz. To je bil trenutek, ki se mi je globoko in nepozabno zarezal v spomin. Pred menoj je skoraj skrušeno sedel na smrt bolni Prežih z zelo spremenjenim obrazom. Preko obraza so bile razpotegnjene modrikaste, podolgaste lise, ki so sunkovito spreminjale obliko, najbrž pod vtisom njegovih silnih notranjih emocij. Zdelo se mi je, da gleda iz njegovih utrujenih oči nekakšna nepopisna izgubljenost. Prepričan sem bil, da je v mojih očeh tisti

hip videl vse, kar je sam že davno vedel, kar pa je njegova radoživa narava z vsemi še preostalimi močmi odklanjala. In v tistih nekaj bežnih trenutkih sem zagotovo vedel, da je v tem obrazu z vsemi preživetimi, neizrekljivimi strahotami, ki jih ta obraz ni mogel več zakrivati, bližnja smrt in da je prisotna tudi v sami zavesti tega drugače tako zakritega in zame tako zagonetnega življenja. Prežih, kakršen je sedaj sedel pred menoj, ni izžareval nobene moči več, bil je dokončno zlomljen, brez najrahlejše nade za rešitev. Do dna presunjena sva z ženo gledala tega žlahtnega, po svoje silnega človeka v njegovi popolni in dokončni izgubljenosti. Skozi srce in možgane me je preletela misel, da se tu odigrava zadnji akt neke posebno hude, posebno strašne in nepojmljive osebne tragedije človeka, ki je pomenil v našem življenju skoraj mit. Izredno dragoceno slovensko življenje in izredna človeška usoda sta tu stali pred svojim koncem.

Toda čeprav se mi je zdel tisti najin spogled skoraj za spoznanje predolg, da bi mogel skriti, kar bi ne smelo biti opazno zanj, je vendar bilo treba storiti tisto, kar je bilo v tej, za oba hudi, mučni situaciji morda najtežje – treba je bilo spregovoriti, nekaj reči. Toda od kod naj vzamem besede, ki bi mogle zakriti vednost o nečem neizbežnem in dokončnem? Kaj naj pomeni beseda v takem trenutku, ko je vse jasno in ko se ne da nič več spremeniti, ko ni nobene, še tako majhne možnosti in tako rekoč nobenega jutri več. Njegove oči so še vedno visele na meni, čeprav mu je moj pogled že povedal vse, kar se ni dalo več skriti.

Seveda, kljub temu sem govoril, govoril besede, ki so sicer zvenele bodrilno, skoraj šaljivo, ki pa vendar vedečnim ušesom Prežihovega kova niso pripovedovale tega, kar so želele in hotele. Toda človeške krutosti se dogajajo tudi takrat, ko niso niti nameravane ne pričakovane. Prežihova žena je medtem prinesla na mizo pladenj z jedačo in pijačo, da postreže gostoma. Postavila je pred naju krožnike in kozarce in tiho odšla iz sobe. In ko sva z ženo posegla po nožu in vilicah, čeprav nama ni bilo ne za jedačo ne za pijačo,

se je zgodilo nekaj, kar je povzročilo, da mi je dobesedno zledenela kri in me je okrutno stisnilo v srcu. Prežih se je naenkrat zgrabil za glavo, se vrgel vznak na divan in iz njega se je iztrgal najstrahotnejši jok, ki sem ga kdaj doživel. Njegova še vedno mogočna ramena so se krčevito in sunkovito stresala, toda jokal je brez glasu tisti grozni jok, za katerega ni tolažbe ne utehe.

Gledal sem ta nepopisni, nepričakovani prizor globoko prevzet, gledal morda enega najokrutnejših prizorov v našem slovenskem življenju, gledal brezglasni, vase obrnjeni jok, ki mi je o človeku Prežihu povedal več, kot vsa moja prejšnja srečanja z njim in morda tudi več kot vse njegove literarne stvaritve. Videl sem, kako se trgajo in lomijo v njem njegove orjaške življenjske moči, kako se še brezupno oklepajo življenja in kako se je v tem pretresljivem prizoru zrušilo bogato, dragoceno in za vse nas važno življenje enega najustvarjalnejših ljudi na Slovenskem. Prepadena in onemela sva z ženo sedela pri mizi, ne vedoč, kaj bi storila. Zavedala sva se, kakšni mučni priči sva za Voranca v tistih minutah. Le počasi se je Prežih pričel umirjati, njegova ramena so nepremično obstala, le z obema rokama si je še zakrival obraz. Začel sem ga bodriti, izgovoril sem nekaj šegavih, zame tipičnih šal in res se je Prežih potem počasi, z izrazom očitne zadrege dvignil in se spet obrnil k nama. Njegove vlažne, še vedno jokajoče oči so se v pretresljivi, zanj tako značilni hudomušnosti nekako zasmejale in nenadoma je postal zgovoren in prisrčen. Pogovor, ki se je med nami razvil po tej njegovi notranji sprostitvi, pa mi je odkril morda najbolj bolеče in najhujše strani Prežihovega burnega in nemirnega življenja. Mislim, da sem dolžan nekaj povedati o tem, kar mi je pač še ostalo v spominu. In to ne glede na to, koliko je imel Prežih prav in koliko se je tudi motil.

Čeprav izpričuje to vse njegovo pisanje, izpričujejo to vsi nešteti junaki njegovih umetniških stvaritev, sem vendar tisti dan šele do kraja razumel, kako je Prežih ljubil našega kmečkega človeka, kako je v njem videl najžlahtnejši ljudski element svojega naroda.

Za vedno se mi je zavrtala v spomin njegova pikra in z žalostjo izgovorjena misel: »Povsod danes proglašamo vsemogoče udarnike dela, toda pravega udarnika, udarnika za vse življenje, kmeta, pa ne vidimo.« V teh besedah sem začutil Prežihovo tragično čustveno razpetost med delavcem proletarcem in kmečkim človekom. Njegovo srce, njegovo poglavitno razumevanje je bilo pri kmetu, čeprav se je dobro zavedal dialektične nujnosti in pomena delavskega razreda. Pravzaprav je Prežih brezmejno ljubil pri kmetu in delavcu prvenstveno težaka, trpina, reveža, kot nosilca socialnih krivic.

Prežih je bil precej zaprt, bolj molčeč kot zgovoren človek. Poznal sem ga dovolj dolgo, da sem marsikaj na njem odkrival, kar ni bilo vidno na prvi pogled. Že dolgo sem vedel, da se v njem bijeta dva svetova, dve osnovni ambiciji. Neprestano je nihal med pisateljstvom in politiko. Zato se je tudi okoli njega nabralo toliko konfliktnega ozračja. To, da je bil tipičen samouk, mu pri pisateljskem delu ni delalo tako velikih težav, s kakršnimi se je moral spoprijemati pri svoji politični angažiranosti. Vendar je Prežiha odlikoval izreden realistični čut za stvarnost, ki mu je mnogokrat omogočal, da je videl naše in svetovne probleme jasneje in globlje kot mnogi izmed naših vidnejših političnih ljudi. Aktualni videz ga ni motil, za njim so njegove pisateljske oči večkrat gledale na vzroke pojavov, ki so se v njegovem času pri nas in v svetu odigravali na površini. Človek je pri njem moral imeti občutek, kako čvrsto je zasidran v našem slovenskem življenju in kako je znal skoraj nezmotljivo povezovati našo preteklost in sedanjost. To pa je v javnem delovanju, posebno pa v politiki nenadomestljiva vrednota. Res, Prežih se je gotovo tudi velikokrat motil, kadar je šlo za detajle, za zavzemanje stališč v trenutnih, aktualnih odločitvah.

Verjetno je tudi, da so bile njegove diference s partijskimi tovariši takega značaja, da jih v takratnem izjemnem političnem trenutku ni bilo mogoče sprejeti. Takrat in tudi večkrat pozneje sem mislil na razdejanja, ki jih je zapuščala v njem prav nič skri-

ta zagrenjenost. In ta je pri Prežihu nedvomno bila globlje narave. Tudi ta je bila globoko začrtana na Prežihovem obrazu tega dne. Vendar mi o poglavitnih vzrokih tega, kar ga je nedvomno težilo na tem najinem poslednjem razstanku, ni govoril skoraj ničesar. Še v teh, zanj tako hudih trenutkih, ga ni nikdar zapustila njegova predana revolucionarna zavest. Iz bežnih opazk sem kvečjemu lahko sklepal, da so ga mučile verjetno zelo trde in ostre polemike, ki jih je imel s partijskimi ljudmi o naši takratni politiki na področjih, ki so zadevala našega kmeta in njegovo problematiko. Saj je bil to čas resnično velikanskih preobrazb, čas nujnih in čestokrat tudi prenaglih odločitev. Bila je to tista faza, skozi katero se je morala prerivati naša mlada ljudska oblast, poleg tega pa še kritični čas informbiroja. Bil je to skratka čas zelo usodnih dilem, pred katere so bili postavljeni tako rekoč čez noč predvsem komunisti. Obsodba naše partije po informbiroju in Stalinu je bila krvavo resna preizkušnja nove Jugoslavije in njene zveze komunistov. Za vsakega osveščenega človeka je bil takratni razhod s Sovjetsko zvezo in ostalimi socialističnimi državami usodna, prelomna stvar, vendar objektivno nujna. Tudi Prežih je razumsko sprejel našo odločitev kot edino možno in za nas sprejemljivo, vendar pa se je bal, kot mnogi izmed nas, Stalinove trde, neusmiljene roke. Spominjam se njegovih besed s tem v zvezi, ko mi je večkrat zaporedoma povedal in poudarjal, da nas bo hipoteka, ki smo jo s svojo odločitvijo prevzeli nase, težila, dokler bo ta kruti človek živ in najbrže desetletja po njegovi smrti. Jasno, bolela ga je naša izločenost iz skupnosti komunističnih partij, v kateri smo se znašli po brutalnem udarcu iz Moskve. Za revolucionarja njegovega formata to niso bile majhne stvari.

Res pa je, da je za Prežiha bilo bistveno in značilno, da je izredno ljubil Sovjetsko zvezo, táko, kot jo je poznal pred tem, saj smo jo takrat vsi napredno usmerjeni ljudje. Ljubil je Ruse in sploh sovjetskega človeka. Spominjam se, kako mi je v prvem obdobju nemško–sovjetske vojne, ko so Nemci drli proti Moskvi, zatrjeval, da bo Rusijo rešil ruski oziroma sovjetski patriotizem. Pozabil tudi nisem, da je v tem najinem poslednjem pogovoru izredno spoštljivo

in s posebno toplino govoril o veličini voditeljske postave maršala Tita in o njegovi državniški pomembnosti.

Značilno za Prežiha, in tudi ta dan se je to pokazalo, je bilo, da je o sebi zelo nerad govoril. Vase ni odpiral pogleda, zato je bilo tako težko zvedeti kaj več o njegovi notranji problematiki. Pogovor je bil težak. Ko si z njim govoril, si imel občutek, da tvoje besede v njem nimajo pravega odmeva, skratka, da z njim ni lahko vzpostaviti neposredni kontakt. Tudi ta dan se nama je dogajalo isto, ni govoril o sebi, še celo o svoji bolezni ne. Pa še to, kar je govoril, je mukoma in posredno in nekako zabrisano iztiskal iz sebe, očitno iz razumljive notranje nuje. Kajti jaz mu z ničimer nisem dajal povoda za skope izjave. Seveda, iz njegovega raztrganega pripovedovanja ni bilo težko dognati, kako hudo ga muči trenutni osebni položaj pred samim koncem njegovega življenja. Kajti prizor, ki sem ga prej popisal, se je še enkrat ponovil. Še enkrat ga je zlomil popoln obup, v katerem je njegova silovita želja po življenju počasi prehajala v topo resignacijo.

Ko se je spet umiril, smo vsi trije nekaj časa molčali. Jaz pa sem se z gotovostjo zavedel, da ga gledam zadnjikrat. In kot tolikokrat poprej so tudi v teh mučnih in težkih trenutkih zbudile mojo pozornost Prežihove oči. Za svoj ogromni obraz je imel Prežih nenavadno majhne oči. Tem očem so dajale svetle obrvi poseben, nekoliko prežeč izraz. Le redko so se te oči uprle v človeka, s katerim je govoril. Vsaj meni se je tako zdelo. Res, delale so vtis, kot da nemirno begajo po prostoru in da se njegov pogled nekako izgublja v nekaj nedoločnega. Tudi preko svojih oči Prežih ni pustil do sebe. Bilo je očitno, da je ta težki, okorni mož le malokomu zaupal, tudi meni kot svojemu predvojnemu založniku najbrž ne.

To je bilo moje slovo od Prežihovega Voranca. Ni mi bilo lahko pri duši. Saj so njegove knjige dajale neko pomembnost založbi, ki jih je izdajala. Okoli poldneva sva se z ženo od njega poslovila. »Še kaj pridita, sicer pa pridem sam čez kakih štirinajst dni v Ljublja-

no, pa se bomo tam kaj videli.« Prežih je držal besedo. Dvanajst dni pozneje so ga že mrtvega prepeljali v Ljubljano in v avli Narodne galerije sem že stal pred njegovo krsto.

KF. Št. 1. 18. 2. 1983. Str. 3–4.

Srečanje s Prežihom

Janez Mrdavšič

Dolgčas zimskih večerov smo si pri nas doma tudi še zadnja leta pred drugo svetovno vojsko krajšali s petjem, predvsem pa z glasnim branjem krajših, preprosto napisanih povesti slovenskih avtorjev. Vse zgodbe, ki smo jih prebirali, so bile bolj ali manj premočrtno naravnane h koncu, ki smo ga slutili in marsikdaj tudi že naprej uganili. V njih je nastopalo le toliko oseb, kolikor jih je bilo neposredno vpletenih v pregledno zasnovano ljubezensko zgodbo, nikoli dotlej pa te zgodbe niso govorile o domačih – koroških krajih in naših – koroških ljudeh.

Leta 1939 pa je izšel pri Naši založbi v Ljubljani Prežihov roman Požganica. Na zaščitnem ovitku v rdeče vezane knjige je bila slika Ostrčnjakovega vrha nad Žerjavom; podoba torej, ki smo jo vsi dobro poznali. Potemtakem bo knjiga govorila o naših krajih in naših ljudeh, smo ugibali in se veselili večerov, ko jo bomo prebirali.

In res je bilo tako. Pred nami je večer za večerom oživljala domača pokrajina, pred nami so res oživljali domači ljudje – pisateljsko preoblikovane osebe, ki so jih starejši člani družine celo prepoznavali. Opisi dogodkov so budili v starejših spomine na dogajanja ob koncu prve svetovne vojske, mladostne spomine, ki so bili vsaj pri babici, očetu in materi tesno povezani z bližnjimi kraji zamejske Koroške, a kateri so vedno govorili s pridihom razočaranja in ljubezni.

Požganica je bila prvi roman, ki smo ga glasno prebrali. Krog v njem nastopajočih oseb se je vedno bolj širil, zapletena razmerja,

ki so uravnavala njihove medsebojne odnose, so se vedno bolj zapletala, do ljubezenskega zapleta pa ni in ni prišlo. Začutili smo, da pisatelj s prodornim pogledom brska za skritimi gibali zgodovinskih dogajanj. Čeprav je šlo torej za besedilo, kakršnih do takrat nismo bili vajeni in zato dogajanju ni bilo lahko slediti, je do konca pritegnilo našo pozornost.

Ne spominjam se več, ali je že takrat kdorkoli vedel kaj povedati o avtorju romana, prepričan pa sem, da sem bil ob tem prvem, čeprav le posrednem srečanju z njim bliže temeljnim značilnostim njegovega literarnega snovanja kakor kadarkoli pozneje, ko sem se mu skušal približati z zgolj razumskim razčlenjevanjem. Takrat sem te značilnosti živo zaslutil in občutil.

Potem je prišla vojska. Pretresljivi dogodki štirih medvojnih let so zabrisali spomin, ki pa je takoj spet oživel, ko sem Prežiha prvič videl in slišal. Bilo je to na prvem Koroškem festivalu v ravenskem parku.

Tudi ko sem ga drugič videl, še nisva spregovorila. Takrat sem bil dijak ravenske gimnazije in sem stanoval v dijaškem domu. Prebral sem vse, kar je Prežihovega do takrat izšlo in sem si lahko izposodil v dijaški knjižnici, marsikaj pa sem vedel tudi že o njegovem uspešnem političnem delovanju in o poti, ki jo je prehodil skozi pekel nacističnih koncentracijskih taborišč. Občudoval sem ga, ker je bil pripravljen toliko žrtvovati za stvar, ki ji je živel kot revolucionar in pisatelj.

In nekega poznega popoldneva sem stal na praznem guštanjskem trgu. Vsaj zdi se mi, da je bil prazen, ali pa je spomin zabrisal vse drugo, kar se je takrat tam dogajalo. Spominjam se samo Prežiha. Nekoliko sklonjen, z naprej nagnjeno glavo, s počasnim, težkim korakom je šel čez trg proti železarni. Večerno sonce mu je rdilo obraz.

Dobro se spominjam, da sem prav takrat nekje bral o težavah, ki jih je menda imel kipar Rodin, ko je delal kip Balzaca, a ni želel poudariti njegovega zunanjega videza, temveč notranjo – duhovno moč. Pomislil sem, da bo imel podobne težave tudi kipar, ki bo želel kdaj pozneje upodobiti Prežiha, njegovo notranjo – ustvarjalno moč.

Poln mladeniške radovednosti bi se bil rad marsikaj pomenil z njim, a si brez pravega vzroka vendarle nisem upal na Preški vrh. Ker pa je bil Voranc tudi eden največjih prijateljev tedaj nastajajoče popolne gimnazije na Ravnah, smo ga dijaki sproti obveščali o svojih uspehih pri učenju, pozneje pa tudi pri gradnji novega gimnazijskega poslopja. V teh delegacijah, ki so mu hodile poročat, pa sem bil najbrž kar zmeraj tudi jaz. Pogovor pa se seveda ni nikoli omejil samo na gimnazijo, saj je Prežih želel zvedeti tudi to, kdo je človek, ki ga je obiskal, kako je preživel vojsko, kaki so njegovi življenjski načrti. Tako sva že ob prvem srečanju ugotovila, da je Voranc že bil pri nas doma, da pozna moje sorodstvo bolje, kot sem ga poznal jaz. Občudoval sem njegov spomin.

Pozneje sva se večkrat srečala in pogovarjala o marsičem. Usmerjal je te najine pomenke zmerom Voranc, saj je bilo meni dovolj že to, da me sploh hoče poslušati in se pogovarjati z menoj. Vedno sem pazil na vsako malenkost, ki bi me lahko bila opozorila na to, da je Prežihu dovolj pogovora in je torej napočil trenutek, ko naj se poslovim, a nikoli nisem opazil takega namiga.

Šele več let po njegovi smrti, ko sem si želel odgovoriti na marsikatero vprašanje, ki je zadevalo Prežihovo življenje in delo sem spoznal, da sem zapravil veliko priložnost, ko bi bil lahko o tem povprašal pisatelja samega, a tega nisem storil.

Ker ne bi rad ponavljal stvari, o katerih so pisali že drugi, bom omenil le tiste drobce najinih pogovorov, ki že znano problematiko vsaj nekoliko niansirano osvetljujejo.

Ob nekem obisku sem pripovedoval Vorancu, da sem hodil po Jazbini in se ustavil tudi v Močivju. Pozanimal da sem se, če je v času, ki ga opisuje v Požganici, morda res živel Močivski Petruh ali kdo drug, ki bi bil doživel Petruhovi podobno usodo.

»Pa?« me je vprašal Voranc.

– Rekli so mi, da ga ni bilo, da se ga vsaj spomnijo ne, sem mu povedal.

»Prav imajo. Nobenega konkretnega Močivskega Petruha ni bilo ne takrat, ne pozneje, bi pa lahko bil Močivski Petruh vsak bajtarski sin – tudi med drugo svetovno vojsko,« mi je pojasnil Prežih.

Ko je končal, sem rekel nekako takole: Tudi med drugo svetovno vojsko bi torej lahko bil vsak bajtarski sin Močivski Petruh, tudi med drugo svetovno vojsko in po njej je šlo za Koroško in Pogorevc – vaša Požganica – je med drugo svetovno vojsko spet pogorel. Vsa snov potemtakem kliče Prežiha, da napiše drugi del Požganice.

»Saj ni rečeno, da ga ne bom, če mi bo le zdravje dopuščalo,« je rekel Voranc.

Drugič sva se pogovarjala o Jamnici. Pripovedoval mi je, da jo je napisal, ko se je po devetih letih emigracije vrnil v domovino. Pravil mi je, kako je to iz življenja domače vasi zajeto snov v romanu po svoje predelal, da se v ozkem kolektivu jamniške soseske ne zrcali več samo podoba domačih razmer, ampak tudi splošno – slovenskih dogajanj, iz katerih je dozorevala in izbruhnila revolucija. Da se mu je to posrečilo, je potrjevalo tudi pismo, ki so mu ga pisali ameriški rojaki, ko so želeli roman v nadaljevanjih objavljati v svojem slovenskem časopisu. Pisali so mu, je rekel, da dolgo niso mogli razumeti, kako je pri nas lahko prišlo do tega, kar se je zgodilo med drugo svetovno vojsko, ko pa so prebrali Jamnico, jim je postalo jasno, da drugače niti ni moglo biti.

In pripovedoval mi je o pogajanjih z neko berlinsko založbo, ki je želela izdati nemški prevod romana, a mu je postavljala pogoje, na katere ni mogel pristati. »Toda prepričan sem, da se bo stvar le dala nekako urediti. Urediti se mora že zato, ker bo romanu z nemškim prevodom odprta pot dalje proti zapadu in na sever med nordijske narode. Jamnica je eno izmed tistih del jugoslovanskih književnosti, ki si bojo preko prevodov najdalje utrla pot,« je optimistično in samozavestno zaključil.

Ko sem nekoč prišel na Preški vrh, mi je Voranc povedal, da je ravnokar odposlal v Ljubljano zbirko mladinskih črtic, ki bo imela naslov po eni izmed njih – Solzice.

»Pa ilustrator Mihelič ni vedel, kaj so to solzice, pa je za naslovno stran narisal solzice – Marijine solze. Pa naj bo! Kar je, je,« je rekel.

»Črtice sem napisal ˝kontra˝ Župančičevi cicibanski poeziji. Pa da me ne boš narobe razumel: nič nimam proti Župančiču, imeniten pesnik je, tudi proti njegovi cicibanski poeziji nimam nič. S svojimi črticami sem hotel povedati in pokazati samo to, da Slovenci nimamo samo cicibanov, da se morajo nekateri slovenski otroci že zelo zgodaj spoprijeti z življenjem, da morajo že zelo zgodaj poprijeti za vsako delo – samo to, nič drugega.«

V tistih letih sem tudi sam še imel literarne načrte in ambicije. Zdelo se mi je, da preteklost našega rodu kar kliče po literarni obdelavi. Vsi pomembni in manj pomembni zgodovinski dogodki, vsa gospodarska, socialna, politična in druga nasprotja, ki so zadnjih sto let pretresala svet, so tako ali drugače vplivala tudi na življenje mojih prednikov in življenje našega rodu. Tudi druga svetovna vojska nam ni prizanašala. S pregnanstvom v Srbijo smo morali plačati svoje stare »pregrehe«. Pripovedoval sem Prežihu zgodbe in zgodbice, on pa me je poslušal in le tu pa tam dodal kako svojo misel. Navadno me je opozarjal na zveze med posameznimi

dogodki in dogajanji, če se mu je zdelo, da sam tega nisem dovolj dobro opazil.

Ko sem mu razložil načrt dela, ki bi zajemalo tri rodove v času dobrega stoletja, me je vprašal, če že pišem ali vsaj dovolj resno zbiram gradivo. »Še ne?! Kaj pa čakaš? Pohiti, da te čas ne bo prehitel! Življenje je kratko; če se le malo obiraš, te čas prehiti.

Pa še to ti rečem: za kritike se ne brigaj preveč! Če te bojo hvalili, se boš prevzel, če te bojo grajali, boš utihnil, še prej ko boš v redu spregovoril.«

Poslej ni minilo nobeno srečanje, ne da bi me bil vprašal, kaj delam in kako daleč sem s svojim pisanjem.

Nekoč sem ga obiskal z večjo skupino dijakov. Z nami so bili ravnatelj gimnazije dr. Sušnik in nekaj profesorjev. Vroč dan je bil. Dijaki smo posedli po travi pod lipo, Prežih in profesorji pa na klop za mizo.

»Samo tega me zdaj ne prosite, da bi vam kaj pripovedoval!« je poprosil Voranc in pogledal proti Uršlji gori. »Zdi se mi, da bi laže prišel na vrh Gore, kot pa govoril.«

Vsi smo pričakovali, da nam bo kaj povedal. Razočarani smo bili. Pa je spregovoril dr. Sušnik. Pripovedoval nam je o njegovem življenju in delu, Prežih pa je prikimaval ali pa sklanjal glavo nad dlani, ki so mu trudne in težke počivale na mizi.

»Kje pa si?« me je poklical in mi naročil: »Pojdi v klet pa mošta nam prinesi! Saj veš, kje je grča.«

Povedal mi je, iz katerega soda naj natakam.

Mladi, razgreti sošolci so bili žejni in so grčo kmalu izpraznili.

»Pojdi in prinesi! Naj pijejo, če so žejni,« je Prežih potem še nekajkrat ponovil.

Zadnjič sem ga videl živega le nekaj dni prej, predno je odšel na svojo zadnjo pot v Maribor. V kuhinji na kavču je bolj slonel kot sedel, zaslonjen z blazinami. Vsa družina je bila vznemirjena in zaskrbljena. Vedel sem, da sem prišel ob nepravem času.

– Šel sem mimo pa sem vstopil, da vas pozdravim in vam povem, da pridno prebiramo vaše Solzice, sem mu rekel.

»Prav, prav,« je rekel Voranc. »Berite, le berite...«

Ko bi ga takrat ne bil videl, bi ne verjel, da je Božidar Jakac na portretu Prežiha res upodobil njegov obraz. Hrust, kakršnega sem poznal, se je zgrbil vase in v bolečinah ugašal.

Še zmerom rad prebiram njegova dela. V njih ga srečujem krepkega, močnega, zamišljeno zazrtega v čas, ki ga živimo.

KF. Št. 3. 5. 9. 1983. Str. 27–28.

Po sledi literarne opombe

Silva Sešel

V zvoniku svete Marjete v Jamnici se je mogočno zibal veliki, nad dva tisoč kil težki zvon...

Mežnarici Trezi, ki je že skoraj četrt ure vlekla za mastno in vozlato vrv velikega zvona, se je naposled zazdelo, da se niti bahaški Munki ne bi mogli pritožiti zastran njenega vabljenja. Jamnica namreč ni imela mežnarja, ker je stari, dolgoletni cerkveni uslužbenec že pred leti umrl. Od njega, svojega deda, se je mlada Treza naučila orglanja in je zdaj že nekaj let opravljala mežnarski posel na fari. Občani so bili z njo v glavnem zadovoljni, čeprav so bili med njimi tudi taki, ki so se nad njenim življenjem očitno zgledovali. Treza je bila namreč lepo dekle in se je rada pečala z moškimi. Toda ker si z novim mežnarjem niso marali nakopati nad glavo večjih izdatkov – Treza pa je bila zelo skromna in tudi župnik je bil zadovoljen z njo – so jo pustili; upali so, da se bo naposled vendarle obesila na kakega ženina in bo s tem konec spotike.

Počasi je jela ustavljati težki zvon, kar pa ni bilo tako lahko. Krčevito se je oprijela vrvi, toda zvon je s svojim nihanjem njeno suho, komaj dobrih petdeset kil težko telo dvigal visoko nad črnkasti obok. Bila je vsa zasopla; od prevelikega napora ji je znoj zalival zarjavelo lice. Če bi se njeni znojni prsti ne ustavili ob velikem vozlu, bi ji bila vrv zdrknila iz rok. Z velikim naporom je nazadnje le obvladala zvon, katerega poslednji glasovi so se iz visokih lin izgubljali tja po lepi, od spomladi prerojeni Jamnici.

Lepo, predpoletno jutro leta devetnajsto enaindvajsetega se

je smehljalo čez okroglinasto kadunjo, v katero je bila položena Jamnica.

Tako Prežihov Voranc opiše v prvem poglavju Jamnice mežnarico Trezo. Pri opombah najdemo, da gre za Justo Kostwein – hotuljsko organistinjo in mežnarico. Kdo je pravzaprav dekle, na katerem so se ustavile pisateljeve oči? Ja, to je naša hotuljska Justa, ki še vedno vleče za vozlato vrv velikega zvona, tudi njeno telo ni nič težje, prej mladostno suho, zdaj od let izžeto.

In kakšno je bilo njeno življenje od tistega predpoletnega jutra leta devetnajst sto enaindvajsetega, ko je ta osemnajstletna dečva vabila z velikim zvonom vse farane k opravilu za vse na Munkovem gruntu pomrle.

Dekleta so ostala brez mame in Justa kot najstarejša je prevzela njeno vlogo; tako se je zanjo končala mladost. Justin ded Rok je bil organist v Kotljah, za njim je postal organist njen oče, kateremu je v začetku le pomagala, dokler ni sama prevzela te službe, ki jo še danes zvesto opravlja.

Desetletja je bila steber vaškega kulturnega življenja; ni vodila le cerkvenih pevcev, ampak je vodila moške, ženske, mešane zbore, pa tudi mladinske in otroške. Vsaka hotuljska dečva, vsak domač pobič je pri njej gladil svoj glas. Kot igralka je sodelovala pri igrah, saj so v zimskih dneh naštudirali tudi po dve igri. Še posebej so bili uspešni s »Koroško ovsetjo«, ki jo je napisal Vorančev brat Anza, režirala pa takratna učiteljica v Kotljah – Vida Kuharjeva. Sploh Hotuljci radi rečejo, da so imeli vedno dobre učitelje (Sokol, Ozmec, Šavc). Pri takih igrah je sodelovala vsa vas: eni kot igralci, drugi kot »tehnično vodstvo«, nekaj pa jih je moralo ostati tudi za gledalce.

Kriza, vojskin čas sta kulturno dejavnost ohromila. Ljudje so imeli druge skrbi, poiskali so pravo pot, posebej še, ko so videli, da okupator seli učitelja in Serajnika (župnika), ki so ju poznali kot

dobra in poštena človeka. Če je človek hotel preživeti, se je moral tu znati tudi potuhniti, zato se je s kora včasih oglasila nemška pesem. Pa vendar, za en dan svobodnih Kotelj so pevci naštudirali slovenske pesmi, saj je Justa vedela, da pridejo. Med tistimi Hotuljci, ki so morali v izgnanstvo, je bila tudi ona – poslali so jo v delovno taborišče v bližini Weimarja. Tu je tudi dočakala osvoboditev; preveč jo je vleklo domov, da bi lahko počakala na reden transport. Hotuljci so se vračali, triinštirideset jih je ostalo. In tem junakom iz Kotelj, padlim za domovino v osvobodilni borbi, je Prežih posvetil Jamnico.

Življenje na vasi se je utirjalo, zdaj je postalo drugačno kot pred vojno, gradil in zgradil se je zadružni dom in prosvetna dejavnost se je iz učilnic preselila v dvorano.

Zdaj je izšla tudi Prežihova Jamnica; mnogi Hotuljci so se spoznali in zagnali vik in krik, kajti toliko »grehov« je težko nositi. Tudi Justi so dobro hoteli, da naj ga vendar toži. Ampak zakaj? Z malo več poguma bi tudi ona lahko napisala zanimivo kroniko o svojih Hotuljcih. Prežihu pa je le odgovorila, čeprav je pesmico shranila čisto zase. Še zdaj jo zna:

Jamnica je prav lepa vas,
za Trezo me je zvala,
a to napravlja mi le špas,
saj me bo še spoznala.
Četud si hudomušneži
šušljajo razno na uho,
vse to prav nič me ne boli,
ker mnogo od napisanega resnično ni.
Naš dobri Voranc napisal je vse to,
da v zabavo starim in mladim bi bilo.
Zato pa knjigo le berite
in se od srca nasmejite.
Voranc vedno dober bil je z nami,
zato tud on bo vedno med nami.

Prežih bi jih letos imel devetdeset, Justa jih ima osemdeset. Več kot šestdeset let zvestobe Kotljam, šestdeset let nenapisane hotuljske kronike in za osemdeset let spominov.

KF. Št. 2. 25. 4. 1986. Str. 36.

Voranc in moj tisočak

Jožko Herman

Leta 1949 si je naša godba na tekmovanju pihalnih orkestrov Slovenije, ki je bilo v Mariboru, priborila prvo mesto. Ocenjevalno komisijo sta predstavljala ravnatelj in dirigent mariborske opere A. Neffat in skladatelj K. Pahor; tretjega člana se ne spominjam več. To oceno smo si priborili z odlomki iz opere Ero z onega sveta. Od tedaj dalje nas je ta skladba spremljala nad trideset let, pa sem jo prav zato uvrstil tudi v svoj poslovilni koncert. Dobro se še spominjam, s kakšnim ponosom smo priborjeno prehodno zastavico nosili proti železniški postaji skozi Maribor pri odhodu domov. Objavi rezultatov sta v dvorani prisostvovala tudi direktor železarne Gregor Klančnik in danes že pokojni tehnični direktor dipl. inž. Franjo Mahorčič. To je bil zaključek vzpona našega orkestra.

Ljubljanski sindikat nas je v znak priznanja uvrstil v skupino, ki naj bi nastopala in koncertirala v Beogradu, Železnikih, Subotici in Novem Sadu. V tej skupini so bili Mladinski mešani pevski zbor iz Ljubljane, dirigent prof. Sl. Mihelčič, mešani pevski zbor iz Ptuja, dirigent prof. J. Gregorc, in folklorna skupina z Jesenic. In tako smo se podali na nepozabno turnejo, ki se je, žal, spominja le še pičlo število godbenikov, morda sedem, osem po številu, ker so ostali pokojni.

Po uspešno končani turneji sem se nekega dne napotil na Prežihovo, da podrobneje razložim Vorancu, kako častno smo predstavljali njegovo ime kot člani kulturnega društva »Svoboda Prežihov Voranc« po obiskanih krajih, kjer so nam gostitelji nudili več, kot smo v tistih časih mogli pričakovati. Bogato obložene mize so nam

nudile marsikaj, kar smo že dolgo pogrešali. Zase vem, da mi je bilo najbolj ustreženo s cigaretami, katerih sem si nabral kar precejšnjo zalogo. V Novem Sadu so nam priredili prijetno vožnjo s parnikom po Donavi. V Subotici nam je med kosilom igral odličen simfonični orkester z izbranim programom. Od izvajanih skladb se mi je globoko vtisnila v spomin Druga madžarska rapsodija Franza Lizsta – tehnično dovršena in precizno izvajana skladba v ognjevitem madžarskem tempu.

Voranc me je torej pazljivo poslušal in zdelo se mi je, da mu moje pripovedovanje kar ugaja. Naročil je ženi Micki, naj prinese grčo mošta, in če naj bom pošten, moram priznati, da sem jo izpil skoraj sam. Pot domov mi ni delala preglavic, saj je vodila navzdol in čist zrak je prijetno hladil rahlo razgreto glavo.

Tedaj sem bil še zaposlen v železarni v personalnem oddelku kot administrativni manipulant skupaj z Elzo Štembov kot strojepisko; najin šef je bil Vorančev dobri prijatelj in politični sodelavec Ivan Kokal. Nekega dne mi je ta prinesel Vorančevo darilo, in sicer mladinsko delo Solzice s posvetilom, med listi pa še tisočaka. Ta je takrat predstavljal tretjino moje plače, kar se je pri vzdrževanju še dveh otrok prav poznalo. Še danes sem za to pokojnemu Vorancu hvaležen, pa tudi Ivanu Kokalu, saj je ta prav gotovo zastavil pri njem zame kako dobro besedo.

KF. Št. 1–2. december 2007. Str. 11–13.

Nezaupanje je ploden gnoj za strah

Pogovor s Kristino Brenkovo o Prežihu med vojno in po njej

Milan Vogel

Kristina Brenkova je pri svojih šestindevetdesetih letih spoštovanje vrednega bistrega duha. Med vojno je bila v Ljubljani kurirka Prežihovega Voranca. Tudi zato, ker je njegovo pisateljsko ime danes zaradi njegovega političnega delovanja zapostavljeno, sva se pogovarjala predvsem o njem. Njune stike je sicer že opisala v knjigi Kruh resnice, a še vedno se najdejo neznani drobci.

Ko na začetku pogovora omenim, da je nekje rekla, da v neznano ne gre, in kako se je potem odločila za nekaj tako negotovega, kot je bil upor, oziroma ali je bila tako prepričana v zmago, se začudi: »Kje sem rekla to? Tega se ne spomnim. Da me ni sram! Saj vedno hodimo v neznano. Ali ni res? Odločitev za upor sploh ni bila vprašljiva. Že prvo uro smo vedeli, koliko je ura: da je to okupacija in kaj je Hitlerjev namen. Če sem bila prepričana v zmago? Dvestoodstotno.«

Zanesljiv, nezaupljiv

Povprašam jo po tem, ali ji je Prežih kdaj govoril o značaju Koroščev, in povem znano anekdoto o očetu in sinu, ki sta šla peš z Dobrij v Pliberk, in je prvi pri Guštanju rekel, kako je lepa rž, drugi pa pri Prevaljah nekaj kilometrov naprej odgovoril, da pšenica tudi. Pravi, da anekdoto sliši prvič, in odgovarja, da ji neposredno o

značaju Koroščev ni nikoli govoril. »Bil pa je zelo slikovit pripovedovalec, stvaren.«

In kako bi Prežiha označili kot človeka? Kakšen je bil?

»Bil je zanesljiv. To je eno. Kar je rekel, je držalo bolj kot berič tatu. Toda kot ilegalec je moral biti nezaupljiv. Ali ni to res? Seveda je moral biti! Spominjam se, ko sem bila kurirska pošta med Vorancem in Finžgarjem ter med Vorancem in Levarjem. Ta dva sem poznala. Za Finžgarja mi je rekel: 'Povej mu, ne bom ti dajal listka. Kaj pa, če te dobijo in ga ne boš mogla požreti.' To je bil nauk. In mi je povedal, kaj naj rečem, in sem to Finžgarju lepo povedala, kot je naročil. (Premaga jo smeh od srca.) »Ali se radi smejete? Jaz se zelo rada, a nimam dosti priložnosti. Potem pa je Finžgar zmeraj rekel: 'Ali bi kozarček ali pol kozarčka vina?' Sem rekla (spet smeh): 'Ne, gospod župnik, tudi za ta kmašnega ne.' Pa ni vedel, zakaj. Če pa bi rekel: 'Ali boš šnito farovškega hlebca,' bi pa rekla: dve.«

Na namig, da je poleg Finžgarja in Levarja verjetno poznala še več za Osvobodilno fronto delujočih ljudi, odgovarja, da je pošto nosila tudi drugam, a nikoli ni poznala imen. »In četudi je bila na vratih vizitka, je nisem prebrala. Vedela sem samo nekaj: če bi vrata odprl belogardist… Bali smo se domačih kolaborantov. Ne Italijanov ne Nemcev se nisem bala. Samo domačih.«

Govorice o tem, da naj bi tudi Prežiha izdal domači izdajalec, celo Korošec, so po njenem res samo govorice. »Ko so Prežiha na začetku leta 1943 aretirali, sploh niso vedeli, koga so dobili. Za Bežigradom je bila pri inž. Miroslavu Črnivcu (jaz ga nisem poznala) javka, kjer je bil Prežih prijavljen. Doma je bila samo Črnivčeva žena. Morala bi priti kurirka in je tudi prišla. So pa že prej bili tam belogardisti, ki so zvedeli za to kontaktno točko. Prijeli so tudi kurirko, vendar tudi ona ni vedela, da je bil tam Prežihov Voranc, tako da ga ni mogla izdati. Ko so Prežiha pripeljali na domobranski sedež na Resljevi in nato v zapor, ga je na hodniku ogovoril njegov

polnečak: 'Ja, stric, kaj pa ti tukaj?' S tem je bilo konec in so ga začeli zasliševati.«

Voranc za Herto Haas

Vendar naj bi mu ponudili visoko mesto v nemški upravi, nekakšno županstvo.

»Ne, ne. O tem piše Miro Simčič v knjigi Tito brez maske. Ponoči sem prebrala poglavje, ki govori o Titu in Prežihu. V njem je vrsta nedognanih stvari, tipajočih, tako da sem bila malo žalostna. Kar piše o Titu, jaz marsikaj lahko drugače vem, vendar ne bom rekla nič. To je napisano in ne moreš nič. Natiskano je natiskano, in amen. Prežih mi je sam povedal, da so mu takrat ponudili predsedstvo Adriatisches Küstenlanda, kot so ga imenovali. Saj to je bil Drück nach Meer, in so hoteli ustanoviti Adriatisches Küstenland, ampak brez Slovencev oziroma le s tistimi Slovenci, ki bi govorili samo nemško, ki bi prisegali na Hitlerja. Je pa rekel ne. Zakaj ne? Tako mi je povedal po vojni: 'Ker boste vojno izgubili.' S tem pa se je tudi pokopal. Nemci so že tako prežali nanj in so ga odpeljali najprej v Begunje, od tam pa v Nemčijo. Ali veste, kako so ga peljali iz Begunj v Berlin? Sedel je vklenjen med dvema gestapovcema in njima razlagal imena, vsa slovenska imena postaj je vedel. Imel je genialen spomin, nič mu ni ušlo. In je pripovedoval o krajih, kjer so bile postaje, tako da bi ga nazadnje najraje spustila (smeh). Tudi to mi je sam povedal.«

Veliko je tudi ugibanj, zakaj Prežih ni odšel v partizane, in pomislekov, da mu nekateri slovenski politiki namenoma niso dali zveze, ker so se ga hoteli znebiti.

»Ne vem, če veste resnično zgodbo. Mi jo je tudi sam povedal. Takrat, ko so ga že imeli ujetega, so v Zagrebu Nemci zaprli Herto

Haas. Saj vam ime kaj pove? Potem so naši obljubili, če izpustijo Herto, ki je bila Titova prijateljica, lahko naredijo zamenjavo. To pa Vidmar piše, Jože, ne Milan, da ga je vprašal Kidrič, koga bi lahko v Zagrebu zahtevali za zamenjavo Herte. Je pa Kidrič rekel: Samo Prežiha rešiti, ki je v njihovih rokah. In so rekli ne. Sem brez komentarja, ker ne vem nič drugega, kot kar sem prebrala v knjigi.«

Kristina Brenkova se je s Prežihom po vojni veliko pogovarjala. Ji je govoril tudi o taborišču?

»En stavek lahko povem, ker ga imam še danes v ušesih. Ko je konec maja ali v začetku junija leta 1945 prišel prek Prage iz Mauthausna – še danes ga vidim v takih temnomodrih kavbojskih hlačah z naramnicami – sva z možem stanovala na Mirju 4. Kaj stanovala, eno sobo sva imela in ta je bila vse, spalnica, kuhinja, poleg starega pisalnega stroja je stal rešo, na katerem sem kuhala. Pride, potrka na vrata. Vstopi, drži roke na hrbtu, in pravi: 'Roke pa ti ne bom dal. Ne bom se te dotaknil, ker so nas razčlovečili.' Točno to je rekel: razčlovečili so nas. Veste, kako je bilo v Mauthausnu? Prisilili so jih, da so stali ob oknih, ker so bile ječe spodaj v kleti, in gledali, kako so na dvorišču obešali zapornike.«

In zato se je on počutil, da ima umazane roke, ker je slonel…

»Ker je živel. Saj tam je bil namen, da ga ubijejo, pa sta ga dva Mariborčana, eden je bil brivski mojster, drugi pa ne vem kaj… Ali veste to zgodbo? Ta dva sta ga rešila, in sicer kako? Ko so jih pripeljali v Mauthausen, so vse slekli do golega. Morali so leči na trebuh in takrat sta ta dva poskrbela, da je šlo prek cele vrste – Prežih je bil bolj proti koncu – povelje: 'Povejte naprej, Prežiha imate gori, povejte: Ne dvigaj glave, ne dvigaj glave'. Kajti če jo je kdo dvignil, so ga takoj ustrelili v glavo. Takrat sta ga rešila in tudi pozneje sta poskrbela, da je včasih dobil kakšen košček kruha, da je preživel. In v kuhinji so celo podkupili tistega, ki je imel pod komando te skorjice za ujetnike, ne vem, kako so ga podkupili, da je dal včasih

za Prežiha kakšen kos kruha. Prežih je prišel k meni tako suh, tako suh, ko je rekel: 'Roke pa ti ne bom dal'. Jaz ga najbrž ne bi poznala, ker so mu že lasje izpadli in zobje. Bil je revež. Uničen, uničen. Ampak potem si je opomogel. Ni pa bilo preprosto.«

Ne jemljite bajtarjem

Po vojni pa je, kot pravijo, prišel v spor s politiko, ker se je zavzemal za kmete.

»Natančno. Natančno tako. Kmetje so hodili k njemu in mu povedali različne stvari. Ostro se je zavzel zanje: 'Ne jemljite bajtarjem'. Takoj po vojni je rekel, še danes vem ta stavek, da tem bajtarjem jemljejo njiv'ce zato, da advokati dobijo posestva.«

O Prežihovi ogroženosti po vojni in tem, da naj bi celo spal s pištolo pod vzglavnikom, Kristina Brenkova pravi: »Ah, to s pištolo! Pištole sploh ni imel. To je legenda. Nikoli ni spal s pištolo. Vedel pa je, da ni varen in se je čutil ogroženega. Saj ta ogroženost je nekaj stalno navzočega v človekovem življenju. Ali ni res?«

V takem času pa sploh.

»V takem času pa sploh. Nikomur ne zaupaš, tebi ne zaupajo. Nezaupanje je ploden gnoj za strah.«

In kako se Kristina Brenkova spominja Prežihovih sorodnikov?

»Njegovo mamo sem videla samo enkrat, ko nas je Prežih peljal gledat turške šance. Bila je popolnoma slepa, imela je sivo mreno, ki je prerasla že v belo. Voranc jo je odpeljal, ko se je poslavljal. Držal jo je okrog vratu in rekel: 'Mama, zdaj te bom pa pospremil v posteljo.' To je bilo enkratno srečanje, potem pa je kmalu umrla. Ob

poti na turške šance je bila lipa. Tam se je ustavil in rekel: 'Tukaj pa posedimo, tako rad na našo Goro gledam, na Uršljo goro. Tukaj bi jaz rad bil pokopan, da bi skoz imel goro pred seboj.' A se mu ni izpolnilo.«

Prisrčne stike pa je imela s Prežihovo ženo Micko.

»Prežihova žena je bila nartalepš' punca v dolini. In to gruntarska. Kaže, da jo je šarmiral. Niso mu je radi dali in tudi jemal je ni zaradi grunta, marveč zato, ker je bila lepa in bistra. Zelo bistra. Ali ste brali njeno kolumno z naslovom Sreče pa ni bilo niti za ajdovo zrno? Niste tega brali? Pisala je o svojem sopotništvu z Vorancem in dala tak naslov. Po njeni smrti sem hodila tudi k njeni hčerki Mojci, ki je letos umrla. Smo bili prijatelji z Gosarjevimi.«

Rada se spominja tudi Prežihovih bratov Avgusta in Alojza, predvojnega urednika Slovenca in medvojnega člana pobegle jugoslovanske kraljeve vlade v Londonu.

»Lojz je umrl v Ameriki, a si je strašno želel domov. Nekoč sem bila pri njem, preden je šel v London, na Slovencu, kjer je pisal kolumne. Takrat sem mu nesla tudi Vorančeve pozdrave in povedala, kako je z njim.«

Je torej Voranc imel stike z njim?

»Jih je moral že imeti. Ampak govoril pa o njem ni veliko. Le enkrat je rekel: 'Veš, kadar grem pa k Lojzu, mi pa zmeraj da ta bel krogelc (kolar).'«

Koroškega fužinarja, ki ga je nekaj časa urejal Prežihov brat Avgust, Brenkova prebira še danes. »Veste, da zelo pogrešam spominske zapise o Prežihu. Zdaj bi ljudje še marsikaj vedeli, da bi se lahko zapisalo in ohranilo.«

Beseda nanese tudi na Prežihova literarna dela in njegovo zapostavljenost danes. Občutek ima, da se bodo Jamnica, Požganica in Doberdob težje ohranili, ker ljudje danes ne berejo debelih knjig, živele pa bodo Sólzice (z njenim ostrivcem na o) in Čez goro k očetu. Absolutno tudi Samorastniki, »ta podoba Hudabivške Mete, tisti konec: 'Vse to je vaše...'«

Pa tudi Dihurji...

»Tudi, tudi, pa Boj tudi. Ja, novelete bodo živele. Lažje kot dolgi teksti.«

Ko jo na koncu povprašamo, kakšnih tem bi se Prežih kot pisatelj loteval danes, spet ne more brez smeha.

»Kakšno iskrivo vprašanje! Jaz mislim, kot tisti anonimnež, ki je pred puntom tisočletja zaklical: 'Le vkup, le vkup, uboga gmajna.' Ali se strinjate?«

Seveda se.

»Ali takih – najprej sem si rekla, da ne znam odgovoriti, potem sem se pa spomnila – kot bi jih pisal Trubar. Še kakšnega puntarja iz svetovne zgodovine mi povejte. A ja, ga že imam. Hemingway. Pa še kdo.«

Kakšen lirični Lorca.

»Lorca. Joj, kako dobro ime, čeprav se ni nič takega šel v poeziji, pa vendar se je šel. Lorca, Lorca, dobro. Ga imava v čislih, ali ne?«

Opomba:
Pogovor je bil objavljen v Delovih Književnih listih 8. avgusta 2007 in je ponatisnjen z dovoljenjem avtorja.

IX

Dolg kraja

Odkritje Prežihovega spomenika na Preškem vrhu
1979 (Fototeka KPM – Enota Ravne)

KF. Št. 4–6. 1. 5. 1955. Str. 29.

V tej bajti se je rodil Prežihov Voranc

Govor Antona Ingoliča ob odkritju spominske plošče na Kotnikovi bajti

Okrajno muzejsko društvo je ob petletnici smrti Prežihovega Voranca vzidalo na njegovi rojstni hiši v Kotu pod goro spominsko ploščo.

Pri odkritju v ledenem dežju in sneženi brozgi so po pozdravni deklamaciji petošolke iz Maribora zapeli ravenski študentje. Potem pa so zapeli šolarji kotuljske šole.

Za Društvo književnikov Slovenije je govoril pisatelj in pokojnikov prijatelj prof. Anton Ingolič, ki je prišel na ta tihi spomin pod goro s celim razredom – s petošolci humanistične gimnazije v Mariboru.

Tovarišice in tovariši!

Danes poteka pet let, kar je nehalo utripati srce, ki je 10. avgusta 1893 začelo biti v tejle skromni hišici.

Ali je tedaj kdo od staršev, sorodnikov in sosedov mogel predvidevati, da bo to drobno srce, porojeno v mraku tesne sobice in v revščini, tako bogato svetlobe, dobrote in globokih spoznanj, da bo s svojim bogastvom bogatilo ne samo svojo ožjo okolico, marveč ves slovenski narod, še več: lep del človeštva? Je mogel kdo predvidevati, da bo to srce, porojeno v ljubezni in tišini tega prelepega planinskega sveta, moralo živeti v najtežjih časih, kar jih je živel naš narod, da bo moralo pretrpeti najbrezobzirnejša preganjanja, najhujše krivice, najbolj nečloveške muke, kakršnih si tedaj ne samo v

tem idiličnem svetu, marveč tudi drugod po slovenski zemlji niso mogli niti zamišljati? Kdo je vedel, da bo to srce ves čas svojega življenja utripalo samo za to, da bi pomagalo odpraviti krivice, ki so zadevale njegovo ljudstvo, da bi pomagalo njegovemu narodu in vsem zatiranim ljudem ustvariti boljše življenje?

Ker je to srce živelo samo za druge, ni pred petimi leti, čeprav je nehalo utripati, umrlo, marveč je živelo še dalje, še vedno živi. Živi in bo živelo v vsem, kar je storilo velikega in dobrega, predvsem pa živi in bo živelo v svojem literarnem delu.

V desetih knjigah se je razdalo, v njih še vedno živi med nami.

Katere so te knjige?

POVESTI – izpoved nepoznanega in nepriznanega najemniškega fanta, ki z bistrim očesom motri težko vsakdanje življenje svoje družine in svojih sosedov, iskrena izpoved, ki je napisana sicer še z okorno roko, a s toplim, vročim srcem in v preprosti, tudi samotnemu pastirju razumljivi govorici.

POŽGANICA – delo zrelega moža, ki ima za seboj že naporno pot slovenskega socialnega revolucionarja, delo, ki nam kaže njegove rojake Korošce v naponu vseh njihovih sil, kaže njihovo brezupno borbo za uresničitev njihovega in sploh slovenskega stoletnega sna.

SAMORASTNIKI – knjiga tako samoniklih ljudi, kakor je bil samonikel njih pisatelj, ki se je zgolj z lastnimi silami dokopal do jasnega pogleda v notranje snovanje samotarskega kmečkega človeka, a tudi v revolucionarno rast našega delavca, ki se je z vztrajno neodjenljivostjo povzpel do glasnika vseh zatiranih in zavrženih ne samo svoje domovine, marveč zatirancev širom po svetu, a je kljub temu ostal globoko zakoreninjen v svojem rojstnem kraju.

DOBERDOB – roman nečloveškega trpljenja in množičnega umiranja slovenskega naroda, a tudi roman naše samozavesti in našega upora zoper zatiralce.

JAMNICA – epos najpestrejših podob koroške vasi, epos trdih, vzravnanih ljudi in tudi ljudi, ki stoje nekje ob robu življenja in prosijo za košček tople ljubezni, za drobcen žarek sončne luči.

BORBA NA TUJIH TLEH – trnova pot brezdomca, ki je moral zapustiti rodno zemljo, ker jo je preveč ljubil, ker se je postavil v službo najbednejših rojakov, za katere pa se je boril tudi zunaj v svetu, od Pariza do norveških fjordov, od Moskve do bolgarskih rožnih polj.

OD KOTELJ DO BELIH VOD – poezija rojstnega kraja, poezija koroških gora in dolin pa žalost Gosposvetskega polja.

NAŠI MEJNIKI – zares mejniki med starimi, zasužnjenimi, časi in velikim časom, ki je napočil ljudstvu tostran Karavank, za katerega pa se je borilo in zanj umiralo tudi ljudstvo onstran Pece, Obira in Stola.

SOLZICE – prečudovita knjiga materinske ljubezni, ljubezni toplega človeškega srca od bednih in zavrženih, knjiga neomajne vere v človeško dobroto in ljubezen.

KANJUH IZ ZAGATE – deseta, posmrtna knjiga, v kateri se nam je še enkrat razodel ves Prežihov Voranc od svojih mladih do zadnjih let svojega življenja.

V teh desetih knjigah živi in bo živel za vselej ta prečudoviti košček koroške zemlje, ki je bil prej skorajda nepoznan, zadnja leta pa ga ni Slovenca, ki ga ne pozna in ne ljubi, ki še ni poromal tu sem z globokim spoštovanjem in hvaležnostjo, v teh desetih knjigah živi in bo živel koroški človek, nežen, ko je treba ljubiti, in upo-

ren, ko je treba braniti, kar je veliko in lepo, v teh desetih knjigah bo tudi živel nesmrtni sin teh gora – Prežihov Voranc.

Izza nesrečnega dne, ko je pred petimi leti v Mariboru zaspalo od borb in trpljenja ter dela preutrujeno srce, ki je s tegale praga stopilo v široko življenje, so Prežihova dela prestopila meje naše domovine, prešla so in še prehajajo k drugim narodom, vse dalje vse širje, postajajo vsesplošna človeška last. Prežihov Voranc danes ne živi več samo srcu vsakega Slovenca, marveč tudi v srcih ostalih jugoslovanskih in tudi drugih narodov. Bolj živ je, kakor je bil kdajkoli prej

Naj bo plošča, ki jo odkrivamo na tejle hišici, ki pa je dragocenejša, kakor so najveličastnejše palače, skromen, a viden znak naše globoke hvaležnosti ne samo enemu največjih slovenskih sinov, marveč tudi hiši, ki ga je rodila.

Slava Prežihovemu Vorancu!

Ploščo je odkril predsednik Muzejskega društva dr. Franc Sušnik, povedal besede v spomin ter izročil ploščo v skrbstvo domačinom in kotuljski šoli. Šolska upraviteljica Anica Pečolarjeva je v imenu šole prevzela varstvo nad tem spominskim objektom.

Odkritja so se udeležili odborniki Muzejskega društva, pa Vorančevi prijatelji in bližnji domačini, ki so zvedeli za dogodek.

Vsi pa so bili ganjeni od znaka pozornosti in mu bili hvaležni, ko so v sneženi poplavi srečali predsednika Društva književnikov Slovenije, pisatelja Fr. Bevka, ki je šel pozdravit spomin in rojstni dom pripovednika te dežele še sam. Voz zaradi vremena ni mogel v Kotlje na čas.

Muzejsko društvo bo vzidalo spominsko ploščo tudi na rojstni hiši velikega rojaka kiparja Franca Bernekarja.

KF. Št. 4–9. 10. 5. 1959. Str. 23.

Nagovor v »Svobodi«

Dr. Franc Sušnik ob devetem spominu Vorančeve smrti

»Kuhar Lovro–Prežihov Voranc – ali sta dva:

eden Kuhar Lovro, komunist in revolucionar, eden najpomembnejših funkcionarjev Komunistične partije Jugoslavije izza njenih začetkov, član CK, njegov funkcionar na Dunaju, v Parizu in pri Kominterni v Moskvi –

in je drugi: Prežihov Voranc, tisti fantek, ki se ga je prijelo to ime, ko so bili pri Prežihu na štantu, in tisti silni upodabljavec naših ljudi, ki je sklesal Hotuljcem, Ravenčanom in Jazbincem, Hudabivnikom in Dihurjem spomenik kakor gora?

Štirideset let nazaj – to je že zgodovinski spomin.

Kdor je dandanašnji izpolnil štirideset let, ta nosi v spominih zgodovine za sto let.

Ne, niso zidali stanovanj na Čečovju, ker so akcionarji Jurija grofa Thurnskega jeklarne zidali sebi hiše na Dunaju ali kje ob jezeru tri sto kilometrov daleč od ravenskega dima.

Ne, ni mogel postati inženir vsak, ki je imel glavo za to.

Ne, ni bilo v bolezni zdravljenje zastonj.

Ne, ni mogel v Portorož noben delavec.

Osemnajst let je bil Voranc star, ko je šel na pot revolucionarja.

V Ameriko je hotel, da bi zaslužil, da bi prišli doma na svoje, da bi se ne bilo treba večno po štantih pomikati.

Pa je obtičal v predmestjih Trsta – med proletarci – na cesti – in

vas, ki imate hiše in zemljo in ste bolni od žretja, je sto – in nas je sto tisoč, ki nimamo in jemo in spimo ko psi.

Štirideset let nazaj –
Tiho v srcih bedijo še v spomin postlani grobovi –
Sinov grob bogve kje – babičin v Srbiji kje – očetov še –
življenje pa je zmagovito:
Nikomur hlapci več nikoli – rodovom poznim to je sporočilo, napisano s krvjo.

Petnajst let je bil Voranc po svetu. Vsa ta leta je nosil v sebi podobe te usodne delavsko–kmečke skupnosti svojih Kotelj in Raven.

Klical jih je predse, zanje revolucionar, sam ko da ga je brazda vrgla iz te zemlje, da jim baklo nosi.

Šest let mu je bilo, solzice so cvetele v tisti mračni globači pod Koglom, ki ji pravijo Pekel – in pobiča je bilo tako strah – in mati si je tako želela solzic.

In je šel in je mižal, da bi groze ne videl –
In je prinesel solzice –
In mati je stala v durih in sonce jo je ozarilo –
Prečudno lepa je bila v jutranji zarji –
In od sreče in zmagane groze je pobič zajokal –
In navsezadnje je prevzetost od lepote in dobrote končno smisel človeške revolucije.«

KF. Št. 4–6, 1. 5. 1960. Str. 24–25.

VORANC
OB 10–LETNICI NJEGOVE SMRTI

Tone Sušnik

I.

Prešeren je napisal ob smrti svojega prijatelja Korytka:

»Le človek mora v prah nazaj
človeštvo pa ostane , to
samo z njim dalje živo bo
kar zanje on je storil zdaj.«

Zato Prežih ne bo umrl. Le utrujen že deset let počiva sredi Hudabivnikov, Dihurjev, sredi Hotuljcev na domačem pokopališču pri sveti Marjeti.

In ta rod hudabivških pankrtov ni več preklet, njih so Karnice in vse globače okrog njih, polja in lesovi. Močivski Petruhi so našli ključ, ki ga je bela gos kazala umirajočemu Petruhu, ključ, ki odklepa vrata v novo življenje. Njihova sta Jazbina in Požganica; in kadar goré ob prvem maju kresovi, je to plamen prazničnega zmagoslavja.

Vorančeva borba je to!

Bilo je maja nekega dne pred leti, ko so cvetele solzice. Šel sem skozi Kotlje. K Pavšarju sem bil namenjen. Z Vorancem sta bila sošolca pa bi ga še kaj pobaral. Rad pripoveduje o njem in ponosen je, da sta si bila znana, da, prijatelja. Pri šoli sem srečal tropo otrok,

med njimi je bila »tovarišica«. Neka deklica je vneto zatrjevala: »Tovarišica, naš ati so pa poznali Voranca!«

»Res? Potem ti pa gotovo kaj pove o njem.«

»O ja! Včasih že. So rekli, da je bil dober in svojo mater je imel strašno rad...« Oglasili so se še drugi otroci in pripovedovali o Prežihu. Vse so vedeli: kje je Pekel, kje je bicke pasel, kako je branil potolčenega kramoha.

»Vidite, ko je bil starejši, se je boril za pravice vseh potolčenih kramohov«, je nekdo pripomnil. Morda je to rekla »tovarišica«. Verjetno! Med otroki je bila drobna deklica, rdečelična, dve kitki sta ji viseli preko ramen, v roki pa je držala šop solzic, da so jih ponesli na Vorančev grob.

V njih otroških srcih je Voranc tisti, ki je premagal strah v ljubezni do svoje matere in ji nabral solzic, tisti, ki je pasel bicke in mu je dala Lenkica rdeč nagelj.

Šola tem otrokom ni več zasovražena, pusta, kjer so jim nekoč, ko je hodil v šolo Voranc, vcepljali prezir do domače besede.

V tem je Vorančeva borba!

Polagoma sem nadaljeval svojo pot in dohitel starega Falentija. Zadovoljstvo mu je sijalo raz obraz in pripovedoval je, kako mu je Voranc zrihtal »penzijo«. »Tako sva se preprosto menila, no pa zrihtal je, vse kar sam. Pa tak kunštn! E, škoda ga je, škoda! Tak dober človek je bil!«

Tudi v Falentiju živi Voranc!

Tako sem srečal Voranca med ljudmi na polju, po gozdovih, med drvarji, kjer enakomerno poje pesem plenkač; in srečal sem ga v

črnih kovačnicah, ob martinovki in valjarni, na zasedanju delavskega sveta…

Tudi za to se je boril Voranc, da so delavci lastniki tovarn.

Voranc živi v srcih tisočerih Hudabivnikov in Dihurjev, Mojck in Anejev, in ti žive v delih velikega mojstra slovenske besede, oblikovalca koroških ljudi in dežele. V Prežihu je spregovoril naš človek, zapel svojo visoko pesem pravice, svobode in ljubezni. Skristalizirala se je pripovedniška sila stoletne bukovniške tradicije izpod Uršlje in Pece, kjer ima vsaka kmetija svojo stoletno zgodbo, vsaka globača in pečina svojo storijo.

Zdaj študirajo, kak spomenik mu naj postavijo pri Prežihu: ali naj bo skala ali kamenje! Skala mora biti, gladko brušena na eni strani in iz zemlje naj rase. Tak je bil Prežih, kot skala, taka so mu dela, obrušena, umetniško obdelana in monumentalna, zrasla iz zemlje in razgonov »kot samorasla setev«.

II.

Veliko je bilo že pisanega o Prežihu in še bo veliko, ker je bil velik človek, velik borec, velik umetnik. Le eno samo misel, en sam problem bi si ogledali iz njegovega dela: Prežihovo borbo za enakopravnost žena.

V svetovni literaturi se mnogokrat postavlja in rešuje problem ženske enakopravnosti v družbi, da se da ženi pravico, ki ji v družbi pripada. Te probleme je upodobil in reševal tudi Prežihov Voranc v svojih umetninah, predvsem v Požganici, Samorastnikih in Jamnici. V njegovi romanih in novelah jasno zrcalita dva tipa žensk: lik matere, ki je ves ožarjen v luči prvih sončnih žarkov, in lik polnokrvne Radmance in Mete, ki iščeta in se borita za ta svetli sončni soj. Za osvetlitev tega problema si je potrebno ogledati predvsem žene, ki jih je tedanja družbena morala, družba obsojala in

jim pridejala priimek – vlačuga.

Predvsem izstopata Radmanca (Ljubezen na odoru) in Meta (Samorastniki). Eden zelo znanih likov žene, matere in ljubice, ki zapusti svojo družino, moža, otroke in gre z ljubim, je v svetovni literaturi pač Tolstojeva Ana Karenina. Ker je Ana stala pred odločitvijo, otroci ali ljubi, je omahnila pod drveč vlak.

Tudi Radmanca stoji pred istim vprašanjem, le da je Radmanca morebiti veliko bolj elementarna in manj razmišlja. Otroci ali Voruh? Voruha ima rada, s starim Radmanom pa se je poročila, ker je bila še bolj revna, da ni ostala brezpravna dekla. Poročiti se z Radmanom je pomenilo za njo družbeno afirmacijo. Ni pa bil zakon sklenjen na etičnih načelih – na osnovi ljubezni. Vendar je s svojim begom od Radmana, s svojo ljubeznijo do Voruha sprožila vprašanje ljubezni do otrok. Prežih se je te dvojnosti zavedal. Zmagala je mati, Voruha je ubila smreka. Problem še nikakor ni bil rešen. V bistvu je to obsodba družbenega sistema, ki je Radmanco pehal v zakon brez ljubezni, in ne toliko psihološka drama žene, lepe Vide – Radmance. Novi družbeni odnosi morajo postaviti nove, demokratične temelje odnosom med možem in ženo in ne smejo biti več ovira ljubezni. Preko materinstva Radmanca ni mogla, otroci so večja dolžnost, zato jih ne sme pustiti.

Stare etične zakone, ki so delali razlike med ljudmi in niso dopuščali ljubezni mladih src, če je eden gruntarski, drugi pa z bajte, je s svojo veliko ljubeznijo in trpljenjem premagala Hudabivška Meta, ki pa zrase na kraju v simbol izvira revolucije. S te strani reševanja ženske emancipacije bo treba Prežihova dela še bolje osvetliti.

Te besede naj bodo napisane tudi za praznik dneva žena, njega 50–letnico.

III.

Domači kraj, domači ljudje so dostojanstveno proslavili 10. obletnico smrti svojega velikega rojaka. Na sam dan je bila komemoracija na grobu. Govoril mu je prijatelj, soborec Lobas–Beno Kotnik. Ob zaključki je zaigrala železarska godba. Zvečer istega dne je bil v Titovem domu literarni večer Prežihu v spomin. Sodelovali so vidni slovenski kulturniki. O Prežihu je spregovoril pisatelj partizanskih del Matevž Hace.

Višek proslav pa brez dvoma pomeni krstna predstava »Samorastnikov«, ki jo je po istoimenski Prežihovi noveli dramatiziral Miloš Mikeln, že znana osebnost v slovenskem dramskem življenju in Prevaljčan po rodu.

Za oder sta delo odlično naštudirala Zofija Volčanškova in prof. Janez Mrdavšič. Ni pa dvoma, da je k uspeli uprizoritvi prispevala odlika celotne igralske družine, od starega Karničnika do biriča. S to igro morejo naši igralci mirno nastopiti na odrih profesionalnih gledališč, s tem plusom, da so ti odri tehnično bolje opremljeni (vrtljiv oder ipd.) in bi se slike veliko hitreje menjavale, kot so se tu. Prav to je gledalca motilo. Saj sledi včasih minuto dolgi sliki tri minute dolg odmor, kar seveda razbija celoto.

Za igralce same pa ne moremo reči, da so nas z igro presenetili, ker jih kot dobre igralce tako že poznamo. Najlepši lik se je gledalcem pač zdela Meta, ki jo je Cesarjeva Milka podala tako, kot jo je orisal Prežih: strastno v svoji ljubezni, veličastno v svojem trpljenju in ponosno ter čisto v materinstvu. Ožbeja, ki je izgubil karniški ponos in je poznal le strastno ljubezen do Mete, a bil v svoji odločnosti pravo njeno nasprotje, je dobro zaigral Štefan Volf; predvsem je bil dober v zadnjih scenah kot invalid. Starega Karničnika je igral inž. Mitja Šipek. Morebiti je bil v začetnih scenah premalo karniško mogočen, odličen pa je bil v sceni, ko umira. Marica Krivograd je lepo podala lik stare Karničnice, ki je tiha skrbna žena,

brez besede v hiši. Prežih pa pravi, da so se Karničniki ženili iz samih mogočnih hiš, kar je še po svoje vplivalo na ošabnost in samoljubje Karnic. Stara Hudabivka, Metina mati, je preprosta kmečka žena, ki ljubi svojo hčer, gosposki in duhovniku pa si ne upa ugovarjati. Táko Hudabivko nam je dovršeno ustvarila Močnikova Angelca. Volbenka, drugega Karničnikovega sina, je zaigral Peter Šetina; ustvaril je tipičnega gruntarja polpretekle dobe, ko postajajo veliki kmetje tudi lesni trgovci in pričnonevešči tekmovati z velikimi firmami, kar pa jih je navadno pokopalo. Tak je moral biti Volbenk. Med vidnejše vloge spada še župnik, dobrodušen a neodločen, ki se boji gosposke. Prav takega naj je sijajno ustvaril Ivan Logar. K uspeli izvedbi igre so prispevali vsi igralci, tudi stranskih vlog: od otrok, kjer se je še posebej izkazal s prisrčno igri sin Ožbej (Ferdo Kutnik), pa do deklet, grobarja in biriča ter sodnika, ki pa je bil deloma premedel. Najlepši prizor je bil po mnenju gledalcev, ko se Meta poslavlja od sina Ožbeja. Tu je Meta najlepša.

Za zaključek še nekoliko besed o dramatizaciji: V glavnem se je Mikeln držal Prežihove novele. Kakor je uspel lepo podati na oder veličino in tragiko Metine ljubezni, tako se mi zdi, da je problem propada karniške kmetije poplitvil. Prežihov mogočni, osebno etično čisti Karničnik je v drami pokazan kot morilec – kralj na Betajnovi, nasilnik, ki ne pozna ovir, kadar hoče doseči svoj cilj. Tak je tudi Volbenk. Zato Krnice propadajo. Ali ni to poenostavljenje Prežihovih junakov? (Morebiti na drugem mestu več o tem.) V glavnem pa smo hvaležni dramatiku Mikelnu, da nam je tako lepo približal to veliko Prežihovo mojstrovino.

KF. Št. 4–9. 29. 11. 1960. Str. 22–24.

Koroško srečanje

ek. =/Mitja Šipek/

»– Čigav je Mec? – Tega je dala zemlja –«
(Ljubezen na odoru)

Prežihov vrh. Stara hiša še stoji in mogočen hlev s parno korak vstran. Petdeset let je minilo. Takrat se je mladi Voranc skrival očetu na parno in pisal svoje prve črtice za »Domačega prijatelja«, »Zarjo«...

14. avgust 1960. Sončen dan je in prečudovit pogled na Kotlje – k Marjeti in na pokopališče okrog cerkve. Na njem že deset let počiva Prežih sredi svojih Dihurjev in Hudabivnikov.

Nekoč je Franci Zwitter dejal: »...Naš Voranc, Vaš Voranc, naš simbol, Vaš simbol...!« Zato so se ta dan zbrali koroški Slovenci z one in te strani meje na Prežihovem vrhu, da se poklonijo spominu barda koroške zemlje – Prežihovemu Vorancu.

Nasproti parne so mu postavili spomenik, ki pove, da je Prežih tu začel svojo pisateljsko pot: Skala rase iz zemlje, zbrušena je na eni strani in tam je napis: Tu pri Prežihu je začel Prežihov Voranc klesati svoje nesmrtne podobe samorastnikov.

Tak je spomenik, podoba Prežiha samega, ki je bil silen kot skala in je vzniknil iz zemlje – umetnik.

Polno ljudi se je zbralo 14. avgusta na tem vrhu. V taktih internacionale je odkrival spomenik gojitelj in vsebinski stvaritelj

kulturnega varstva v domačem kraju, naš ravnatelj gimnazije – dr. Franc Sušnik.

Ko so utihnili poslednji akordi proletarske himne, je utemeljil spomenik ter misel koroškega kulturnega srečanja:

»Ta kamen so dali mariborski častilci Prežihovega Voranca,
naj pričuje s svojim napisom, da je tu pri Prežihu na parni začel Prežihov Voranc klesati nesmrtne podobe svojih samorastnikov.
Postavili so ga z ravenskimi svobodaši na Prežihov 67. rojstni dan in za deseto obletnico njegove smrti:
tu, pred to–isto parno, kamor se je sedemnajstletni Voranc umikal k pisanju,
ob tej stari kmečki hiši, kjer so bili Kuharji najemniki, preden so prišli pri Prežihovi bajti na svoje –
tu pod Prežihovim vrhom, od koder je širok razgled na Kotlje, njegovo Jamnico,
tja na Kogev in na sence globač, kjer je nabiral solzice,
tja v kot pod Kozarnico, kjer mu je rojstna Kotnikova bajta –
in gor čez v Podjuno, kjer je bila Hudabivška Meta:
razgled kakor pesem na ves ta njegov mladi svet požiravnikov, z ljubeznijo posvečenih lesov in odorov –
in na to Goro, silen spomenik nad njegovim grobom –
in na vso trpko lepoto koroške zemlje.
–
Ta kamen, kakor da raste iz zemlje v naturni jedrosti, kakor Prežihov Voranc:
spomin bo nanj, ki je poveličal koroško deželo, da so postale ceste in steze v Kotlje in na Prežihov vrh kakor romarske poti –
in te trate in ti bregi in ti lesi so v njem zapeli –
in ti ljudje in te bajte in grunti in domačije so po njem v poveličane podobe zrasli človeških hrepenenj in blodenj in bojev,
Dihurji nikomur hlapci biti nočejo,
hudabivški samorastniki, ki so jih mogočne Krnice zavrgle –
in ni mu mej, bojnemu klicu tega rodu tisočerih Hudabivnikov,

in so si s krvjo in solzami izterjali svojo pravdo in svoje Krnice – in so gospodarji svojih lesov in svoje zemlje in jam in fužin.

–

Nekje pod Obirjem se plete njegova povest o Meti in njenih samorastnikih.

In ji ni mej, bakli, ki jo je vžgala: Mar si človek človeku volk in lisjak? Ali si brat?

Nekje se je s silo srca srečal s Prežihom koroški nemški pisatelj Perkonig in velel svojim rojakom:

Mar ni Slovenec v deželi brat? Dajte, da prisede za mizo, in postavite predenj po stari sosedski šegi polno grčo in hleb kruha!

Ni mej pravdi samorastnikov, koderkoli je človek človeku volk in lisjak.

In bo ta dan lep spomin na srečanje z vami, pevci iz Polja in izpod Obirja: pri Prežihu.«

Globina spomina … potem pa so zapeli.

Petje, koroško ubrano, je osvojilo srca vseh. Še in še so morali ponoviti in zapeti nove pesmi.

Spregovoril je tudi stari Vorančev prijatelj Beno Kotnik – Lobas, ki je v imenu Hotuljcev sprejel spomenik v varstvo ter opisal tipično koroško parno, da je približal okolje, v katerem je Voranc ustvarjal svoja prva dela:

»V imenu krajevnega odbora Kotlje prevzamem v varstvo ta spomenik in njemu nasproti stoječi skedenj.

Zagotavljam, da bomo hotuljski krajani vestno čuvali te objekte, da bodo še naši zanamci lahko videli, kje je začel pisati naš veliki sin slovenske koroške zemlje, pisatelj in revolucionar Prežihov Voranc, svoje prve črtice.

Ob tej priliki naj vam raztolmačim notranjo razporeditev koroškega skednja. Značilnost koroškega skednja je ta, da se lahko na skedenj zapelje nabasan voz sena ali žita. Tu, kjer vidite leso, se začenja most. Ponekod je most obokan, obok pa se lahko koristi za ovčji hlev ali svinjake, večkrat pa tudi za steljo. Na mostu se shranjujejo vozovi in poljsko orodje. Nad mostom je tako imenovani ‚ahar', na katerega skladiščijo po navadi deteljo ali otavo. Konec mosta se pride do ‚gumnskih' vrat, ki se premikajo s pomočjo dveh lesenih kolesc. Na ta vrata so svoj čas na predvečer praznika treh kraljev pribijali lepo izrezljane križe. Ponekod se je po teh križih dalo ugotoviti starost gumna ali pa vsaj vrat, kajti križe so pribijali vsako leto.

Stene v gumnu so iz širokih obtesanih brun med seboj dobro vezane, tako da ni bilo nobene nevarnosti, da bi se žito pri mlačvi raztrosilo. Pri večjih kmetijah je bilo gumno tako veliko, da si v njo spravil po 6 do 8 vozov sena ali žita, ne da bi ga bilo treba sproti parnati. Ko še ni bilo smrdljivca in elektrike, so v kotu gumna postavili svetnik, da so v jutranjih urah lahko s treskami ali s smolnicami svetili pri mlačvi. Še sedaj vidimo ponekod zelo ožgane trame sten. Nad gumnom je tako imenovani ‚peter', kamor spravljajo navadno slamo, škropnike in otepe. Na desni in levi strani gumna so ‚parne', kjer se sparna na suho še neomlačeno žito in seno.

Ostrešje celotnega skednja nosijo stene parn in gumna. Trami, ki služijo obenem za strop hlevu in tlom ‚podu' gumna in parn, segajo povečini 2 m preko hlevskega zidu. Ta 2–metrski pas prostora na dolžini hleva z vsake strani je obit z deskami in tvori hodnik ‚gank', katerega napolnijo z ovčjo drmo in vejnikom. En del tega hodnika uporabljajo za shrambo plev in se tudi imenuje plevnik.

S tem opisom sem vas skušal vsaj delno seznaniti z notranjščino takega skednja, da bo bolj jasno, kje se je moral Voranc skrivati, da je lahko pisal svoje črtice. Pisal je namreč tu na desni strani gumna

v parni na stari kmečki skrinji, katera mu je služila za mizo, za stol pa je imel navaden lesen čok.

Te parne pa so v poletnem času služile tudi za spalnice kmečkim fantom in hlapcem. Domači fantje bi sicer že imeli prostor v hiši, toda poleti so se zelo radi preselili na parne, pozimi pa v hlev, da so lažje hodili v vas k dekletom, ker so bili v prejšnjih časih očetje drugače strogi v tem pogledu od današnjih.«

Po Lobasovem govoru pa je zadonela čez Prežihov vrh ubrana koroška pesem združenega pevskega zbora pevcev zbora Lenarta Pasterka in zbora Prežihovega Voranca pod vodstvom znanega pevovodje Zdravka Hartmana.

S Prežihovega je nato množica krenila na pokopališče. Tu je položil dr. Franci Zwitter venec na grob in v svojem govoru omenil pomen tega srečanja ter o problemih, ki tarejo koroške Slovence onstran meje. Tudi na grobu so zapeli koroški pevci.

Popoldne pa so se Ravenčani in okoličani zbrali na akademijo. Navzoče in posebej goste iz Koroške in Maribora je pozdravil inž. Mitja Šipek. Najprej je igrala ravenska godba, nato je ubrano zapel pevski zbor mariborskih upokojencev, nazadnje pa sta nastopila pevska zbora iz Koroške: mešani pevski zbor Lenart Pasterk, ki ga je vodil Drago Prušnik, in moški pevski zbor Prežihov Voranc, ki ga je vodil Zdravko Hartman.

Večerilo se je že in sonce je tonilo za Peco, ko so glasovi domačih melodij tiho in neopazno prešli v pesem poletne noči, v vrisk veselih src.

Koroško srečanje je bilo to. Prisrčno, domače, lepo. Brat je prišel obiskat brata. Znočilo se je, ljudje so se počasi razšli, odbrneli so avtobusi gostov; siji reflektorjev so se izgubljali za Poljano, na nebu pa so se že prižigale zvezde…

KF. Št. 7–9. 23. 8. 1965. Str. 33–34.

Prežihov prvi dom

Stanko Kotnik

Vse Prežihovo življenje je imelo pečat večnega popotništva. Značilno pa je, da se je to začelo že ob samem rojstvu. Ko sta se oče in mati vzela, nista namreč imela kam, saj nobeden od njiju ni bil določen za naslednika na domu. V sili pa sta si morala poiskati kot in sta ga res tudi našla v – Kotu. Mladega ženina je rešil zadrege za streho njegov precej starejši brat Martin, ki je gospodaril v Kotnikovi bajti, kamor se je bil priženil. In tu se je naslednje leto rodil Voranc (10. avgusta 1893).

Kotnikova bajta stoji pod Uršljo goro v Kotu, kakor ljudstvo rado poimenuje zgornji iztek dolinic v gorski svet. Širši naziv je Podgora in ga lahko preberemo na hišni tablici, ki nosi danes številko 13. Od Kotelj je mimo Hotuljske slatine ali kisle vode dobre pol ure, če malo hitreje stopimo.

Vendar pa Vorancu ni bilo dano, da bo svoj rojstni dom kot otrok spoznaval in se čustveno navezal nanj, ker se je družina preselila, preden je shodil. Mogoče je tudi zato poznejši spomin na ta karaj, ki ga je vpletel v svojevrstni avtobiografski spis Borba, tako osupljivo neugoden in mračen, poln nekega razočaranja:

»Najnežnejša mladost me spominja na lep, prijazen kmečki dom. Tisti pravljični spomini rajsko sladkih časov mi ga slikajo nepopisno lepega, odetega v večno sončno luč. Vendar to ni bil moj rojstni dom. Ko sem bil že večji, sem zvedel, da me je mati rodila drugje in me potem kot dojenčka na rokah prinesla na ta dom. Kasneje nekoč sem šel z očetom po opravkih mimo svojega rojstnega

doma; bilo mi je takrat morda osem let.

"Poglej, tu si se rodil!" mi je rekel oče z glasom, kot bi mi narekoval oporoko.

Ozrl sem se in zazeblo me je pri srcu, mladega in šibkega. Moj rojstni dom je bil pravo nasprotje onega v mojih prvih spominih. Ležal je v globeli med gozdom in gorami; koča je bila črna in nizka, hlev ob njej ubog; viseč v breg. Vse je bilo močno razpalo in zapuščeno, brez polja naokrog; skoraj tik do hišnih sten je segal gozd. Na dnu globeli, tesno ob koči, je tekel potok, ki je napolnjeval sotesko z enakomernim šumenjem vode. Čez vodo je šla brv, trhla in brez ograje, tik nje ob stezi, ki je prišla iz gošče in odšla v goščo, je stalo veliko leseno razpelo, postavljeno na mahovito skalo. Na njem je visel velik, gol Kristus, z glavo nagnjeno na stran in z veliko trnovo krono na njej; okoli njegovih suhih nog se je ovijala siromašna živa trta. V soteski je bilo mrzlo in mračno, in zdelo se je, da sonce nikdar ne posije vanjo. Isto sem občutil tudi vsakokrat pozneje, ko me je življenje dovedlo sem; vsakokrat sem z nekim čudnim odporom bežal od svojega rojstnega doma in vsakokrat me je spremljala misel: Mati! Zakaj nisi pred porodom zbežala od tod? Usoda mojega življenja je neločljivo zvezana s podobo mojega rojstnega doma; večno hladen in mračen je, hladno in mračno je tudi moje življenje.«

Podoba je naslikana torej izrazito temno, pri tem poudarjeno čustveno obarvana, malodušni, že kar fatalistični konec pa je očitno uglašen na cankarjansko struno.

Moram reči, da ta kraj name nikdar ni napravil takšnega vtisa; nasprotno – zmeraj se mi je zdel prijazen v svoji mirni odmaknjenosti in kljub gozdnati okolici odprt za poživljajoče sončne žarke. Veliko vodno korito z močnim curkom, travnati svet pod hišo s sadnim drevjem in ob njem ležeče njive so mi to podobo privlačno dopolnjevali. Upoštevati pa je seveda treba, da se je z leti marsikaj

spremenilo in dobilo vedrejše lice. Tudi gozd se je verjetno malo umaknil.

Prežihovi so prebivali v manjšem desnem delu hiše, brat pa se je z družino stisnil v levem. Od leta 1955 je v zunanji steni levo od vhodnih vrat vzidana kamnita spominska plošča z napisom V TEJ BAJTI SE JE RODIL PREŽIHOV VORANC. Zanjo je poskrbelo tedanje okrajno muzejsko društvo pod predsedstvom dr. Fr. Sušnika. Po pravem bi morala biti seveda na desni strani, vendar si je zidar malo olajšal delo.

Pred desetimi leti – ob tistem času – je hiša še imela svojo prvotno podobo razen strehe, ker so raztrgane skodle kmalu po vojni zamenjali s cementno opeko, poslej pa se je začela vidno spreminjati. Predvsem so levi leseni del nadomestili z zidom, ga malo povečali ter vstavili nova, večja okna. Potem tudi črna kuhinja ni mogla več ostati in v zadnjem času so si omislili celo kopalnico ter junija letos napeljali še vodovod.

Desnemu delu, kjer se je rodil Voranc, pa je bilo doslej bolj »prizaneseno«. Najvidnejša sprememba je na sprednji strani, kjer je postalo vežno okno zaradi novih vhodnih vrat s šipami odveč in so ga zazidali, prvotno okence sobe pa so zamenjali z večjim. Notranjščina je še nekdanja: dve sobici, ki sta skupaj komaj komaj za pošteno sobo. Voranc je bil rojen v prvi.

V tako skromnem stanovanju s skupno kuhinjo Prežihovim pač ni bilo lahko. Najbrž jih je brat sprejel tudi samo začasno in zato ni čudno, da so se tako kmalu odselili. V svoji mladosti pa je moral Voranc menjati dom še petkrat in je torej s pravico govoril o neprijetnih spominih na te večne selitve.

Prežihova rojstna hiše je v celoti danes torej že precej predrugačena. Postavlja se vprašanje, ali lahko vse popisane predelave zamerimo. Ker si gotovo želimo, da bi se takšne spominsko po-

membne stavbe čimbolj ohranile v prvotni podobi, bi mogli seveda odgovoriti z »da«. Toda – komu zameriti? Ljudem, ki tam žive in si skušajo po zgledu vseh drugih s pridnim delom življenje malo olajšati in olepšati? Tem pač ne! To je njihov dom, ne muzej! Saj so navsezadnje pripravljeni po možnostih sodelovati pri ohranjanju čimbolj pristnega spomina, a ne samo z lepimi (ali celo hudimi!) besedami se tu pač ne da nič reševati. Naši skupnosti pa za zdaj denarja za take reči navadno žal primanjkuje. Verjetno bomo kdaj na boljšem, le da bo takrat že marsikaj zamujeno. Ali pa je to nujna usoda tudi za hišo, ki jo je posvetil spomin tako velikega pisatelja in revolucionarja, kakor je naš Prežih, pa bi nazadnje le kazalo premisliti. Spominska sobica pozneje kdaj v prvotni obliki najbrž niti ne bi bila prevelik dolg. Že zdaj naše ljudstvo precej roma na ta kraj.

KF. Št. 3. 28. 8. 1973. Str. 2.

Ob 80–letnici Prežihovega Voranca

Marjan Kolar

V vrhu slovenske književnosti je Prežihov Voranc, a zasluženi naziv »klasik« mu je nekako ne pristaja. Morda zato, ker se o klasikih moramo učiti v šoli, Prežiha pa beremo. Mogoče tudi zato, ker od desetih Slovencev komaj dva izgovorita njegovo ime pravilno. Najbolj pa zato, ker se ga nikakor noče oprijeti prašna pozlata, to spoznavno znamenje zapuščene odličnosti in arhiviranosti na imenih ulic.

V kraju, kjer je obletnica pisateljeve smrti vsako leto kulturni praznik, se piscem in govornikom svečane besede še niso zbrusile v fraze. Tu, kjer premnogi domačin še pomni njegov obraz, hojo in besedo, je ta ljudski spomin bolj živ od pričitanega védenja o njem. In nemara bo ta sosedsko spoštljivi, a vseeno človeško sproščeni odnos Koroščev do Prežiha ostal tak vsaj tako dolgo, dokler bo pet minut od glavne ceste na vseh straneh še mogoče srečati obraze in njegovih del, po bregovih in globačah pa videti podobe življenja iz polpreteklih dni. Razumevanje njegovih knjig bo globlje kot drugje, dokler bo v teh ljudeh prevladoval elementaren odnos do življenja, ki mu je še danes mnogokje mogoče najti paralele s Prežihovo prozo.

Širši razgled po odmevnosti Prežihovih del kaže, da dokaj uspešno kljubujejo menjajočemu se okusu časa in da prenekatera kulturna dejavnost nosi njegovo ime. Obsežni so seznami prevedenih del, domala vsako leto se vsaj novele in črtice pojavijo v kakem novem jeziku, izidejo ponatisi »Solzic« in »Samorastnikov«. Tako ostaja Prežih tvorni sestavni del v socialni in narodni zavesti Slo-

vencev, mladi pa, ki jih avtobusi vsako pomlad od vsepovsod navozijo v Kotlje, so porok, da bo to ostal tudi naprej.

Literarno zgodovinska podoba Prežiha, kakor se kaže ob 80–letnici njegovega rojstva, je domala zaokrožena. Razmeroma zgodaj smo dobili Prežihov zbornik in le dve knjigi še manjkata, da bo znanstvena izdaja njegovih zbranih del kompletna. Prežihov album naj bi v prihodnjih letih s slikovnim gradivom te tekstne izdaje dopolnil in zaključil.

Prireditve ob obletnici, ki se bodo predvidoma zvrstile na Ravnah sredi oktobra letos, so ubrane delovno in spominsko. Razstava originalnih knjižnih izdaj in prevodov v ravenski študijski knjižnici bo v sodelovanju s Slovansko knjižnico v Ljubljani gotovo več kot le regionalno zanimiva, prav tako že prepotrebni vodnik po Prežihovem svetu, ki naj bi postal stalni spremljevalec vseh tistih, ki bodo obiskovali Mežiško dolino in Kotlje zaradi Prežiha. Pisatelji – Prežihovi sodobniki in prijatelji, utegnejo na spominski literarni večer prinesti s seboj dragocene, še neobjavljene podobe srečanj in pogovorov. Kolikor bo originalne ilustracije Prežihovih knjig, slike njegovih domačij, osnutke za spomenik in pisateljeve portrete možno urediti v likovno dovolj kvalitetno in zaokroženo celoto, bomo ob knjižni razstavi prvič spoznali Prežiha tudi po tem, koliko je navdihnil likovne umetnike. Simpozij slovenskih literarnih zgodovinarjev, ki so se doslej znanstveno ukvarjali s Prežihovim delom ter mu prisodili tisto uradno veljavo, ki jo danes ima, naj bi potekal pred poslušalci – slavisti iz vse severovzhodne Slovenije. Šole in domača kulturna prosvetna društva pa bodo proslavljanju s svojimi prireditvami dale že tolikokrat izpričano prisrčnost in toplino.

Čeprav bi se po vsem povedanem zdelo, da bo po končanih slavnostnih prireditvah prevladal do Prežiha le še častilsko prazničen obletniški odnos, na srečo takšna bojazen ni upravičena. Ne samo da čaka domače slaviste in kulturnike še preureditev zaščitene

Prežihove bajte v pisateljev muzej, kar niti organizacijsko niti strokovno ne bo lahka naloga, tudi spomini Marije Kuharjeve, Prežihove vdove, še niso zabeležili v celoti, čeprav so mnogokje citirani kot nepogrešljivi ustni vir.

Skoraj še neobdelano ledino pa predstavljajo Prežihova dela z vidika sodobne jezikovne in stilne interpretacijske metode. Ne gre samo za to, da more ta metoda znanstveno razložiti estetske sestavine proze, ki ji sedaj (dokaj laično) pravimo, da je pisana kleno, lapidarno, izbrušeno, moško itn., ampak nam bo zelo verjetno kdaj razložila tudi Prežihovo stilno dvojnost, npr. zdaj suhoparno reportažnost, zdaj poetičnost opisov, zdaj v sebi zgneteni, zdaj Hotuljcem z ust pobrani dialog itn., vse takšne jezikovne prvine in njihove kombinacije pač, ki dajo enkrat bolj, drugič manj intenzivno besedno umetnino.

Kaže tedaj, da bo odnos do Prežiha še naprej neprisiljeno raziskovalsko tvoren. Domači kraj lahko tak odnos spodbuja vsaj na dva načina. Najprej lahko koroškim slavistom in ravenski študijski knjižnici zaupa trajno in sistematično raziskovanje Prežihovih del, lahko pa tako dejavnost stimulira tudi v republiki z dodeljevanjem namenskih štipendij oziroma s sofinanciranjem znanstvenih razprav o Prežihu.

Da takšna pričakovanja niso nerealna, dokazuje raven načrtovanih prireditev ob jesenski obletnici ter skozi desetletja izpričani tvorni odnos do Prežihove duhovne dediščine.

KF. Št. 3. 28. 8. 1973. Str. 11–13.

Po Prežihovih Kotljah

Tone Sušnik

»Dočakal sem, da sem sam svoj gospod!«

Postaje Kuharjeve družine od Kotnikove bajte do Preškega vrha

1.

KOTNIKOVA BAJTA (Kotnik, Kotnica, Kotnca) v zemljiški knjigi je prvi znani lastnik Vincenc Trub (pišejo Trupp, Trueb, Trup), ki se je poročil s Terezijo Gradišnik; ko je ovdovela (1891), se je leta 1893 poročila z Martinom Kuharjem, p. d. Encijem (govorimo Incnovo, Incnovega) – Kotnikovim sosedom, dedoval je Anton Trup (1873 do 1965), prvič se je poročil z Antonijo Gostenčnik leta 1901 in imel iz tega zakona sina Franca (umrl pri vojakih za malarijo), leta 1925 se je drugič poročil z dosti mlajšo Frančiško Mravljak (r. 1900). Anton Trup je bil hotuljski župan od leta 1919 do 1927, nato pa do ukinitve občine občinski svetovalec. Okupator je družino izgnal na Nemško. Ona je bila v Rawensbrücku.

Sem k bratu Martinu sta se po poroki 17. oktobra 1892 začasno naselila Anza in Marjeta Kuhar. Tu se je mladima zakoncema 10. avgusta 1893 rodil prvorojenec, ki so ga naslednjega dne krstili na ime Lovrentius, Lovrenc ali po koroško Voranc. Bajta stoji na tesni, ob gozd potisnjeni ravnici pod Uršljo goro, ob stari poti od »Kisele vode« proti Uršlji gori ali pa proti Poštarskemu domu na selski strani. Hiša je danes obnovljena, le plošča na njej še govori, da se je v tej »bajti« rodil Prežihov Voranc.

2.

MIHEL (Mihev, govorimo: Mihu, Mihelica pr. Mihevu, mihelji grunt, na Miheljem) na Preškem vrhu. Takrat so bili še Mihevi (v zemljiški knjigi Miheu). K Mihevu so se Kuharji preselili vigredi 1894. Tu je bil oče gostač: v zelo veliki kmečki hiši so imeli v najemu sobo in kuhinjo. Kuharjema se je tu rodil drugi sin Alojz. Voranc pa se tega doma spominja kot »nepopisno lepega, odetega v večno sončno luč«.

3.

KRAVPERG (govorimo: Krauperh, na Krauperzi, na Krauperskem), sklanjamo Krauperh – Krauperga (Juh – Juga), pisali so se Krautberger, na Preškem vrhu, Prežihove matere rojstni dom. O prastarem rodu na kmetiji priča istost lastnikovega priimka in zemljiškoknjižnega imena kmetije: Krautberger. Vorančev ded po materi Lorenc Krautberger je podedoval posestvo 1864, njegov sin Leopold Krautberger 1896 in Vorančev bratranec Adalbert 1920. leta. Po letu 1945 je Kraupersko splošno ljudsko premoženje. Kuharji so posestvo začasno prevzeli, ko je bil materin brat – dedič – na Koglu. Vorancu se novi dom ni priljubil. Stare krauperške hiše ni več, ostala je samo bajta. Vorancu pa se je vtisnila v spomin dimnica, ki jo je pozneje opisal v nedokončanem romanu Pristrah.

4.

KOGEL: (govorimo: Kogu, na Kogli, Kogousko), PODGORA 18, leži na prijaznem griču, potisnjenim pod Uršljo goro. Z roba ob mogočnih lipah, katerih košato rast lepo opaziš z nasprotnega Prežihovega vrha, je lep razgled po hotuljski kotlini, na vzhodu je Pohorje, na drugo stran Vidiš Podjuno. Kmetija je lepa. Leta 1870 pride v roke nekmečkim gospodarjem: 1870 je lastnica Hüttenberger Eisenwerks – Gesselschaft, kasneje Österreichische Alpine Montangesellschaft, 1887 pa postane lastnik grof Doughlas Thurn in

Thurni so lastniki do leta 1941, nakar je upravljal »Gau Kärnten«, po letu 1945 je splošno ljudsko premoženje. Kuharji so bili najemniki grofa Thurna. Sem so se Kuharji preselili leta 1896 ali 1897. Vorancu se je tu ob očetovem in materinem pripovedovanju začelo širiti obzorje. Mati mu je odkrivala skrite korenine in žile ljudi in domačij v okolici; ob očetu je spoznaval socialne krivice in ob njem mu je zorela nacionalna zavest. Voranc se je tu že vključil v trdo delo domačih. Ob svitu je vstajal, pasel je, tudi v bližnji globači, v Peklu.

S Kogla je Voranc začel hoditi v šolo, ki je bila takrat enorazrednica in utrakvistična, v bistvu ponemčevalna. Voranc je začel hoditi v šolo 4. 11. 1899; takrat je učil nemškutarski učitelj Johann Pinter.

Na Koglu se je Kuharjevim rodila leta 1899 hčerka Ana. K njim se je preselila po smrti materinega očeta materina mačeha Elizabeta Krautberger, rojena Ledinek. Pri njih je ostala doslej do smrti. Prežih se je z ljubeznijo spominja v Ajdovem strnišču (Solzice).

5.

PREŽIHOVO, Preški vrh 12: Prežih, Prežihinja, Prežihnä. Zadnji kmečki lastniki so bili Skitki (priimek je prišel po priženitvi z Breznice nad Prevaljami. – Zadnja kmetica pri Prežihu (Skitek) je bila babica dr. Franca Kotnika; njena hči se je vdala k Župancu – Kotniku na Dobrije. Potem je šel grunt iz rok v roke (od 1888 do 1913): Luka Žmavcer, Franziska Herzfeld, Josef Sucharipa, Dominik marquis Pandolfi, firma Fratelli Feltrinelli iz Bolzana, Franz Celestina, Maria Rumpf. Leta 1913 je posestvo kupil ponemčeni domačin, uradnik ravenske jeklarne Matija Čas in si je poleg Prežihove kmečke zgradil svojo novo hišo. Po osvoboditvi je Prežihovo postalo splošno ljudsko premoženje v upravi društva slovenskih pisateljev, izročeno v dosmrtno uživanje Prežihovemu Vorancu; potem njegovi vdovi (zemljeknjižno urejeno 1964). Leta 1972 so Vorančevi odkupili nekdanjo Časovo hišo ter nekaj arov vrta in sadovnjaka.

Kuharji so bili pri Prežihu najemniki od leta 1901 do 1911 (tudi še naslednje leto, ko so že bili na svojem), in sicer najemniki Feltrinel-

lov in Celestinov. Živeli so seveda v kmečki hiši, ki stoji še danes. Tu sta se rodila Vorančeva brata Anza (1904) in Gustej (1906). Tu je umrla Vorančeva sestra Ana (1905).

Stoji tudi še parna nad hlevom, kjer je šestnajstletni Voranc napisal prvo črtico Petkov Cenc za Zofke Kvedrove Domačega prijatelja (1909). Spominski kamen opozarja na te pisateljske začetke. Od tod je sedemnajstleten potegnil v svet, barabil v Gorici in Celovcu in se vigredi 1912 vrnil. Takrat so bili že na svojem. Avgusta 1945 se je Prežih z družino in materjo naselil na Prežihovem (v nekdanji Časovi hiši). Le kratko je bil to njegov dom, komaj kako leto.

Spomin nanj zvesto in požrtvovalno varuje njegova vdova, ta močna in skromna Hotuljka, ki je bila močna zanj v ljubezni in trpljenju in skromna v slavi njegovega imena.

6.

PREŽIHOVA BAJTA (Preška bajta): kupili so jo leta 1911 (kupna pogodba s Celestinom 29. maja 1911), pomagali so si tudi z denarjem, ki so ga dobili s prodajo Incnove bajte (=Encijeva bajta), blizu Vorančeve rojstne hiše. Dedoval jo je Vorančev oče za bratom Martinom, ki je bil brez otrok.

Zemlje je bilo pri Prežihovi bajti za kakih pet glav, tudi za Jirsa in Bavha. Tu je bil končno dom, lastna zemlja, vredna gnoja za prihodnje žetve, vredna, da sadi oče sadje za vnuke, lasten les, vreden, da ga gospodar varčno prebira in hrani za sine, od nikoder tako ko s teh njiv objame oko vse Kotlje–Jamnico, tu je Voranc oral in kosil, od tod je šel v Ljubljano v zadružno šolo in se vrnil, od tod v kmetijski tečaj na Dunaju, tu je snoval in pisal, tu je z očetom politiziral in poslušal materine pripovedi, tu je kmetoval in tesaril, tu ga je vojaščina 1914 v prvo vojsko pobrala, sem se je vrnil leta 1919, sem so prihajali partijski sodelavci, znanci in neznanci, mati je z dobrodušno vero Vorančevim prijateljem na gumnu postlala, med skodljami v hlevski strehi so Voranca čakala skrivna pisma in tu je bilo ajdovo strnišče. Tedaj je prihajal Voranc domov že kot uradnik Bratovske skladnice v železarni na Ravnah, dve, tri leta še, potem

si je najel tudi sobo na Ravnah, nad pisarno.

Sini so se razkropili, Anza je bil pol na bajti, pol na ženini kmetiji za Brinjevo goro, oče je umrl med okupacijo 1944. leta, Anzana so nacistični policisti še istega leta umorili v gozdu pri bajti, mater pa je vzel Gustelj k sebi na Jesenice, v svobodi pa je živela pri Vorancu do svoje smrti 1948.

Prežihovo bajto so podedovali Anzanovi trije otroci in jo prodali 16. 10. 1966 Zarazberčanu Ferdinandu Potočniku, delavcu v železarni, obdržali pa so si gozd.

Bajta je ohranjena v prvotni podobi, značilna tudi etnografsko, tudi značilna za Vorančev kmečko–proletarski izvor. Zato je pod spomeniškim varstvom in namenjena za muzej Prežihovega Voranca.

7.

VOLENOVO: Dom Prežihove žene. Do poroke je bila za sosesko Volenova Micka (r. 1900).

Diktatura kralja Aleksandra je brezobzirno udarila po komunistih, ki so imeli čedalje večji vpliv pri ljudeh. Pred zapori so mnogi emigrirali. Tudi Prežih je maja 1930 bežal čez »versajske plotove«. Žena je takrat ležala v bolnišnici, stanovanje so ji takoj odpovedali. Leto dni je z dekletoma živela pri Volenu na Brdinjah, dve leti so bili v Šrobovi bajti, zatem pa kar čez cesto v tesni Večkovi bajti dve leti. Od tod je šla »čez goro k očetu«: peš do Črne in čez Luže v Železno Kaplo, v strahu, da jih ne odkrijejo orožniki in graničarji, s hrepenenjem, da se po dolgih letih spet srečata dekleti – dvanajstletna Vida (1923) in desetletna Mojca (1925) z očetom, ona z možem. To je bil njih božič l. 1935. Voranca pa so tik pred snidenjem zaprli in to je bila prebridka klofuta utrujeni in prezebli družini. Ko so se čez nekaj mesecev vrnili, so se kmalu preselili v Rožankovo žago. Leta 1937 je ta trdna Hotuljka potovala k možu v Pariz. Ostala je z njim: ljubezen in opora in dih domačih Kotelj. Trepetala je za njegovo usodo in usodo svojih otrok, še prav posebno, ko so ilegalno živeli v Polju pri Ljubljani, zlasti med okupacijo. Najprej so sredi

Ljubljane aretirali Voranca, nato so odgnali Vido na Rab, ko je za hip okusila spet prostost ob kapitulaciji Italije, so jo že hitlerjevci odvlekli na prisilno delo v Nemčijo, za božič leta 1943 sta se znašli v ječi še Mojca in ona sama. Ženo Micko so odgnali v Rawensbrück, Mojco pa na prisilno delo v Nemčijo.

8.

Farna cerkev – cerkev sv. Marjete: O fari glej zgodovinsko poglavje (izšlo bo v brošuri).

Na tem pokopališču je pokopan Prežihov Voranc, tu so tudi mati, oče, brata Anzi in Gustelj z ženo, brat Lojz ima pa spominsko ploščo. Na nagrobnem spomeniku so imena vseh Kuharjev, Prežihovih prednikov. Vsi ti so pokopani na tem pokopališču. Ob cerkvi so grobovi Lužnikov in mnogih, ki jih je Prežih opisoval v svojih delih.

O prežihovem imenu

Prežihov Voranc ni le njegov psevdonim, marveč je po domači kmečki šegi njegov domači priimek in ime. Kmetje imajo svoje domače priimke po imenu svoje domačije. V Kotljah se ljudje manj poznajo po priimkih v matičnih knjigah in naravnost zapeto bi bilo, če bi rekel Kuharjev Lorenc namesto Prežihov Voranc, v vaškem občestvu je bil vedno »Prežihov Voranc«, odkar so se nastanili pri Prežihu oziroma na svoji Prežihovi bajti. Ko so se bili poprej ustalili na Koglu, je bil oče »Kogunik«, Voranc pa »Koguski Voranc«.

Domačije se je danes prijelo ime »Prežihovina«. Domači govorici je ta tvorba na –ovina tuja. Taka so tod imena kmečkih domačij: Prežih, pri Prežihu; Jelen – pri Jelenu, Krpuh – pri Krpuhu, Kogu – na Kogli, Krauperh – na Krauperzi, Šeserje – v Šeserju – Šesernik, Plešivec – v Plešivcu – Plešivčnik, Močivje – v Močivju – Močivnik, Krnice – v Krnicah – Krničnik, Mihelje – na Miheljem

– Mihev, Svetina – Svetneče, Ivart – Ivarče – Ivartnik, Véček (ne Večko!), pri Večku …

Kje je bil prežihov voranc doma

Kratek povzetek

10. 8. 1893 do vigredi 1894:
v Kotnikovi bajti v Podgori nad Kotljami.

1894–1895:
na Miheljem, na Preškem vrhu.

1895–1896 ali 97.:
na Krauperškem, na Preškem vrhu (dom se mu ni priljubil).

1896 ali 1897–1900
na Kogli v Podgori.

1900 do 1911
pri Prežihu v stari kmečki hiši, Preški vrh.

1911 do 1922 (?):
v Prežihovi bajti. To je končno lastnina in njihov dom. Vmes je bil pri vojakih.

1922 (?) do 1924:
Samsko stanovanje v Guštanju (danes Ravne).

1924 do 1930:
po ženitvi v uradniški hiši železarne na Ravnah.

1930 do 1939:
politična emigracija: Dunaj, Berlin, Praga, Pariz.

1939 do 1943:
ilegala: Zagreb – Ljubljana – Devica Marija v Polju.

1943 do 1945:
v nacističnih ječah, pretežno v Mauthausnu.

1945 do smrti 1950:
pri Prežihu, v hiši, ki jo je bil pred prvo vojsko zgradil Čas.

Kotlje, hotuljski in okolica v Prežihovem delu

Kje so Munki, kje so Bunki? Kje je Pekel, kje je živela Radmanca? Največji tekst, ki opisuje Kotlje in Hotuljce, je roman Jamnica, mladostni spomini na Kotlje so zaživeli v črticah v Solzicah in tudi marsikatera novela v Samorastnikih ima svoje korenine v domačih bregovih in usodah domačih ljudi.

I.

JAMNICA (napisal jo je že pred drugo svetovno vojno, leta 1945 pa je izšla pri SKZ v Ljubljani, posvetil jo je 43 junakom iz Kotelj, padlim za domovino v osvobodilni borbi 1941 do 1945. Bratu Alojzu pa je pisal leta 1945: »Kotlje so se v naši osvobodilni borbi držale tako sijajno, da mora biti človek naravnost ponosen, da se je v taki vasi rodil. Kotlje so dale veliko partizanov, a bilo je tudi dosti žrtev za tako malo občino… Tako so tudi naše Kotlje častno doprinesle k naši veliki osvoboditvi«.

Splošno ozadje romana in o likih je pisatelj v pismu Antonu Svetini sledeče povedal: »Munki in Bunki kakor tudi drugi taki liki, so

tukajšnji kmetje in berači... Seveda so imena psevdonimi, vendar so se vsi živeči ljudje takoj našli, ko so roman prebrali«. (PrZ, 76)

JAMNICA: »Dolina, ki jo opisuje, so Kotlje« (pravtam). O Kotljah glej prvo poglavje.

GORA je Uršlja gora (Prežihovo pojasnilo pravtam). O Uršlji gori glej prvo poglavje.

HOJA, DRAJNA, SONČNI KRAJ: Opisi treh »Jamnici zafaranih selišč« so bolj ali manj natančno posnete podobe treh hotuljskih katastrskih občin: Podgore, Brdinj in Preškega vrha.

LJUDJE:

9.

Munk: Lužnik (govorimo Užnik, Užnica, pri Užniku), v Podgori, okrog 24 ha. Munk je Lenart, Kuhar, Prežihov stric. Rodil se je leta 1859 pri Toniju v Podgori (to posestvo je kupil Johan Kuhar, Vorančev ded); podedoval je posestvo po očetu, poročil pa se je z Lužnikovo rejenko Marjeto Trobej, in ker Lužnika nista imela otrok, je ona podedovala Lužnikovo posestvo; 31. 1. 1914 je Lenart zamenjal Tonijevo posestvo z grofom Thurnom za Ivarče v Podgori, ki meji z Lužnikom, ker mu je šlo predvsem za gozdno posest. Tako je Lenart Kuhar postal eden najuglednejših kmetov v Kotljah. Veliko je bral in potoval, bil je v Lurdu in Jeruzalemu. Tu je umrl leta 1937.

Munkinja: Marjeta Trobej, doma z Legna pri Slovenj Gradcu, bila je rejenka Filipa Lužnika p. d. Lužnika, 1891 se je poročila z Lenartom Kuharjem, umrla je 1936.

Njuni otroci: Munkov Ladej: Janko (Johan) Kuhar, učitelj. Rodil se je 1890, umrl 1973, v Starem trgu pri Slovenj Gradcu, kjer je nazadnje živel v pokoju. Munkov Anza, kasneje Bunk: Anton Kuhar, rodil se je 1899, padel v partizanih na Menini planini 1944. Poročil se je z Elizabeto Merkač–Hrovatovo. Munkova Mojcka, pozneje

mlada Munkinja: Lucija Kuhar, rodila se je 1903. leta, poročila se je z Antonom Gorenškom z Brdinj. Umrla 1939 in bila mati sedmih otrok.

Pernjakova Lonca, **Bunkinja:** Glej zgoraj, z Antonom se je poročila 1919.

Ardevov Tonač, **mladi Munk:** Anton Gorenšek (1892–1963) Štrucov z Brdinj (tu se stikajo vezi s Prežihovo ženo).

10.

Bunk: Ívart, Ívarči grunt, Ívartnik (naglas je vedno na prvem zlogu). Zadnji lastnik Ivartnik je bil Simon, ta je kupil bolj lagodno posestvo v bližini – Pavšarjevo. Tu so Ivartniki še sedaj. Pavšarjev Florjan (1893–1965) je bil Vorančev sošolec in prijatelj ter velik poznavalec Prežihovih del. Leta 1898 je postal lastnik grof Thurn, ki pa je posestvo zamenjal z Lenartom Kuharjem. Posestvo je podedoval Anton Kuhar; gospodarska kriza 1930 ga je spodnesla. Posestvo so prodali 1931 Francu Zdovcu p. d. Rožanku s Podgore (Mudaf).

11.

Mudaf: Rožank, Rožanknä; v Podgori: Od 1903 so lastniki Zdovci, kupil je Franc Zdovc iz Šmartnega pri Slovenj Gradcu (1871 v Šm. Umrl 1941 pri Rožanku). On je dal podobo Mudafa.

Mudafca: Marija Zdovc, rojena Zorman iz Šmartnega pri Slov. Gr. (1876 v Šm. Umrla 1955 pri Rožanku), poročila sta se 1896.

Zdovci so narodno zavedna družina, med NOB so hitlerjevci ubili tri brate, vsa družina s staro materjo vred je zbežala v partizane.

Dvornik: Beno Kotnik – Lobas (o njem glej zgodovinsko poglavje).

12.

Ložekar: Šrotnekar, Rudolf Kostwein, o Šratneku glej v zgodovinskem poglavju.

Še nekaj oseb:

Župnik Virej: Ivan Serajnik (1877–1954), več o njem je v zgodovinskem poglavju.

Sečnjak iz Sončnega kraja kaže na pisateljevega očeta.

Pernjaki so Merkači p. d. Hrovati. **Črnjaki** so več ali manj Šrobi, od 1915 so se pri Šrobu pisali Pušnik; **Črnjakova terba** bi naj bila Šrobova Micka. **Rudafi** kaže na Štalekerje; župan **Stražnik** je kmet Nacestnik z Brdinj – Franc Logar, Prežihova poročna priča; **Apat,** Apatova gostilna je Križan, stara Križanova gostilna, lastnik je bil Ivan Wastl, Prežihov krstni boter; **Lukačeva gostilna** je Petričeva gostilna – pri Toniju. Justa Kostwein je dala podobo **Mežnarjevi Trezi.** Že njen ded je bil organist, ona še zdaj orgla in vodi cerkveni pevski zbor. **Moškoplet** je Grahel, rekli so mu tudi Špeglar. **Dolga noč** je Valentin Pratneker – Falenti, gozdni delavec in tesar, **Dolganočka** pa je Falentijeva žena Lojza. Imela sta dosti otrok, mnogi so delali v železarni na Ravnah ali v rudniku v Mežici.

Ajta: bile so Ajtna Liza, A. Zefa in A. Jerca, pisale so se Pratneker. Te tri sestre je Prežih zlil v eno osebo.

Imena kmetij: **Mudaf** in **Rudaf** sta na Zelovcu, **Radevi** so v Kotljah, **Munki** so na Tolstem vrhu, **Vohneti** so na Selah, **Dvorniki** so na Preškem vrhu.

II.

SAMORASTNIKI: (Naša založba, Ljubljana 1940).
BOJ NA POŽIRAVNIKU (V Sdb 1935):

Ime Dihur v Mežiški dolini ni znano. O požiravnikih zanimivo piše Rok Gorenšek, Lužnikov sin, za Lužnikovo, torej za dom, da je ime nastalo po lužastem zemljišču. Na 24 ha zemlje je kar deset stalno tekočih studencev. Tu baje Uršlja gora toči.

V noveli je omenil tudi »starega kmeta iz okolice, ki je zdravil živino«, to je morda eden izmed Lečnikov – Lobasov (o Lečnikih glej več v zgodovinskem poglavju).

JIRS IN BAVH (Sdb 1936):

Novela je deloma avtobiografska. Grofovski najemniki so bili Prežihi na Koglu. Tako trpljenje, kot ga Prežih opisuje v tej noveli, je bilo zlasti takrat, ko so kupili Prežihovo bajto in so trebili pogozdene njive. Voli so se mu pri tem ruvanju dreves večkrat pretegnili.

POT NA KLOP (Sdb 1939):

Vožnik, Lenc: Lenart Kuhar (Munk v Jamnici).
Vožnikova gospodinja: Marjeta Kuhar
Svetneči Gašper (govorimo Svetina, Svetneče, na Svetnečem): Starejši ljudje se ga še dobro spominjajo, bil je priden delavec, rad pa je pil in je v spominu tudi kot hud preklinjevalec. Bil je Svetnečih sin. Zdaj se pišejo Bricman, ker se je Svetneča hčerka poročila z Bricmanom iz St. trga – to je eden zadnjih (t)kalcev pri nas.

LJUBEZEN NA ODORU (v Samorastnikih, 1940):

Ko je novelo daleč od Kotelj snoval, mu je bil pred očmi živ lik mlade žene ob starem možu (motiv lepe Vide), doživljal jo je polnokrvno, kakor zdrave nature nagon, rastla mu je v zvesto ljubezen, »tebi bom ostala zvesta«, pravi Voruhu in zrasla v dozorelo materinstvo, »tvoja in mojih otrok«; v rodovitni hotljivosti zemlje in lesov in v trpki pesmi dela mitos hotuljske duše.

Ime Radman je pisatelj vzel iz Zarazbera, kjer je kmetija »pri Radmanu«.

III.

SOLZICE: MK, 1949:

SOLZICE: Dogajanje je postavil na Kogel. Tam v bližini je Pekel. Solzice pa so šmarnice.

TRI PISANKE: Tudi to mladostno doživetje je postavljeno na Koglu.

PRVI MAJ: Dogaja se lahko na Koglu, »ko je še bicke pasel pod Uršljo goro«, delavci pa so imeli bliže na Prežihov vrh, tudi tu je bicke pasel.

DOBRO JUTRO: V Kotljah je bila utrakvistična šola. Te šole takole označujejo: Celotni pouk je nemški. Slovenske otroke se uči samo kak mesec slovensko, a še to ne v knjižnem jeziku, temveč kar v domačem govornem narečju. Koroško ljudsko šolstvo služi le enemu namenu: germanizaciji Slovencev. Tudi pozdravljati morajo otroci nemško na cesti. (O šoli glej zgodovinsko poglavje.)

BOLEČINA: Hotuljska kronika poroča o požaru v Kotljah sledeče: 3. junija 1899 je ob pol devetih dopoldne izbruhnil požar pri Križanu! V pol ure je pogorelo Štalekerjevo, Matevževo, Križanovo,

Ardelova bajta, Hrovatovo in končno je gorela še cerkev. Notranjost cerkve ni bila prizadeta.

Prežihov Voranc je gledal ta požar s Kogla, kjer je bil oče takrat najemnik, v šolo pa je začel hoditi šele 4. novembra t. l.

LEVI DEVŽEJ: Pri nas pravimo žepu devžej, divžek, dovžek. Kvoce pa so suhe hruške. Ti sosedovi siroteji so bili Kumrovi, bajta stoji nekoliko stran od Kogla.

PRVO PISMO: Krautbergerji se politično niso opredeljevali in tudi narodno zavedni niso bili. Takega duha se je navzela tudi mati. Kuharji pa so bili narodno zavedni in politično aktivni: Martin Kuhar je bil na primer načelnik šolskega sveta, Lenart (Lužnik) je bil dolga leta občinski odbornik in pri njem so se zbirali zavedni Slovenci v Kotljah, tudi za očeta Ivana Kuharja je znano, da je bil narodno zavedno razgledan. Lojz je šel v Celovec na gimnazijo leta 1906. Prežihi so bili takrat na Prežihovem najemniki.

AJDOVO STRNIŠČE: Babica je materina mačeha, ki so jo pa vsi radi imeli. Ko je vdovela, se je priselila h Kuharjevim na Kogel in ostala pri njih do svoje smrti 1926.

Ponovno si stavimo vprašanje: Ali so zgodbe in osebe Prežihovih pripovedi »resnične«? – Ena bolj, druga manj. Bolj ko je upodobitev umetniško dovršena, bolj je samostojna resničnost in tudi odmaknjena od »vzorca«, usklajena s celotno zasnovo dela.

Dodatek

Najpomembnejša Prežihova dela:

1909:
Petkov Cenc – prva črtica, objavljena v Domačem prijatelju.

1925:
Povesti, zbirka, Zadružna založba.

1939:
Požganica, roman iz prevratnih dni in bojev za Koroško 1918–1920, izdala Naša založba.

1940:
Samorastniki, zbirka novel, Naša založba.

1940:
Doberdob, roman prve svetovne vojne, Naša založba.

1945:
Jamnica, roman soseske, roman o Hotuljcih, SKZ (izšla 1946).

1949:
Solzice, spomini na mladost, MK.

Kaj več o Prežihu in Kotljah najdete:

Prežihova zbrana dela,
DZS, Ljubljana, z bogatimi opombami Draga Druškoviča in Jožeta Koruze.

Prežihov zbornik
(PrZ) uredila Marja Boršnik, založila Založba Obzorja, Maribor 1957.

Dr. Sušnik: In kaj so ljudje ko lesovi,
Založba Obzorja, Maribor 1968.

Maks Dolinšek: Tri doline v koroški zgodovini,
Koroški fužinar 1968/3.

Alenka Glazer: Franc Berneker o sebi,
Koroški f. 1972/4.

Silva Breznik: Cerkev na Uršlji gori,
Koroški f. 1969/2.

Hotuljska kronika
Koroški fužinar 1952/1–3.

KF. Št. 2. 29. 4. 1977. Str. 34–36.

Po poti spominov na Voranca

Miroslav Osojnik

Prijazen, topel dan, s širokim poljubom sonca zaznamovan, je bil 11. marca, ko smo se z beležnico in fotoaparatom namenili »krstiti« POT SPOMINOV NA VORANCA. Misel, da s »hotuljsko« (koroško!) transverzalo ovekovečimo Vorančev spomin, mu postavimo najlepši, najbolj mogočen spomenik, ki ga ne more odtehtati noben bron, noben še tako žlahten kamen, se je že pred meseci porodila v hramih študijske knjižnice in ravenske kulturne skupnosti.

Dve reči sta bili še dodaten povod k temu dejanju:

– Vsi številni obiski iz bližnje in daljne okolice so do danes romali na Preški vrh, k Prežihu, in tam so bili mladi ljudje večkrat grenko razočarani, ko so v bivši Časovi vili, gosposki hiši, uzrli Vorančevo spominsko sobo in v mislih takoj povezali to mogočno hišo z opisi Vorančevih domovanj, bornih lesenih bajt iz črtic v Solzicah. Otroška domišljija, zelo bujna v svojih domišljijskih razsežnostih in idealiziranju brezmejna, se je sedaj uprla! Kje je sedaj kajža, o kateri so brali v Solzicah, Treh pisankah, Nagradi, Prvem maju... ko pa se jim tu posmehuje gosposka mestna hiša, v kateri bi vsak od njih rade volje prebival? Ali si je potem Voranc preprosto izmislil očetovo garanje po grofovskih hubah, njegov od napora in znoja prezgodaj postarani obraz, sključeno postavo in njegovo veliko željo, da bo nekoč sam svoj gospodar?

– Drugi povod je bil predlog, da bi Vorancu postavili spomenik, mogočen bronast lik morda? Pa: ali ni v resnici vsa koroška zemlja njegov spomenik; rodna koroška zemlja, na katero je bil Voranc

tako navezan! Jamnica, globače, nicine in gora! Čudovito lepa pokrajina, polna tople sončne luči v visokem dnevu; Metin samorasli rod tja proti Karnicam, kjer sonce rdeče zagarja! Zemlja koroška je tista ki še zdaj diha z njegovim dihom, utripa z njegovim srčnim utripom. Ali je kje lepši, mogočnejši in bolj večen spomenik!?

1. Pot spominov na Voranca se prične na **Kiséli vodi** (Rimskem vrelcu). Kot je izvir žlahtne vode pričetek življenja, tako se tudi ta pot spominov simbolično začne pri izviru.

2. Dvajset minut zložne hoje je do **Kotnikove bajte** v Podgori nad Kotljami. Tu se je Voranc 10. avgusta 1893 rodil Anzanu in Marjeti Kuhar, rojeni Krautberger (Kravperger) in živel tu samo nekaj mesecev, do vigredi 1894. Kotnikove bajte seveda ni več, samo v arhivih fototeke fotografije verno pričajo o njeni podobi. Na njenem mestu stoji sedaj lepo obnovljena hiša. Lastniki se pišejo Trup. Samo še spominska plošča na njej priča, da se je tu rodil leta 1893 Prežihov Voranc.

3. Pol ure hoda je skozi idiliko neoskrunjene narave, slikovito divjino hudournika, ki si je utrl pot skozi divje zaraščeno skalno sotesko mimo Čekonove bajte visoko do **Toneja**. Tu je bil doma Vorančev ded Johan Kuhar. Pot skozi sotesko hudournika bi bila morda preveč nevarna za mladež: visoko na njegovem desnem bregu je speljana široka pot od kamnoloma pri Podpečki bajti do Čekonove bajte. Tudi s te poti je čudovit razgled na vso divjino soteske, skal in hudournika, ki ponekod v lepih slapovih išče pot skoznjo. Na nekaterih mestih bi kazalo pot zavarovati z leseno ograjo!

4. Od Toneja se mimo razvalin na Kozárnici vrnemo na lepo novo gozdno cesto, ki vodi dobre pol ure hoda do steze, ki pelje na grič **Kógel** (Kogu, na Kogli) v Podgori št. 18. Tu so bili Kuharjevi štiri leta grofovski najemniki (od 1897 do 1900). Z roba, ob košatih lipah, je lep razgled na Kotlje, na Pohorje na vzhodu in na Podjuno na drugi strani. S Kogla je Voranc jeseni 1899 pričel hoditi v hotuljsko

ljudsko šolo; s Kogla je gledal požar, ko so Kotlje gorele; tu je globača, Pekel imenovana, kjer je nabral za mater šopek solzic.

5. Le dobrih deset minut je do **Ivarta**. Nad lepim jezerom stoji trdna domačija – pri Bunku iz Jamnice.

6. Četrt ure hoda se pot strmo spusti do **Lužníka** – v Jamnici spoznanega za Munka. Voranc pravi v 5. poglavju Jamnice:

»Čeprav je bila več kot polovica Hoj (Podgore!) pokritih z lesovi, so bili Munkovi in Bunkovi poleg grofovih daleč naokrog najbolj bahati. Strašni so bili, kadar so se borili z viharji, ki so se tuleč zaganjali vanje, da je hrumelo po vsej Jamnici, veličastni so bili, kadar so s svojimi sencami tiho in nepremično stražili domačiji pod seboj. Prebivalci, ki so v njihovih sencah živeli, so jim prisluškovali od rojstva do smrti in zdelo se jim je, da slišijo v stokih in lomih, v šepetu in molku, ki so prihajali iz njih, pripovedovati goro o svojih tisočletnih skrivnostih...«

Mladi Lužnik, Anton Gorenšek, nas je sprejel z nasmehom, čeprav smo ga zmotili sredi dela, odprtih rok in srca. Brat Rok mu je že pravil o tej poti spominov. Seveda je pripravljen po dveh urah hoje ponuditi skupinam prostor za počivališče in prigrizek. »Pa še lepšo, nekdanjo pot skozi gozd bi lahko obnovili!« je sam ponudil. »Naj gredo ljudje skozi lepoto gozda, ne pa po novi prašni cesti, ki pelje z Ivarčkega jezera!« – »Pravi Munk!« smo pomislili, ko smo poslušali njegovo narečno marnvanje, ki ga še ni skalila sled pogovornega jezika. Na desni strani je frnača, kjer še sedaj »vadíjo« meso; včasih so tudi sadje sušili; nekaj metrov niže je lesena bajta, kjer je umrl Svetneči Gašper.

7. Kar s težkim srcem smo se poslovili od prijaznega Lužnika, toda pot nas je vodila naprej, po bližnjici mimo Pavšerja k Šratneku, kjer samo še skromni sledovi pričajo o nekdaj mogočnem gradu, pa na zahod na **Mihélje**, pol ure hoda od Lužnika. Tu se je leta

1895 Kuharjevim rodil sin Lojz. Na Mihelji svet je ohranil Voranc lep spomin. O njem piše kot o »nepopisno lepem, odetem v večno sončno luč«.

8. Samo deset minut je dolga pot do **Krávperga** (Preški vrh 16). To je bil materin dom, lep grunt. Gospodar, materin brat, je bil tisto leto (1895) na Koglu. Voranc se v začetem romanu Pristrah spominja kravperške dimnice (Krauperh, na Krauperzi).

9. Pot nas je odpeljala nazaj na vzhod, od Kravperškega po ozki gozdni stezi navzdol čez lesen mostič in gozdno cesto, bi pelje nazaj na Šratnek, 25 minut navkreber po stezici med že razcvetelim vresjem in zelenim borovničevjem k **Préžihu**. Kuharjevi so stanovali v stari kmečki hiši (Preški vrh št. 13) od 1901 do 1911, Voranc torej od svojega osmega do osemnajstega leta s starši in brati. Tu se ga je po tedanji šegi prijelo ime te domačije: Prežihov Voranc (Lorenc, Lovro!). To ime je kasneje vzel za svoj pisateljski psevdonim. Tu je začel pisati (o tem priča kamniti spomenik ob stari hiši pod vrbo!); od tod je šel prvič v svet.

Streljaj od Prežihove je nekdanja **Časova hiša** (od zmage ljudstva 1945 do smrti 1950). Medtem ko je oče Kuhar 1911. leta odkupil Prežihovo bajto, je leta 1913 železarniški uradnik, domačin Čas kupil Prežihov grunt. Nedaleč stran od stare kmečke hiše je zgradil novo hišo. Cel grunt je po osvoboditvi postal splošno ljudsko premoženje v upravi Društva slovenskih pisateljev, dan v dosmrtno uživanje Vorancu in njegovi ženi.

10. Deset minut navzdol na hotuljsko stran vodi steza do **Préžihove bajte** (Preški vrh št. 12). Odkupili so jo leta 1911 in končno dosegli, kar so si že dolgo želeli: da so sami svoji gospodarji, da imajo lasten dom, da poženejo trdne korenine v domači zemlji. Voranc je bil tu doma od svojega devetnajstega do devetindvajsetega leta (do 1922); tu je delal, šel v šolo v Ljubljano in se vračal; od tod je šel k vojakom in v vojsko, spet se je vrnil; odtod je hodil v železarno v

službo – najraje je hodil domov.

Kmalu po vojski je bila bajta znana aktivistom mlade partije. »Prekucuhi«, tako jih je imenovala mati, so prihajali v mraku in mati jim je postiljala na senu.

Prežihovo bajto so podedovali Vorančevi nečaki, Anzanovi otroci – očeta so nacisti zverinsko ubili leta 1944 –; otroci so bajto leta 1966 prodali Ferdinandu in Mariji Potočnik, obdržali pa so si les. Žal, zaradi ugovarjanja sedanjega lastnika ni prišlo do izvedbe zamisli, da bi bila Prežihova bajta glavni spomenik Prežihovega Voranca.

11. In spet steza strmo pade, se spusti borih deset minut mimo Zdovca k pokopališču v Kotljah. Okrog cerkve so grobovi sredi vasi, da rajni ne bi samevali, in na najbolj vidnem kraju je **Prežihov grob** in nagrobni spomeniki Kuharjevih.

Enajst postaj, enajst mest s poti spominov na Voranca! Polčetrta ura hoje skozi idiliko koroške zemlje, po nicinah in prisojah! Selitev Voranc ni maral, nove domačije je ocenjeval kar po legi krajev. Nicine je sovražil, prisojne lege so mu bile pri srcu. In ta, tudi njegovim junakom pod kožo pisan in vtisnjen odpor proti vsemu senčnemu, temačnemu in zaverovanost v luč, sonce, svetlobo sta tako značilna za vsa njegova dela. Dvojnost: SVETLOBA – SENCA mu je torej pooseblja drugo nravno plat doživljanja: boj med DOBRIM in ZLIM.

In ko smo po prehojeni poti v gostilni pri Toniju ob domačem prigrizku podoživljali zanimivo in lepo pot, se nam je utrnila misel. Verjetno bodo tisti, ki bodo to pot prehodili za nami, posedeli tu, da se odžejajo in okrepčajo. Drugo postajališče na tej transverzali torej.

Tako so se že pred meseci spočele misli o »hotuljski transver-

zali«; tako smo jih ta dan doživeli sami z namenom, da zberemo natančne podatke in pripravimo gradivo za skupščino obeh zborov kulturne skupnosti, kjer so delegati izvedbo Poti spominov na Voranca s sklepom potrdili in verificirali.

In tako naj bi se sredi maja zamisel začela dokončno oblikovati, opredmetila bi se in udejanila Prežihov spomin: en sam veličasten, mogočen spomenik pod košato Uršljo goro s Kotljami spodaj, sveto Marjeto, z njivami in travniki med lesovi, z močnim, zdravim vonjem po lesu, s pesmijo žanjic in vriski koscev v pojočem zraku, s samoraslim koroškim rodom na njej, ki nosi pesem koroško in veliko ljubezen do rodne grude v svojem srcu.

Tudi Voranc bi bil srečen!

KF. Poseb. št. 18. 2. 1980. Str. 10.

Ob otvoritvi Prežihove bajte

Janez Mrdavšič

Pogled človeštva je zazrt v prihodnost, njegov korak je naravnan k lepšemu in boljšemu življenju. Nobeden še tako velik uspeh ne more trajno potešiti njegovega nemirnega duha.

Tudi s Prežihovimi junaki je tako. Iz vsakršnih nižin težijo k soncu, iz vsakršne revščine se želijo povzpeti k lepšemu in bogatejšemu življenju. Pa ne samo takrat, ko se borijo za večji kos boljšega kruha. V spopadih, ki se marsikdaj razplamtijo do dramatične napetosti, nikoli ne odnehajo. Temu, kar jim pripada, se ne odpovedo.

Velike in močne so njihove podobe, močan in lep je moral biti Prežihov privid sveta prihodnosti, da mu je kot človek in umetnik lahko žrtvoval toliko ustvarjalnih in življenjskih moči. In velik je naš dolg njegovemu spominu.

Del tega dolga bomo poravnali danes, ko bomo odprli obnovljeno Prežihovo bajto, Vorančev spominski muzej.

Ni to Prežihova rojstna hiša, saj se je poznejši veliki revolucionar in umetnik rodil v Kotnikovi bajti, v senčenem vznožju Uršlje gore in preživel tam le osem mesecev svojega življenja. To je bajta, ki jo je kupil Vorančev oče leta 1911 in s tem uresničil svoj dolgoletni veliki sen, da bi se končno rešil ponižujoče odvisnosti in gospodaril na svojem.

Že velikost bajte ne dopušča možnosti, da bi v njej lahko pona-

zorili vso življenjsko pot človeka, ki se je kot revolucionar povzpel v sam vrh našega revolucionarnega gibanja in kot pisatelj med najvidnejše ustvarjalce jugoslovanskih književnosti.

To pa tudi ni bil naš namen. Želeli smo, da bi bajta s svojo neposredno okolico, s svojo zunanjo podobo in notranjo urejenostjo seznanjala obiskovalce z značilnim okoljem, iz kakršnega so izšli Voranc in večina njegovih literarnih junakov.

Le nekaj bibliografskih in literarnih drobcev smo želeli kar se da nevsiljivo vključiti v sicer etnografsko urejeno celoto in z zbranim delom opozoriti na obseg Prežihovega literarnega opusa, ki je še vedno živ in mikaven, čeprav so si Prežihovi samorastniki z združenimi močmi že priborili svoje pravice in četudi so Prežihove Kotlje – njegova Jamnica – že zdavnaj spremenile svojo nekdanjo podobo in naravnavajo svoj korak k še boljšemu in vsebinsko bogatejšemu življenju, o kakršnem je sanjal Prežih in se vse življenje kot revolucionar in umetnik boril zanj.

Prosim tovarišico Marijo Kuhar–Prežihinjo, da pride in simbolično odpre obnovljeno Prežihovo bajto.

KF. Poseb. št. 18. 2. 1980. Str. 11–12.

Kuharji niso delali, Kuharji so garali
Pozdravni govor na slavnostnem koncertu
Franc Fale

Spoštovane tovarišice in tovariši!

V imenu sveta študijske knjižnice na Ravnah in hkrati delovne skupnosti železarne Ravne lepo pozdravljam vse udeležence plenuma kulturnih delavcev OF slovenskega naroda. Želim vam uspešno delo in prijetno bivanje v našem kraju.

Še posebej pozdravljam v naši sredi Mitja Ribičiča, predsednika republiške konference SZDL Slovenije, dr. Josipa Vidmarja, predsednika aktiva plenuma kulturnih delavcev OF slovenskega naroda, Lidijo Šentjurc, članico sveta federacije, dr. Franca Sušnika, častnega občana občine Ravne in Marijo Kuharjevo, vdovo Prežihovega Voranca.

V kratkem – februarja prihodnjega leta bo minilo 30 let, ko smo turobnega zimskega dne v Kotljah pokopali Lovra Kuharja–Prežihovega Voranca.

Prezgodaj je umrl komunist, revolucionar in pisatelj – velikan slovenske Koroške. Pod goro se je rodil in v njeni bližini ostal za vedno.

Viharna je bila njegova življenjska pot in veličastna je njegova literarna zapuščina našemu narodu. Kuharji niso delali – Kuharji so garali, dokler so živeli. V svojih spominih na Lovra Kuharja jo Franc Klopčič napisal takole: »Moral je trikrat, desetkrat, stokrat videti, slišati, preživeti, da je iz sebe iztisnil zgoščeno, jedrnato sli-

ko ljudskega potu in krvi, da je iztrgal iz požiravnikov in odorov, iz globač in požganic samorastne podobe našega delovnega človeka«

Leta 1920 je na Ravnah ustanovil prvo partijsko organizacijo.

Z rojakom Ivanom Kokalom – njegovim kurirjem – sta l. 1922 organizirala v Kotljah drugi kongres komunistične mladine Jugoslavije. Ta dogodek je kasneje opisal v črtici z naslovom Generalna vaja v mlinu.

Zavoljo ovaduhov in žandarjev, ki so takrat preganjali revolucionarje, je moral v tujino. Velemesta Dunaj, Pariz in Moskva so ga vsrkala vase. V domovini pa je ostala njegova žena z dvema mladoletnima hčerkama.

Prežihov Voranc – politik in umetnik – je bil najožji sodelavec tov. Tita in delegat na zadnjem kongresu komunistične internacionale leta 1935 v Moskvi.

Nekatere pomembne zgodovinske dogodke je preroško napovedal. Vojna, ki jo bo začel nacizem, bo strahotna in krvava, je govoril. Vendar bo nacizem propadel in zmagala bo pravična stvar. Bil je vizionar novega pravičnejšega družbenega reda in globoko prežet z vero, da bo delovni človek enkrat končno poslal sam svoj gospodar.

Tako kot njegova književna dela odkrivajo široko srce in prodornost duha, ko piše o težaškem delu, žalosti in veselju svojih rojakov, njegova pisma iz tujine izžarevajo gorečo ljubezen do družine in rodnega kraja.

Franc Novak je o pariških srečanjih o Vorancu povedal: »Bil je skromen človek, do kraja pošten in odločen komunist in se je izogibal oblastnih ljudi. Bil je velika dobričina.«

Samo človek takega značaja je lahko napisal toliko lepega o svoji deželi in o svojih ljudeh. In te dni, ko bo kmalu minilo 30 let od njegove smrti, mu plačujemo naš dolg.

VII. plenum kulturnih, znanstvenih in družbenopolitičnih delavcev OF slovenskega naroda se je prvič po osvoboditvi sestal izven glavnega mesta Slovenije, da bi čim bolj spoznal Lovra Kuharja, širino in globino njegovega dela in počastil njegov spomin. Naša skupna naloga in dolžnost je, da Lovro Kuhar–Prežihov Voranc v novejši zgodovini slovenskega naroda dobi tisto mesto, ki spričo njegove osebne, revolucionarne in pisateljsko–umetniške pomembnosti nedvomno pripada.

Obnovitev Prežihove bajte, ki je postala etnografski in kulturni spomenik – Prežihov muzej, je bila dolgoletna želja ravenskih kulturnih delavcev na čelu z dr. Francem Sušnikom, se je te dni uresničila.

Kipar, umetnik Stojan Batič pa je verno upodobil Lovra Kuharja–Prežihovega Voranca. V žlahtno kovino odlit, obrnjen proti veličastni gori, bo večno gledal na svoje Kotlje.

Vorančeve Kotlje z bogato tradicijo iz NOB in kraj, ki je veliko žrtvoval za našo osvoboditev, bodo varovale in čuvale Prežihov muzej in spomenik kot dve pomembni kulturni dragocenosti svoje krajevne skupnosti.

Vsi udeleženci plenuma kulturnih delavcev OF slovenskega naroda poznate književna dela revolucionarja in politika, pisatelja – umetnika Lovra Kuharja–Prežihovega Voranca. Veliko nam je dal k literarni kulturi našega naroda, zato se danes klanjamo spominu velikega Slovenca in koroškega rojaka.

Ob današnji slovesnosti se lepo zahvaljujemo vsem, ki so pomagali uresničiti obnovitev Prežihove bajte in postavitev spomenika

Lovru Kuharju–Prežihovemu Vorancu, predvsem pa:

- Kulturni skupnosti SR Slovenije
- Skupnosti slovenskih založnikov
- Učencem in dijakom 224 šol v Sloveniji, ki so zbrali prispevke za Prežihov dinar
- SO Ravne na Koroškem in družbenopolitičnim organizacijam
- Kulturni skupnosti občine Ravne
- Samoupravni komunalni interesni skupnosti občine Ravne
- Koroški kmetijski zadrugi Prevalje
- Gozdarskemu obratu Ravne
- Delavcem Kograda za opravljena dela in
- Zavodu za spomeniško varstvo za nadzor

Najlepša hvala vsem skupaj za plemenito delo.

KF. Poseb. št. 18. 2. 1980. Str. 46–48.

Dolg dežele Vorancu

Miroslav Osojnik

Osebnost Lovra Kuharja–Prežihovega Voranca je trikrat pomembna. Prvo pomembnost mu daje umetniško pisateljsko ime. Drugo, nič manjšo, je skovala njegova zavedna revolucionarna dejavnost: blizu je bil svetovnemu vrhu komunistov. Tretja razsežnost njegove pomembnosti je skrita v koroški pokrajini, v domači zemlji in v njegovih zdravih koreninah: ljubezen in strast sta ji uokvirili težko določljive, a hkrati zelo jasne in odločne poteze Voranca človeka.

18. februarja 1980 se bo zaokrožila že trideseta vigred, kar se Voranca spominja kraj, kar slavi Koroška dežela in mu s spominom poklanja najlepše, kar lahko privre iz človekovega srca in iz duše. Morda pa bodo prav Šipkovi Šentanelski pavri tisti, ki mu bodo za trideseto obletnico spomina zapeli tisto, ki je bila Vorancu najbolj ljuba: »Z nobenim purgarjem kne grem jaz tavšat za mojo burno kajžico...«

(Dolg dežele Vorancu, nanizan v tem prispevku, zaobjema dolg občine Ravne na Koroškem. Edina izjema je podjunska uprizoritev Samorastnikov.)

Prežihova spominska soba na Preškem vrhu

Tja spomin mladih rodov ne more seči. Niso mogli videti Marije Kuhar–Prežihinje, ko je v svojem domu na Preškem vrhu skrbno uredila Vorančevo spominsko sobo. Vidijo jo zdaj, ko trumoma prihajajo od vsepovsod na Preški vrh, da se poklonijo spominu velike-

ga pisatelja. Vidijo Vorančeva pisma in rokopise, skrbno shranjene v vitrinah. Vidijo opremo in osebne predmete pisatelja, njihovega vzornika. Vidijo knjižno bogastvo, ki ga je ustvaril Vorančev neutrudni duh. Tam je tudi Jakčev portret Voranca; narisal ga je, ko se je Voranc zdravil v bolnišnici na Jesenicah. Tam je Vorančeva posmrtna maska.

Zmerom in povsod pa je ob mladih, vedrih obrazih Prežihinja! Vedno je pripravljena postreči z razlago: spomini so še vedno živi. Zmerom je pripravljena pogostiti gosta, ki s trudnim korakom potrka na njena vrata. Kruh in mošt, pa še kaj za posladek – po stari, gostoljubni koroški šegi. Ni ji žal truda, ko neštetokrat pospravlja za živahno mladostjo. Ni ji žal časa, ko jim preprosto in živo razlaga. Vsak, ki ga pot popelje na Preški vrh, odhaja notranje bogatejši, poln lepih vtisov. »Še se bom vrnil!« pravi v sebi. Prežihinja, materinsko topla in mehka, pa takrat že sprejema nove goste in zvesto varuje Vorančev spomin na Preškem vrhu!

Spomin v Študijski knjižnici na Ravnah

Koroška osrednja knjižnica že vseskozi ohranja spomin na Voranca pisatelja. Knjižnični delavci s posebno ljubeznijo in prizadevnostjo zbiramo in skušamo zbrati vse, kar je Vorančev delež koroški in slovenski kulturni dediščini. Tu so vsi prvi natisi Vorančevih del; tu so njegova Zbrana in Izbrana dela v več izvodih; prav tako vsi ponatisi ter druge izdaje Vorančevih del ter del, ki govorijo o Prežihu. Tu so tudi vsi dosegljivi prevodi njegovih del – od nemških do albanskih.

Rokopisni oddelek hrani Vorančeva pisma ter druge rokopise; kar jih nima originalnih, kopirane. Na voljo so za študij in raziskovalno delo; širši javnosti so dostopni za ogled ob občasnih, posebej za to prirejenih razstavah.

Slikovni oddelek je zbral vse, kar je bilo dosegljivih originalnih

fotografij (druge smo preslikali): Vorančevih, njegovega rodu: staršev, bratov, žene, hčerk, vnukov. Tudi fotografije Vorančeve poti in postaj njegovega življenja so vpisane v inventarno knjigo fototeke.

Še več je bilo v študijski knjižnici razstav, literarnih večerov ter drugih kulturnih prireditev Vorancu v spomin. In ne navsezadnje: Prežihova soba sprejme vsakega gosta s koroškim dihom. Tu so njegova dela; tu so stare mohorske knjige in druge knjige tistega časa, iz katerih je Voranc kot mlad pobič črpal moč in ljubezen do materinega jezika. Tu so na ogled postavljene Prežihove bralne značke; tu so številne publikacije, ki izpričujejo dolg dežele velikemu rojaku.

Samorastniški razstavi v likovnem salonu na Ravnah

Likovni salon v ravenskem gradu se je vedno uspešno vključeval v Prežihove spominske slovesnosti. Dvakrat pa je še posebej dostojno počastil Vorančev spomin. Obakrat sta umetnika–samorastnika (prvič slikar, drugič kipar!) segla v roke Vorančevim samorastnikom.

21. februarja 1975, ob 25–letnici Prežihove smrti, je v salonu razstavljal Anton Repnik, naš rojak z Mute. Pred nami so polno zaživele ilustracije, ki jih je slikar namenil za posebno izdajo Samorastnikov, ki jih je izdala in založila Mladinska knjiga iz Ljubljane.

10. februarja 1978 pa smo v salonu odprli razstavo del kiparja Petra Jovanoviča. Iz lesenih okroglih debel je kipar izklesal lepe in verne podobe junakov Vorančevih črtic.

Vorančevi dnevi

Vsako leto živimo z njimi, navadili smo se nanje, saj so naši, pa bi se najbrž težko spomnili, kje so njihove korenine.

Vsako leto so se ob obletnici Vorančeve smrti nizale spominske slovesnosti, zdaj v bolj skromnem, spet v polnem obsegu, dokler niso šele z letom 1975 s prizadevanjem ravenske kulturne skupnosti prerasle v enotno in celovito prireditev koroške krajine. Tako izpričuje arhiv kulturne skupnosti:

1975:
za Prežihov spomin – pet prireditev,

1976:
za Prežihov spomin – štiri prireditve,

1977:
za Prežihov spomin – pet prireditev,

1978:
Vorančevi dnevi '78 – 35 prireditev,

1979:
Vorančevi dnevi '79 – 112 prireditev.

Saj ni treba odvečnih besed, da izpričajo in pretehtajo težo Vorančevih dni, ki so letos trajali tedne, mesece. Vorančevi dnevi so jasen dokaz, da kultura v naši deželi ni zgolj beseda. So pa še več: zvestoba velikemu imenu!

Prežihova bralna značka

Leto 1961 je vgravirano z zlatimi črkami v spominsko knjigo kulturne vzgoje na Slovenskem. Takrat se je na Prevaljah spočela zamisel o Prežihovi bralni znački in v pičlih desetih letih prerasla vse meje Koroške krajine. Zamisel je bila res vredna posnemanja, vredna zgleda. Zanosna pot prežihovcev je dobila še več privržencev, ki so lepo knjigo vzeli za svojo last, bralne značke pa za potrditev lepega poslanstva.

Zdaj živi Prežihova bralna značka nadvse dejavno že devetnajsto leto. Značkarji –prežihovci imajo svoj statut ter pravilnik o pridobitvi bralne značke; imajo sestavljene sezname lepega branja za tekmovanje. 19 let kulturne rasti, 19 let množičnega in kakovostnega vraščanja v našo kulturno zavest!

Priznanja, ki nosijo ime Prežihovega Voranca

Prav je, da se dežela vsako leto spomni zaslužnih kulturnih delavcev in ustvarjalcev, bodisi organizacij bodisi posameznikov.

Plaketa Prežihovega Voranca je visoko priznanje za delež kulturi te dežele na področjih, ki so za ravensko občino posebnega pomena. Prvič so bile Vorančeve plakete podeljene za leto 1977.

Vorančevi spominki so priznanja za zvestobo ljubiteljskemu delu na vseh kulturnih področjih v občini. Prvič so bili podeljeni za leto 1978.

Lepa priznanja zaslužnim: spodbuda za zimzeleno rast naprej in spomin na prvega, ki je povzdignil in vtkal ime koroške dežele v slovensko književnost.

Vorančeva pot

Na nedeljo, 15. maja 1977, smo prvič krenili na Vorančevo pot in utemeljili spomin na hotuljske postaje Prežihovega življenja.

Pot spominov na Voranca se prične na Kiseli vodi (Rimskem vrelcu). Kot je izvir žlahtne vode pričetek življenja, tako se tudi ta pot spominov simbolično začne pri izviru. V Kotnikovi bajti v Podgori se je 10. avgusta 1893 rodil Prežihov Voranc. Pri Toneju je gospodaril njegov ded Johan Kuhar. S Kogla je Voranc pričel jeseni 1899 hoditi v hotuljsko ljudsko šolo. Tu je globača, kjer je nabral za mater šopek solzic. Nad lepim jezerom stoji trdna domačija

lvart – pri Bunku iz Jamnice. Pri Lužniku so čudoviti gozdovi – v Jamnici ga spoznamo za Munka. V bajti pri Lužniku je umrl Svetneči Gašper. Na Mihelji svet je ohranil Voranc najlepši spomin. Pisal je, da je to dom »odet v večno sončno luč«. Na Kravperzi je bila doma Vorančeva mati. Čudovito je znala pripovedovati. Voranc je veliko materinih pripovedi umetniško preoblikoval. Pri Prežihu so bili Kuharjevi celih deset let grofovski najemniki. Le nekaj metrov stran je Časova hiša, dodeljena Vorancu in ženi l. 1945. Hčerka Vida in svak Jože Slavič sta leta 1972 to hišo odkupila. Prežihova bajta nad Kotljami jim pomeni prvi lastni dom in zemljo. Na hotuljskem pokopališču sta spomenik ter Prežihov grob; ob njem so nagrobni spominki Kuharjevih.

Tak je skop opis Vorančeve poti, domovanj pod košato Uršljo goro. In pot je en sam, veličasten ter mogočen spomenik med njivami in lesovi ter med travniki, s samoraslim koroškim rodom na njej, ki nosi koroško pesem in veliko ljubezen do rodne grude v svojem srcu. Taka ljubezen sveti v vse širjave, tudi Vorancu v spomin!

Prežih na odrskih deskah domačih gledaliških skupin

Prežihov Voranc se je tudi sam želel poskusiti v dramatiki; o tem pričajo ohranjeni zapiski in osnutki za kmečko dramo Pernjakovi, ki jo je zasnoval v štirih dejanjih po motivih svojega velikega romana Jamnica. Herbert Grün je to delo priredil za odrske deske. Prvi so se z njim spoprijeli člani Prešernovega gledališča v Kranju; njihova »praizvedba« nosi datum: 27. april 1951. Miloš Mikeln, naš rojak, je za oder priredil Samorastnike. Po tem so bili le še domačini tisti, ki so poskušali svojega velikega vzornika prirediti za oder. Dipl. inž. Mitja Šipek nosi zastavo s svojim Svetnečim Gašperjem in z Judenburgom. Profesorica, slavistka Marija Kolarjeva mu z uspehom sledi: Boj na požiralniku. Pa poglejmo, kaj so storile domače gledališke skupine:

1. Delavsko prosvetno društvo »Svoboda« iz Črne je bilo prvo od

domačih skupin, ki je naštudiralo Prežiha. 18. avgusta 1956 so doživeli premiero na prostem PERNJAKOVI (Prežih– Grün) in istega leta še tri ponovitve. Leta 1968 so jih spet štirikrat uprizorili. Skupaj: osem predstav. Mojster režije je bil Aleš Mrdavšič.

2. Kulturno prosvetno društvo »Prežihov Voranc« z Raven na Koroškem je ob 10. obletnici Vorančeve smrti, 20. februarja 1960, uprizorilo Mikelnovo dramatizacijo SAMORASTNIKOV. Za oder sta delo odlično naštudirala Zofka Volčanškova in Janez Mrdavšič.

3. Spet so bili Črnjani tisti, ki so šli s Prežihom na oder. 19. avgusta 1972 je bila v Črni na prostem premiera Prežih–Mikelnovih SAMORASTNIKOV. 30. junija 1973 so Samorastnike ponovno uprizorili, tokrat na prostem v Kotljah. Delo je bilo prvo od mnogih slovesnosti, ki so se poklonile spominu Prežiha ob njegovi osemdesetletnici. Zasluge za obe uprizoritvi gredo Alešu Mrdavšiču, dolgoletnemu režiserju dramske skupine iz Črne.

4. Potem je Mitja Šipek naštudiral za KUD »Prežihov Voranc« Ravne monodramo SVETNEČI GAŠPER, po Prežihovi noveli Pot na klop, jo sam priredil za oder, jo sam zaigral! Februarja 1975 je doživela monodrama krstno izvedbo in bila potem uspešno ponovljena do marca 1979 še kar 52–krat. Posebne omembe sta vredni predstavi v Križankah in v Celovcu.

5. Kulturno umetniško društvo osnovne šole »Prežihov Voranc« z Raven je 16. februarja 1978 v okviru Vorančevih dni uprizorilo dramatizacijo novele BOJ NA POŽIRALNIKU. Delo je režirala Marija Kolarjeva. Mladi Ravenčani so odigrali vsega dve predstavi.

6. 22. februarja 1978 je bila v okviru Vorančevih dni že druga odrska predstava Vorančevih del. KUD »Prežihov Voranc« Ravne je zgledno odigralo Šipkovo dramatizacijo romana Doberdob – JUDENBURG. Režiral je Mitja Šipek. Do marca 1979 je Judenburg doživel kar 18 uspešnih predstav.

7. Zdaj bomo stopili čez mejo. 26. avgusta 1978 je uprizorila Slovenska prosvetna zveza iz Celovca na prostem v Spodnjih Vinarah pri St. Primožu Prežih–Mikelnovo dramatizacijo SAMORASTNIKI. Od vsepovsod so prišli, da vidijo in čujejo slovensko besedo. Naslednjega dne so igro ponovili. Še letos dvakrat. Podjuna je štirikrat slavila – čul jo je tudi Rož, slišala Zilja! Tudi Mežiška dolina in drugi dve sestri sta ji zavzeto prisluhnili! Kot režiser se je uveljavil Marjan Srienc.

Sedem je ljudsko število. Sedem bogatih šopkov, ki so se podvajali ter podeseterjali, so poklonili Korošci z odrskih desk Vorancu v spomin.

Ohranjen spomin na Vorančevo ime in dela

Že takoj po osvoboditvi (1945) je nadaljevalo kulturno poslanstvo prejšnjega godbenega in pevskega društva Sindikalno kulturno–umetniško društvo (SKUD) »Prežihov Voranc« Ravne na Koroškem (takrat Guštanj).

Ulica, ki vodi s Trga svobode vse do železarne na Ravnah, je Prežihova ulica.

Hotuljski lovci imajo svojo Lovsko družino Prežihovo.

Leta 1966 so na Ravnah odprli novo osnovno šolo in jo poimenovali Osnovna šola Prežihov Voranc.

8. februarja 1978 smo potrdili sklep o imenovanju Kulturnega doma v Kotljah po Prežihovem Vorancu.

Že v šolskem letu 1948/49 so mladi ravenski gimnazijci ustanovili MKUD »Samorastniki«.

Ko so leta 1973 zgradili na Čečovju nov otroški vrtec, so mu vzdeli ime »Solzice«.

Najmlajši literati v občini, učenci osnovne šole »Prežihov Voranc«, že dvanajsto leto izdajajo svoje glasilo »Samorastniki«.

V granit in bron Vorancu v spomin

18. februarja 1955 je Okrajno muzejsko društvo vzidalo v njegovi rojstni hiši pri Kotniku v Podgori spominsko ploščo, ki priča: V TEJ BAJTI SE JE RODIL PREŽIHOV VORANC.

14. avgusta 1960 so pri Prežihu odkrili spominski kamen: TU PRI PREŽIHU NA PARNI JE ZAČEL PREŽIHOV VORANC KLESATI SVOJE NESMRTNE PODOBE SAMORASTNIKOV.

27. novembra 1966 so v parku tik ravenske študijske knjižnice odkrili spomenik Prežihovemu Vorancu, delo akademskega kiparja Draga Tršarja. Dolg kraja je bil, da Vorancu postavi svoj spomenik!

17. aprila 1977, na zletu slovenskih tabornikov »Prežihovo '77«, je Vorancu hvaležna mladina na Preškem vrhu postavila iz čvrstega hrasta izklesan obelisk z motivi iz njegovih povesti. Pomnik je izdelal Peter Jovanovič.

Veliko srečanje s Prežihovim Vorancem

Ob VII. sklicu plenuma kulturnih delavcev OF slovenskega naroda bomo odkrili še dva pomnika Prežihu.

Prežihova bajta nad Kotljami, ohranjena v prvotni podobi, pomembna kot konec borbe Kuharjevih za lastno zemljo; nič manj pomembna, ker kaže Vorančev kmečko–proletarski izvor; še bolj pomembna kot zavetje Vorančevih ilegalnih partijskih zvez med leti 1920–1930; tudi spomin na politični vdor nemške policije leta 1944 in na umor Vorančevega brata Anzana; in ne navsezadnje, etnografsko značilna koroška stavba, ki uživa spomeniško varstvo, bo od 11. oktobra letos odprta kot Prežihov muzej.

Tretji dan plenuma bomo odkrili spomenik na Preškem vrhu.

Akademski kipar Stojan Batič je bil mojster, ki se je v duhu srečal z Vorancem in ga upodobil v žlahtnem bronu. Tak bo Voranc živel v spominu vseh prihodnjih hudabivških rodov; tudi še, ko bo njegova fizična podoba čisto zbledela: mogočna postava, kot da se Uršlji gori izvija iz nedrij; sicer značilno »sršenasti« Vorančev obraz mehko poduhovljen; oči zrejo prijazno na Kotlje, rodno vasico, zazirajo se na Kogel in v globačo, kjer je kot mlad pobič prvič nabral za mater šopek solzic; slutijo tam zadaj za večernimi obzorji Obir in Karnice; prijazno je Vorančeva pot utečena med prisojnimi in osojnimi domovanji pod Goro, večen spomin prvemu, ki se je použil v čas za svoje ljudi. Prežihov Voranc – pisatelj. Lovro Kuhar – komunist. In predvsem: Človek!

KF. Št. 2. December 1993. Str. 20–21.

Po Prežihovi dolenjski poti

Mihael Kodrin

Med nemirnim, večkrat skrivaškim življenjem, je pisatelj Prežihov Voranc leta 1940 preživel poletne mesece na Dolenjskem. V samotni, raztreseni vasici Brezovica, nedaleč od Mokronoga, je gostoval v hiši svojega znanca iz Ljubljane. Sam hišo imenuje zidanica. V pismu piše: "Živim sredi vinogradov in strašne revščine..." Najbrž si je želel mirnega oddiha, ko pravi, da nekaj dni ne bo nič delal, a mu je doživljanje novega okolja dalo svežih zamisli, ki jih je strnil v potopisu Od Mokronoga do Pijane gore.

Prej je Prežih Dolenjsko poznal le iz knjig in časopisov, in kot pravi, so opisovalci slikali pokrajino bolj romantično, idilično. Nekateri strokovnjaki so celo tamkajšnje kmetijstvo prikazovali kot visoko produktivno v primerjavi z drugimi. Pisatelj, ki je do tedaj spoznal in že opisal vojne grozote, še bolj pa socialne krivice preprostih ljudi, ljudi z obrobja podeželja, kmečkega človeka in njegovo navezanost na zemljo, človekovo ustvarjanje in njegovo hrepenenje po dobroti ter pravičnosti, se je hotel sam prepričati o resničnosti tega koščka Slovenije.

V pričujočem potopisu je dosti podobnosti s Prežihovimi samorastniškimi črticami, kjer je opisoval domači koroški svet in njegove ljudi. Bajtarstvo, kajžarstvo, male kmetije, revna zemlja, preveč lačnih ust, dninarstvo, premalo dela in zaslužka so bili viri revščine tam in tu. Ljudje se iz nje kopljejo in iščejo izhode tudi za ceno svojega zdravja in življenja.

Na Brezovici je pisatelj imel za sosede same siromake in Šima-

na, ki je bil gospodar premajhnega posestva, tako značilnega za politiko razdrobljenih kmetij. Sam Prežih je bil bolj kmet kot gospod in kot človek narave je iz domačih izkušenj vedel, da so gospodarstva, ki redijo le do štiri glave govedi, na robu preživetja. Doma iz gozdno bogate Koroške, je tudi tu pomislil, kako bi lahko gozd reševal kmeta, vendar ni videl toliko "črnih lesov", čeprav večjih razlik v gozdnatosti dežel ni. Res pa je, da kjer je več iglavcev, so bili ti gozdovi pretežno grofovski. Dolenjski kmet pa je dobival iz listavcev, poleg drv, še steljo, zato je smreko trebil.

Prežihu se je zdela brezoviška zemlja strašna; ilovnata, grudasta, suha, stokrat prepotena, pognojena le s krvjo in znojem. Na grebenu vse vode prehitro odtečejo. Kolovozne poti in steze vodijo v doline in globače (kot na Koroškem). Če ni pri hiši vprege, je treba vodo in drva znositi na ramah, kot je Radmanca prenašala spodnje brazde na odore. Ob suši je voda dragocenost, da z njo gospodariš po kapljicah. Ne na Brezovici, ne kje drugje se ne da živeti od treh orehov, dveh jablan, suhe tepke in od koščka zemlje; kakor tudi ne od stremljenja v daljavo ali zrenja v sončne višave, od zamaknjenosti. "Vse gleda". Tudi tu je življenje ustvarjalo trde ljudi, ki so iztrgovali divjini konce zaplat, jih obdelovali in se iz njih preživljali. Nekateri so prej zasedli bogatejše ravnice, drugim pa je ostalo le še suho bregovje in ničvredno lesovje.

Za bajtarsko arhitekturo prejšnjih stoletij so značilna skromna ali kamnita bivališča. Po hiši in gospodarskem poslopju je moč spoznati premoženjsko moč lastnika. Pisatelj je videl naprednejšega kmeta le na bližnjem Svetem Vrhu. Ta je že imel mlatilnico, a si jo je prislužil, ko je več let delal v Ameriki. Vzorec je še danes primerljiv. Od povsod drugod pa so Prežiha budili cepci mlatičev, zelo priročno orodje naših prednikov. Tudi v Prežihovem predvojnem času je bil tuj denar vreden več od domačega. Z njim so bajtarji prihajali do večjega posestva, če je kateri rudaril daleč od doma. Prihranke je pošiljal ženi in če je ta pridno kupovala zemljo, je zboljševala gospodarstvo. Tako so se vsi radi ozirali za boljšim

kosom kruha. Za golo preživljanje pa je bilo treba iskati zaslužek v ure oddaljenih gozdovih.

V skrbi za preživetje mora umetnik slikati, pisatelj pisati, kmet pa delati in trgovati. Kdaj pa kdaj se kot tržni višek malih kmetij pojavi kakšen rep iz hleva. Šiman bi moral prodati edino jalovo kravo dražje in poceni kupiti novo, da bi še deklica dobila čeveljčke. Prežih je sejmarja spremljal na tržni dan. Škocjanski sejem pa je bil mlačen kot tisti, ko sta pred leti z očetom prodajala par volov, in jih šele nazaj grede slabo prodala. Tudi Šiman se je znebil krave pod ceno, ko so se vračali po Lakenski dolini iz tri ure hoda oddaljenega Škocjana. Edino iznajdljivost in poznanstvo v vseh treh obcestnih gostilnah sta se Šimanu grede obrestovali.

Pisatelj se sprašuje, kako in od česa tu ljudje živijo. Sam se nikakor ne bi vrasel v tak odmaknjen kraj. Sicer načrtno išče srečanja z začasnimi sosedi, ki ga imajo za gospoda. Spoznava njihove usode, tudi takšne, kot je vdovina s petimi otroki in ostarelo materjo. Živijo v starem podirajočem se vinskem hramu z edino kozo. Žena je pet let prestajala kazen, ker je ubila svojega surovega, pritepenega, pretepaškega in večkrat pijanega moža. Uboj je mlada žena izvedla v golem boju za preživetje, ko je izbirala, ali naj naredi silo sebi, materi, otrokom ali možu. Izbrala je slednje; tragika, da ji je avtor dal naslov: "Roman na Brezovcu".

Prežih ni vzdržal na Brezovici več kot od junija do septembra; dovolj, kot pravi, da ga je postalo sram, ker ni počel isto z drugimi ljudmi kraja. Čas si je krajšal z obiski božjih poti, zapuščenih razvalin gradov, odkrivanjem skritih grobišč, gomil in štetjem posameznih cerkvic po dolenjskih gričih. In kot drugi, je Prežih razdalje med kraji meril v prehojenih urah.

Pot od Brezovice do obsavskih hribov je bila zanj izjemno zanimiva in spoznavna. Že s Svetega Vrha se je rahlo razgledoval proti dolini Krke. Po hrbtišču razvodja med Mirno in Raduljo, pritokom

Krke, je pisatelja vodila pot čez vinorodni Malkovec. Tu bi lahko imel več vinskih sestankov, a žal, glavna "krokada" mu je padla v vodo. Iz Malkovca se vidi po Mirenski dolini in proti jugu na Gorjance. Grede je ob vasicah in zaselkih razmišljal o zgodovini, o fevdalizmu, o kmečkih puntih in o pomanjkanju napredka. Zaostali kraji še nosijo pečat preteklosti. Prej je od žuljavih rok tukajšnjih ljudi živela gospoda po gradovih, pobirala desetine in bero, sedaj pa je ljudstvo prepuščeno novi mestni in trški gospodi, trgovcem in prekupčevalcem ter drugim izkoriščevalcem.

V hribovitih vasicah je našel veliko podobnosti z Brezovico. Mehko dolenjsko pokrajino vzdržujejo ljudje s svojo prisotnostjo in delom. Že v preteklosti so krajem dali pristna slovenska imena in se iz njih zrcali pravo jezikovno bogastvo: Stara gora, Slančvrh, Telče, Bojnik, Otavnik, Spečno, Vinvrh, Klenovik, Blečvrh ..."

Čeprav se ob Prežihovem obisku teh krajev napredek ni dotaknil, so ljudje vztrajali na svojih grudah, se spoprijemali s strminami in življenjem. Ko je kot popotnik razmišljal o zemljepisni, zgodovinski, kulturni in gospodarski podobi krajev, ni mogel mimo šoloobveznih otrok. Redke šole so le v večjih vaseh. Otroci prihajajo k pouku z uro ali dve oddaljenih domačij, večkrat tudi lačni. Že na Brezovici je šolarčke spraševal, kaj so zajtrkovali, pa so mu nekateri odgovarjali, da jim je mama poparila sadne tropine.

V Telčah je nastala zgodba podeželskega učitelja. Ta je bil zaradi naprednejših zamisli kazensko premeščen sem. Ob prihodu mu je prejšnji upravitelj sporočil: "Prišel si med same tatove," češ, da mu je zanikrna banda pokradla pridelke s šolske njive in vrta. Prišlek pa je kljub nasprotovanju nadrejenih na šoli kmalu ustanovil šolsko kuhinjo. Novi učitelj si je med Telčani pridobil zaupanje. Niso več kradli, temveč so mu prinašali svoje pridelke. Živel je z ljudmi in za njih, da so se celo prosvetne, cerkvene oblasti in vladajoča stranka zbale tega drugega "telškega boga". Skušali so ga zopet premestiti, a ga Telčani niso dali.

Pisatelj zaključuje potovanje na Pijani gori. Razmišlja o izvoru čudnega imena. Podvomi, da bi gora imela ime po svojih goricah. Verjetneje se mu zdi, da bi tamkajšnji ljudje lahko bili pijani od težkega življenja in revščine ter od hrepenenja po boljšem. Na koncu se pisatelj opravičuje, ker se ni navdušil nad resničnimi lepotami pokrajine, da ni občudoval vdanosti, pohlevnosti ter pobožnosti njenih ljudi. Biti reven ni idila, ampak kruta stvarnost golega življenja.

Dolenjskega oddiha Prežih ni izrabil samo za počitek in sprehode. Poznavalci pisateljevega življenja in ustvarjanja vedo, da ga ni preganjala samo oblast, temveč tudi čas, ker je imel pogodbo z založnikom, da konča svoj vojni roman Doberdob. Mirna in tiha Brezovica naj bi bila primeren kraj za takšno naporno delo. Načrtoval je tudi že Jamnico… Najbrž je opis dolenjskih razmer nastajal vzporedno z drugimi deli.

Ob izidu potopisa so Dolenjci Prežihu zamerili, ker je razgalil ta delček njihove dežele na tako samosvoj, sicer umetniški način. Pisateljeve na videz enostranske črnogledosti niso mogli odtehtati prežihovsko opisane meglice rosnih juter, orisi soparno vročih popoldnevov in sanjavih večerov, ko dolenjsko gričevje zažari v vsej svoji mehkobi. Izpustil ali bolje zamudil je kore spomladanskega petja, ko žvrgolijo logi in dobrave. Pričakal ni jesenskih barv, meglenih in deževnih dni, ko ob nalivih ilovica polzi v doline. Zmanjkalo mu je časa za občudovanje bele zimske opojnosti, ko vse miruje, ljudje pa opravljajo najnujnejša zimska opravila.

V potopisu res ni prave romantičnosti. To je pisatelj prepustil drugim opisovalcem, ki Dolenjsko gledajo bolj od daleč. Ob svojem kratkem bivanju med tukajšnjimi ljudmi je pač videl vsakdanjo stvarnost, ki jo je oblast prikrivala pred svetom, saj je v težko pristopne kraje le malokdo zašel.

Predvojna vladajoča družba je dušila revolucionarna vrenja s silo. Prežiha so imeli za agitatorja komunizma, za vagabunda. Po

navodilu Kominterne se je – kot revolucionar – skrival za pisateljevanjem. Njegova literarna vrednost je teže razumljiva, ker na videz izstopa kritika preteklih in tedanjih družbenih razmer. Tako kot v samorastniških novelah, sta tudi v potopisu z Dolenjske poudarjeni življenjska volja in človekovo vztrajanje na svoji zemlji.

Pospremimo Prežiha danes po njegovi dolenjski transverzali. Hodili bomo po asfaltu, ki se kje izteka že pri zidanicah. Na ruševinah starih koč so postavljene lične hišice. So še stari hrami, v katerih se vino dobro drži. Veliko je obnovljenih vinogradov, hiš in hlevov. Po dvoriščih in pod kozolci je današnje kmečko orodje in kakšen avto, ki tu ne pomeni luksuza. Kosci, žanjice, mlatiči so le folklorna posebnost ob krajevnih praznikih; pravo delo pa opravijo stroji. Traktoristi so vseh starosti in obeh spolov.

Še bomo našli kakšno slabšo hišico z ostarelimi ljudmi, ki potrebujejo sosedsko pomoč. Ljudje gredo s časom naprej. Industrija je ostala v dolinah in po svoje pritiska na okolje. Izrazito kmečkih predelov ni zasedla, je pa s hribov zvabila delovno silo in ljudje so tako postali polkmetje in poldelavci. Nekatere pa so mesta vsrkala, tako da se vračajo na deželo ob sobotah in nedeljah. Ko so "vikendaši" na svojem, je življenje živahnejše.

Nekateri pa se ne vračajo več. Sedaj na odmaknjene in teže dostopne, prej obdelane lege, že sili gozd. Ekološka sukcesivnost je prisotna na vsakem koraku, če ni ljudi, ki bi zemljo obdelovali: Narava se vedno vrača k svoji prvobitnosti.

Po gričih se še vedno belijo cerkvice in pri samotnih križpotjih se srečamo s prenovljenimi bogci. Na srečo, pravijo tukaj, da povojna komunistična zagnanost ni rušila cerkvenih stavb in znamenj kot v jugozahodnem delu Dolenjske. Posamezne podružnične cerkve so vzdrževane ali vsaj zaščitene in se kot biseri mozaika zlivajo s pokrajino. Nezadržno pa propadajo razrušeni gradovi, nekdanji simboli grajske gospode in fevdalizma.

V današnjem času, ko hitreje pridemo na cilj, ko razdalje med kraji merimo s prevoženimi kilometri, verjetno vsega, kar je videl ali zvedel Prežih pred več kot petdesetimi leti, ne bomo doživljali. Morali bi biti tam; deliti z ljudmi veselje ob uspehih, turobnost ob spodrsljajih, ter podeželje dvigniti iz povprečnosti, naivnosti ter kulturne in gospodarske odmaknjenosti.

Viri:
Lovro Kuhar - Prežihov Voranc: Zbrano delo, dodatek, Četrta knjiga, DZS, 1968.
Prežihov Voranc: Zbrano delo – Samorastniki, Mladinska knjiga, 1969.
France Režun, Naši kraji, Center za izobraževanje in kulturo, Trebnje, 1992.

KF. Št. 1. Junij 1999. Str. 6–10.

Dvajset let Prežihovega spominskega muzeja v Prežihovi bajti

Janez Mrdavšič

Raznovrstnost idej za počastitev spomina na Prežiha

Prva leta po drugi svetovni vojni sta za kulturo v naših krajih skrbela mariborski okraj in njegov svet za prosveto in kulturo. Takrat se je porodila zamisel, da bi se v Prežihov spomin ohranile vse Kotlje takšne, kakršne so tedaj bile. Pozneje se je začela ta zamisel počasi pozabljati. Kotlje so se spremenile in kraj, kjer naj bi se vzdrževal Prežihov spomin, je postala Vorančeva rojstna hiša – Kotnikova bajta. Njen tedanji lastnik je bil pripravljen bajto zamenjati za stranski objekt na Rimskem vrelcu, vendar zamenjava ni bila izvedljiva. V Vorančevo rojstno hišo so vzidali spominsko ploščo. Na prenovljeni je bila akademska slikarka Kreuzerjeva, profesorica na celovški slovenski gimnaziji, pripravljena narediti fresko stare bajte. Ob njej je dr. Sušnik predlagal napis: *»Taka je bila bajta, ko se je v njej staršem gostačem 1893 rodil prvorojenec Voranc Kuhar in tu preživel prve mesece svojega življenja.«* Do zamenjave plošče s fresko ni prišlo.

Ob dvajseti obletnici Prežihove smrti je objavil Dušan Željeznov v Nedeljskem dnevniku članek Zakaj smo uničili zaščiten spomenik?. V mislih je imel Kotnikovo bajto. Odgovoril mu je v istem časniku dr. Sušnik, ob koncu članka pa je izrazil svoje soglasje s svetom za prosveto in kulturo, da se je odločil za ohranitev Prežihove, ne Kotnikove bajte.

To odločitev je bilo treba tudi pozneje še večkrat utemeljevati.

Prvin za utemeljitev je bilo več kot dovolj. Da Kotnikova bajta ne pride v poštev za Prežihov spominski muzej, smo utemeljevali z njeno preurejenostjo, s tem da so jo Kuharji zapustili, ko je bilo Vorancu komaj nekaj mesecev in jo je spoznal šele pozneje, ko pa mu je, stisnjena v senčni kot pod Kozarnico, vzbujala turobne občutke.

Kmečke hiše pri Prežihu, kjer so bili Kuharjevi najemniki med leti 1900 do 1911, ko je snoval Voranc svoje prve zgodbe, trume obiskovalcev, ki so začele prihajati na Preški Vrh, večinoma niti opazile niso. Njihovo pozornost je pritegovala novejša, mogočnejša hiša, ki pa je, ko so bili Kuharji najemniki pri Prežihu, še sploh ni bilo. Voranc je v njej preživel le zadnja leta življenja, kupila pa sta jo pisateljeva hči Vida in njen mož Jože Slavič šele leta 1972. Res je, da je pri Prežihu na parni začel Voranc klesati svoje nesmrtne podobe samorastnikov, kot piše na nizkem, grobo obdelanem kamnu pod lipo, a napis se nanaša le na Vorančeva najzgodnejša dela.

Ko se je torej bilo treba odločiti za kraj, kjer naj bi trajno ohranjali spomin na Voranca, smo se spet in spet odločili za Prežihovo bajto. Ta je bila ob gruntu svoj organizem – nekaj nad pet hektarov travničnega in setvenega sveta in trije hektarji in pol gozda. Kupil jo je Vorančev oče leta 1911 in tako prvič postal gospodar na svojem. Voranc je pozneje zapisal:

»Vse skupaj je bilo majhno in siromašno, a se je očetu vendarle zdelo sijajno. Dočakal sem, da sem sam svoj gospod, je rekel zadovoljno. In ko je prvič zasadil plug v lastno zemljo in stopal star in sključen… po brazdi,« se je zazdel Vorancu »kakor človek, ki je po dolgi poti našel svoj mir«.

Jože Koruza pa je v Prežihovem zborniku zapisal, da nakup Prežihove bajte za očeta ni pomenil le izpolnitve dolgoletnih želja. Posestevce je bilo razen majhnega kosa na bregu pod hišo vse zaraščeno z mladim gozdom in Ivan Kuhar se je lotil podiranja in ruvanja tudi že do dva metra visokih dreves. Par volov se mu je pri

tem delu pretegnil, a je vztrajal in si sčasoma pridobil lepo polje.

Voranc je živel pri Prežihovi bajti od svojega osemnajstega do devetindvajsetega leta. Tu je oral in sejal; od tod je hodil tesarit; od tod je šel v zadružno šolo v Ljubljano in v kmetijski zadružni tečaj na Dunaju. Tudi k vojakom in v vojsko je šel od tod in sem se je vrnil iz italijanskega ujetništva. Tu je sprejemal svoje partijske tovariše in sle. Tu mu je mati pripovedovala zgodbe iz sodobnega kmečkega življenja in preteklosti, ki jih je Voranc pozneje daleč od doma preoblikoval v svoje mogočne epske pripovedi. Na njivah nad bajto je Vorančeva babica žela ajdo zadnjobart.

Vorančev oče je umrl kot posestnik pri Prežihovi bajti januarja 1944. Za njim je gospodaril pri bajti njegov sin Johan (Anzej) Kuhar. Leta 1930 se je oženil z Merkačevo Lojzko s Stražišča nad Prevaljami, a je gospodaril na obeh posestvih – pri Merkaču na Stražišču in pri Prežihovi bajti, kjer so ga junija 1944 (slabih sto metrov od bajte) umorili nemški policisti. Posestvo so podedovali Anzejevi otroci in ga leta 1966 prodali, ne da bi nameravano prodajo pretirano razglašali. Kupila sta ga Marija in Ferdo Potočnik iz Zarazborja onkraj Uršlje gore.

Neuspešni poskusi dogovora s Potočnikoma

Postopek za ureditev lastništva in renoviranje Prežihove bajte (samo stanovanjske hiše!) sta na Ravnah vodila najprej občinski svet za prosveto in nato upravni organ občine Ravne na Koroškem.

Da je kupil Prežihovo bajto, je obvestil občinski svet za kulturo in prosveto Ferdo Potočnik. Pozanimal se je, ali obstaja kak kulturni interes, saj da bo sicer bajto po svoje uredil. Maja 1967 je dr. Franc Sušnik, tedaj predsednik občinskega sveta za kulturo in prosveto, po pogovoru s Ferdom Potočnikom izoblikoval deset predlogov, ki

med drugim predvidevajo tudi dogovor o popravilu bajte in izdajo dovoljenja za novo stanovanjsko hišo.

Na tej podlagi in na podlagi poznejših dogovorov je nato nastala vrsta pogodb med Ferdom in Marijo Potočnik ter svetom za kulturo in prosveto občine Ravne, ki pa so vse ostale nepodpisane. Prva je nastala oktobra 1967, druga, ki je govorila o vzdrževanju Prežihove bajte, konec istega ali na začetku prihodnjega leta, tretja sredi avgusta 1969 in četrta novembra 1970.

Šele leta 1969 je Zavod za spomeniško varstvo Maribor izdal odločbo, s katero je razglasil Prežihovo bajto za kulturni spomenik, konec maja 1973 pa je lastnikoma bajte z odločbo naložil obveznost opraviti določena vzdrževalna dela na hiši. Skupščina občine Ravne na Koroškem je trinajstega julija istega leta izdala odločbo o zavarovanju neposredne okolice Prežihove bajte.

Ker so bili vsi poskusi dogovora neuspešni, se je ravenska občinska skupščina konec leta 1973 odločila za razlastitveni postopek, vendar je vrhovno sodišče odločbo skupščine s sodbo dne dvaindvajsetega marca 1974 razveljavilo.

S tem so se nehali poskusi dogovora med občino in Potočnikoma.

Vorančeva delovna soba pri Prežihu

Pri Prežihu je pisateljeva vdova Marija Kuhar ohranila Vorančevo delovno sobo s pisalno mizo in pisalnim strojem, knjižne omare s pretežno avtorskimi izvodi slovenskih izdaj Prežihovih del in njihovih prevodov v tuje jezike. V vitrinah je razstavila nekatere pisateljeve osebne predmete, posmrtno masko in nekaj rokopisov. Po stenah je razobesila oljno podobo Vorančeve matere, nekaj fotografij vseh članov Kuharjeve družine in nekaj priznanj Vorancu.

Drugega februarja leta 1969 je Lojze Jakopič v Nedeljskem dnevniku objavil odgovore na tri vprašanja, ki jih je zastavil dr. Francu Sušniku, ravnatelju študijske knjižnice, Tonetu Golčerju, ravnatelju gimnazije, inženirju Mitji Šipku, pisatelju Marjanu Kolarju in meni. Zanimalo ga je naše mnenje o tem, ali ima Prežihov Voranc dostojen spomenik.

Našim odgovorom je dodal pogovor z Marijo Kuhar – Prežihinjo. Oboje je naslovil z izjavo Prežihinje: »Sedaj sem na Prežihovini dekla.« Omenil je številne obiske šol in delovnih kolektivov, ki dan za dnem prihajajo k Prežihu. Pisal je o tem, kako Marija Kuhar obiskovalce prisrčno sprejema in pogosti, jim pripoveduje o življenju in delu, trpljenju, željah in dosežkih pokojnega moža. Predvsem zaradi tega da še vztraja pri Prežihu in vlaga svoje prihranke v obnovo hiše in gospodarskih poslopij. Samo zato kljub starosti še vedno vsak dan pospravlja sadovnjak in dvorišče po toliko obiskih, ki puščajo za seboj konzervne škatle, papir in druge smeti. Zapisal je, da Marija Kuhar ni z odločbo nastavljena upravnica hiše, ki naj bi bila kulturno zaščitena, a opravlja to delo »bolj vestno in solidno kot katerikoli upravnik podobne ustanove«.

Take razmere so vladale pri Prežihu kar celo vrsto let. O tem in drugih težavah je Marija Kuhar potožila tudi Milošu Mikelnu, ko ji je po naročilu tedanjega predsednika Zveze kulturnih organizacij Slovenije prišel leta 1975 kot njen podpredsednik čestitat za dan žena. Omenila mu je potrebo, da bi se kaj ukrenilo, da bi obiskovalci Kotelj odnesli s seboj več in bolje urejenih vtisov o Prežihu in njegovem kraju.

Mikeln je o tem poročal ožjemu vodstvu Zveze kulturnih organizacij in tajništvo zveze je že marca 1975 sklenilo obnoviti napore za ureditev Prežihovega muzeja na Ravnah, ki so jih pred leti zastavili ravenski kulturni delavci in občinska skupščina. Sklenilo je začeti akcijo za preureditev Prežihove bajte.

»Prežihov dinar«

Oktobra 1975 je bil imenovan osrednji odbor Prežihovega sklada. Vanj so bili imenovani zastopniki Republiškega komiteja za vzgojo in izobraževanje, Slavističnega društva Slovenije, Kulturne skupnosti Slovenije in Kulturne skupnosti Ravne na Koroškem. Za predsednika odbora je bil imenovan Miloš Mikeln, podpredsednik Zveze kulturnih organizacij Slovenije. Odbor je deloval v ožji in širši sestavi. Sestajal se je na Ravnah, po potrebi pa je vabil k sodelovanju tudi druge domače kulturne delavce ter predstavnike društev in gospodarskih organizacij. Aprila 1976 je obravnaval možne lokacije za postavitev in ureditev Prežihovega muzeja in kot najugodnejšo izbral Prežihovo bajto. Istega dne so bili Ferdu Potočniku sporočeni pogoji o postavitvi nadomestne hiše in doseženo načelno soglasje z njim.

Svoje praktično delo je odbor začel s pozivom slovenski mladini, naj začne zbirati »Prežihov dinar«. Za pomoč se je obrnil tudi na vse občinske kulturne skupnosti ter druge organizacije in podjetja. Na poziv se je do konca akcije odzvalo dvesto štiriindvajset slovenskih osnovnih in srednjih šol, petnajst občinskih kulturnih skupnosti in štirinajst drugih organizacij in podjetij iz vse Slovenije.

Sredi decembra tega leta se je sestal ravenski koordinacijski odbor za ureditev Prežihove bajte in sprejel alternativni sklep, naj se, če bo količkaj mogoče, obnovi Prežihova bajta in naj bo cela dostopna javnosti, ali, če to ne bi bilo mogoče, postavi natančen posnetek le-te v muzeju na prostem nad ravenskim gradom.

Služba ravenske občine je pripravila osnutek menjalne pogodbe, njen gradbeni oddelek pa vso potrebno dokumentacijo. Izdal je ustrezne lokacijske dokumente za gradnjo nadomestne hiše. Ferdo in Marija Potočnik sta se z načrtom nadomestne hiše strinjala, ne pa z njeno lokacijo in nekaterimi točkami menjalne pogodbe. Ožji odbor sklada se je še večkrat sestal in določil nove elemente za me-

njalno pogodbo. O tem je obvestil Potočnikovega odvetnika, toda sedemnajstega avgusta 1976 je Ferdo Potočnik odboru sporočil, da do menjave ne bo prišlo.

Prežihova bajta – obnova, posnetek v skansenu ali ureditev v muzej?

Ko so se stvari tako zapletle, da se je zastavljalo vprašanje, kako dalje, je triindvajsetega avgusta 1976 pisal dr. Sušnik predsedniku Prežihovega sklada Milošu Mikelnu in meni kot predsedniku občinske kulturne skupnosti in članu ožjega odbora. Zavzel se je za obnovo Prežihove bajte, ne pa tudi za nadomestno stanovanjsko hišo. Priporočil je izpolnitev pravobranilkine zahteve, da se Potočniku izplača razlika med ocenjeno vrednostjo stare in predračunsko vrednostjo načrtovane nove hiše (ker je pogodba označena in kvalificirana kot »menjalna«).

Zavzel pa se ni samo za postopno obnovitev in restavracijo Prežihove bajte, temveč tudi za ohranitev vsega bajtinega okolja in vseh kultur. Pri tej (prisilni) obnovi naj Potočniku pomaga Prežihov sklad, je predlagal. Dopuščal je možnost, da si lastnik lahko izboljša stanovanjski standard, toda ne na račun bajtine prvotnosti. Diskretno lahko vgradi manjši prostor s sanitarijami pod ostrešje južne strani hleva, vendar tako, da bo zunanja (vidna) stran pokrita z lesom.

Namesto spominskega muzeja v Prežihovi bajti je predlagal ureditev »hotuljske transverzale«, ki bi povezala vse hotuljske postaje življenja Kuharjev (Rimski vrelec, Kotnikovo bajto, Toneja, Kogel, Ivart, Lužnika, Mihelje, Kravperh, staro hišo pri Prežihu, spomenik s počivališčem za meditacijo, Prežihovo bajto in Vorančev grob).

Potočnik je – je ugotovil dr. Sušnik – sprejel obveznost ohrani-

ti bajtarsko strukturo na svojem posestvu. Za vedno se je odrekel »zapeljivi skušnjavi nehati biti bajtar in bajtarska kmetija s poljedelstvom in z živinorejo. Zase in bodoče rodove se je odrekel parcelizaciji zemljišča za mikavne vikendice, ki jih utegnejo urbanisti čez petdeset let celo vsiljevati. Sebe in bodoče rodove je vezal na bajtarstvo tega zemljišča tudi za tiste bodoče čase, ko bo treba v Kotljah z lučjo iskati koga, ki bo še hotel gojiti prežihovsko bajtarstvo.« S tem pa je žrtvoval veliko več, kot je vredna razlika med vrednostima obeh bajt.

Ta stališča je zagovarjal teden dni pozneje tudi na seji Prežihovega sklada, ki pa je vendarle sprejel Potočnikovo odklonilno stališče in sklenil storiti vse pripravljalne ukrepe za postavitev posnetka Prežihove bajte v skansenu za gradom. Vsaj zase vem, da se mi je zdel ta sklep sprejemljiv samo zato, ker sem bil skorajda prepričan, da Hotuljci nanj ne bojo pristali. In res so predstavniki Kotelj prosili še za kak dan odloga in res se jim je posrečilo prepričati lastnika Prežihove bajte, da je pristal na menjalno pogodbo. Njeno bistvo je bilo v tem, da mu Kulturna skupnost Ravne na Koroškem zgradi nadomestni stanovanjski objekt do podaljšane tretje gradbene faze, obnovljeno Prežihovo bajto pa uredi kot spominski muzej. Menjalna pogodba je bila sklenjena poleti leta 1978, ko je tudi akcija zbiranja sredstev že pokazala spodbudne rezultate. Še isto leto je bil sezidan nadomestni stanovanjski objekt. Ogled stare Prežihove bajte pa je pokazal, da razen kamenja v kletnem vencu in edinega zidanega dela stene v črni kuhinji ni nič uporabnega. Zavod za spomeniško varstvo Maribor je izdelal natančen posnetek stare bajte. Z njenim podiranjem in postavljanjem nove je bilo možno začeti spomladi 1979.

Bolj ko so napredovala dela na bajti, bolj je postajalo jasno, da bo treba postoriti še marsikaj. Tretjega julija 1979 so bile na razširjeni seji izvršnega odbora občinske kulturne skupnosti sprejete smernice za ureditev širšega kompleksa. Asfaltirati je bilo treba cesto od Šratneka do parkirišča, urediti le-to in počivališče nad bajto...

Vzporedno z bajto je bilo treba obnoviti tudi gospodarsko poslopje. Projektivni biro Kograda je pripravil načrt obnove z javnimi sanitarijami v njegovem južnem delu. Omenjena je bila tudi možnost osvetlitve spomenika.

Vsa dela v zvezi s tem je vodil posebni koordinacijski odbor pri ravenski kulturni skupnosti z enajstimi pododbori in komisijami.

Skrbno opremljanje prežihove bajte

Skrb za ureditev Prežihove bajte sta prevzela Koroška osrednja knjižnica – študijska knjižnica – Ravne na Koroškem in Delavski muzej. Načrt opreme je temeljil na: opisu, kot sta ga podali Marija Kuhar in Vida Slavič, in na načelih, kot jih je formuliral Drago Druškovič in so predvidevala: arhitektonsko, etnografsko in časovno ustreznost izbrane opreme (izhodišče leto 1911). Kopije rokopisov, tipkopisov in družinske fotografije je skupina poskušala po lastni zamisli nenasilno vkomponirati med etnografske eksponate.

Skupina delavcev, okrepljena z novim ravnateljem knjižnice in novim upravnikom Delavskega muzeja, je obšla bolj ali manj vso občino in na terenu popisala ustrezne kose pohištva ter drobne rekvizite, ki bi prišli v poštev. Izbrane predmete je zbrala v prostorih likovnega salona in tam opravila končen izbor. Da bi zajamčila slogovno enotnost in ustrezno kakovost opreme, je naročila tri enake postelje, omaro za hrano in okvire za družinske fotografije. Poskrbela je za mizarja, ki je popravil poškodovane dele pohištva, ter za restavratorja, ki je sam in s pomočjo muzejskih delavcev pripravil eksponate in jih barvno poenotil.

Kje naj stoji Prežihov spomenik?

Tudi misel na Prežihov spomenik nekje v Kotljah sega že v prva leta po drugi svetovni vojni. Po prvotni zamisli naj bi stal na ravnini zahodno od bajte, blizu bréz, nad nekdanjim 'ajdovim strniščem'.

Dr. Sušnik v svojih zapiskih omenja še predlog Juste Kostwein, jamniške mežnarice Treze, naj bi spomenik: cela Vorančeva figura v značilni drži, ko si Voranc, podobno kot Gustelj, naslanja hrbet na palico, stal na vasi blizu Hrováta.

V času, ko je veljalo prepričanje, da »ni prišlo do sporazuma s Ferdom Potočnikom in Prežihova bajta ne bo osrednja točka poti ekskurzij in drugih obiskovalcev po Prežihovem kraju«, sta se predsednik Prežihovega sklada Miloš Mikeln in akademski kipar Stojan Batič zavzela za ureditev središčne točke Prežihovega spomina čim bliže »avtentičnemu okolju, v katerem je Prežih preživljal svojo mladost«. Petnajstega februarja 1977 sta izdelala načrt, ki je verjetno nastal na podlagi sugestij dr. Sušnika. Ugotovila sta, da bo treba obiskovalce Prežihovega groba napotiti na Preški vrh. »Tam bo ostala bajta in drugi objekti ter okolica v sedanjem stanju, saj je zaščitena z zakonom. Dostop do same bajte, ki bo predstavljala živ in naseljen organizem, ne bo mogoč in niti ne bo smiseln, ker izbliza ne bo kaj posebnega videti, mogoče je celo reči, da bo pogled na bajto in njeno okolico lepši in bolj ilustrativen iz primerne razdalje.«

Smotrno se jima je zdelo urediti »na vrhu hrbta, kjer ob izhodu iz gozda zavije pot s kolovoza proti bajti in kjer se odpre izredno lep pogled na Preški vrh z bajto, Uršljo goro, Kotlje in okolico, primerno počivališče kot točko, od koder bodo imeli obiskovalci najlepši razgled po Prežihovi ožji domovini; poleg primernega števila klopi iz brun bi bila v okviru tega razgledišča primerna lokacija za Prežihov spomenik«.

Kipar Stojan Batič si je spomenik zamišljal kot statuo do pasu, izvedeno v bronu in na primernem podstavku. Tak razmeroma velik spomenik bi se lahko lepo vključil v smotrno urejeno razgledišče.

Ob tem pa se je predlagateljema porodilo vprašanje, ali ne bi kazalo »samo glave (doprsna bista) tega spomenika še enkrat odliti in ga v sodelovanju s krajani Kotelj postaviti v njihovem kraju na primerno mesto, ki bi ga izbrali oni sami v sodelovanju z našim odborom«.

Ne glede na vse to pa se mi zdi, da so se misli članov odbora vseskozi vrtele okrog vrha nad Prežihom in okrog preške lipe. Ko smo izbirali lokacijo za plastiko samouka Petra Jovanoviča, smo to tudi omenjali in se sklicevali na Vorančevo navado, da je svoje obiskovalce rad popeljal tja in jim z vrha razkazoval svoj hotuljski svet.

Tudi Stojan Batič si je ogledal kraj in se takoj navdušil zanj. Spomenik naj bi stal nekje zahodno od lipe na Prežihovem vrhu. Ko smo jeseni obiskali kiparja Batiča v njegovem ateljeju in si ogledali osnutek Prežihovega spomenika, je govoril samo še o tej lokaciji in je tudi obliko spomenika prilagajal terenu.

Janez Mikuž, direktor zavoda za zaščito kulturnih spomenikov v Mariboru, je omenjal možnost, da bi bil spomenik vključen v ožji spominski kompleks Prežihove bajte, kamor pa plastika razsežnosti sedanjega Batičevega spomenika gotovo ne bi sodila.

Težave pri določanju lokacije smo imeli, ker še ni bil izdelan celoten načrt Prežihovega spominskega parka niti glede na obseg niti glede na vsebino. Prav tako še ni bila določena vloga spomenika, o katerem smo govorili, v tem »spominskem parku«.

Sredstva za spomenik sta zagotovili KS Ravne in skupnost založnikov Slovenije. Ureditveni načrt neposredne okolice spomenika

pa je po posvetih z Batičem izdelal arhitekt Franc Mezner.

V zaključni fazi urejanja Prežihovega muzeja so Hotuljci ponovili predlog, da bi samo glavo spomenika še enkrat odlili in jo postaviti nekje v Kotljah. Odbor je predlog zavrnil in jim svetoval, naj se za Kotlje predvidi lokacija za spomenik na tematiko Vorančevih literarnih motivov. In ko me je pred nekaj meseci Jože Logar vprašal, kateri motiv bi kazalo izbrati, sem mu predlagal lik fanta s solzicami – Voranca otroka, ki je premagal strah pred Peklom, da je izpolnil veliko materino željo.

Sedemindvajsetega septembra 1979 je bila razširjena sklepna seja upravnega odbora Prežihovega sklada, ki so se je udeležili tudi člani iz Ljubljane: Ivo Tavčar, predsednik Kulturne skupnosti Slovenije, Miloš Mikeln, predsednik upravnega odbora Prežihovega sklada, člani odbora: Milena Markič, samostojna svetovalka Republiškega komiteja vzgoje in izobraževanja, Drago Druškovič, za republiško konferenco Socialistične zveze, in Janez Mikuž, ravnatelj Zavoda za spomeniško varstvo Maribor, Rudi Vrčkovnik, predsednik skupščine občine Ravne, predsedniki občinskih odborov političnih organizacij, odborov in komisij. Miloš Mikeln se je zahvalil vsem za sodelovanje v odboru, ki je s tem prenehal obstajati, vse njegove pristojnosti pa so prešle na koordinacijski odbor za pripravo Vorančevih slovesnosti '79 pri Kulturni skupnosti Ravne na Koroškem.

Prežihove svečanosti ’79

Prireditve ob odprtju Prežihovega spominskega muzeja in odkritju spomenika so potekale pod skupnim naslovom Prežihove svečanosti '79 od enajstega do trinajstega oktobra 1979. Združene so bile s sedmim sklicem Plenuma kulturnih delavcev OF, ki je bil v celoti posvečen Prežihovemu Vorancu.

Začele so se z odprtjem obnovljene Prežihove bajte. V govoru sem na kratko povzel vsebino letaka, ki smo ga izdali ob odločitvi za njeno obnovo, in spregovoril o ureditvi spominskega muzeja. Bajto je odprla Marija Kuhar, v kulturnem programu pa so sodelovali združeni šolski pevski zbori.

Zvečer so v obnovljenem kulturnem domu v Kotljah nastopili nekateri člani Društva slovenskih književnikov. Obujali so spomine na Prežiha.

Drugi dan se je začel z odprtjem obsežne in pregledne razstave Srečanje s Prežihom, ki jo je za Koroško osrednjo knjižnico vsebinsko zasnoval prof. Tone Sušnik, tehnično izvedel pa upravnik Delavskega muzeja Maks Dolinšek. Sledil je osrednji del programa – zasedanje plenuma, na katerem so poleg najvidnejših slovenskih političnih in kulturnih delavcev nastopili tudi domači referenti in obujevalci spominov na Voranca. Zvečer drugega dne je bila v telovadnici osnovne šole Prežihovega Voranca svečana akademija, na kateri je kulturna skupnost Ravne podelila Plenumu kulturnih delavcev zlato Prežihovo plaketo. Prevzel jo je Josip Vidmar.

Osrednji manifestativni del prireditev je bilo odkritje Prežihovega spomenika. Slavnostni govornik na prireditvi je bil predsednik republiške konference Socialistične zveze delovnega ljudstva Mitja Ribičič, nastopili pa so moški pevski zbori iz doline in Pihalni orkester ravenskih železarjev.

Zlata Prežihova plaketa za Marijo Kuhar

Ko je bila celotna akcija za obnovitev Prežihove bajte končana in spominski muzej odprt, sem v utemeljitev za zlato Prežihovo plaketo Mariji Kuhar - Prežihinji med drugim zapisal: »...predloga za podelitev Prežihove plakete ne utemeljujemo z njenim visokim

jubilejem..., temveč s požrtvovalnostjo in tiho ljubeznijo, s kakršno je tri desetletja po Vorančevi smrti varovala njegov spomin, ko je z lastnimi sredstvi in delom vzdrževala spominsko sobo pri Prežihu, jo ljubeznivo odpirala stotinam obiskovalcev, z njo vred pa jim je odklepala tudi bogato zakladnico spominov na pokojnega moža...

Njena velika zasluga je, da so postale Kotlje in Preški vrh romarska pot Prežihovih občudovalcev že desetletja prej, predno je naša ožja in širša slovenska javnost lansko leto izpolnila svoj stari dolg do Voranca. S to veliko požrtvovalnostjo, ki ji je prinašala samo skrbi in stroške, a prav nobene gmotne koristi, utemeljujemo predlog, da naj ji Kulturna skupnost Ravne na Koroškem podeli zlato Prežihovo plaketo.« To je Marija Kuhar prejela za slovenski kulturni praznik leta 1980, ko je slab mesec prej praznovala svojo osemdesetletnico.

Prežihova bajta – osrednji kraj Prežihovega (in drugih Kuharjev?) Spomina

V letih intenzivnih priprav in prenove Prežihove bajte še nisem vedel, da je bila Prežihova bajta tudi za Vorančevega brata dr. Alojza Kuharja kraj, »kamor so ...rajni oče položili vso svojo ljubezen, kjer je Anza vse svoje življenje garal in vesel bil, in kjer je tudi padel kot žrtev na oltar domovine«, »kjer je toliko sledov Vorančevega dela, poleg tega pa še toliko spominov ...za materjo, ki so tam Voranca pripovedovali storije o kmetih, in babico, ki jo Voranc tako lepo opisuje...« Iz daljne Amerike ga je vleklo »tja na našo staro bajto, ki tako leži kot malokatera druga hiša; obrnjena proti jugu, vsa od sonca obsijana, gleda doli na vas v dolini, a vendar toliko stran, da ne slišiš vpitja pijancev, a Uršlja gora je pred nosom in Prežihov vrh le par korakov stran«.

Na predlanskih Kuharjevih dnevih (leta 1997) sem zato v svoji besedi Hotuljcem zapisal: »Ko smo leta 1979 Prežihovo bajto opremljali, nismo utegnili domisliti vseh podrobnosti in smo že takrat predvidevali možnost preureditve.« Predvsem smo ob misli na Voranca prezrli, da je že spominska soba pri Prežihu v kar precejšnji meri upoštevala tudi druge člane Kuharjeve družine. »Prav bi bilo, ko bi sedaj spominsko zbirko dopolnili tudi z gradivom o drugih Kuharjih, ne da bi s tem zasenčili podobo velikega pisatelja.« Načelno nisem imel nič proti temu, da bi dobili bratje Kuharji še en kraj spomina, bal sem se dvojega: da bi obiskovalci Prežihove bajte dobili vtis, da zaradi nazorskih razlik med bratoma ob Vorancu v bajti ni prostora tudi za Alojza, in da se bo vsaj del obiskovalcev Kotelj zadovoljil le z ogledom spominske sobe v župnišču in k Prežihovi bajti, ki ostaja osrednji kraj Prežihovega spomina, sploh ne bo odšel.

V sestavku imen domačih posameznikov namenoma nisem omenjal, razen tistih, ki so tako ali drugače avtorsko posegli v proces obnove in zaključnega programa. Ko bi se temu ne bil izognil, bi bil moral omeniti bolj ali manj vse takrat aktivne kulturne in politične delavce, gospodarstvenike in celo vrsto drugih posameznikov, a bi vendarle še vedno tvegal, da bi kako ime izpustil. Vendarle pa mislim, da je treba posebej omeniti dva posameznika, in sicer **Josipa Košuta**, predsednika izvršnega odbora Kulturne skupnosti Ravne na Koroškem, in **Bineta Bevca**, njenega tajnika.

KF. Št. 1. Junij 2002. Str. 18–19.

Nikogar se ne sme izdajati, najmanj pa samega sebe

Nagovor akademika dr. Matjaža Kmecla na prireditvi ob 5–letnici Prežihove ustanove

(24. novembra 2001 v sejni dvorani upravne zgradbe železarniških družb na Ravnah na Koroškem)

Ne bi bili zadosti spoštljivi do Prežihovega spomina in najglobl je rane v njem, če se ne bi spomnili, da je to jesen koroški deželni referent, ki je hkrati deželni glavar, sklenil ukiniti nekaj nadaljnjih dvojezičnih šol. Prežih je o tedanji ponemčevalni utrakvistični šoli pisal večkrat, zmeraj z jezo, in oče je doma skoraj ponorel, kadar je tudi Voranček prinesel domov kak sadež protislovenske vzgoje. Koroški deželni referent je šole ukinil zato, ker da ni dovolj otrok, ki bi se zanimali zanjo; tudi zaradi njihovih staršev in seveda v dobro preostale dece. Pred sto leti so se stvari dogajale natanko enako, nič se ni spremenilo, samo šol z nekaj malega slovenščine je v deželi zdaj še precej manj.

Prežih piše, kako so učitelji v njegovem času *»vedno znali poduk slovenščine urediti tako, da je bila slovenska ura na koncu šolskega dne. Otroci so bili že izmučeni, mnogim se je mudilo domov na pašo, zato se ponavadi ni izplačalo držati slovenske ure. – Ob vsaki priložnosti so govorili šolarjem, da naj se pridno uče nemškega jezika, ker le ž njim si bodo lahko kruh služili po svetu, zakaj s slovenskim jezikom se nikamor ne pride. Ta stalna, neutrudljiva propaganda, ki so jo... vodili, je seveda morala roditi sadove...«* Nič dvojezičnega ni ostajalo za njo, kulturno pogorišče, samo »gosposka« enojezičnost; izpred let se ob tem lahko pospomnimo prostodušno divjaškega gesla, da ne bo na Koroškem poprej miru, preden ne bo eden od obeh narodov iz dežele za zmeraj zginil. Takšna je bila tudi

rdeča nit koroške deželne politike zadnje poldrugo stoletje. Kar je baladno in o čemer je tudi pisal Prežih, pa je to, da smo Slovenci sami iz svoje grižaste majhnosti pri teh rečeh, ne da bi v resnici hoteli, dobro pomagali. Znana je na primer neka Prežihova pritožba, da so ljubljanske slovenske oblasti ob plebiscitu slovenskim socialdemokratom oz. (predstalinskim) komunistom zaplenile nekaj deset tisoč propagandnih letakov, s katerimi so koroško delavstvo hoteli vabiti, naj glasujejo za Jugoslavijo. Iz »razrednih« razlogov, zdeli so se nevarni; niso marali morebitne »rdeče« Koroške. Mogoče malo tudi iz deželne komodnosti, saj je znano, kako zelo so se morali truditi Prekmurci, da so jih Kranjci sprejeli med Slovence in kako je ljubljanski referent za prehrano, Prežihov umetniški tovariš Ivan Tavčar, tožil, da bo težko prehranil že Štajerce, kako hudo šele da bo, če se na skupno slovensko prehrano obesijo še Korošci. S tem pa je avstrijska velikonemška socialdemokracija dobila popolnoma prazen prostor za svojo propagando med delavstvom in potem bržkone tiste glasove, ki so odločili plebiscit; pa veliko jih niti ni bilo treba, saj je znano, kakšen je bil rezultat.

Osnovna shema avstrijskega in tudi našega odnosa do Koroške se v sto in več letih ni spremenila niti malo; pravzaprav se je samo v partizanskem času; po Svinji planini in Karavankah je raztresenih na stotine patetičnih grobov borcev, ki so se med veliko drugo vojno bojevali za drugačno Koroško, Slovenijo in Evropo. Tudi tako imenovani »svinčeni režim« je še kazal kar kaj skrbi, čeprav tudi zmeraj manj; svobodna in neodvisna država Slovencev pa se je končno bolj ali manj uspešno otresla tega »bremena«, ugledni in znameniti Slovenci hodijo zdaj raje igrat tenis in golf tja gor; pa vendar ne s Slovenci in tudi z avstrijskimi demokrati ne. Srečko Kosovel je nekaj let po plebiscitu zapisal, da je bilo tisto oktobrsko glasovanje največja blamaža, kolikor smo si jih kdajkoli v zgodovini zakuhali; kdaj pa kdaj bi se lahko kdo spomnil nanj.

Ne bi uglasil tega našega shoda tako zelo politično, če se ne bi plebiscitna in poplebiscitna politika, ki je bila tudi Prežihova naj-

hujša obsedenost, tako zelo potuhnjeno, ciničnо in vztrajno vlekla še v današnji čas združene, zvezdičaste Evrope in če ne bi dvojezičnih šol ukinjali iz popolnoma enakih razlogov kot takrat – in šole so samo zunanje znamenje tistega, kar se godi spodaj, skrito; kemiki bi rekli indikator. Povrhu so že takrat rjavi domobrambni »demokrati« majorju Jonesu razlagali svojo modernost in obljubljali Slovencem kulturno avtonomijo, zdaj pa tudi ni njihovega glavnega moža sram govoriti, da so s svojo politiko do slovenske skupnosti na Koroškem lahko zgled »Evropi«.

Sliši se aktivistično, toda vse te besede govorim s spominom na Prežiha in njegovo naročilo; svojo najboljšo pripoved, vsaj po moji presoji, je napisal o plebiscitu in slovenskih usodah v njem; tudi nasloviti jo je hotel **Plebiscit,** pa so ga menda ljubljanski literati pregovorili, da bi bilo **Požganica** bolje. Literarna zgodovina je do tega romana od njega dni zadržana; najprej se ji je zdel malo preveč romantičen za čas, ko je slovenski literaturi vladal trdi socialni realizem in ko je bilo treba pozivati k revoluciji; potem zaradi prehudega »nacionalizma«; in na koncu tudi zato, ker je roman po načinu svoje narejenosti za naše razmere malce nenavaden, saj je nebiografski, – Močivski Petruh, s katerim se je v njem bralec še najlaže enači, pade že na sredi teksta in pred bralcem se tisti hip odpre širni, gluhi prostor koroške zavoženosti, nekakšne usodne zgubljenosti; malce občutljivejša duša ga poslej bere kot nekakšno spraševanje slovenske vesti, kot zgodbo o »siromašnem, zaničevanem rodu«, ki zgublja eno do usodnih bitk – mučno, celo nadležno branje, vendar nadvse močno.

Ve se, s kolikšno pripadnostjo in zvestobo se je Prežih s svojih evropskih popotovanj vračal na Koroško; bila je zmeraj spet njegova prva in zadnja misel. Saj je o drugih krajih tudi pisal, toda pisal je reportaže; o Koroški je pisal poezijo. Ve se, kako je kot komunist po vojni reševal Mohorjevo družbo, tudi zato, ker je bila tako sijajen koroški prispevek k vseslovenskosti; kako ni hotel s svojega samotarskega Preškega vrha in kako je hotel biti po vseh

svetovljanskih blodnjah pokopan pod Uršljo goro. – Mislim si, da je predvsem to njegovo koroško–slovensko bistvo, ta njegova globoka zvestoba, vgrajena v našo ustanovo, in zato jo zdajle omenjam. Zato sem spregovoril tudi o današnji šolski dvojezičnosti, čeprav je celo samo še beden ostanek spredstoletnega utrakvizma, ki je tako zelo spodžigal Prežihovo jezo; navzven je mogoče sijajnejši in modernejši, v resnici je gnezdo posledic, ki jih kaže zadnje ukinjanje dvojezičnih šol na Koroškem. Ovit je v enako retoriko, in kar je hujše, v njem tiči enaka intriga.

Ko je mali Voranc po navodilih iz šole nekega pastirskega jutra na samotni poti pozdravil tujega gospoda **Guten Morgen,** mu je ta odvrnil **Dobro jutro, gospod,** da je postalo pastirčka v dno duše sram. Sram se mu je sprevrgel v katarzo, ki jo z vsem svojim delom poslej sporoča dedičem: treba seje spoštovati in nikogar se ne sme izdajati, najmanj pa samega sebe.

KF. Št. 1–2. december 2007. Str. 83–87.

Po Vorančevih sledeh

Od Mokronoga do Pijane Gore

Barica Smole

Volan je tako vroč, da se specialka, razgrnjena čezenj, guba kot hribovje in gričevje, razloženo vse do obzorja. Po sredini, kjer so zlepljeni deli s trebanjsko, škocjansko in sevniško občino, teče potoček lepilnega traku. Z zelenim flomastrom so občrtani kraji, kamor moram, in poti, ki vodijo vanje. Načrt je narejen na podlagi Vorančevega potopisa Od Mokronoga do Pijane Gore, objavljenega prvič v potopisni zbirki Od Kotelj do Belih Vod leta 1945. Nastal je iz vtisov in opažanj za časa pisateljevega ilegalnega bivanja v mokronoški okolici leta 1940. Snoval ga je sredi druge svetovne vojne, saj je Ferdu Kozaku, uredniku Sodobnosti, 22. avgusta 1942 pisal, da bo za zbirko Če Drava noj Zila napisal spis Od Mokronoga do Škocjana... do Telč...

Kraji v tem delu Dolenjske so zame le imena, za njimi ni ne podob ne spomina na poti do njih. Glavne ceste posrkajo človeka v hitenje, pa tudi vinorodni grički za moje oči niso blagohotna idilična slika, s kakršno je koroški pisatelj pripotoval mednje, *v deželo mehke romantike z neštetimi cerkvicami in gradovi, z vinskimi goricami in zidanicami* ... Morda zato, ker predolgo živim med njimi. *In vendar, kako lepa in poetična imena je to od siromaštva prekleto ljudstvo dalo svojim naseljem: Sveti Vrh, Slančvrh, Vinvrh, Kresinji Vrh, Otavnik, Bojnik, Klenovik, Pijana Gora, Padeži, Zapadeži,* piše Prežih. Po rojstvu in duši kmet in po izobrazbi kmetijec, po srcu komunist iz prvega rodu KPJ, s svojimi deli in življenjem dokazujoč, da je na strani malega človeka, je v svoji dobroti preslišal molovske tone v poimenovanju gričev in hribčkov, med katerimi so žalostni in pijani. Celo več, tudi za zadnje je poiskal opravi-

čilo in dobrohotno razlago: *Pijana Gora ima sicer svoje gorice, toda dvomim, da je kraj po njih dobil ime. Mogoče so kraj imenovali tako, ker je ljudstvo, ki tukaj živi, stalno pijano od težkega življenja in velike revščine pa od neskončnega hrepenenja po boljšem življenju.* Kot da je pozabil, da je nekaj strani prej opisal „roman na Brezovcu", dramo ženske, ki je, pričakujoča petega otroka, s sekiro odsekala svojemu pijanemu možu glavo, ker ni videla drugega izhoda iz pekla, ki ga je naredil njunim otrokom, materi in njej s svojim okrutnim, sadističnim ravnanjem.

Samorodna šmarnica v teh lepih goricah ne raste več, več je znanja o vinogradništvu, kletarstvu... Toda vinograd je še vedno *ponos vsakega Dolenjca,* kot je ugotovil že Prežih. Dvomim, da se spije manj, morda le iz drugih vzrokov in boljšo kapljico. Kam naj bi sicer poniknila vsa ta pijača? V teh neznosno vročih avgustovskih dneh so na neki hiši v okolici Mokronoga postavljali streho (kar pomeni, da je enemu mojstru dva dni pomagala brigada graditeljevih prijateljev) in so pri tem spili dvesto litrov malkovškega cvička.

V senci tepke, na križpotju brez smerokazov, ugibam, ali naj peljem na levo, proti Trščini, ali desno, na Malkovec. Nikjer ni nobenega človeka, samo sledovi njegovega dela so, kamor seže oko: pokošene meje, trte s težkimi grozdi žlahtnih sort, od sadežev upogibajoče se veje dreves. Na hrbtih hribov izza drevja kukajo strehe hiš, izmed trtja pa zidanice oziroma počitniške hišice. In na vse strani, do sleherne zidanice, so razpeljane asfaltirane ceste in cestice. Odločim se za levo, a se prekmalu spustim v dolino potoka Laknice. Table z napisi Dolenje, Srednje in Gorenje Laknice zdrsijo mimo, kljub vasem se v dolini, po kateri sem se že mnogokrat peljala, počutim tesnobno, ujeto. Šele ko se cesta prevesi čez sedlo, ko pod seboj zagledam Mokronog, lahko pritegnem Prežihu: *Globok, truden čar je ležal nad dolino in nad njenimi prelepimi lokami.*

Mimo mokronoške cerkve, ki so ji ravno v času pisateljevega bivanja na Dolenjskem okrog starega zvonika obzidavali novega,

skozi staro trško jedro, zapuščam Mokronog; dovolj je bilo za eno popoldne. Prežihove stopinje so, če povem po njegovo, *čudno težke*. Morda se mi zato nekje pri Puščavi začenjajo prikazovati podobe minulega časa. Take so, kot bi lebdele v meglicah nad segreto cesto, in včasih pobožajo po duši in drugič z raskavo roko, segajočo iz preteklosti, zavrtajo za očmi.

Bilo je pred mnogimi leti, v letu pred drugo svetovno vojno. Na železniško postajo Mokronog - Bistrica je majhna, šibka lokomotiva JŽ 152, ki so jo izdelale še cesarsko-kraljeve železnice, 14. avgusta ob štirih popoldne pripeljala poštni voz in štiri lesene vagone drugega razreda. Iz zadnjega je, oprijemajoč se z eno roko droga ob stopnicah, spretno skočil na šodrasta tla na strani, obrnjeni od postaje, velik možakar, bližajoč se petdesetim. Če bi si ga kdo dobro ogledal, bi opazil, da nosi skromno, skrbno pokrpano rjavo obleko, ki je prestala mnogo potovanj in je bila čez njegove široke rame ravno dovolj ohlapna, da se ni nagubala pod rokavi in čez plečati hrbet. Imel je slovansko širok obraz z visokim čelom in modre oči, ki so v trenutkih jeze dobile vodenkasto zelenkast odtenek.

Zaškripalo je pod njegovimi popotnimi čevlji in skladiščnik, ki bo čez dobro leto po vseh dolinah naokrog po kurirjih pošiljal Slovenskega poročevalca, je bil edini, ki ga je opazil. Ni domačin, je pomislil, saj je potnike, naj so bili kmetje iz mokronoške okolice, branjevke, sodni uradniki s trga, delavci iz usnjarne, šentjanški rudarji ali trški mogočneži, poznal vse do zadnjega. Celo sabenjeke s hribov in kmete iz Lakniške doline, ki so se le enkrat ali dvakrat peljali z vlakom in so imeli ure hoda do doma, si je zapomnil.

Obrnil se je stran, saj v časih, ko so jugoslovanski orožniki spraševali po tujcih, ni bilo varno preveč videti. Tako ni opazil popotnikovega enakomernega, dolge hoje vajenega koraka, ki je čez kakih sto metrov zavil na cesto proti Mokronogu, in še manj, da je prav po potovsko užejan, zavil v gostilno Zajc, nedaleč od postaje.

Lahko je bilo tako in morda je bilo tudi drugače, res pa je, da se je po opisih ljudi, ki so ga osebno poznali, prav tak Prežihov Voranc pripeljal nekega dne leta 1940 na današnjo mokronoško postajo na Puščavi, nekdaj imenovano Mokronog - Bistrica.

Potopis bolj kot vsa povedana in v učbenikih zapisana zgodovina razkriva vzroke, zaradi katerih je med drugo vojno v teh krajih prišlo do političnega in ideološkega razkola, ki svojo temačno senco vleče vse do današnjih dni. Opisoval je delavce in kmete, ki so verjeli Hitlerjevim obljubam o kruhu, videl je revščino in izkoriščanje ter zaostalost, ki je v pokrajini z napredno kmetijsko šolo ni pričakoval. Spoznaval je premožnejše, ki so bili za Rusijo; videl je graščinsko in cerkveno posest, otroke, ki so jedli poparjene tropine, sedemčlansko družino, ki je živela v vinskem hramu z micenimi okenci; starce, ki so za to, da bi preživeli, izkopavali prazgodovinske gomile in prodajali najdeno, mlade ženske, dobrotnice imenovane, ki so s prostitucijo preživljale otroke in starše, ljudi, ki so *živeli od lastnih solz*. In prav nič ni bil prizanesljiv do tistih, ki so ga celo gostili, na primer do trgovca in posestnika Prijatelja, pri katerem se je po zapisu Josipa Vidmarja (ta v Obrazih piše, da je bil Prijatelj bančni ravnatelj) sešel z njim in njegovima bratoma. S Slančjega Vrha je preštel petdeset cerkva, potem je nehal. Kljub temu, je zapisal, nikjer med preprostim ljudstvom ni srečal toliko brezbožnikov. Videl je Marijin ples na Žalostni Gori, kjer se je iz procesije z Marijinim kipom razvil rej s poganskimi prvinami, ovit v tančico krščanskega praznika na predvečer velikega šmarna ali velike gospojnice, kot pravijo na Koroškem. *Hipoma se je sukala vsa tisočglava množica. Sukala se je okrog same sebe. Množica je pela strastno, zateglo, hrepeneče.*

Zanima me, kakšna je Prežihova sled po več kot šestdesetih letih.

Petnajstega avgusta grem s prijateljico, ki je doma iz teh krajev, na Žalostno Goro. S spodnjega parkirišča se po peščeni poti vzpe-

njava do svetih stopnic, položenih v breg, nekakšne vzpenjajoče se kapele, do cerkve, iz katere po zvočniku v brezov gaj nasproti cerkvenih duri prihaja glas o porodnih Marijinih bolečinah. Kakšnih petintrideset stopinj je in le redki od tistih, ki so v cerkvi, se niso skoraj do njenih vrat pripeljali z avtomobili. Nikakršnega sledu ni o kakem rajanju prejšnjega dne in tudi ta torek ne kaže, da bi bil kakšen romarski shod ali semenj. Izginil je v vojni. Vsi trije predstavniki *interesnih področij, ki sta jo dosegla dva svetovna nazora v tem ozkem prostoru (*cerkev, imenitneži in *stranka tretjega svetovnega nazora, dolenjsko ljudstvo),* pa so še tu. Le da zadnji nimajo več Vidovega plesa na predvečer Marijinega praznika.

Umetniško besedilo lahko živi samo; pa vendar so ravno dejstva, okoliščine, v katerih je nastajalo, zanimiva za odstiranje različnih pripovednih plasti, tudi tiste, zaradi katerih novela ni prišla v Prežihovo berilo za vsakdanjo rabo. Je bilo v naši prejšnji državi tako opevano ljudstvo tu opisano preveč naturalistično? Je bilo krivo to, da je Prežih preveč jasno videl in preveč naravnost opisoval? Bil je tak, *priroden in nobenih ovinkov ni poznal. Tipičen ljudski človek,* je za Prežihov zbornik zapisal Ferdo Godina. In je še dodal, da je bil *sijajen opazovalec, nikoli pa ni nikogar obsojal.*

Tudi teh ljudi ni. Bili so mu blizu, nasmejal se je anekdoti, ki je živela med njimi (Beži, grofica, bik gredo…), saj je duhovito in zgoščeno odražala njegovo naklonjenost do kmeta in prezir do izkoriščevalske gosposke. Brezovec je opisal kot kraj, ki *ima dvajset bajt, v katerih živi nad sto velikih junakov, ki jih nihče ne opeva, ki jih nikjer ne poznajo in katerim si nihče ne upa pogledati v oči.* Gotovo političnim in literarnim „varuhom" ni ustrezala njegova ugotovitev: *Če bi bil na agitacijskem potovanju z nalogo, da ustanovim proletarsko stranko, bi brez težave spravil skupaj organizacijo iz magnatov in oderuhov, nikakor pa ne bi mogel ustanoviti organizacije iz proletarskih elementov.* Tudi to, da je opisoval delovanje učitelja Jožeta Jurančiča, kasnejšega kaznjenca na Golem otoku, jim predvsem po letu 1948 ni moglo biti po volji, čeravno ni zapi-

sal njegovega imena. Jurančič je bil leta šestintrideset kazensko premeščen na Telče, kjer se je zapil že marsikateri njegov predhodnik, tako kot se je v Mokronogu *v cvičku utopil* pisateljev rojak, živinozdravnik Močivnik. Jurančič je s pridelanim na šolskem vrtu organiziral prehrano za otroke, ki so jedli za zajtrk poparjene tropine, zgradil sušilnico sadja, učil ljudi nabirati zdravilna zelišča, da so revni lahko kupili obleko, učil, kot bi morda bilo modro učiti še danes (po njegovem naj bi imel učitelj absolutno svobodo pri učenju), in živel s tamkajšnjim ljudmi, ki jih je njegov predhodnik označil za tatove. *Iz nesrečnega telškega kaznjenca je kmalu postal telški „bog",* kar je oblasti silno motilo. Vendar vaščani niso pustili, da bi ga premestili. Med vojno, ki je Telče razdelila med nemško in italijansko okupacijsko oblast, je bil zaprt in interniran, po vojni je bil nekaj časa pomočnik ministra za prosveto, nato pa, kot marsikateri komunist, ki je svoje prepričanje opredelil z besedami, kakršne bi najbrž izrekel tudi Prežih: „Socialno angažirano, to je bilo takrat komunistično", pet let kaznjenec na Golem otoku, brez obsodbe, najbrž zato, ker se ni mogel strinjati s podružbljanjem kmečke zemlje.

Jože Jurančič, nekdanji Maistrov borec, je umrl novembra osemindevetdeset. Bil je eden najbolj znanih predvojnih naprednih učiteljev. V partijo ga je 1. maja 1925 sprejel Prežihov Voranc.

Čas je, da obrišemo prah s potopisne novele Od Mokronoga do Pijane Gore, v kateri je Prežih opisoval vzroke za tamkajšnjo revščino in jih našel v tem, da je imel kmet premalo zemlje, cerkev in grofje pa preveč. *Časi fevdalizma so za nami,* je ugotovil, a ohranili so se v dajatvah v vinu, sadovnjaki so bili last farovža, gozdovi so bili grofovski. Ali se na nek čuden, z domačo neumnostjo in s tujo pogoltnostjo pogojen način ti časi ne vračajo? Kdo ve, morda je ta novela moteča tudi za današnji čas. Tudi za kraje, kamor *bi moral romati vsak slovenski človek, ki je res sin slovenskega naroda … z odkrito glavo iz spoštovanja pred tem ljudstvom, pred tem velikim, trpečim junakom naše zemlje,* saj med njimi še vedno živi trpek

spomin na revščino in zaostalost, ki boli, čeravno je od takrat preteklo že mnogo časa in čeprav so opisani s tolikšno ljubeznijo in naklonjenostjo, kot niso bili nikoli.

Zanima me, kako, zakaj in kdaj je pisatelj hodil po dolenjskem svetu, ki je *z vsakim korakom postajal lepši*. Skušam si odgovoriti, kaj od tistega, kar je zapisal, se je odvilo, kot je predvideval, in odkriti, katere so neme in žive priče njegovega popotovanja. Živih je malo, Koračinova Mici iz Mokronoga se Prežiha spominja takole:

„V Mokronogu se je v leseni hiši pod gradom skrival študent Borštnar Jože, doma nekje z litijskega konca. V naš kraj se je zatekel, ker je tu živelo njegovo dekle, administratorka pri nekem advokatu. O študentovem političnem prepričanju nisem vedela nič, gotovo pa je bil levičar, saj mu drugače ne bi dajali kosila naprednjaki. Kosilo sem mu nosila jaz enkrat iz gostilne Žlajpah, drugič iz gostilne Deu, tretjič od Majcnovih. Nekega dne me je pred hiško, ki je danes ni več, ogovoril možakar v rjavi obleki, s cekarjem v roki. *Dečva,* je rekel, *kje je Borštnarjev Joža?* Razumela sem, da je rekel dekla, saj koroškega narečja nisem še nikoli slišala. Pogrelo me je, še posebej sem bila jezna, ker me je vprašal nekaj, kar za vse na svetu ne bi nikomur povedala. Dvignila sem pogled proti njegovemu pokvekanemu klobuku in gotovo bi mu kaj zabrusila, če se ne bi iz hiše oglasil Jože: *Lovro, kar gor prid*. Pozneje sem se še enkrat srečala z njim. Potem je živel v Brezovici, vasi med Mokronogom in Gornjimi Laknicami, ki je bila v lasti nekega Novaka, Ljubljančana. Za tisti čas je bila to lepa hiša, vila; danes jo poznajo kot hišo Žužkovega Nandeta. Če pa je živel še kje, ne vem.“

Čudno, tudi Brezovica oziroma Brezovec nima oznak, čeravno je ime zapisano na specialki, vasi s tem imenom kot da ni. Spada pod Laknice in brez prijaznih ljudi je ne bi našla. Proti Malkovcu, nato desno, pa malo navzdol in navzgor in že izza drevja na drugem gričku poblisnejo rumeni zidovi nekoliko večje hiše. Jože Lamovšek, upokojeni rudar, tu živi s svojo ženo, hčerko človeka, ki je

od Novaka kupil hišo. Prijazno me sprejme. Hiša je bila pred vojno bela, ograjena s smrekovo mejo, pod njo je bilo šestinpetdeset arov Novakovega vinograda. Franc Novak, urednik pri Jutru, je sem prihajal s svojo sestro. Menda je bil v taborišču, po vojni ni več živel in sestra je „vilo" prodala. Mnogo se je spremenilo, posodobilo, le stari vhod v hišo s stopnicami in škarpo je še, kot je bil nekoč. In tudi jablana na sončnem vrtu za hišo, od koder se vidi proti Trebelnemu, je še videla Prežiha. Njeni plodovi, ki mi jih ponudi gospodar, so sladki in sočni.

Kdaj je pisatelj prišel v Mokronog?

V noveli v začetku pravi, da *nekega dne,* potem je nadaljeval pot v *jasnem avgustovskem ozračju, prežetem s soparo.* Iz gostilne Zajc, kjer je prejel prvi poduk o nazorih delavstva, kmetstva in gospode, se je s kmetom in z rudarjem odpravil proti Mokronogu in dalje na Žalostno Goro. Drugega dne, na veliko gospojnico, naj bi bil tam romarski shod. To je petnajstega avgusta. Iz tega sledi, da je v ta del Dolenjske pripotoval štirinajstega avgusta. Josip Vidmar v Obrazih navaja, *da se je Prežih vrnil domov* (iz Pariza) *že novembra 1939 in precej časa živel ilegalno v raznih predmestjih Ljubljane, kasneje se je preselil v Mokronog, kjer mu je neki njegov znanec dal na razpolago svojo tamkajšnjo hišo… Moj brat Ciril, ki si je kot založnik ves čas dopisoval z njim, se je tudi dogovoril, da bi se srečala v dolenjskem Tržišču, v zidanici bančnega ravnatelja Prijatelja… Tam smo ga v kasnem poletju obiskali trije bratje Stane, Ciril in jaz.*

Prežih je bil star konspirativec in ta obisk je bil izjema. Vidmar dodaja še, da je *bil Prežih važen partijski faktor z velikimi pooblastili* in jih je začudilo, *da sedi zdaj tukaj skrit.* Pisatelj seveda ni sedel, ostro in hkrati naklonjeno je opazoval življenje v tem delu sveta. Drugo je zgodba o njegovem umiku in za njeno razjasnitev je treba poznati njegovo prejšnje politično delo.

V času, ko je prišel v Mokronog, je imel za sabo dvajset let dela v KPJ. 1. maja 1920 je v Guštanju (današnjih Ravnah) organiziral podružnico Socialistične delavske stranke Jugoslavije, ki se je šele na vukovarskem kongresu preimenovala v KPJ. Njegov politični nazor je bil v bistvu socialdemokratski, v smislu socialne demokracije z začetkov delavskega gibanja, in ne tiste, ki so si jo z imenom prilastile mnoge stranke. Tako je bilo že takrat, socialdemokratski stranki na Koroškem so dirigirali z Dunaja, v njej pa so bili nemčurji. Bil je obsojen na šest let zapora v stari Jugoslaviji, poznal je zapore Prage, Dunaja, pa tudi one v Nemčiji in Italiji. Bil je inštruktor Kominterne ter tako prepotoval Romunijo, Bolgarijo, Grčijo, Francijo, Norveško, bil leta 1934 izvoljen za člana CK KPJ ter s Titom delal v Parizu. Doživel je najbrž nikoli povsem pojasnjene izdaje in frakcijske boje v stranki, svoje mnenje je imel o kasnejši agrarni reformi in njegov brat Alojz je bil na položaju v londonski vladi. In potem je bil šolski avtor s svojimi nekoliko cankarjansko razneženimi Solzicami, poznali smo ga še po nekaterih drugih delih. Skupaj z nekaterimi podatki iz njegovega življenja je bila potopisna novela Od Mokronoga do Pijane Gore sicer dostopna, a skoraj prezrta.

V Mokronog je prišel iz Ljubljane oziroma Sneberij, potem ko je novembra leta 1939 prišel iz Pariza, kjer naj bi po Kardeljevem nasvetu (Moj življenjepis, ZD, XII. knjiga, str. 273) ostal v nelegalnosti in ker je bil preveč kompromitiran, tudi v izoliranosti. Do avgusta tega leta je delal v Parizu s Titom, le-ta pa je takrat odšel v Moskvo in mu naročil, da ga mora čakati. Nekaj dni nato se je zanj začela zanimati francoska policija, zato se je skril in pobegnil. V Ljubljano se je vrnil 15. aprila 1941. 29. junija tega leta je bila na Vinjem Vrhu pri Dolu pri Ljubljani tretja pokrajinska konferenca CK KPS in na njej Prežihovega Voranca, bivajočega v bližini, ni bilo. Avtorji v zbranih delih trdijo, da je zimo 1940/41 preživel v Zagrebu (ZD, X. knjiga, str. 467).

Naj strnem: snov za potopisno novelo, po katere sledi hodim, je

nabiral od 14. avgusta do jeseni 1940. To se ujema z ljudskim izročilom, ki pravi, da je Prežih, ki so mu v teh krajih zamerili opisovanje revščine, živel na Brezovici tri mesece.

Vsega, koder je hodil, vsega, kar je videl, ne bom nikoli prehodila ne videla, naj grem v te kraje še tolikokrat in govorim še s tolikerimi ljudmi. Včasih naletim na molk in zadrego, drugič spet me zavedejo na krivo pot, tretjič naletim na avtentično pričevanje.

Naslednjič si podrobneje ogledam Mokronog, pot od postaje do tega kraja, v preteklosti pomembnejšega od povojnega občinskega središča. V Zajčevi hiši ni več gostilne, zraven stoji plastičarski obrat. Še sta gostilni Žlajpah in Deu, v Majcnovi je mesarstvo.

Industrije, tudi tiste iz časa SFRJ, skorajda ni več, kar je je, ima tuja imena. Mokronoški grad so ob kapitulaciji Italije zažgali, da se v njem ne bi naselili Nemci, enako se je godilo gradovoma Rakovnik in Dob, usnjarno in središče trga so bombardirali Nemci 5. oktobra 1943.

In kako je bilo s *proletarskimi elementi v vojni,* ki se je začela nekaj mesecev po Vorančevem odhodu v Ljubljano?

Jedro mokronoške skojevske skupine so bili ljudje, za katere je Prežih napovedal, da bodo. Ivan Majcen, France Žlajpah in France Kodrič so bili zaprti kot aktivisti in nato 20. aprila v Radohovi vasi ustreljeni še s tremi drugimi talci. To je bilo prvih šest talcev, ustreljenih v Ljubljanski pokrajini. Eden kmečkih sinov, ki je bil v tej skupini, je kasneje prestopil k belogardistom. Od skupine je vojno preživel le takratni kleparski vajenec Tone Koračin, brat *dečve,* ki jo je pisatelj pobaral o skritem Borštnarju, in kasnejši spomeničar in narodni heroj. Umrl je 9. 12. 1994 v Rakičanu. Septembra 1942 je bila na Trebelnem ustanovljena Gubčeva brigada, v kateri je bilo precej Mokronožanov in okoličanov. Tudi eden revnih otrok, tisti, katerega je mati v silni stiski obvarovala pred nasiljem tako, da je

očeta ubila, je bil pri partizanih.

Spomeniki padlih s te ali one strani so zdaj po naših krajih. Bajtarjev ni več in ostareli kmetje dobijo skromno pokojnino. Ženskam ni treba več nositi vode na glavi in kmetijska mehanizacija je skoraj na vsaki kmetiji. Prežih bi je bil vesel, enako skrbno obdelanih polj in vinogradov. Ker pa je bil oster opazovalec, bi morda videl, da so stroji na majhnih kmetijah že stari, da je kmetom več do subvencij kot do napredka, da v kakšnem industrijskem obratu, kamor se vozijo ljudje iz teh krajev, delajo kot črna živina za majhne denarje. Mogoče bi opisal nemočen srd delavk in delavcev, ki so jih odpustili sodobni menedžerji. In morda bi prisluhnil temu proletariatu, ki ima na srečo stanovanje doma in si pridela hrano in mogoče ne bi spremenil mnenja o *tretji stranki.*

In če brskam, kaj je bilo potem, je treba slediti Prežihovi usodi. Iz Mokronoga je odšel v Zagreb, nato se je 15. aprila vrnil v Ljubljano. Še naprej je ilegalno delal v OF, osmega januarja 1943 pa so ga aretirali belogardisti. Bil je zaprt v Ljubljani, Begunjah in Berlinu, nato pa je do konca vojne preživel v taboriščih Sachenhausen in Mauthausen. V domovino se je vrnil ugaslih oči. Delec tega njegovega časa lahko razberemo iz dela Lesena žlica, iz njegovega ne. Jušu Kozaku je dejal: „Ne, vse, kar sem videl in doživel, je tako grozno, da ne bom napisal nikoli besede o tem. Ne morem."

In Pijana Gora? Težko jo je najti, saj ni kraj. Le gorice so, kjer raste trta in kjer je težko najti kakšen star vinski hram. *Drugi Brezovec,* ji je rekel Voranc.

Skupina navdušencev je šla nekajkrat po poti od Mokronoga do Pijane Gore. Ne želijo množičnosti, morda imajo prav, v Prežihove stopinje je treba iti sam. Z delom, ki jih opisuje, z drugimi njegovimi deli v srcu in spominu. Učne ure zgodovine so, te včasih ironične, celo cinične učiteljice.

Na koncu zato marsikaj ostaja zavito v preteklost. Tam naj ostane vse, kar je po teh krajih sejalo trpljenje. Prežih je znal pisati tako, da lahko zavohamo vonj po revščini. Vse njegovo politično, še posebej umetniško delo, je bilo posvečeno temu, da je ne bi bilo več. Zaenkrat lahko pritegnemo njegovemu stavku: *Hodil sem morda po najlepših krajih sveta…*

X

Memento

Prežihova bajta – spominski muzej Prežihovega Voranca
(Tomo Jeseničnik)

KF. Poseb. št. 18. 2. 1980. Str. 2.

Tej domačijici je po starem ime Prežihova bajta...

Dr. Franc Sušnik

Tej domačijici je po starem ime Prežihova bajta, spadala je k Prežihovemu gruntu, namenjena starim za preužitek, ko izročajo mladim grunt.

Tu je bil doma Lovro Kúhar – Prežihov Vóranc, tu so bili Kúharji, oče Anza, mati Marjeta, bratje Vóranc, Lojz, Anzej in Gustej – pa babíca Liza, tista, ki je tu pod bajto žela ajdo zadnjobart.

Zdaj je hiša vsa obnovljena
z dinarji, ki so jih nabrali šolarji,
z dinarji, ki so jih dali delavci, svoj kulturni davek,
z dinarji, ki so jih zaslužile slovenske knjige založbam.

Pred tem jo je zadnjič še obnovil Vórančev oče, bo že sedemdeset let, takrat, ko jo je kupil, ko je bilo konec borbe proti najemništvu in podložništvu:

»Kupil bom zemljo in hišo, da bom vsaj na svojem umrl!« je govoril oče.

»In res! Po dolgih letih se je to zgodilo. Čisto blizu v soseščini je kupil zemljo s hišo in gozdom, vse skupaj majhno in siromašno, da smo mogli le par govedi rediti, a njemu, očetu, se je zdelo vse zelo sijajno.

Dočakal sem, da sem sam svoj gospod! je rekel zadovoljen.«

Tako piše Voranc v povesti Borba – berite jo v prvi knjigi Zbranega dela!

Tudi v knjižici Vórančeva pot je prikazan venec najemniških postaj – zadnja in čez deset let dolga je bila ta tu čisto blizu v soseščini pri Prežihu, ta je dala družini tudi zemljiški priimek: oče Prežih, sini pa Prežihovi.

Ko bi se odprle zdajle duri, bi pritresnil Vóranc z vso tesarsko ropotijo, zagnal jopič v kot, oče počasi za njim, mati je bila tedaj že močno naglušna; Vóranca pa je vsega razumela. Anzej in Gustej sta bila v šoli, Lojz v Celovcu: kadar je bil študent doma, je Vóranc pasel radovednost na njem, na njegovih knjigah, na slovnicah in zgodovinah – »prej se boš ti gimnazije naučil kot jaz cimprnije«.

Kar živo polna je bila bajta, bilo je treba tudi na podstrešje ali na seno spat. Ko je bil Vóranc partijski sekretar, so prihajali prekuchi za čez noč, mati jim je kuhala pravo kavo, češ če so tako kakor Vóranc, potem so že pravi ljudje.

To so bila Vórančeva bajtina leta, osemnajst let mu je bilo, dvajset, trideset in že čez, vmes tudi vojskina leta, nabiral je tedaj v svoj búkovniški pomnež podobe in usode, da so mu v zbranih urah prižuboreli baladni Samorastniki in Požganica, Doberdob in Jamnica in Solzíce.

Bajtina leta, ko je rastel in zorel revolucionar in so danes mere dobile zgodovinske razsežnosti in Vórančeva postava veličino.

Res je oče vsaj na svojem umrl, kakor si je želel. Bilo je sredi okupacije, leta 1944.

Voranc je bil tedaj v Mauthausnu.

Pol leta potem so morilci, nemški policisti, vrgli Vorančevega

brata Anzana navsezgodaj iz postelje, ga pahnili v globačo blizu bajte in ga ubili.

Potem so mater v coklah gnali na Prévalje, ravno 80 let ji je bilo in čisto gluha je bila.

Kadar se je je dotaknil policist, je obstala, visoko postavna, kakor človek, ki je gospodar, in je spet odcoklala naprej pred njimi.

Rad je imel Vóranc pesem, ki jo pojejo šentanelski pavri na stoletja staro vižo:

Z nobenim purgarjem kne grem jaz tavšat za mojo burno kajžico.

Po osvoboditvi mu je domovina dala, da uživa Prežihovo hišo in grunt nad to bajto, po njegovi smrti pa vdova.

Obnovljena Prežihova bajta s spomenikom, ki ga je napravil Stojan Batič nad nekdanjim ajdovim strniščem, bo spomin Lovru Kuharju, zvestemu sodelavcu Titovemu, pa tudi tistemu pobiču, ki je šel v črno globačo za mater po solzice.

Spomin in sad enkratnega dejanja take razsežnosti, ki se ga je lotila ravenska kulturna skupnost in zmogla Kulturna skupnost Slovenije z zborom političnega in kulturnega vrha Slovenije.

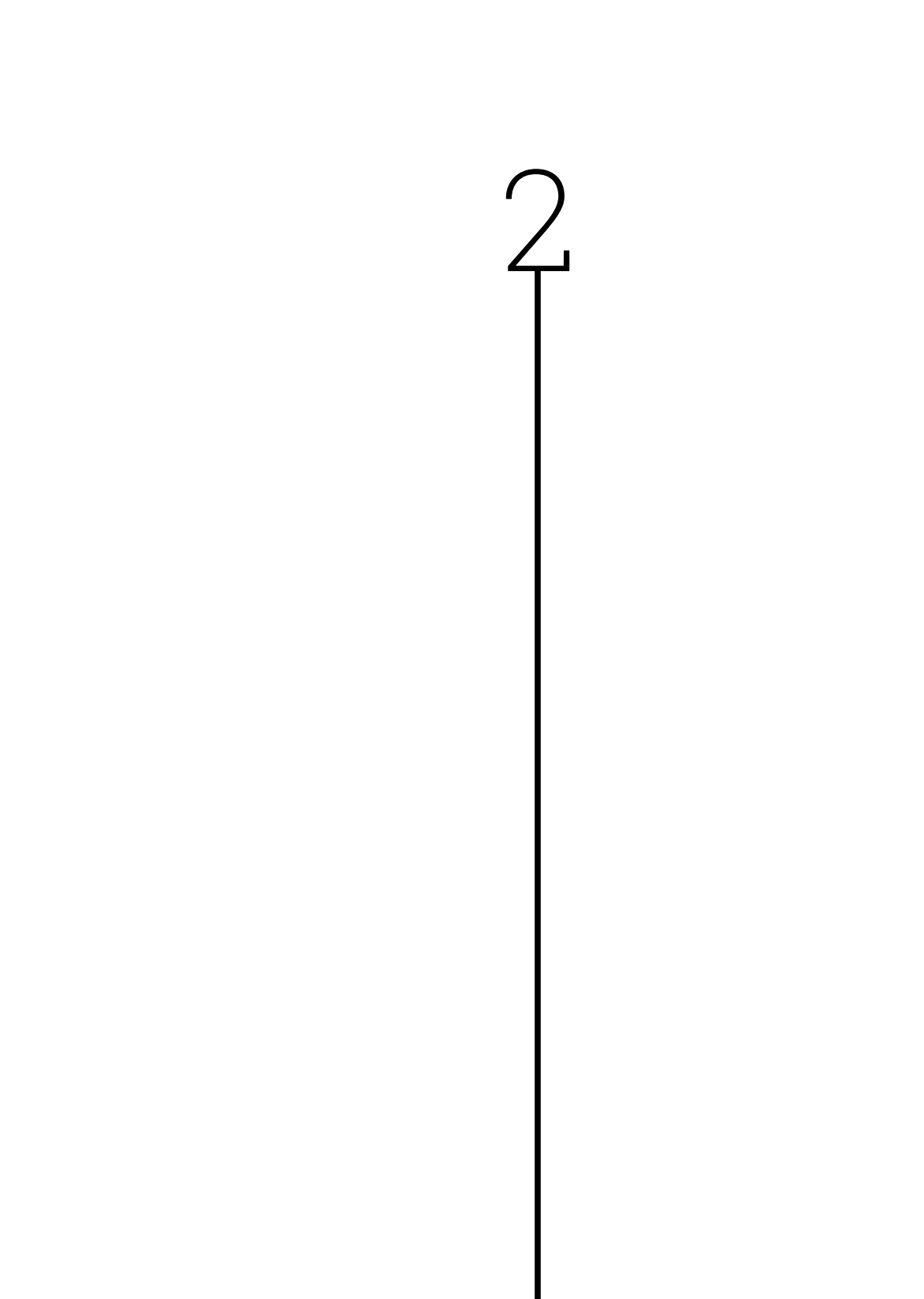
2